

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

ECONOMIC, SOCIAL, AND POLITICAL FACTORS AFFECTING
CIVIL COMMUNITY IN TRAT PROVINCE

ณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2553

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด
ECONOMIC, SOCIAL, AND POLITICAL FACTORS AFFECTING
CIVIL COMMUNITY IN TRAT PROVINCE

ณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี

คุณฉันทิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2553

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด
ECONOMIC, SOCIAL, AND POLITICAL FACTORS AFFECTING
CIVIL COMMUNITY IN TRAT PROVINCE

ณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี

คุณูปนิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมศาสตร์
2553

คณะกรรมการสอบคุณูปนิพนธ์

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร. จักรพันธุ์ วงษ์บูรณาวาทย์)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ วชิรขจร)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ บุญสาธิต)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นรินทร์ สังข์รักษา)

.....กรรมการ

(ดร. ลินธุ์ สโรบล)

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จเรียบร้อยได้ก็ด้วยความเสียสละ ความอนุเคราะห์ และน้ำใจจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. จักรพันธุ์ วงษ์บุรณาวาทย์ ประธานกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ วัชรขจร อาจารย์ที่ปรึกษาหลักคุษฎีนิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ บุญสาธร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สิ้นธุ์ สโรบล อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมคุษฎีนิพนธ์ รวมทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นรินทร์ สังข์รักษา ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ให้แนวคิด และช่วยตรวจแก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่าง ๆ ของงานวิจัยจนกระทั่งสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. วิชัย แหวนเพชร รองศาสตราจารย์ ดร. สุพจน์ แสงเงิน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิชิต ฤทธิ์จรูญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วินัย คำสุวรรณ และ ดร. จันทส เพียรธรรม ผู้เชี่ยวชาญทางสังคมศาสตร์และการสร้างเครื่องมือวิจัย ที่ได้กรุณาตรวจสอบวิเคราะห์ความสอดคล้องของความตรงเชิงเนื้อหาเครื่องมือวิจัย ครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูวิมลโสมนันท์ พระครูภาวนาปัจฉิมเขต กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในจังหวัดตราด บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดตราด และผู้นำชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนจังหวัดตราดทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลและเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนให้สัมภาษณ์ และร่วมแสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อของผู้ช่วยนักวิจัย คือ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสหวิทยาการ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ศูนย์การเรียนรู้ตราด รุ่นที่ 2 ที่ได้ให้ความช่วยเหลือด้านเอกสาร สถานที่ คำแนะนำและที่พัก ตลอดจนอำนวยความสะดวกด้านพาหนะในระหว่างเก็บข้อมูล และเกษตรกรหญิง เมทินี อารยะพงศ์ ที่ให้ความช่วยเหลือในการบันทึกภาพและเสียงการสนทนากลุ่ม

ท้ายที่สุดนี้ คุณความดีและกุศลที่พึงบังเกิดมีจากคุณนิพนธ์เล่มนี้ เป็นผลมาจากความเมตตา กรุณา ของบิดา มารดา ดร. ณัฐพล ชุมวรฐายี และดร. สุรเจต ไชยพันธ์พงษ์ ตลอดจนสมาชิกทุกคนในครอบครัว ผู้คอยให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยตลอดมาจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี จึงขอขอบคุณความดีเหล่านั้น เป็นเครื่องบูชาพระคุณด้วยความเคารพยิ่ง

ณัฐสรณ์ย์ ชุมวรฐายี

ชื่อเรื่องคุณิพนธ์	ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด
ชื่อผู้เขียน	ณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี
หลักสูตร	ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต (สังคมศาสตร์)
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ วัชรขจร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ บุญสาธ ดร. ลินธุ์ สโรบล

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด (2) ศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับความเข้มแข็งของชุมชน และ (3) ศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีขอบเขตการวิจัย ด้านพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้านในจังหวัดตราด จำนวน 152 หมู่บ้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามที่สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดการวิจัย แบ่งเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน เป็นแบบสอบถามแบบตรวจสอบรายการ ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของชุมชน เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ และทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยมีค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา ตามสูตรของครอนบาค ดังนี้ ด้านตัวแปรเกณฑ์ คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .869 ความปลอดภัยในชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .887 การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .897 ความรักและหวงแหนชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .952 ด้านตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .949 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .950 ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .947 และตอนที่ 3 เป็นคำถามปลายเปิด ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับความเข้มแข็งชุมชน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน และค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัย

ภาพรวมความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด มีอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ด้านความรักและห่วงใยชุมชน และด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชนในระดับมาก มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เท่ากับ 0.764, .816 และ .767 ตามลำดับ

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สามารถร่วมกันทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราดโดยภาพรวมได้ร้อยละ 71.70 เมื่อพิจารณาเป็นรายปัจจัย พบว่า ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจสามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ได้ร้อยละ 58.30 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ได้ร้อยละ 66.60 และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ได้ร้อยละ 58.80 และพิจารณาตัวแปรย่อยพบว่า ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยทางสังคม มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต และความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในปัจจัยทางเศรษฐกิจตามลำดับ

คำสำคัญ: ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ / ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม / ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง / ความเข้มแข็งของชุมชน

Thesis Title	Economic, Social, and Political Factors Affecting Civil Community in Trat Province
Author	Natsarun Chumworatayee
Degree	Doctor of Philosophy (Social Sciences)
Supervisory Committee	Assoc. Prof. Dr. Surasit Vajirakachorn Asst. Prof. Dr. Somsak Boonsathon Dr. Sinth Sarobol

ABSTRACT

The purposes of this research were (1) to study the civil community in Trat Province (2) to study the relationship between economic, social, and political factors and the civil community in Trat Province and (3) to study factors affecting civil community in Trat Province.

The research area included 152 villages in Trat Province. The instrument was a questionnaire with 3 parts which were: Part 1 Checklist of General Data of the Community; Part 2 Five-rating scale of local community Strengths and economic, social, and political factors. The reliability coefficients (Cronbach Alpha Coefficient) were as follows Criterion variables which were ability of self-reliant (0.869), community safety (0.887) community vision (0.897) community cherishing (0.952); predictor variables which were economic factor (0.949), social factor (0.950), and political factor (0.947). Part 3 Open-ended questionnaire about opinion. The statistics used to analyze data were Frequency, Percentage, Mean, Standard Deviation, Pearson Correlation and Multiple Regression Analysis.

The Results,

Overall the civil community in Trat Province was in high level ranging from community safety, community vision, community cherishing, and ability of self-reliant respectively.

The relationships between economic, social and political factors and the civil community in Trat Province (Pearson's Product Moment) were found to be 0.764, 0.816 and 0.767 respectively.

Overall, economic, social, and political factors were able to predict the civil community in Trat Province by 71.70%. When considering by factor, the economic factor was able to predict the civil community in Trat Province by 58.30% ; the social factor was able to predict the civil community in Trat Province by 66.60%; and the political factor was able to predict the civil community in Trat Province by 58.80%.

When considering by variable, community's social organization variable in social factor and productive knowledge integration variable as well as strengths of economic activity group variable in economic factors were the best predictors of the civil community in Trat Province.

Keywords: Economic Factor / Social Factor / Political Factor / Civil Community

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(3)
บทคัดย่อภาษาไทย	(5)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(7)
สารบัญตาราง	(12)
สารบัญภาพ	(15)
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามของการวิจัย	8
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	9
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	9
1.6 ตัวแปรในการวิจัย	10
1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย	11
1.8 สมมติฐานการวิจัย	12
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ	13
2 แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง	20
2.2 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา	53
2.3 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน	59
2.4 ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership theory)	94
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่ม	105
2.6 บริบทและข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด	111
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	122

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่	
3 วิธีดำเนินการวิจัย	132
3.1 ประชากรและหน่วยในการวิเคราะห์	132
3.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่างและแผนการสุ่มตัวอย่าง	132
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	136
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	138
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	139
3.6 การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ	139
4 ผลการวิจัย	141
4.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	141
4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางการเมือง	143
4.3 ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอื่น ๆ เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของชุมชน	164
4.4 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด	168
4.5 สรุปผลการสนทนากลุ่ม (focus group)	189

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่	
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	197
5.1 สรุปผลการวิจัย	198
5.2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน	203
5.3 อภิปรายผลการวิจัย	204
5.4 ข้อเสนอแนะ	214
รายการอ้างอิง	217
ภาคผนวก	230
ภาคผนวก ก การหาค่า Reliability ของเครื่องมือวิจัย	231
ภาคผนวก ข ภาพการสนทนากลุ่ม ณ สถานที่ต่าง ๆ	243
ภาคผนวก ค บัญชีเข้าร่วมสนทนากลุ่ม และหนังสือขอความอนุเคราะห์	245
ประวัติผู้เขียน	249

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 ความแตกต่างระหว่างภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง	99
2.2 จำนวนตำบล หมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำแนกตามอำเภอ	114
2.3 ความหนาแน่นของประชากร แยก รายอำเภอ	114
2.4 จำนวนและอัตราส่วนประชากรต่อบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข จังหวัดตราดปีงบประมาณ 2552	116
2.5 ผลิตภัณฑ์เฉลี่ย/คน/ปี ตามราคาประจำปี พ.ศ. 2546 – 2550	117
2.6 ข้อมูลพืชเศรษฐกิจ ปี 2551	118
2.7 มูลค่าด้านการประมง	118
3.1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	134
4.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	141
4.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ในภาพรวม	143
4.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง	144
4.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน	145
4.5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	147
4.6 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน	148
4.7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แสดงปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในภาพรวม	149
4.8 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	151

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
4.9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และปัจจัยพื้นฐานทางสังคม	156
4.10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	160
4.11 ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว ชุมชน มีความเข้มแข็งอยู่ดีกินดี	164
4.12 วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญา ของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ทำให้สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง	165
4.13 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำงานของผู้นำชุมชนและ องค์การบริหารส่วนตำบล	167
4.14 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด	168
4.15 การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product correlation coefficient) องค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด	170
4.16 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})	172
4.17 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยพื้นฐาน ทางสังคม ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})	172
4.18 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยพื้นฐาน ทางการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})	173
4.19 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ของ ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})	174
4.20 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1)	175
4.21 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน (Y_2)	177

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
4.22 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชน จังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3)	179
4.23 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความรักและหวงแหนชุมชน (Y_4)	181

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย เรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด	11
2.1 ข้อเสนอเชิงทฤษฎีของทฤษฎีฐานรากในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน	37
2.2 อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดตราด	112
4.1 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ในภาพรวม	184
4.2 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง	185
4.3 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย	186
4.4 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	187
4.5 สรุปผล การวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและ การเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความรักและหวงแหนชุมชน	188

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ ให้เป็น “สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน” (green and happiness society) และมีแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 10 ให้มีความสำคัญกับการเมืองระดับท้องถิ่น ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชนในระดับรากหญ้า และส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมมากขึ้น เน้นการพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนในภาพรวมทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่อาศัยความเข้มแข็งของชุมชนและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคมรวมพลังเพื่อให้เมืองและชุมชนมีความสงบ สะอาด ปลอดภัย ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี วิถีชีวิตดีมีความสุข มีการสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ริเริ่มพัฒนาเมืองและชุมชนนำอยู่ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ กระตุ้นให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมประเมินศักยภาพของพื้นที่ กำหนดวิสัยทัศน์ วางเป้าหมายกลยุทธ์การพัฒนา กำหนดแผนงานหรือกิจกรรม ตลอดจนติดตามประเมินผลบนพื้นฐานการพึ่งพาทรัพยากรของท้องถิ่นชุมชนเป็นหลัก โดยภาครัฐทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ให้คำปรึกษา แนะนำ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคมระดับต่าง ๆ รวมทั้งมีการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมให้กระจายครอบคลุมทั่วประเทศ เพื่อก่อให้เกิดเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง และช่วยลดความยากจนในชนบทและเมือง

การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลยั่งยืน จะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนของประเทศที่มีอยู่ ทั้งที่เป็นทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้นและเชื่อมโยงกันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งนี้การเสริมสร้างทุนทางสังคมจะเป็นพื้นฐานหลักโดยต้องเริ่มจากการพัฒนาคุณภาพคนให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายใน

ชุมชนและระหว่างชุมชน และเป็นพลังของการพัฒนาประเทศ ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของผู้คนทั้งในชนบทและในเมือง ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านอำเภอ จังหวัด ในอาชีพหนึ่งหรือในความสนใจร่วมกันของคนหลายอาชีพจากหลายแห่ง หลายพื้นที่การรวมตัวกันดังกล่าวมีทั้งที่เป็นมูลนิธิ เป็นสหกรณ์ สมาคม หรือรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียนรวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ เป็นชมรม มีกติกา หลักการและกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน การเสริมสร้างให้ชุมชนมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาร่วมคิด ร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลายตามภูมิสังคม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา และวิถีวัฒนธรรมชุมชน ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง มีคุณธรรม จริยธรรมมีความรักความเอื้ออาทร มีความสามัคคี เสียสละ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นการอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจาก “ความสมดุล ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้” ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างมีคุณภาพสอดคล้องเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมระหว่างผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้ การรวมตัวอย่างเข้มแข็งของคนในชุมชนนอกจากจะสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ยากและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนที่มีความเป็นองค์รวมเกี่ยวพันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองการปกครอง ซึ่งต้องอาศัยชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเสาหลักในการร่วมมือร่วมใจ ดำเนินการให้หลุดพ้นจากความยากจนตลอดไปแล้ว ยังช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาอนาคตของชุมชนได้อีกด้วย

การพัฒนาที่ผ่านมา มีการกระจายอำนาจให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้นโดยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดทำแผนชุมชนแล้วจำนวน 3,657 ตำบล ส่งเสริมกระบวนการประชาคมในการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และแผนพัฒนาอำเภอทุกชั้นตอนรวมทั้งมีส่วนร่วมตรวจสอบติดตามการดำเนินงานควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน มีวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนทั่วประเทศ ขณะนี้จำนวน 28,296 แห่ง รวมทั้ง มีการโอนเงินให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแล้ว 77,508 ล้านบาท สำหรับประชาชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน อันเป็นความก้าวหน้าของการเตรียมความพร้อมแก่ท้องถิ่นและชุมชนรองรับการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปสู่ท้องถิ่นซึ่งจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง วิฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นสะท้อนถึงความไม่สมดุลของกระบวนการพัฒนาประเทศ ประกอบกับการที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำพาระบบเศรษฐกิจยุคใหม่และการสื่อสารไร้พรมแดนเข้ามา ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ภาวะความเป็นเมืองมากขึ้น และพฤติกรรมการบริโภคเลียนแบบโลก

ตะวันตก ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งสิ้น ปัจจัยดังกล่าวจะเป็นภัยคุกคามหากชุมชนขาดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันอาจเป็นโอกาสในการพัฒนาของชุมชนได้เช่นกัน หากชุมชนสามารถปรับตัวและใช้ประโยชน์จากบริบทการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม เพื่อเสริมสร้างให้สังคมไทยอยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิถีปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนที่เข้มแข็ง จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยที่ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาจะช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมที่เป็นองค์รวม มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ร่วมกันของคนในชุมชนด้วยทุนทางทรัพยากรและศักยภาพของชุมชน มีการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองอย่างพอเพียงพึ่งพาตนเองได้ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกชุมชน บนพื้นฐานการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เกิดความสมานฉันท์ มีการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมยั่งยืนนำไปสู่สถานะดินดำนน้ำชุ่ม ป่าไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ และสิ่งแวดล้อมน่าอยู่ปลอดภัยอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสันติและเกื้อกูลเกิดความสงบสุขร่มเย็น สามารถแก้ปัญหาความยากจนอย่างมีบูรณาการ มีภูมิคุ้มกันสามารถต้านรับและใช้ประโยชน์จากกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน และมีบทบาทที่เข้มแข็งในการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544)

จากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกภาคส่วนของสังคม ประเด็นเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าว เป็นอันมาก ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนา เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้เพียงลำพัง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจึงต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง ตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ภายใต้อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงที่ประเทศไทยต้องเผชิญในอนาคต การทบทวนสถานะของประเทศในด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการบริหารจัดการประเทศ แสดงว่าประเทศไทยมีโอกาสการปรับตัวและได้รับประโยชน์จากกระแส

โลกาภิวัตน์ แต่ยังคงพัฒนาโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในหลายประการ เพื่อให้คนไทยอยู่ดีมีสุข กระแสทฤษฎีใหม่ และพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชที่พระองค์ท่านทรงพระราชทาน อันเป็นแนวทางการแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างแท้จริง พระองค์ทรงเน้นย้ำตลอดจนทำความเข้าใจซ้ำแล้วซ้ำอีก ในความหมายคำว่า เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่โดยให้คนไทยหันมามองตนเอง วิเคราะห์ตนเอง และชุมชนว่าเราจะเป็นอยู่อย่างไรให้พึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุด ให้ชุมชนพึ่งตนเอง รวมกลุ่มคิด ทำ แก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยยุทธศาสตร์ “ถอยหลังหนึ่งก้าว” แต่มีใช้การ “ถอยหลังลงคลอง” อย่างที่นักวิชาการและหลายคนคิด การถอยหลังเป็นการถอยกลับหลังหันมามองชุมชนว่า ชุมชนที่เราอยู่นั้นมีปัจจัยพื้นฐานที่เอื้ออำนวยอีกประการที่ทำให้เราอยู่ได้โดยพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุด นั่นคือ “การดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง” โดยเน้น “การพึ่งพาตนเอง” ให้มากที่สุด

ดังนั้น หากชุมชนได้ถอยหลังกลับมาสำรวจตนเองก็จะพบว่า ในชุมชนที่เราอาศัยอยู่ ยังมีทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจอีกมาก เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและข้าราชการ ที่มีจิตสาธารณะอยากเห็นการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน และในชุมชนเชื่อมั่น เหลือเกินว่า ยังคงพอจะมีทรัพยากรอื่น ๆ อยู่อีกหลายอย่าง ที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนไปสู่ การพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองของชุมชน จะเห็นได้ว่าจากแนวทางที่บ่งชี้ถึงทั้งหมดที่ได้กล่าวแล้ว ทำให้ผู้มีความสำนึกในบุญคุณของผืนแผ่นดินไทย และความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต้องหันกลับมาทบทวนบทบาทภารกิจ และหน้าที่ของตนเองว่า ถึงเวลาแล้วที่ทุกคนจำต้องอุทิศเสียสละแรงกายและแรงใจ ภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิทรัพย์ที่มีอยู่จะช่วยเหลือ ให้แนวทางตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีความดำรงอยู่แล้วเกิดการพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคง พึ่งตนเองได้ และดำรงอยู่อย่างปกติสุขได้อย่างไร ในยามวิกฤตินี้ เมื่อชุมชนดำรงอยู่ ประเทศชาติก็ดำรงอยู่ การดำรงอยู่ของคนในชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทจะดำรงอยู่ด้วยการต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอดของตนเอง การต่อสู้ดิ้นรนของชุมชนชนบทดูเหมือนจะต้องมีการต่อสู้ดิ้นรนอยู่อย่างตลอด ทั้งจากธรรมชาติแวดล้อม การทำมาหากิน การถูกเอารัดเอาเปรียบจากผลผลิตของตนเอง ตลอดจนความคืบหน้าการเหลียวแลเอาใจใส่จากภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนชนบทต้องอยู่ในสภาวะปากกัดตีนถีบ อย่างต่อเนื่องตลอดมา และไม่พินิจต้องกลับกลายมาเป็นแรงงานราคาถูก ทำงานที่ตนเองไม่ถนัด ถูกเอารัดเอาเปรียบทางแรงงาน ในเมืองใหญ่ อย่างไม่รู้ดี ในชุมชนชนบทยังคงความดิงามในความสัมพันธ์ของชุมชนไว้อย่างไม่เสื่อมคลาย นั่นคือชุมชนชนบทคงมีความสัมพันธ์อยู่ 2 อย่าง คือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยสายเลือดหรือโดยบรรพบุรุษ จากการตั้งบ้านเรือนและชุมชนของตน จากกลุ่มเล็ก ๆ ที่อพยพมาจากชุมชนเดียวกัน และมาตั้งบ้านเรือนใหม่ และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีก

ชุมชนหนึ่ง โดยการนำสิ่งของตนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของชุมชนอื่น นอกจากนั้น ในชุมชนบทยังมีการแลกเปลี่ยน หรือพึ่งพาแรงงานกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน เช่น การลงแขกในภาคกลาง การออกปากกินวานในภาคใต้ การเอามือ ในภาคเหนือ และการเอาแสง ในภาคอีสาน เป็นต้น

แนวความคิดในการพัฒนาศักยภาพชุมชนใดให้มีความเข้มแข็ง และยืนหยัดอยู่ด้วยการพึ่งพาตนเองได้แล้ว ต้องมองถึงศักยภาพในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ก็จะช่วยให้ชุมชนเหล่านั้นมีจุดเริ่มของการพัฒนาชุมชนที่ไม่ใช่เริ่มตั้งแต่ศูนย์ คือ ไม่มีอะไรเลย มาสู่กระบวนการเรียนรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะนำพาชุมชน ไปสู่ความดำรงอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้ ซึ่งถ้าหากชุมชนทุกชุมชนดำรงอยู่และพึ่งพาตนเองได้ นั่นหมายถึง ประเทศชาติของเรา สามารถดำรงอยู่และพึ่งพาตนเองได้นั่นเอง ความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับหลากหลายปัจจัยพื้นฐาน นอกจากอาศัยองค์กรชุมชนเป็นกลไกสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว จากการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนของนักคิด นักวิชาการ นักพัฒนา ทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ พบว่า มีปัจจัยพื้นฐานอีกมากมายที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุน ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น หรือเป็นสิ่งที่สร้างความขัดแย้งหรือเหนียวรั้ง ชุมชนไม่ให้สร้างความเข้มแข็งได้เท่าที่ควร

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น แม้ว่าจะมีผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ มาบ้างแล้วก็ตาม ในฐานะนักศึกษาปริญญาเอก สาขาสังคมศาสตร์ ซึ่งมีความสนใจแนวทางการพัฒนา ที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในบริบทต่าง ๆ จึงต้องการศึกษาต่อยอดงานวิจัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน จากงานวิจัยของ นภกรณ์ หะวานนท์, เพ็ญศิริ จิระเดชาชัยกุล, สุรวุฒิ ปัดไธสง, นำชัย ศุภฤกษ์สกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวรพงษ์ (2550) ที่ศึกษาเรื่องดัชนีวัดความเข้มแข็งของชุมชน ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยนำดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่ได้จากงานวิจัยดังกล่าว ไปสร้างเครื่องมือวัดความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อต้องการทราบความสามารถในการอธิบายระดับความเข้มแข็งของชุมชนของดัชนีดังกล่าว และต้องการทราบปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่จังหวัดตราด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจังหวัดตราดมีความเหมาะสมหลายประการที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของจังหวัดตราด มีอาณาบริเวณทั้งที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำประกอบด้วย เทือกเขาสูงอุดมด้วยป่าเบญจพรรณและป่าดิบทางด้านตะวันออก ส่วนบริเวณหมู่เกาะต่าง ๆ มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงเช่นเดียวกัน ตอนเหนือเป็นที่ราบบริเวณภูเขา ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์แล้วลาดลงที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล สภาพภูมิประเทศที่ปรากฏ จึงแบ่งเป็น 4 ลักษณะ

1. ที่ราบบริเวณลุ่มน้ำได้แก่ บริเวณที่ราบตอนกลางและตะวันออกเหมาะสำหรับทำนาข้าว และปลูกผลไม้
2. ที่ราบบริเวณภูเขา ได้แก่ บริเวณที่ราบตอนบนและตอนกลาง บริเวณนี้มีพื้นที่กว้างขวาง เนื่องจาก มีภูเขากระจายอยู่ทั่วไปเป็นพื้นที่ ที่เหมาะสมแก่การทำสวนผลไม้ยางพาราและปลูก สับปะรด
3. ที่สูงบริเวณภูเขา ได้แก่ บริเวณทางตอนกลางของอำเภอแหลมงอบและเขตติดต่ออำเภอ เขาสมิง นอกจากนี้ ยังมีบริเวณที่เป็นเกาะต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้
4. ที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล ได้แก่ บริเวณฝั่งทะเลเกือบตลอดแนว บริเวณพื้นที่แห่งนี้เป็นป่า ชายเลนอย่างหนาแน่นและยังเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำบางชนิดด้วย

สภาพอากาศโดยทั่วไป อากาศไม่ร้อนจัด หรือ หนาวจัดเกินไป เนื่องจากพื้นที่ของจังหวัดมี เกาะต่าง ๆ มากมายถึง 52 เกาะ จึงเป็นเสมือน กำแพงกันบังคลื่นลม พื้นที่จังหวัดตราด จึงไม่เคย ได้รับความเสียหายจากพายุ ลักษณะภูมิอากาศ เป็นแบบร้อนชื้น มีฝนตกชุกเกือบตลอดปี ประมาณ 210 วัน ปริมาณน้ำฝนวัดได้ 6,463.3 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยระหว่าง 22 – 35 องศาเซลเซียส

จังหวัดตราดมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ปี 2550 เป็นเงิน 21,473 ล้านบาท เป็นลำดับที่ 5 ของภาคตะวันออก และลำดับที่ 29 ของประเทศ ประชากรมีรายได้เฉลี่ย 89,601 บาท / คน/ปี โดย สาขาการผลิตที่สำคัญ ของจังหวัด ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม 9,876 ล้านบาท (ร้อยละ 46) สาขานอก เกษตร 11,597 ล้านบาท (ร้อยละ 54.01) มูลค่าการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ สาขาการประมง 5,218 ล้าน บาท (ร้อยละ 24.30) สาขาเกษตรกรรม การล่าสัตว์และการป่าไม้ มีมูลค่า 4,658 ล้านบาท (ร้อยละ 21.69) และสาขาค้าปลีกส่งการซ่อมแซมรถจักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ครัวเรือน มี มูลค่า 1,916 ล้านบาท (ร้อยละ 8.92) จังหวัดตราด เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ทางภาคตะวันออก ที่มีความ อุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสภาพแวดล้อมเหมาะสมการเพาะปลูกทำการเกษตร พื้นที่ ทำการเกษตรของจังหวัดตราด 695,181 ไร่ คิดเป็น 39%ของพื้นที่ทั้งหมด มีครัวเรือนเกษตรกร 24,541 ครัวเรือน กลุ่มเกษตรกร 304 กลุ่ม สมาชิก 15,896 ราย พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ยางพารา พื้นที่ปลูก 241,335 ไร่ ปริมาณผลผลิต 43,143 ตัน เงาะพื้นที่ปลูก 66,467 ไร่ปริมาณผลผลิต 90,793 ตัน ปาล์มน้ำมันพื้นที่ปลูก 41,890 ไร่ ผลผลิต 43,120 ตัน และนอกจากนี้ยังมีสับปะรด “ตราดสีทอง” เป็นผลไม้ของจังหวัดตราดที่มีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ

จังหวัดตราด มีผลผลิตจากปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมด 154,059.36 ตัน คิดเป็นรายได้จากด้าน การประมง ปี 2551 มีมูลค่าประมาณ 8,351.79 ล้านบาท และยอดคิดค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP)

จังหวัดตราด สาขาประมง ปี 2550 มีมูลค่า 3,471.41 ล้านบาท จังหวัดตราด มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติด้านการท่องเที่ยว เกาะช้าง และหมู่เกาะใกล้เคียง ประกอบด้วยหมู่เกาะต่าง ๆ รวม 52 เกาะ มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งประเภท ชายหาดที่ขาวสะอาด และยังมีน้ำตก ทะเล ปะการัง แหล่งตกปลา ตลอดจนวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ประมงทะเลและการทำสวนผลไม้ ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวได้ ในปี 2551 สามารถทำรายได้ ด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ร้อยละ 9.34 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อวัน 2,122.11 บาท

จังหวัดตราดมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องของการรวมกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะกลุ่มลัทธิจะสะสมทรัพย์ นำโดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต เป็นผู้ดำเนินการสร้างรูปแบบและวิธีดำเนินงานให้เป็นรูปธรรม โดยมีสมาชิกอยู่ในกลุ่ม 165 กลุ่ม จำนวน 5 หมื่นคนเศษ มีเงินทุนหมุนเวียน 700 ล้านบาท และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนำโดยนายสมพงษ์ อินทสุวรรณ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว มีสมาชิก 56 กลุ่ม มีเงินทุนหมุนเวียน 56 ล้านบาท นอกจากนี้ พสกนิกรชาวจังหวัดตราดได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขยายผลสู่ประเทศกัมพูชา โดยจัดให้มีบันทึกการประชุมร่วมระหว่างจังหวัดตราด กับจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา เพื่อดำเนินการตามโครงการจัดตั้งหมู่บ้านตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนถนนหมายเลข 45 เกาะกง-สเรอัมเบ็ด ณ ตำบลเปียมกระสอบ จังหวัดเกาะกง เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่อง การหาปลากระพง การเลี้ยงปูทะเล การให้ความรู้ทางด้านการเกษตร การแก้ไขปัญหาดิน การปลูกพืชผักสวนครัว และการแปรรูปอาหารทะเล เป็นต้น (สำนักงานจังหวัดตราด, 2552)

จากเหตุผลความเป็นมา ตั้งแต่แนวคิดการพัฒนาประเทศที่นำสู่การกำหนดแผนพัฒนาประเทศ ภายใต้ชื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 10 ในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนสังคมไทยอย่างมากมาย ทั้งในด้านที่ประสบความสำเร็จและก้าวหน้าตามลำดับและด้านที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ การพัฒนาที่ผ่านมา จากบทเรียนของชุมชนหลายแห่งที่มีการเรียนรู้และปรับตัวนำภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน มาแก้ปัญหาหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจนประสบความสำเร็จผ่านพ้นวิกฤตมาได้จนเป็นที่ประจักษ์ในหลายพื้นที่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด และปัจจัยพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชน จนชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ท่ามกลางกระแสการโลกาภิวัตน์ โดยนำองค์ความรู้และดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน ของ นภาพร หะวานนท์และคณะ (2550) มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เพื่ออธิบายความเข้มแข็งของชุมชนและปัจจัยพื้นฐานที่สัมพันธ์และส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด เพื่อขยายผลการศึกษาให้กับผู้สนใจทั้งในแวดวงวิชาการและนักพัฒนาท้องถิ่น นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการเพื่อสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็ง

ให้กับชุมชนในระดับต่าง ๆ ได้อย่างตรงประเด็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันความสามารถในการอธิบายชุมชนเข้มแข็งจากองค์ความรู้ที่ได้จากทฤษฎีฐานรากเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง สำหรับผู้ที่ศึกษาต่อยอดและนำไปเป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาประเทศที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยต่อไป

1.2 คำถามของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามการวิจัย ดังนี้

- 1.2.1 ความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดอยู่ในระดับใด
- 1.2.2 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชนหรือไม่
- 1.2.3 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราดหรือไม่ เพียงใด

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

1.3.2 วัตถุประสงค์เฉพาะ

- 1.3.2.1 เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด
- 1.3.2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด
- 1.3.2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด โดยพิจารณาจากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและหวงแหนชุมชน

1.4.2 ด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านตามเขตการปกครองท้องถิ่น ในจังหวัดตราด ในท้องที่อำเภอเมืองตราด อำเภอเขาสมิง อำเภอบ่อไร่ อำเภอกลองใหญ่ อำเภอแหลมงอบ กิ่งอำเภอเกาะช้าง และกิ่งอำเภอเกาะกูด

1.4.3 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ หมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพัฒนาชุมชน หมู่บ้านละ 3 คน จำนวน 246 หมู่บ้าน สำหรับจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้การคำนวณจากสูตร การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ในกรณีที่ประชากรมีจำนวนแน่นอน (Finite population) (Yamane, 1973) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 152 หมู่บ้าน รายละเอียดและแผนการสุ่มตัวอย่าง ดังตารางในบทที่ 3

1.4.4 ด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยระหว่าง เดือน ตุลาคม 2551 - ตุลาคม 2552

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1.5.1 ทราบระดับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานพื้นฐานสำคัญที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด

1.5.2 เป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนสำหรับการศึกษาต่อไป

1.5.3 เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปส่งเสริมและพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

1.5.4 ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปกำหนดนโยบายและวางแผนสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้

1.6 ตัวแปรในการวิจัย

ตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ตัวแปรทำนายและตัวแปรเกณฑ์ ดังนี้

1.6.1 ตัวแปรทำนาย

1.6.1.1 ECO ปัจจัยพื้นฐานพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน

- X11 ความเข้มแข็งของการผลิต
- X12 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
- X13 บริบททางกายภาพของชุมชน
- X14 เครือข่ายความรู้ของชุมชน
- X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ
- X16 การจัดการกับปัจจัยพื้นฐานการผลิต
- X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต
- X18 การควบคุมผลผลิต

1.6.1.2 SOC ปัจจัยพื้นฐานพื้นฐานทางสังคมของชุมชน

- X21 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์
- X22 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม
- X23 ความสามัคคีของคนในชุมชน
- X24 การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน
- X25 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
- X26 การเรียนรู้ประวัติของชุมชน
- X27 บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม
- X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน

1.6.1.3 POL ปัจจัยพื้นฐานพื้นฐานทางการเมืองของชุมชน

- X31 การยอมรับผู้นำในชุมชน
- X32 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ
- X33 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของ องค์การบริหารส่วนตำบล
- X34 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน
- X35 การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน

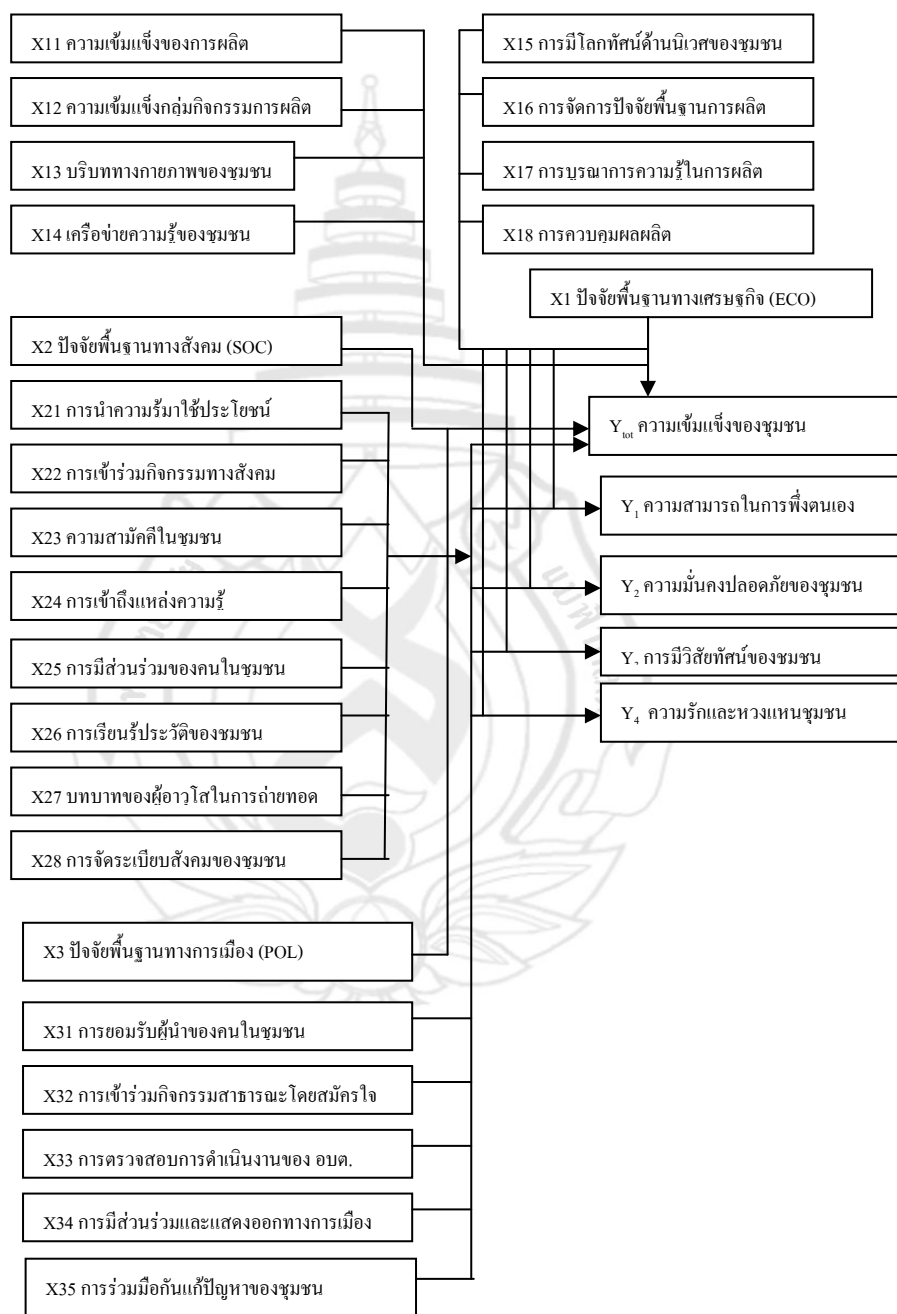
1.6.2 ตัวแปรเกณฑ์ คือ Y_{tot} ความเข้มแข็งของชุมชน

- Y1 ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน
- Y2 ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

Y3 การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน

Y4 ความรักและหวงแหนชุมชน

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย เรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด

1.8 สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปสมมติฐานการวิจัย แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระต่าง ๆ กับความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งในภาพรวมและในแต่ละด้าน ได้ 8 ประการ ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

สมมติฐานที่ 2 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

สมมติฐานที่ 3 ปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

สมมติฐานที่ 4 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในภาพรวม

สมมติฐานที่ 5 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความสามารถในการพึ่งตนเองชุมชน

สมมติฐานที่ 6 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

สมมติฐานที่ 7 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน

สมมติฐานที่ 8 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความรักและหวงแหนชุมชน

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการนิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยึดแนวทางและนิยามตัวแปรที่เกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งจาก จากงานวิจัยเรื่องดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน: ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ของนภากาศ หะวานนท์และคณะ (2550) ดังนี้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน ในที่นี้จะใช้พื้นที่หมู่บ้านตามเขตปกครองท้องที่ แทนชุมชนในการเก็บข้อมูล

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชน มีวิสัยทัศน์ที่จะสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ โดยพิจารณาจากมิติย่อยที่สำคัญ 4 มิติ ได้แก่ ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตในชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและหวงแหนชุมชน

ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่หวังพึ่งพิงภายนอก มีอำนาจในการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงของชุมชน รวมทั้งสามารถระดมทุนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน

ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน หมายถึง สถานะการณ์ที่คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม พิจารณาได้จากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สะท้อนจากการที่คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นกันดี และไว้วางใจกันได้ ไม่ใช่การอยู่แบบห่างเหิน ตัวใครตัวมัน หรือต่างคนต่างอยู่ คนแทบไม่รู้จักกัน และยังอาจสะท้อนจากการที่ชุมชนได้สร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา ทำให้คนในชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค อันเป็นระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลกันพื้นฐานที่ทำให้คนเกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต

การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความเข้าใจในสถานการณ์ โดยทั่วไปของชุมชนทั้งจุดอ่อนและจุดแข็ง สามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ อย่างไร ทำให้สามารถมองไปในอนาคตได้ว่าต้องการให้ชุมชนเป็นไปอย่างไรบ้าง เป้าหมายและทิศทางในอนาคตของชุมชนนี้จะต้องมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

ความรักและหวงแหนชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจ และตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน มีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีความตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาที่สะสมมาแต่เดิม และสามารถเชื่อมโยงหรือบูรณาการความรู้สมัยใหม่เข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้ ทำให้สามารถธำรงรักษาความรู้ที่มีคุณค่าของชุมชน ตลอดจน ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนไว้ได้ ด้วยการสืบสานสิ่งเหล่านี้ไปยังเด็กและเยาวชน ทำให้เด็กและเยาวชนไม่รู้สึกแปลกแยกจากวิถีชุมชน ความรักและหวงแหนชุมชนจึงมีนัยถึงการที่คนในชุมชนตระหนักในศักดิ์ศรีของความเป็นชุมชน ไม่ดูถูกวิถีชีวิตของตนเอง จึงพยายามสืบสานสิ่งเหล่านี้ไปยังเด็กและเยาวชน

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หมายถึง การที่ชุมชนสามารถติดต่อสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอื่นๆ อย่างเสมอภาค มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน แต่ไม่ใช่ในลักษณะที่เป็นการขอความช่วยเหลือ มีอำนาจต่อรองและเป็นชุมชนที่สามารถทำมาหากินได้อย่างมีคุณภาพด้วย ประกอบ ด้วยตัวแปรต่อไปนี้ ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) บริบททางกายภาพของชุมชน (X13) เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) การจัดการกับปัจจัยพื้นฐานการผลิต (X16) การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) และ การควบคุมผลผลิต (X18)

ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการผลิตในอาณาบริเวณชุมชนที่อาศัยหรือพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อการบริโภคและเป็นอาชีพ ได้แก่ การทำสวนผลไม้ต่าง ๆ เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน สละ ปลูกพืช ผัก เพื่อการบริโภคในครัวเรือน มีการทำไร่ เช่น สับปะรด มัน ลำปะหูลัง การทำหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น การจักสาน มีการทำประมงน้ำจืด เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำประมงน้ำเค็ม ตลอดจนการทำนา

ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) หมายถึง กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อร่วมมือกันทำกิจกรรมใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจหรือการผลิตที่มีฐานอยู่ในชุมชน กลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาและดำรงความเป็นกลุ่มต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มอาชีพ ชมรม สหกรณ์ มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอต่อการนำไปใช้เพื่อการผลิตของชุมชน สมาชิกกลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มจนประสบความสำเร็จ

บริบททางกายภาพของชุมชน (X13) หมายถึง ชุมชนมีระบบการติดต่อสื่อสารกับภายนอกที่สะดวก เช่น ระบบโทรศัพท์ ชุมชนมีเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับหมู่บ้านและชุมชนอื่น ๆ ได้หลายเส้นทาง อยู่ในระดับมาก สภาพพื้นที่ตั้งของชุมชนมีความเหมาะสมในการผลิตพืชผลทางการเกษตร

เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) หมายถึง ชุมชนมีผู้รู้และมีประสบการณ์ที่หลากหลายเกี่ยวกับการผลิต ซึ่งสามารถสอบถามปัญหาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้ เช่น จากผู้อาวุโส พระภิกษุ ครูอาจารย์ ครูภูมิปัญญา ได้ คนในชุมชนส่วนหนึ่งเคยมีประสบการณ์ ใช้ชีวิตนอกชุมชน เช่น การไปเรียน ไปทำงาน ชุมชนมีการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากภายนอกชุมชน ของผู้รู้ในชุมชนมาสู่คนภายในชุมชน และชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่ทำให้คนในชุมชนได้รับประสบการณ์ และความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน

การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) หมายถึง การที่ชุมชนมีมาตรการควบคุมและป้องกันมิให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลาย มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และมีการใช้งานอย่างเหมาะสม

การจัดการกับปัจจัยการผลิต (X16) หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถในการจัดหาปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตรปุ๋ยอินทรีย์ และสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ชุมชนมีการนำเข้าปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการผลิตในอัตราที่ลดลง ชุมชนเคยปฏิเสธการนำเข้าปัจจัยการผลิตเช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ที่ไม่มีคุณภาพ มาใช้ในการเพาะปลูก

การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) หมายถึง การที่ชุมชนมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการถ่ายทอดความรู้ ในการผลิตของชุมชนให้เยาวชนรุ่นหลัง มีความสามารถในการสร้างสรรค์และแสวงหาความรู้ในการผลิต มีความสามารถในการแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตด้วยตนเอง มีความตระหนักว่าความรู้ในการผลิตของชุมชนเพียงพอต่อเยาวชนรุ่นหลังสามารถนำไปใช้หาเลี้ยงชีพได้ มี

การสร้างสรรค์ความรู้ในกระบวนการผลิตขึ้นมาใหม่ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตระหว่างคนในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตของชุมชนกับภายนอก

การควบคุมผลผลิตและรายได้ (X18) หมายถึง การที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าธรรมชาติ ป่าชุมชน ที่ดินสาธารณะ เป็นต้น ได้อย่างทั่วถึงกลุ่มเศรษฐกิจในชุมชนมีการกระจายเงินไปยังชุมชนโดยรวม ไปยังองค์กรทางสังคมของชุมชน เช่น โรงเรียน วัด สถานีนามัย มีทางเลือกแหล่งขายของในระดับท้องถิ่น มีแหล่งรับซื้อขายหลายผลผลิตหลายแหล่ง สมาชิกกลุ่มการผลิตมีการควบคุมปริมาณการผลิตให้เป็นไปตามกติกาที่กำหนดไว้ และมีการตกลงร่วมกันของสมาชิกในการผลิต ชุมชนมีแหล่งรับซื้อต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มการผลิต เช่น โรงสีของหมู่บ้าน สหกรณ์อำเภอ ตลาดกลาง เป็นต้น

ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม หมายถึง การที่ชุมชนมีวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นของตนเอง ระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ทักษะ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาและพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิมในชุมชน ซึ่งได้รับการสืบสาน ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดแก่สมาชิกในชุมชนมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน โดยพิจารณาจาก

การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ (X21) หมายถึง ชุมชนมีการสืบสาน อนุรักษ์ สร้างสรรค์ วัฒนธรรมที่เหมาะสม ชุมชนมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของตนเอง เช่น ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การรักษาโรคแผนไทย การทำหัตถกรรม มีการนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน

การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X22) หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่โบราณ คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าหนังสือ เป็นต้น

ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวระหว่างโรงเรียนและชุมชน มีการช่วยเหลือกันและกันทั้งสองฝ่าย โดยไม่เอารัดเอาเปรียบ มีการร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อส่วนรวม

การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน (X24) หมายถึง คนในชุมชนมีโอกาสเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ภายนอก ค่าเฉลี่ย 3.71 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่ไม่แสวงหากำไร ค่าเฉลี่ย 3.70 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์

เช่น ความรู้เรื่องการทำการทำหาหิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่มุ่งหาทำไร เช่น ร้านค้า ค่าเฉลี่ย 3.59

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (X25) หมายถึง คนในชุมชนมีโอกาสที่ได้รับความรู้จากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ จากรายการข่าว สารคดี มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียน ทั้งในฐานะกรรมการโรงเรียนหรือโอกาสพิเศษต่าง ๆ คนในชุมชนมีโอกาสเสนอความต้องการให้โรงเรียนพิจารณาดำเนินการเรื่องที่เป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น การเสนอให้โรงเรียนสอนอาชีพ เป็นต้น ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการศึกษาของโรงเรียนในด้านที่เกี่ยวกับชุมชน

การเรียนรู้ประวัติของชุมชน (X26) หมายถึง การที่โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติและความเป็นมาของชุมชน โรงเรียนมีวิธีการใหม่ ๆ ในการสืบสานประวัติตำนานและความเป็นมา ชุมชนมีกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติชุมชนโดยการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จากการสอบถามผู้รู้ในชุมชนของหมู่บ้าน

บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X27) หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนอยู่เสมอ คนในชุมชนมีการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในชีวิตประจำวัน พระสงฆ์ ผู้นำ และปราชญ์ชุมชน มีส่วนร่วมในการสอนนักเรียนของ เพื่อถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนควบคู่ไปกับการให้ความรู้สมัยใหม่ของโรงเรียน

การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) หมายถึง การที่ชุมชนมีผู้นำหลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมั่น ยอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้อาวุโส ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชนอยู่เสมอ ผู้นำมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนมีระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากหรือลำบาก ไม่ปล่อยให้คนรันทดตามลำพัง เช่น การมีระบบสวัสดิการชุมชน และชุมชนมีกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง หมายถึง กลไกทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ก็คือ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือ อบต. ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองทางการเมือง ก็คือ ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารส่วนท้องถิ่น พิจารณาจาก

การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) หมายถึง เมื่อมีความขัดแย้งในชุมชน ผู้นำทางการเมืองสามารถใช้หลักการประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาโดยการที่คนในชุมชนยอมรับมติจากเสียงส่วนใหญ่ คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือผู้นำเชื่อฟังความคิดเห็นของผู้นำในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ

การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ และชุมชนมีการร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ต่อสาธารณะของชุมชนในภาพรวม โดยไม่ต้องมีการบังคับหรือมีสินจ้างรางวัล

การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) หมายถึง มีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยงการทำงาน โดยการแจ้งข่าวสารการปฏิบัติงานของ องค์การบริหารส่วนตำบลให้คนในชุมชนรับรู้เป็นระยะ คนในชุมชนติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานของ อบต. ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุย การอ่านป้ายประกาศประชาสัมพันธ์ มีความสนใจและติดตามการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) อยู่เสมอ

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปใช้สิทธิ ออกเสียงเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง รักและหวงแหนประชาธิปไตย โดยไม่ซื้อสิทธิ ขายเสียงในการเลือกตั้งทุกระดับ ให้ความสนใจติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอย่างสม่ำเสมอ ชุมชนมีการคัดเลือกรับคนที่จะมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนโดยพิจารณาผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม มีส่วนร่วมในการบริหารงานของท้องถิ่น สามารถผลักดัน อบต. ดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชนได้ ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารขององค์กรปกครองท้องถิ่น มีการติดตามการดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ในการเลือกตัวแทนเพื่อเป็นผู้นำของชุมชนไม่คำนึงถึงพวกพ้องแต่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถ

การร่วมกันแก้ปัญหของชุมชนกับ อบต. (X35) หมายถึง การที่ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการคมนาคม ถนน หนทางและสะพาน ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องแหล่งน้ำ เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ชุมชนประสบความสำเร็จในการส่งปัญหาผ่าน อบต. ตามขั้นตอน เช่น การติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะ การสร้างแหล่งน้ำ ชุมชนสามารถสะท้อนการทำงานของ อบต. ที่ยังบกพร่องให้ มีการปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้ และ ชุมชนอาศัยองค์การบริหารงานส่วนท้องถิ่นในการแก้ปัญหของชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากส่วนกลาง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง

- 1) นิยามและความหมายชุมชน
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง
- 3) ทฤษฎีฐานรากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน
- 4) องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง
- 5) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- 6) แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

- 1) ความหมายการพัฒนา
- 2) ลักษณะของการพัฒนา
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

- 1) ความหมายการพัฒนาชุมชน
- 2) ลักษณะของการพัฒนาชุมชน
- 3) เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน
- 4) กระบวนการพัฒนาชุมชน
- 5) ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง

5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่ม

6. บริบทและข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง

ในการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน สิ่งหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจก่อนการศึกษา คือเรื่องของความหมายของชุมชน เพื่อให้เข้าใจกรอบแนวคิดเชิงความหมายของชุมชนว่ากว้างแคบอย่างไร หรือมีผู้นิยามความหมายของชุมชนเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อกำหนดกรอบความคิดของผู้ศึกษาที่มีต่อชุมชนให้กระจ่างชัดเจนเอง ซึ่งได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

2.1.2 นิยามและความหมายชุมชน

ชุมชนมีความหมายมากกว่า การที่ปัจเจกบุคคลมาอยู่ร่วมกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนมิใช่ผลรวมของปัจเจกบุคคลที่มาอยู่ร่วมกัน หากแต่การที่ปัจเจกบุคคลมาอยู่ร่วมกันนั้น ปัจเจกบุคคลได้สร้างสายสัมพันธ์ โดยได้วางหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเรียกโดยรวมว่า ระเบียบบรรทัดฐาน (normative order) ของการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งการสร้างระบบการจัดสรรอำนาจและเอกสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นวัตถุ และที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งเรียกโดยรวมว่า ระเบียบความแตกต่าง (differentiation order) ชุมชนจึงลักษณะเป็น “องค์กรทางสังคม” (social organization) ซึ่งมีการจัดระเบียบ (social order) ที่มีลักษณะเฉพาะ นักสังคมวิทยา โอลเซน (Olsen, 1968, p. 91) ได้นิยามความหมายของชุมชนว่า หมายถึง องค์กรทางสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก แต่ยังสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้โดยทั่วไป ชุมชนจะประกอบไปด้วยครอบครัวหลายครอบครัวมารวมกัน ด้วยความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันในด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การดูแลสุขภาพโรค สันติภาพ การพิธีกรรม ความเชื่อ อย่างไรก็ตาม อาจมีชุมชนของชนเผ่าบางแห่ง ที่ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มาจากครอบครัวขยาย หรือวงศ์วานเดียวกันเท่านั้น

ชุมชนจึงมีความหมายมากกว่า การมาอยู่ร่วมกันภายใต้การจัดระเบียบทางสังคม อันเป็นที่ยอมรับของสมาชิกของชุมชนเท่านั้น แต่ชุมชนยังเป็นเสมือน “เครื่องมือ” ที่ทำให้สมาชิกบรรลุเป้าหมายหลาย ๆ ประการ เช่น การมีอาหารสำหรับการบริโภค การมีงานทำ ความปลอดภัยในทรัพย์สินและความสงบสุข การได้รับสวัสดิการที่จำเป็นในชีวิต การได้พักผ่อนรื่นเริง ฯลฯ ชุมชนจึงต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ วัตถุประสงค์ต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน และจะต้องมีประสิทธิภาพ คือสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ของชุมชนตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้

ชุมชนอาจมีการจัดระเบียบของกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นหลัก (self-sufficient) โดยที่มีการพึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ก่อนข้างน้อย หรือชุมชนอาจต้องมีการพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกับชุมชนอื่น ๆ หรือกับองค์กรทางสังคมภายนอกชุมชน เช่น รัฐ แต่ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ชุมชนจะต้องสามารถดำรงรักษาหน้าที่สำคัญในการตอบสนอง ความต้องการในชีวิตประจำวัน และช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ (self-contained)

ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคม จึงมิใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่คนมาติดต่อสัมพันธ์กันเท่านั้น แท้จริงแล้วการที่ผู้คนมาติดต่อสัมพันธ์กัน สร้างอุดมการณ์ ความเชื่อ กฎ กติกา ในการอยู่ร่วมกันทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้น และดำรงอยู่ โดยที่ชุมชนมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของสมาชิก มาเป็นเวลานาน ปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนจึงเกิด และเติบโตมาในชุมชน ดังนั้นชุมชน จึงไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อ อุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของสมาชิก แต่ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคม ยังมีผลอย่างสำคัญต่อ ความสามารถในการตอบสนองความต้องการใน ชีวิตประจำวันและความสามารถในการจัดการกับปัญหาร่วมกันต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจะถูกถ่ายทอด โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 6-8) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ว่า หมายถึง องค์กรทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งที่ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ โดยสรุปแล้ว ชุมชน ในทัศนะของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ จะต้องประกอบด้วย

1. ประชากรจำนวนหนึ่ง
2. สถาบันทางสังคม
3. องค์กรทางสังคมชนิดที่มีขนาดย่อมกว่าชุมชน เช่น ครอบครัว กลุ่มสหกรณ์ สโมสร เป็นต้น และ
4. อาณาเขตทางภูมิศาสตร์

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 12) กล่าวถึง “ชุมชน” ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัย อยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540, หน้า 14) กล่าวถึง “ชุมชน” โดยสรุปว่า “ชุมชน” ประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศน์วิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ประเวศ วะสี (2541, หน้า 35-36) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสาร (communicate) กัน

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ (2544, หน้า 5) ให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ขอบเขตเชิงพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่ชัดเจน มีกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ (interaction) กลายเป็นความผูกพันและสร้างกิจกรรมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตร่วมกันขึ้น การเป็นชุมชนนั้น ไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเพียงอย่างเดียว (อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน) หรือขึ้นอยู่กับคนเท่านั้น แต่ยังสามารถหมายถึง อุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความกลมกลืน (harmonious) เป็นหนึ่งเดียว (unity) มีความขัดแย้ง เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และผลิตใหม่ได้ โดยนัยนี้ความเป็นชุมชน จึงมิได้หลายลักษณะและหลายระดับ ตั้งแต่ชุมชนในระดับ ครอบครัว ชุมชนระดับหมู่บ้าน ชุมชนระดับเครือข่าย ชุมชนวิชาการ ชุมชนกลางอากาศ หรือ ชุมชนโลก เป็นต้น หรืออีกความหมายหนึ่งของ “ชุมชน” คือหมายถึงกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกัน ในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียก เป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันและเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

แซนเดอร์ส (Sanders, 1958, p. 189) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” เป็นกลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันในบริเวณเดียวกัน ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีวัฒนธรรมเดียวกันและมีพฤติกรรมเหมือน ๆ กัน

โอลเซน (Olsen, 1968, p. 91) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์การทางสังคมประเภทหนึ่งที่ประกอบด้วยพื้นที่บริเวณหนึ่ง ที่บรรดาสมาชิกตอบสนองความต้องการ พื้นฐานของคนส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

พอฟลิน (Poplin, 1972, p. 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มที่มีการร่วมมือกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน มีการสมาคมแบบเผชิญหน้ากัน มีความสนิทสนมรู้จักกันเป็นอย่างดี

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2536, หน้า 64) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับชุมชนว่า คำว่า “ชุมชน” เป็นคำใหม่ในภาษาไทย เพราะไม่เคยปรากฏในพจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. 2493 และสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มมีการใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยการแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Community” ในระยะที่วิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยเพื่อศึกษาชนบท และต่อมารัฐก็ได้ใช้คำนี้ หลังจากที่ได้ตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน จนมีการตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ คือ กรมการพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ. 2505 ด้วยเหตุนี้ ในระยะแรกชุมชนจึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าบ้าน หรือหมู่บ้านในภาษาไทยที่มีมาก่อนหน้านั้น ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตแน่นอน ภายใต้การควบคุมของรัฐ และได้กล่าวถึงคำว่าชุมชนในความหมายของชาวล้านนาว่า น่าจะหมายถึง “บ้าน” ซึ่งเป็นนิยามที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างน้อย 5 ประการ คือ (1) อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับความคิดว่าด้วยการนับถือผี (2) พิธีกรรมในการสืบทอดอุดมการณ์ (3) อำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องหน้าหมู่บ้าน (4) ภูมิปัญญา (5) องค์การและเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยทั่วไปการรวมกลุ่มในระดับ “บ้าน” จะแสดงออกด้วยการนับถือผีเสื้อบ้านเดียวกัน โดยผีเสื้อบ้านจะมีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ของ “บ้าน” และคุ้มครองสมาชิกของบ้าน ดังนั้นทุกตระกูลในบ้านจะนับถือผีเสื้อบ้านโดยแต่ละ “บ้าน” จะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสืบทอดอุดมการณ์ โดยจะมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด เช่น พิธีสงกรานต์ ปอยหลวง ทานกัวยสลาก ในการอยู่รวมกันของคนใน “บ้าน” จะมีการกำหนดสิทธิอำนาจตามประเพณีเกี่ยวกับการใช้สิ่งที่ถือว่าเป็นของส่วนรวม ซึ่งเรียกว่า “หน้าหมู่บ้าน” เช่น ป่าช้า โรงเรียน เหมืองฝาย หรือป่า เป็นต้น การใช้ของส่วนรวมนี้จะเน้นหลักของประโยชน์ส่วนรวม และความเป็นธรรม โดยจะมีข้อห้ามต่าง ๆ ที่ห้ามปัจเจกบุคคลละเมิดส่วนรวม เรียกว่า “จิต” เช่น ห้ามถมบ่อน้ำ นอกจากนี้ ในแต่ละบ้าน จะมีการสะสม และสืบทอดความรู้ต่าง ๆ เช่น ตำรายา คาถาอาคม การก่อสร้าง อันเป็นภูมิปัญญา ที่มีการถ่ายทอดกันในบ้าน ความรู้เหล่านี้ถือเป็นศักดิ์ศรีของบ้าน ส่วนการรวมกลุ่มของคนในบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ มีหลายรูปแบบ เช่น การช่วยเหลือกันในเรื่องแรงงาน เรียกว่า วอนหรือขอแรง ซึ่งมีการทำงานรวมหมู่ โดยถือว่า แรงงานเป็นของชุมชน โดยนัยนี้ การศึกษา “ความเป็นชุมชน” ของชุมชนล้านนา จึงไม่อาจอ้างอิงพื้นที่ทางกายภาพได้ แต่จะต้องศึกษาผ่านอุดมการณ์ อำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เชื่อมโยงให้สมาชิกของแต่ละชุมชนเข้ามาอยู่ร่วมกันในผลการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย มีการกล่าวถึง ชุมชนล้านนาเช่นกันว่า สำหรับชาวบ้านแล้วชุมชนล้านนาเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม 2 อย่าง คือภูเขาและลำน้ำ ในการทำพิธีกรรมทางศาสนา ผู้ที่อาศัยใช้และ

กินน้ำจากแหล่งเดียวกัน เรียกว่า “หมูกินน้ำแม่เดียวกัน” จะมาร่วมทำบุญที่วัดพระธาตุเดียวกัน ซึ่งผู้เขียนได้เสนอว่า “ชาวบ้านทั้งมีสำนึกร่วมในการเป็นข้าของชุมชนของหมู่บ้านของตน และยังมีสำนึกผูกพันระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้านตามเส้นทางน้ำอีกด้วย โครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน และระหว่างชุมชน มีน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญด้วย” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2537, หน้า 44) เป็นที่น่าสังเกตว่า การวิจัยนี้ศึกษาหมู่บ้าน ในฐานะเป็นชุมชน โดยตีความความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งหากการศึกษานี้มิได้ตีกรอบของความเป็นชุมชนโดยอาศัยเป็นหน่วยในการวิเคราะห์แล้ว ความหมายของชุมชนล้นนา ซึ่งสะท้อนระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ตามลุ่มน้ำ คือ “หมูกินน้ำแม่เดียวกัน” อาจมีความเด่นชัดกว่าความสัมพันธ์ที่มีฐานคิดอยู่ที่ “หมู่บ้าน” ก็ได้

อุไรวรรณ ดันกิมหยง (อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2537, หน้า 49) ความหมายของชุมชน ซึ่งมีขอบเขตกว้างกว่าหมู่บ้านในสังคมล้นนา สะท้อนให้เห็นจากระบบเหมืองฝาย ซึ่งเป็นระบบของการจัดการใช้น้ำที่มีประสิทธิภาพ เป็นการควบคุมการใช้น้ำในพื้นที่ส่งน้ำของระบบเหมืองฝาย ผู้ที่ใช้น้ำของเหมืองฝายเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นขอบเขตครอบคลุมกี่หมู่บ้าน หรือกี่ตำบลถือว่าชาวนาผู้น้ำทั้งหมดเป็นพวกเดียวกัน เหมืองฝายจึงเปรียบเสมือนชุมชนระดับเหนือกว่า หมู่บ้าน และมีขอบเขตของการบริหารน้ำและผลประโยชน์ของน้ำอย่างอิสระ

นอกจากสังคมล้นนาแล้ว ในสังคมของภาคอื่น ๆ ก็มีระบบความสัมพันธ์ของคนในมิติอื่น ๆ เช่นกัน การสร้างความสัมพันธ์ในระหว่างชาวนาในภาคใต้ ที่มาแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยไม่ใช้เงินตราทั้งในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้าน หรือแม้แต่ระหว่างจังหวัด เรียกว่าสายแห่งการ “แลกเปลี่ยนตามสายญาติเดียวกัน” เป็นต้น ดังนั้น หากจะศึกษาความเป็น “ชุมชน” ของสังคมไทยอย่างรอบด้าน หน่วยการศึกษา จำเป็นจะต้อง ยึดมิติอื่น ๆ เช่น ทางด้านนิเวศวิทยา สังคม และวัฒนธรรม นอกจาก “หมู่บ้าน” เพราะในงานศึกษาที่ผ่านมา แม้จะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ที่ทำให้คนมารวมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้งาน การนับถือผี การแลกเปลี่ยนสิ่งของ หรือแรงงาน แต่ยังไม่ได้มีการศึกษา ความเป็นชุมชน โดยถือการรวมกลุ่ม หรือระบบความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ เหล่านี้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา หากยังคงต้องใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยในการศึกษาเป็นหลัก ความหมายของชุมชนส่วนใหญ่ของไทย จึงยังทับซ้อนกับความเป็นหมู่บ้านอยู่มาก

การตอบโต้แนวทางการมองหมู่บ้าน ตามแนวทางของรัฐไทยในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในกลุ่มของนักวิชาการกลุ่มแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งพยายามแสดงให้เห็นโดยผ่านการศึกษาวิจัยหมู่บ้านในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยอย่างเป็น

ระบบ และได้ข้อสรุปร่วมกันว่า สังคมหมู่บ้านมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ มีประวัติความเป็นมาของการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรม มีการจัดองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง มีผู้นำที่มีคุณธรรม มีกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยผ่านกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ นอกจากนี้หมู่บ้านจำนวนการยังสามารถฝึกกำลังกันต่อต้าน หรือต่อสู้กับอำนาจรัฐ ที่พยายามเข้ามาแทรกแซงโดยดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตไปจากหมู่บ้าน ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่สำคัญของนักวิชาการกลุ่มนี้ นำเสนอได้แก่ การเข้ามาแทรกแซงของรัฐ ทำให้หมู่บ้านอ่อนแอและได้นำเสนอแนวคิดแบบอริปไตยนิยม ให้ลดอำนาจของรัฐที่มีต่อชุมชนลง เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยอิสระ เพราะชุมชนมีศักยภาพที่จะจัดการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ด้วยตนเอง วัฒนธรรมคือทุนที่หมู่บ้านไทยมีอยู่อย่างล้นเหลือ ดังนั้น หมู่บ้านจะเข้มแข็งได้จะต้องเป็นอิสระจากรัฐ

หากหมู่บ้านเป็นอาณาบริเวณที่ได้ถูกกำหนดขึ้นมาด้วยเหตุผลทางการปกครอง โดยผู้ที่ถูกนิยามว่าเป็นสมาชิกของหมู่บ้านนั้นมิได้มีส่วนร่วมในกำหนดอาณาบริเวณของความสัมพันธ์ของตนเองกับสมาชิกอื่น ๆ การศึกษาความเป็นชุมชนโดยใช้หมู่บ้านเป็นสนามของการศึกษา จึงน่าจะมีข้อจำกัดอยู่มาก เพราะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นมาของบุคคลที่มาสัมพันธ์กัน อาจไม่มีขอบเขตแน่นอนในแง่ของพื้นที่ทางการปกครองตามแบบพื้นที่ของหมู่บ้าน แต่อาจจะมีการก่อตัวไปตาม เงื่อนไขต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ความพอเพียง และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ หรืออาจเป็นไปตามความสัมพันธ์ของสายโลหิต เครือญาติ หรือชาติพันธุ์ หรือ เป็นตามความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ หรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยนัยนี้ การศึกษาหมู่บ้านที่ผ่านมามองข้ามหรือไม่ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนสายใยของความสัมพันธ์แผ่กว้างออกไปจากอาณาบริเวณของหมู่บ้าน เช่น การศึกษาส่วนใหญ่จะใช้หมู่บ้านเป็นตัวตั้ง หรือเป็นหน่วยหลักของการวิเคราะห์ ส่วนรัฐขององค์กรทางสังคมอื่น ๆ นอกหมู่บ้านจะไม่ถือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่จะถูกมองว่าเป็นองค์กรที่มีอิทธิพลต่อความอ่อนแอ หรือความเข้มแข็งของหมู่บ้านหรือของชุมชนหมู่บ้าน

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกชุมชนจึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า บ้านหรือหมู่บ้านในภาษาไทยที่มีมาก่อนหน้านั้น ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตแน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ และองค์กรทางสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก แต่ยังสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้โดยทั่วไป ชุมชนจะประกอบไปด้วยครอบครัวหลายครอบครัวมารวมกัน ด้วยความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันในด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การดูแลสุขภาพโรค สันติภาพ การพิทักษ์รักษา ความเชื่อ เป็นต้น

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นมโนทัศน์ที่ค่อนข้างใหม่ในแวดวงวิชาการของสังคมไทย หากย้อนกลับไปดูเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม หรือการพัฒนาประเทศ หรือการพัฒนาชุมชน เมื่อประมาณก่อนทศวรรษปัจจุบันจะไม่พบศัพท์ “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยตรง แม้ว่าในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนหรือผลการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน มักจะมีนัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน ปรากฏอยู่บ้าง เช่น ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ความร่วมมือร่วมใจ ความสุข ความเอื้ออาทร ความเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน การรักษาดูแลสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การสร้างคำว่า “ความเข้มแข็งของชุมชน” ขึ้นมา จะส่งผลกระทบต่อการกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศ การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” กับ “สังคม” ที่ล้อมรอบชุมชนรวมทั้งผลต่อผู้ที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือในชุมชนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่หมู่บ้านอย่างไรบ้าง มีความเป็นไปได้ที่ว่า การสร้างคำว่า “ความเข้มแข็งของชุมชน” จะนำไปสู่การสร้างแบบอุดมคติแบบใหม่ของชุมชนขึ้นมา คือชุมชนถูกแบ่งขั้วออกเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และชุมชนที่อ่อนแอ ซึ่งอาจเป็นตราประทับ (labelling) หรือสร้างอัตลักษณ์ (identity) ของชุมชนให้แตกต่างกัน ตามนิยามที่นักวิชาการได้กำหนดขึ้น การประทับตรา และการสร้างอัตลักษณ์นี้ น่าจะไม่ต่างไปจากการที่สังคมไทย เคยสร้างพยายามสร้างอัตลักษณ์ของสังคมที่พัฒนาซึ่งหมายถึงสังคมเมือง กับสังคมที่ไม่พัฒนาซึ่งหมายถึงสังคมชนบท และด้วยเอกลักษณ์นี้ ที่ชี้หน้า หรือกระตุ้นเร้าให้เกิดกระบวนการทำให้หมู่บ้านก้าวไปสู่ “ความทันสมัย” โดยผ่านสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” และ “การให้ชุมชนชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา”

แนวทางของนักวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ได้ให้ความหมายของวาทกรรมว่า หมายถึง “ระบบ และกระบวนการ ในการสร้าง/ผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตน ของเราเอง นอกจากนี้วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่ และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง” ความเข้มแข็งของชุมชนอาจถือเป็นวาทกรรมชุดใหม่ ที่ถูกสร้างขึ้นมา เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนด หรือสร้างความหมาย และการดำรงอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ในรูปแบบเก่าซึ่งถือว่าเป็นวาทกรรมหลัก (dominant discourse) โดยแม้จะมีเจตนาดีเพียงใดก็ตาม สำหรับนักวิเคราะห์วาทกรรมแล้ว กระบวนการสร้างเอกลักษณ์และความหมายเป็นเรื่องของการใช้อำนาจ และความรุนแรงต่อสรรพสิ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการกระทำ หรือเป็นภาคปฏิบัติของวาทกรรมซึ่งได้สร้างเหตุการณ์ และกฎเกณฑ์ มาบังคับหรือยึดเย็ดให้กับความเป็นจริงหรือสรรพสิ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2540, หน้า 90, 94-95) แนวคิดของนักวิเคราะห์วาทกรรม มีคุณประโยชน์อย่างสูงในการช่วยเตือนให้มองเห็น อีกด้านหนึ่งของการ

สร้างความรู้ ว่าไม่ต่างอะไรจากพยายามช่วงชิงอำนาจ หรือการใช้อำนาจ ซึ่งมองในแง่หนึ่งก็คือ การใช้อำนาจต่อชุมชน วาทกรรมชุดใหม่นี้จะเปลี่ยนข้อของการเปรียบเทียบสังคมเมืองหรือสังคมที่พัฒนาแล้วกับสังคมชนบทหรือสังคมด้อยพัฒนา มาสู่การเปรียบเทียบชุมชนที่เข้มแข็งกับชุมชนที่อ่อนแอ ชุมชนจำนวนมากอาจถูกยึดเยียดเอกลักษณ์ของความเป็นชุมชนที่อ่อนแอ อาจถูกบังคับทางตรงหรือทางอ้อมหรือถูกกระตุ้นให้เข้าร่วมในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ตามเอกลักษณ์และความหมายที่ถูกสร้างขึ้นมาในขณะนี้

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่มีความหมายในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง นิยามของความเข้มแข็งในแต่ละมิติก็มีการกำหนดไว้หลากหลาย ในหลาย ๆ กรณี นิยามของความเข้มแข็งของชุมชนมาจากความคิดเชิงอุดมการณ์ ว่าชุมชนที่เข้มแข็งนั้นจะมีลักษณะอย่างไรบ้าง เช่น มีระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน คนมีวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม ไม่ถูกลัทธิบริโภคนิยมครอบงำ หรือการที่ชุมชนระบบการเกษตรแบบผสมผสาน คือการมีผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยงในราคาสินค้าในตลาด และเพื่อความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองในด้านการบริโภค เป็นต้น (อุทัย ดุลย์เกษม และอรศรี งามวิทย์วงศ์, 2540) แนวคิดในลักษณะนี้มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นจาก การได้เห็นประจักษ์พยานของการที่ชุมชน ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตในเรื่องต่าง ๆ อันเป็นผลมาจาก การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองในอดีต ไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อการค้า อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แนวคิดอุดมการณ์ ในเรื่องความเข้มแข็งที่กล่าวถึงนี้ จะมีส่วนถูกต้อง และมีข้อมูลเชิงประจักษ์แสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่มาก แต่เนื่องจากชุมชนต่าง ๆ ของสังคมไทย ได้ผ่านระบบการปรับตัวต่อการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มาเป็นระยะเวลานานกว่า 3 ทศวรรษ การปรับตัวที่เกิดขึ้นนี้ มีส่วนหล่อหลอม ให้คนในชุมชนมีโลกทัศน์ ค่านิยม และทัศนคติต่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่แตกต่าง ๆ กัน ดังนั้น ในสภาพความเป็นจริง นิยามความเข้มแข็งของชุมชน จึงมีความหลากหลายไปตามบริบทที่ผ่านกระบวนการปรับตัวที่แตกต่างกัน

ในแวดวงวิชาการไทยยังไม่มีข้อเสนอแบบอุดมคติของความเข้มแข็งของชุมชน ที่เป็นการศึกษาจากมุมมองของคนในชุมชนโดยตรง แบบในอุดมคติของความเข้มแข็งของชุมชน ในสังคมไทยซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด เป็นการนำเสนอจากข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาในสังคมอื่น มาเป็นตัวแบบ และพยายามสืบค้นว่า ชุมชนไทยมีแบบแผน ลักษณะ หรือคุณสมบัติตามนั้นหรือไม่ การเปรียบเทียบนี้ได้อาศัยผลการศึกษาวิจัยที่ทำมาเกี่ยวกับหมู่บ้าน หรือชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะการศึกษาของกลุ่มวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น ภาพลักษณ์ของความเข้มแข็งของชุมชนไทย จึงมีแนวโน้มจะออกมาใกล้เคียงกับภาพลักษณ์ของชุมชน ตามแนวทางการนำเสนอของกลุ่มวัฒนธรรม

ชุมชน ที่ได้ต่อสู้ขับเคี่ยวมาโดยตลอดเพื่อสร้างเอกลักษณ์ของหมู่บ้านไทยว่า มีวัฒนธรรมที่งดงาม คนมีความเอื้ออาทรแบ่งปัน และอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างสมดุล

ตัวอย่างเช่น มีการนำเสนอโน้ตชนในเรื่อง “ทุนทางสังคม” ซึ่ง โรเบิร์ต พูทน์ม ได้เสนอว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ชุมชนทางภาคเหนือของประเทศอิตาลี มีลักษณะเป็นประชาสังคม ซึ่งเป็นสังคมที่มีการตีความว่าเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้ได้มีการนำเสนอภาพอุดมคติของ “ทุนทางสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมไทย” โดยเสนอว่า เป็น “ทุนทางสังคม ที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น” (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2541, หน้า 5) ได้แก่ (1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการพบน้อมต่อธรรมชาติ ซึ่งทำให้ชุมชนดำรงรักษาธรรมชาติไว้ได้ รวมทั้งมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน (2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ ที่ชุมชนสร้างสรรค์ และสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ (3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพต่าง ๆ เช่น พระ ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน บุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน (4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ที่เอื้อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบการเอาแรง (5) สถาบันชุมชน ได้แก่ กฎ จารีต ประเพณี จิตสำนึกร่วม และองค์กรชุมชน ที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่า และระบบคิด (6) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ล้วนเป็นที่มาของภูมิปัญญา และวิถีคิดที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศ และเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง (7) กลุ่มองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน นักวิชาการ ที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ

นอกจากการนำเสนอ แบบอุดมคติ โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาชุมชนในสังคมอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นชุมชนแบบประชาสังคมอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นชุมชนประชาสังคมแล้ว ยังมีการสร้างแบบอุดมคติของชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นมาจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนโดยทั่วไปด้วย โดยหากพิจารณาความหมายของชุมชนในเชิงทฤษฎีทั่วไปที่เกี่ยวกับชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะเป็นมโนทัศน์ที่แสดงออกถึงลักษณะของความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในชุมชน ไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงหรือต้องพึ่งพาอาศัยชุมชนอื่น ๆ ในด้านการผลิต และการบริโภค นัยของความสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน จึงอยู่ที่ว่าการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) ของชุมชน สามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา การศึกษา สันทนาการหรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันนี้ ได้อย่างเพียงพอ และเป็นที่พึงพอใจของคนในชุมชนเพียงใด รวมทั้งสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน สามารถรวมแก้ไขปัญหาคือเป็นปัญหาร่วมกันของชุมชนได้มากน้อยแค่ไหน

ในสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน ชุมชนไม่สามารถอยู่ในสภาวะการณ์ของการมีความเพียงพอในตนเอง (self-sufficient) ได้เหมือนสังคมแบบประเพณี แต่ชุมชนก็จะต้องมีลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง (self-contained) คือ คนในชุมชนยังไม่สามารถได้รับการตอบสนองความต้องการ และสวัสดิการที่จำเป็นต่อชุมชน (Olsen, 1968, p. 91)

อุทัย ดุลย์เกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 8-10) ได้นำเสนอแบบอุดมคติของชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย โดยอาศัยกรอบแนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนดังกล่าวข้างต้น โดยมองว่า “ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นคาดหวังและต้องการ” คือ (1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ในทางกายภาพ วัฒนธรรม สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยม ร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน (2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงอาศัยภายนอก ชุมชนจะต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกรร และตัดสินใจ ในเรื่องต่าง ๆ ได้ (3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรทางสังคมในชุมชน เป็นกลไกในการแก้ปัญหา (4) ชุมชนต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ข้อเสนอแบบอุดมคติ ทั้ง 4 ข้อ สะท้อนการคาดหวังว่าชุมชน จะต้องสามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน และสามารถช่วยให้สมาชิกของชุมชนเผชิญปัญหา และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนจะต้องเอื้อให้สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพดังกล่าว เช่น มีความรักสามัคคี มีความสามารถที่สร้างสืบทอดภูมิปัญญา และสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นกรประยุกต์แนวคิดเรื่อง ความเป็นชุมชน มากำหนดเป็นแบบอุดมคติอย่างกว้าง ๆ สำหรับชุมชนไทย

แนวคิดในเรื่องการพัฒนาเพิ่งเกิดขึ้นมาในช่วงศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นความพยายามของนักวิชาการที่พยายามจะหาคำอธิบายให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรม คำว่า การพัฒนา ถูกหยิบยืมมาจากศาสตร์ทางด้านชีววิทยา โดยนำมาใช้อธิบายการปรับเปลี่ยน (transform) สังคมมนุษย์ ซึ่งเปลี่ยนจากสังคมที่มีการจัดระเบียบที่มีความซับซ้อนน้อย ไปสู่สังคมที่มีการจัดระเบียบที่มีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ แนวคิดเริ่มแรก ที่เกี่ยวข้องกับ “ชุมชน” ได้แก่การพยายามสร้างแบบอุดมคติของชุมชนออกเป็น 2 ขั้ว ขั้วหนึ่ง คือ สังคมที่ยังไม่พัฒนา และอีกขั้วหนึ่งคือสังคมที่พัฒนาแล้ว เช่น เฟอ์ดินันด์ ทอนน์ นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ได้พัฒนาแบบอุดมคติของสิ่งที่เรียกว่า Gemeinschaft หรือ “ชุมชน” (community) กับ Gesellschaft หรือ “สังคม” (society) โดยอธิบายว่าคนใน “ชุมชน” จะไม่แยกเรื่องของการทำงานออกจากชีวิตส่วนตัวอื่น ๆ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์

ของคนใน “ชุมชน” จะเป็นแบบที่มีข้อผูกพันต่อกันในฐานะของการเป็นคนในชุมชนเดียวกัน โดยความสัมพันธ์จะถูกสร้างขึ้นมาจากความรักใคร่ชอบพอสื่อหนึ่งเป็นเครือญาติกัน เพราะทุกคนในชุมชนรู้จักมักคุ้นสนิทสนมกัน คนจึงมีความผูกพันกับชุมชนสูงมาก ส่วนใน “สังคม” ความสัมพันธ์ของคนจะเป็นไปตามความสนใจของแต่ละคน อยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ ซึ่งเรียกว่าเป็นความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (association) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามข้อสัญญา (contact) (Broom, Selznick, & Broom-Darroch, 1981, pp. 132-133) การสร้างแบบอุดมคติโดยแบ่งสังคมออกเป็นสองชั่ว มีปรากฏในงานของ โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Redfield, 1965) ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา ซึ่งได้กล่าวถึงวัฒนธรรมเมือง (urban culture) กับวัฒนธรรมท้องถิ่น (folk culture) หรือ เลิร์นเนอร์ (Lerner, 1965) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยา กล่าวถึงสังคมแบบประเพณี (traditional society) และสังคมสมัยใหม่ (modern society) นักวิชาการที่มีการกล่าวถึง สังคมด้อยพัฒนา (underdeveloped society) หรือสังคมสมัยใหม่ และสังคมที่พัฒนาแล้ว (developed society) หรือสังคมแบบประเพณี อย่างชัดเจนคือ โฮสลิทซ์ (Hoselitz, 1960) ซึ่งได้นำแบบอุดมคติของ ทาลคอตต์ พาร์สัน มากำหนดคุณลักษณะของสังคมที่เรียกว่าไม่พัฒนาที่เรียกว่าเป็นสังคมที่สถานภาพของคนได้มาจากสืบทอดหรือตกทอดมาตามสายเลือด บทบาทที่คนมาสัมพันธ์เป็นอย่างไร ไม่เฉพาะเจาะจงเป็นเรื่อง ๆ คือสัมพันธ์จากกันทุกเรื่อง และมักมีจุดหมายของการมาติดต่อสัมพันธ์กันในเรื่องแคบ ๆ ที่มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนตัว ส่วนสังคมที่พัฒนาแล้วเป็นสังคมที่สถานภาพของคนได้มาจากความสามารถ การติดต่อสัมพันธ์กันของคนเป็นไปเฉพาะเรื่อง และคนมักมาสัมพันธ์กันด้วยเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องส่วนตัว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 11-19) อธิบายว่า ในชุมชนที่มีระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความผูกพันกัน มีลักษณะการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและระบบนิเวศ สามารถสร้างธุรกิจภายในชุมชนโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เกิดการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนบนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและสามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภายนอกชุมชนได้ เกิดเป็นความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน ซึ่งแท้จริงแล้วการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้คิด ตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาและกระทำการพัฒนาได้ด้วยพลังของประชาชนในชุมชน แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็งได้เริ่มเข้ามาอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันโดยมีหลักการสำคัญให้รัฐบาลลดบทบาทในการพัฒนาชุมชนลง (บุญนาค ดีวกุล, 2543, หน้า 43) เนื่องจากข้าราชการของหน่วยงานรัฐบาลเป็นบุคคลภายนอกชุมชน ฉะนั้นจึงไม่เข้าใจสภาพปัญหาความต้องการและวิถีชีวิตที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนดีเท่าประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนนั้น จึงจำเป็นต้องให้โอกาสแก่ประชาชนในชุมชนมีอิสระในการเลือกวิธีการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา

ประชาชนในชุมชนมีความเข้มแข็งอยู่แล้วเพราะมีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การเอื้ออาทร การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของประชาชนในชุมชน มีความเคารพ ศรัทธาในหลักพุทธศาสนา ดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน มีทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ที่ดิน ป่าไม้ น้ำ และแร่ธาตุต่าง ๆ อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีหลายแนวทาง ความเข้มแข็งของชุมชนจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับชุมชนนั้นมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งเพียงใด ทั้งนี้ องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้น จะต้องมีการเตรียมคนและชุมชนด้วยการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุก ๆ ด้าน โดยมีหน่วยงานทั้งของภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้ มีกิจกรรมหลัก ๆ ที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ดังนี้

การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐ จากการเป็นผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนชุมชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติของชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่มีกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนในชุมชนต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ และการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการลักษณะนี้ ดำเนินกิจกรรมของโครงการความร่วมมือไทย – สหประชาชาติ (Thai-UNCAP) โครงการกองทุนเพื่อการลงทุน เป็นต้น ดังนั้น ในการพัฒนาประเทศให้มีความยั่งยืน จึงต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคมและทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

กฤษฎา บุญชัย (2542, หน้า 28-29) ได้นำเสนอแนวการวิเคราะห์ถึงเงื่อนไข หรือปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชนตามทัศนะของอุทัย ดุลยเกษม ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร และโอกาสในชุมชนไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นสำคัญ การแทรกแซงของรัฐในโครงสร้าง แนวคิดส่งผลให้เกิดการปรับตัวทางโครงสร้างในชุมชนไปสู่แนวคิด ดังเช่น ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเกิดขึ้นจากผู้อุปถัมภ์มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐมากกว่า

2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การตลาด การสะสม และการกระจายส่วนเกิน เงื่อนไขสำคัญ คือชุมชนมีสิทธิ อำนาจ ในการเข้าถึง และจัดการทรัพยากรของตนเองหรือไม่เพียงใด ซึ่งในภาวะปัจจุบันภายใต้กระบวนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ของชุมชนไปเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจชุมชน ต้องพึ่งพิงกลไกตลาด อันเป็นเงื่อนไขของความอ่อนแอ และความล่มสลายของชุมชน

3. ค่านิยมจากศาสนธรรม หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า สังคมชนบทไม่ว่าจะนับถือผี พุทธ หรือศาสนาอื่น ล้วนเน้นเรื่องความสัน โดย สมถะ และความเคารพ นบนอบต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ แต่อุดมการณ์ดังกล่าวถูกกระทบอย่างรุนแรงโดย กระแสบริโภคนิยม และสินค้านิยมในลัทธิทุนนิยมเสรี

4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตกระบวนการเรียนรู้ของท้องถิ่นการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม เงื่อนไขสำคัญคือชุมชนสามารถกำหนดกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้ และเป็นการศึกษาที่ไม่แยกออกไปจากชีวิตทางสังคมของชุมชน แต่ระบบการศึกษาของรัฐที่ผ่านมาแยกการศึกษาออกจากชีวิต เกือบปิดกั้นภูมิปัญญาของชุมชน ส่งผลให้เกิดเป็นความอ่อนแอของชุมชน

5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข จากการปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมของชุมชนหรือการเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชนหรือการเป็นผู้ทรงความรู้ในด้านต่าง ๆ ปัญหาที่ผ่านมาก็คือกลไกของรัฐได้จัดตั้งผู้นำทางการให้เป็นตัวแทนของรัฐ โดยไม่ได้สนับสนุนผู้นำตามธรรมชาติที่มีอยู่ บางครั้งทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชน

6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น วัฒนธรรมได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ซึ่งสมาชิกภายในชุมชนมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ โดยมี กฎเกณฑ์แบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งชุมชนที่มีความแน่นแฟ้น จะสามารถมีพลังในการจัดการ หรือแก้ไขปัญหาได้อย่างดี

7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่พบปะของชุมชน หรือกระบวนการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารผ่านสื่อพื้นบ้านในรูปแบบต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนรวดเร็วทันสถานการณ์

จากเงื่อนไขทั้ง 7 ประการ ได้ทำให้ภาพของความเข้มแข็งชุมชนชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยจะเห็นว่า ชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่นั้น เงื่อนไข หรือตัวแปรมิใช่เพียงแค่ตัวชุมชน หรือชุมชนจะสามารถกำหนด หรือสร้างความเข้มแข็งของตนเองได้แต่อย่างเดียว หากแต่ทุกเงื่อนไข ตัวแปรล้วนเกี่ยวโยงกันเป็นพลวัต ทั้งความสัมพันธ์ทางโครงสร้างของอำนาจรัฐ ระบบหรือกลไกการตลาด หรือ แม้แต่ตัวแปรหรือเงื่อนไขอื่น ๆ ที่จะส่งผลต่อความเข้มแข็ง หรือความอ่อนแอของชุมชน

พิรสุต ศรีวัช ฒ อยุธา (2541, หน้า 21) ได้สรุปความหมายของคำว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การรวมตัวของคน และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่มีประชาชนและชุมชนเป็นแกนนำ โดยไม่คำนึงถึงการจัดตั้งว่าจัดตั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนก็ตาม เพื่อร่วมกันดำเนินการและจัดการกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา และด้านต่าง ๆ อาจเป็นกิจกรรมที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและจัดเป็นประจำ

ชาติชาย ฒ เชียงใหม่ (2542, หน้า 62-63) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่า หมายถึง ความสามารถของครอบครัว และกลุ่มองค์กรของประชาชนในชุมชน ท้องถิ่น ที่ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนเองได้มากที่สุด และทำการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยตนเองตามค่านิยม วิถีคิดเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน โดยใช้ความรู้ เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยมีการร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เป็นภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาชุมชนเท่าที่จำเป็น

ประเวศ วะสี (2540, หน้า 13) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่า คือ การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ มีอุดมการณ์ หรือมีความเชื่อในบางเรื่องร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่ม จะอยู่ห่างไกลกันก็ได้ มีการเรียนรู้ในการกระทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน และมีการจัดการที่มีการรวมตัวของกลุ่มจนกลายเป็นชุมชน ก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหา และร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพในสังคมนั้น ๆ

ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา (2541, หน้า 14) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นความผาสุกปรองดองของสมาชิกหรือความมั่นคงยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ความอาทรในการสืบ

สถานวัฒนธรรมและวิถีชีวิต หรือความสามารถในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเองได้

เสรี พงศ์พิศ (2548) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมือง หรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน ถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ ส่วน “องค์กรชุมชน” หมายถึง กลุ่ม หรือชมรม หรือสหกรณ์ หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกันมีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อการดำเนินงานขององค์กรชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความเข้มแข็ง หรืออ่อนแอมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบภายในขององค์กรชุมชนที่สำคัญ ๆ ดังนี้ การมีอุดมการณ์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกันและมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม สมาชิกขององค์กรชุมชนและคนทั่วไปในชุมชน การบริหารจัดการ กิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรชุมชน และงบประมาณการดำเนินงาน

การพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยการสร้างแบบอุดมคติของสังคมออกเป็นสองขั้ว โดยเสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนจากแบบหนึ่ง (แบบประเพณี) ไปสู่อีกแบบหนึ่ง (ทันสมัย) ได้กลายเป็นที่มาของการสร้างทฤษฎีการพัฒนาของกลุ่มนักทฤษฎีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยแนวคิดนี้เสนอว่า ภาวะดั้งเดิมและภาวะทันสมัยจะปรากฏอยู่ในทุกๆ มิติของสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเทคโนโลยี เกษตรกรรม อุตสาหกรรม นิเวศน์วิทยา และการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในสังคม การที่สังคมจะปรับเปลี่ยนจากภาวะดั้งเดิม ไปสู่ภาวะทันสมัยได้จะต้องอาศัยสิ่งที่ เรียกว่า กระบวนการก้าวร้าวไปสู่ความทันสมัย (modernization) เช่น ในด้านเทคโนโลยี จะมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ไปสู่การใช้เทคโนโลยีที่ต้องอาศัยความรู้ของศาสตร์ต่าง ๆ ในด้านเกษตรกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบพอมิพอกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้า มีการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการค้าในระบบตลาด รวมทั้งมีการจ้างแรงงานในการทำเกษตรกรรม ในทางอุตสาหกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตที่ใช้กำลังคน และสัตว์ไปสู่การผลิตโดยใช้เครื่องจักรและมีการส่งสินค้าเพื่อแลกเปลี่ยนในระบบตลาด ในทางนิเวศวิทยาจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการตั้งถิ่นฐานของตนเอง โดยจะมีการย้ายถิ่นจากหมู่บ้านสู่เมือง

อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนสังคมไปสู่สิ่งที่เรียกกันว่า “สังคมทันสมัย” ไม่ใช่สิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ แต่ต้องอาศัยการเข้ามาจัดการ หรือแทรกแซงจากรัฐอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในด้านการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน มีการบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อสร้างกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ คือ ความทันสมัย ซึ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการทำประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม การเข้าแทรกแซงของรัฐโดยผ่านกลไกที่เรียกว่า “นโยบายการพัฒนา” ซึ่งเป็นการพยายามจัดระเบียบใหม่ของสังคม โดยมีการกำหนดกติกา กฎเกณฑ์ในเรื่องต่าง ๆ ใหม่ เช่น การจัดการทางด้านระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม จัดสรรทรัพยากร การปรับเปลี่ยนค่านิยม การสร้างความรู้คิดใหม่ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ไม่ต่างจากสิ่งที่นักวิเคราะห์ว่าทศวรรษ เรียกว่า เป็นเรื่องของการเข้าไปใช้อำนาจ และความรุนแรง กับสรรพสิ่ง ซึ่งหมายรวมถึงการเข้าไปจัดระเบียบใหม่ ภายใต้กฎเกณฑ์ และระเบียบชุดใหม่ ภายใต้ว่าทศวรรษชุดใหม่ ที่เรียกว่า “การพัฒนา” ให้กับหมู่บ้าน หรือชุมชนหมู่บ้านของคนไทย นั่นเอง

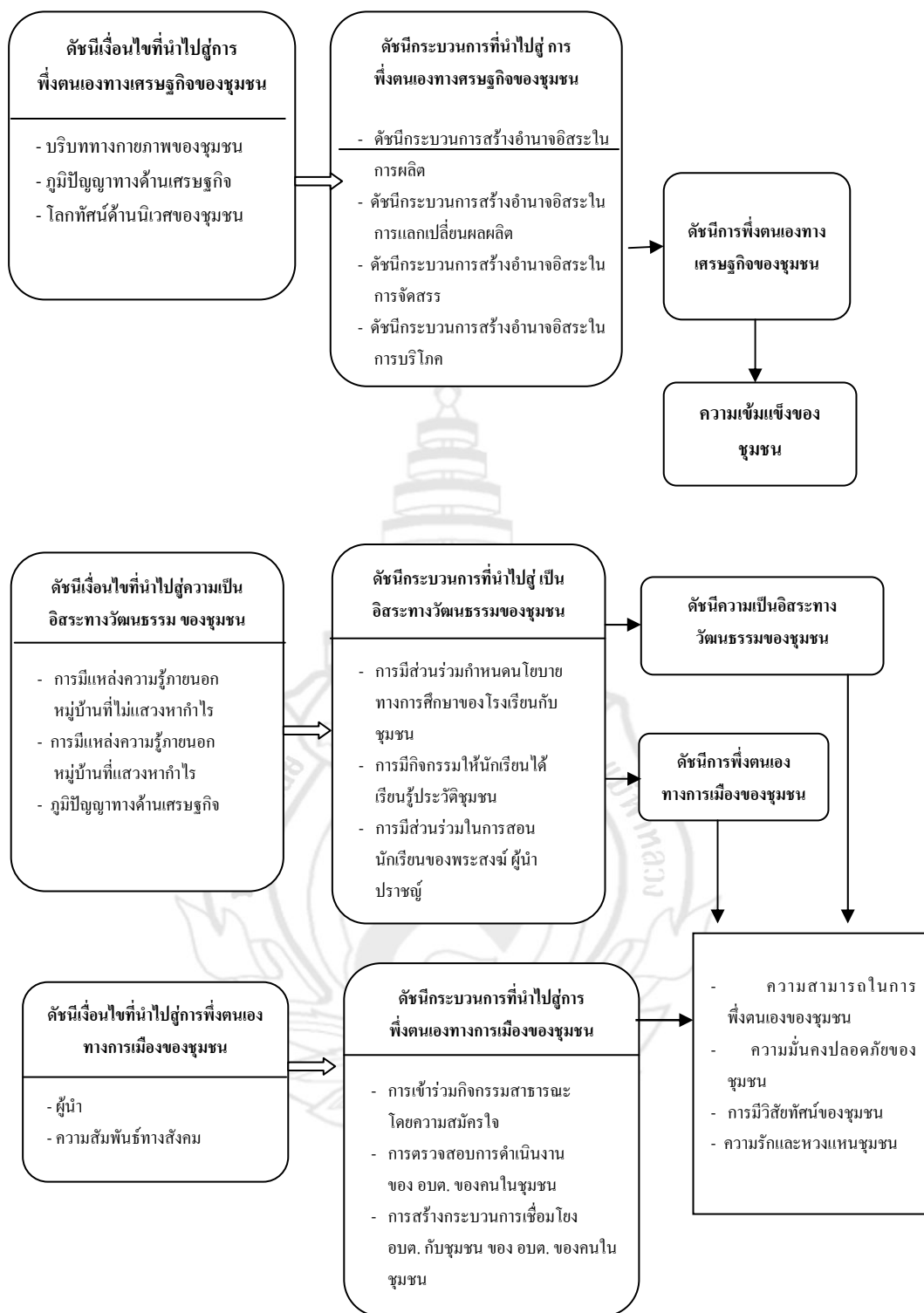
การพยายามสืบค้นกระบวนการที่ทำให้เกิดความเข้มแข็ง หรือความอ่อนแอของชุมชนในการศึกษานี้ เริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา ซึ่งได้มาจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมในหลาย ๆ ประเทศในโลกตะวันตก ได้ถูกนำมาใช้ภายใต้ อุดมการณ์ของ “การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย” อย่างไร โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านไทย ได้ถูกดึงให้เข้าร่วมในกระบวนการนี้อย่างไร และนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า ความเข้มแข็ง และความอ่อนแอของชุมชนอย่างไร

สรุป ความสามารถของครอบครัว และกลุ่มองค์กรของประชาชนในชุมชน ท้องถิ่น ที่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนเองได้มากที่สุด และทำการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยตนเองตาม ค่านิยม วิธีคิดเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน โดยใช้ความรู้ เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยมีการร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เป็นภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาชุมชนเท่าที่จำเป็น การรวมตัวของคน และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่มีประชาชนและชุมชนเป็นแกนนำโดยไม่คำนึงถึงการจัดตั้งว่าจัดตั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนก็ตาม เพื่อร่วมกันดำเนินการและจัดการกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนไม่ว่าด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา และด้านต่าง ๆ อาจเป็นกิจกรรมที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและจัดเป็นประจำ

2.1.4 ทฤษฎีฐานรากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน

จากการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยมี นภาพร หะวานนท์ จากโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นหัวหน้าโครงการ ผลการดำเนินการวิจัยโดยรวมของโครงการนี้ ทำให้ได้องค์ความรู้และแนวคิดเชิงอุดมการณ์เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งมาพัฒนาเป็นทฤษฎีฐานรากเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชน จากปรากฏการณ์จริง คือ จากชุมชนที่มีความเข้มแข็งในมิติต่าง ๆ วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานรากสามารถหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีเพื่ออธิบายความเข้มแข็งของชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย สรุปเป็นแผนภาพ ได้ ดังนี้

ภาพที่ 2.1 ข้อเสนอเชิงทฤษฎีของทฤษฎีฐานรากในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน

นภกรณ หะวานนท์และคณะ (2550, หน้า 35-39) ได้นำเสนอดัชนีความเข้มแข็งจากทฤษฎีฐานราก เรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน ว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่คนในชุมชน สามารถดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและห่วงใยชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งการมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นได้ ซึ่งทฤษฎีฐานรากได้ จัดแบ่งดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนออกเป็นมิต้อย่อยที่สำคัญ 4 ได้แก่ ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชนและความรักห่วงใยชุมชน และได้ให้รายละเอียด ความเข้มแข็งของชุมชน ไว้ดังนี้

1. ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่หวังพึ่งพิงภายนอก มีอำนาจในการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงของชุมชน รวมทั้งสามารถระดมทุนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน

2. ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน หมายถึง สภาพการณ์ที่คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สินและสิ่งแวดล้อม พิจารณาจากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สะท้อนจากการที่คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นกันดี และไว้วางใจกัน ไม่ใช้อยู่แบบห่างเหินตัวใครตัวมัน หรือต่างคนต่างอยู่ คนแทบไม่รู้จักกัน และยังพิจารณาจากความปลอดภัยของคนในชุมชนจากอาชญากรรม อุบัติเหตุ และความปลอดภัยของสาธารณะสมบัติด้วย

3. การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความเข้าใจในสภาพการณ์โดยทั่วไปของชุมชนทั้งจุดอ่อนและจุดแข็ง สามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับเงื่อนไขหรือปัจจัยต่าง ๆ อย่างไร ทำให้สามารถมองลงไปในอนาคตได้ว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร เป้าหมายและทิศทางในอนาคตของชุมชนนี้จะต้องมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

4. ความรักและห่วงใยชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน มีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตระหนักในคุณค่าและภูมิปัญญาที่สะสมมาแต่เดิม และสามารถเชื่อมโยงหรือบูรณาการความรู้สมัยใหม่เข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ทำให้สามารถธำรงรักษาความรู้ที่มีคุณค่าของชุมชน ตลอดจนประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนไว้ได้ ด้วยการสืบสานสิ่งเหล่านี้ไปยังเด็กและเยาวชน ทำให้เด็กไม่รู้สึกแปลกแยกไปจากวิถีชีวิตชุมชน

และยังพบว่าความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นภาพรวมเป็นผลที่เกิดมาจากการที่ชุมชน มีความเข้มแข็งในด้านย่อย 3 ด้าน คือ ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม และความเข้มแข็งทางด้านการเมือง

1. ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีฐานรากให้ข้อเสนอว่า ชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ก็คือ ชุมชนที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ อย่างเสมอภาค มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับระบบเศรษฐกิจภายนอกของชุมชน แต่ไม่ใช่ลักษณะที่รอความช่วยเหลือ มีอำนาจต่อรอง และเป็นชุมชนที่สามารถทำมาหากินได้อย่างมีคุณภาพด้วย

2. ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นภาพรวมความเข้มแข็งของชุมชนทางด้านวัฒนธรรม หมายถึง ระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ทักษะ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และการถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชน พิจารณาจาก การนำความรู้ของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การเข้าร่วมประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน

3. ความเข้มแข็งทางด้านการเมืองของชุมชน หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการจัดระเบียบสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ศักยภาพของชุมชนในการสร้างกลไกในการจัดระเบียบสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กลไกในทางการเมืองระดับท้องถิ่นก็คือ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นหรือ อบต. ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารงานส่วนท้องถิ่น สามารถผลักดันให้องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้

สรุป ความเข้มแข็งของชุมชน ที่เป็นภาพรวมเป็นผลที่เกิดมาจากการที่ชุมชน มีความเข้มแข็งในด้านย่อย 3 ด้าน คือ ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจพิจารณาจากการที่ชุมชนความสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม พิจารณาจาก การนำความรู้ของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การเข้าร่วมประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน และความเข้มแข็งทางด้านการเมือง พิจารณาความสามารถของชุมชนในการจัดระเบียบสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก

2.1.5 องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

อนงก นากะบุตร (2536, หน้า 72) ได้สรุปบทเรียนของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าของชุมชน ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

2.1.5.1 ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสาน และประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

2.1.5.2 องค์การชุมชนและผู้นำที่มีคุณธรรม และภูมิปัญญา

2.1.5.3 เวทีการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และการบูรณาการจากภายนอก

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 19-20) กล่าวว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนจะอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้ทุนทางสังคมในการจัดการเพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ เมื่อชุมชนมีปัญหาก็กัจะรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้ร่วมกัน โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เท่ากัน หรืออาจจะพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น นอกจากนี้เงื่อนไขและกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติก็มีความแตกต่างกันไป

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน และภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ได้พยายามให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต คณะอนุกรรมการภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้ให้ความเห็นชอบกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย

1. มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์การชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่นรักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายเป็นแนวราบ และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541, หน้า 13-19) ได้กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งนั้น มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (learning community) คนในชุมชนมีการตื่นตัวตลอดเวลา ใฝ่ต่อการรับรู้ ความเป็นไปของโลก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้ที่จำเป็นทางด้านอาชีพ การเมือง การปกครอง อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชนได้อย่างยั่งยืน
2. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (community management) ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือดำเนินการตามแผน และการประเมินผล เพื่อรักษาความมั่นคง หรือความเข้มแข็งและสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชน
3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ มีความผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน ซึ่งอาจหมายถึง ความรักดี ความรัก ความห่วงหาอาทร ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกันในชุมชน
4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (peaceful) คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน เป็นชุมชนที่มีความสงบสุข คนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

ทวีศักดิ์ นพเกษตร (2542, หน้า 20-21) กล่าวว่าชุมชนเข้มแข็งได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ของความ เป็นประชาสังคมสูง โดยประชาสังคมจะมีส่วนในการถักทอความความเข้มแข็งให้เกิดมีขึ้นใน ชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

1. จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) คือ การสำนึกว่าตัวเองเป็นเจ้าของปัญหา ของชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่าง ๆ ยอมรับในการ รวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหากัน ที่เผชิญอยู่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ยอมรับและเห็นคุณค่าของความ แตกต่างหลากหลาย ของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการ แก้ปัญหา ชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชน
2. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อ ให้ผู้คนมีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทาง การ การให้มีเวทีประชาคม (civic forum) ในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นที่ที่ที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้ แก่ประชาชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหามาของชุมชนและสาธารณะ โดยโครงสร้างพื้นฐาน (civic infrastructure) นี้แยกได้หลายระดับ พื้นฐานที่สุด คือการพบปะของผู้คนเป็นบางครั้งบางคราว เช่น การพบปะกันกับเพื่อนบ้านในวัด การพูดคุยถึงประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ระดับถัดมาคือการรวมตัว

กันเป็นกลุ่มงานด้านใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ระดับสูงสุดคือองค์กรร่ม (umbrella organization) เป็นที่เชื่องค์กรสมาชิก และสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชน องค์กรต่าง ๆ ในประชาสังคมที่เข้มแข็ง การพบปะกันในเวทีประชาคม ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีวงเล็กหากแต่รวมไปถึงเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ด้วย

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการตัดสินใจ การตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะ จำต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งซึ่งประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดกับคนในชุมชนสาธารณะซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำต้องพูดคุยถกเถียง แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครมีประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันและมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่มีประชาคมที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

4. ภาวะการนำ และผู้นำชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคม มิได้อยู่ที่จำนวนและแหล่งที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่นผู้นำต้องสร้างโอกาสให้แก่ผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วม และริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ผูกขาดความคิด หรือการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวะการนำจากผู้ที่หลากหลายที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองปัญหาชุมชนอย่างเชื่อมโยงพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้านคนอื่น คือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตาม และคอยปกป้องฐานะของตนเอง รวมทั้งการควบคุมการกระทำของผู้อื่นอย่างเข้มงวด หากแต่ผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่น และร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ชุมชนที่เป็นประชาสังคมมักจะไม่ใช่พึ่งพาสถาบันของรัฐเพียงอย่างเดียว ตรงกันข้ามชุมชนที่ไม่เข้มแข็งมักจะไม่ใช่พึ่งพารัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนทุกด้านจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทุกด้านนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด ในประชาสังคมความสัมพันธ์ของคนไม่ว่าจะเป็นในรูปขององค์กรหรือเครือข่ายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบในชุมชนที่ไม่เป็นประชาสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้งหรือแบบอุปถัมภ์ ข้อมูลที่ไหลผ่านช่องทางความสัมพันธ์ในแนวตั้งมักเชื่อถือได้น้อย และความสัมพันธ์ในแนวตั้งยังมีส่วนก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟีย ที่ทำให้เศรษฐกิจการเมืองเกิดความล้มเหลว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 20-21) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง หรือ ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน 8 ประการ คือ

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน และชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำชุมชนในลักษณะที่เปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคี การพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

สรุป ลักษณะชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง (1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (learning community) คนในชุมชนมีการตื่นตัวตลอดเวลา ใฝ่ต่อการรับรู้ ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน (2) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือดำเนินการตามแผน และการประเมินผล เพื่อรักษาความมั่นคง หรือความเข้มแข็งและสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชน (3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ มีความผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน ซึ่งอาจหมายถึง ความรักดี ความรัก ความห่วงหา ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกันในชุมชน และ (4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (peaceful) คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน เป็นชุมชนที่มีความสงบสุข คนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

2.1.6 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545, หน้า 5) กล่าวว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหมายถึง

1. การที่ชุมชนท้องถิ่นมีระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อธรรมชาติและมีการเอื้อเฟื้อต่อกัน
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมมา
3. ผู้นำทางปัญญาของชุมชนที่มีบทบาทในการสร้างเสริมความเข้มแข็ง
4. โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบที่เอื้อต่อการช่วยเหลือเกื้อกูล
5. สถาบันชุมชนคือ กฎ จารีต ประเพณี จิตสำนึกร่วมและองค์กรชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและความคิด
6. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในภาคประชาสังคมที่เข้ามามีส่วนเสริม

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทนต์ อบอุ่น, สหทยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลากาญจน์ ฮาซันนารี (2543, หน้า 191-192) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะ จะต้องอาศัย 4 ยุทธศาสตร์หลัก คือ

1. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมกันคิดปัญหาและร่วมแก้ปัญหของตนเอง
2. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิจารณาหรือต่างคนต่างเป็นพลเมืองกัน และมีกระบวนการตัดสินใจที่สามารถเชื่อมโยงกับการปฏิบัติ เห็นเป้าหมายร่วม มีเวทีการสนทนา/แลกเปลี่ยน การเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้อื่นและการรับทศนะของผู้อื่น โดยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเดิมของตน รวมทั้งสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
3. การดำเนินกิจกรรมแบบสาธารณะ เป็นการระดมพลังเห็นประโยชน์ร่วม และมีเป้าหมายร่วม เป็นกิจกรรมที่มีการติดต่อประสานงานในระดับหนึ่ง
4. การประเมินกิจกรรมโดยสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจว่า ผลจากกิจกรรมนั้น ๆ เป็นประโยชน์ หรือมีคุณค่าที่แท้จริงต่อประชาชนในชุมชน

อุทัย ดุลย์เกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 105) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนว่า มีปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 7 ปัจจัย โดยแต่ละปัจจัยจะมีความเกี่ยวเนื่องกันและมีผลกระทบเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนราบ ปัจจัยนี้จะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การตลาด การสะสม และการกระจายส่วนเกิน โดยพิจารณาถึง อำนาจในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร
3. ค่านิยมจากศาสนาธรรม เป็นอุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ชุมชนจะต้องมีค่านิยมที่สมาชิกยึดถือ
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต ชุมชนสามารถกำหนดกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง ไม่ปิดกั้นภูมิปัญญาของชุมชน
5. กลุ่มผู้ทำตามธรรมชาติ สนับสนุนผู้นำตามธรรมชาติ ให้เกิดขึ้นในชุมชน
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน สมาชิกมีความสัมพันธ์ผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง โดยมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน และมีพลังในการจัดการแก้ไขปัญหาได้
7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น มีการติดต่อสื่อสาร กระบวนการถ่ายทอด และเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ

สรุป การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ วางแผนดำเนินงาน และติดตามประเมินผล และการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวมและการทำงานแบบภาคความร่วมมือ การปรับกลไก มาตรการ ระบบงาน และระเบียบของรัฐให้สนับสนุนแก่ชุมชน และการระดมความร่วมมือทางสังคมในทุก ๆ ด้าน

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม

แนวคิดประชาสังคมของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) มีหน่วยพื้นฐานในการนำเสนอแนวคิด คือ ชุมชนหมู่บ้าน การทำความเข้าใจกับแนวคิดจึงอยู่ที่การศึกษาข้อเสนอในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านซึ่งในระยะแรกฉัตรทิพย์ นาถสุภาใช้คำว่า วัฒนธรรมชุมชน ในการอธิบายแนวคิด และมีการนำ คำว่า ประชาสังคม (civil society) มาใช้ในภายหลัง แนวคิดหลักของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อยู่ที่การกลับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมใหม่ จากแนวคิดที่รัฐเป็นผู้นำ มาเป็นสังคมมีบทบาทนำ ซึ่งเป็นผลมาจากการพบว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นสาระแท้ของสังคมไทยใน “เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) เสนอภาพของชุมชนหมู่บ้านที่ผลิตแบบยังชีพ มีความช่วยเหลือกันในชุมชน และยังคงรักษาระบบดังกล่าวเอาไว้ได้ แม้จะอยู่ภายใต้ระบบศักดินา หรือได้รับผลกระทบจากทุนนิยม เนื่องจากรัฐและทุนนิยมไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบ

การผลิตในหมู่บ้าน แต่เข้าไปดักดวงผลประโยชน์เท่านั้น ขณะเดียวกันก็มองว่ารัฐชุดนี้ช่วยแรงงานและผลผลิตจากหมู่บ้าน โดยอ้างว่าให้ความคุ้มครองหมู่บ้านจากการโจมตีของรัฐอื่น งานชิ้นต่อมาคือ “บ้านกับเมือง” ซึ่งเป็นการรวมบทบรรยายที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ได้รับเชิญให้นำเสนอแนวคิดในช่วง 2527-2529 เนื้อหาหลักเป็นการย้ำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาเศรษฐกิจหมู่บ้านไทย โดยงานที่เสนอมุ่งเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชนท้องถิ่นให้สามารถอยู่ได้อย่างมั่นคง ประเด็นหลัก คือ การยืนยันว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมไทย “...ชุมชนเป็นสถาบันชีวิตของชาวบ้าน ถ้าหากชาวบ้านไม่มีชุมชนก็ไม่มีที่ทำกิน ... เพราะชุมชนเป็นผู้จับจองที่ดินนั้น ไม่มีที่ดิน ไม่มีบ้าน ไม่มีชุมชน ก็ไม่มีญาติ งานก็ไม่มีทำ วัฒนธรรมหรือกิจกรรมทางสังคมก็ไม่มี ถ้าไม่มีชุมชนก็เหมือนประหนึ่งว่าชีวิตสลายไป...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2537, หน้า 77) ส่วนการกำหนดนโยบายการพัฒนา ฉัตรทิพย์เห็นว่า ควรเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน โดยให้องค์กรชุมชนมีบทบาทในการดำเนินการ ควรเน้นเรื่องการพึ่งตนเองได้ของชุมชน และพยายามให้วัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทมากขึ้น ด้วยการศึกษาศาสตร์วัฒนธรรมดั้งเดิมและนำมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันก็เสนอให้เปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐมาเป็นการสนับสนุนชุมชนหมู่บ้าน เช่น การปฏิรูปที่ดิน การเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตซึ่งจะทำให้เกิดรัฐในรูปแบบนี้ได้ จะต้องสร้างความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านกับปัญญาชนหรือชนชั้นกลางเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทความ “ลักษณะพิเศษสังคมไทย ภูมิคุ้มกันและสายใยการพัฒนา” ที่เรียบเรียงจากการอภิปราย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) เพิ่มเติมประเด็นในด้านวัฒนธรรม ด้วยการเสนอให้ชุมชนรับวัฒนธรรมโลกในด้านที่ดีเข้าไปผสมด้วย โดยเสนอว่า...ถ้าเผื่อปล่อยให้ชุมชนอยู่เฉย ๆ เพียงเข้าไปทำให้ชุมชนดีขึ้นอาจจะไม่เพียงพอ ควรพยายามเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือวัฒนธรรมของโลกเข้าไปให้หมู่บ้านด้วย แต่ให้อยู่ในรูปแบบที่คนในหมู่บ้านจะรับได้และใช้ประโยชน์ได้ด้วย หมู่บ้านจึงจะไปตลอดรอดฝั่งเพราะถ้าจะเอาแค่วัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเดียวคงไม่พอเพียง...ในกระบวนการนี้บทบาทของปัญญาชนทั้งที่อยู่นอกหมู่บ้านและอยู่ภายในหมู่บ้านมีความสำคัญมาก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 48) และยังย้ำประเด็นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนย่อย ๆ หลายชุมชนเข้าด้วยกัน ในลักษณะดาข่ายโยงใย (network) รวมทั้งประสานกับชนชั้นอื่นในสังคมด้วยซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) เชื่อว่าชุมชนหมู่บ้านจะสามารถเป็นพลังหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคม นอกเหนือจากมีบทบาทในการรักษาตนเองได้ประเด็นเรื่องวัฒนธรรม เป็นหัวใจหลักใน “วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม” โดยฉัตรทิพย์ นาถสุภาเสนอว่า ขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมควรพิจารณาใช้วัฒนธรรมชาวบ้านไทยเป็นอุดมการณ์ เนื่องจากสังคมไทยไม่มีการพัฒนาวัฒนธรรมกระดูกงู เช่นกรณีของตะวันตกที่กระดูกงูเป็นผู้นำ สังคมแนวคิดที่สนับสนุนบทบาทของชุมชนและวัฒนธรรมชาวบ้าน

คือ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ เน้นการความสำคัญของชุมชนหมู่บ้านและวัฒนธรรมของชาวนา ยอมรับว่าชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรม ต้องเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน เน้นให้เกิดการพึ่งตัวเองทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จักรทิพย์ นาถสุภา สรุปว่า “ลักษณะการต่อต้านการใช้อำนาจของรัฐทำให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจัดเป็นแนวคิดอนาธิปัตย์นิยม” และชี้ว่า “...ในเมืองไทยความคิดแบบอนาธิปัตย์นิยมควรได้รับความสนใจให้มาก เพราะในการเปลี่ยนแปลงสังคมถึงรากฐานระดับโครงสร้าง การเคลื่อนไหวของราษฎรธรรมดาเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น...” (จักรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 195)

นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งจะเกื้อหนุนต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรม โดยในทางเศรษฐกิจเสนอให้ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพากันเองในหมู่บ้านและประสานกับหมู่บ้านอื่น ซึ่งเมื่อมีการรวมกลุ่มใหญ่ขึ้นการช่วยเหลือทางเทคโนโลยีจากรัฐจะทำได้ง่ายขึ้น ในลักษณะของการคงไว้ซึ่งน้ำใจ แต่รับเทคโนโลยีมาสนับสนุนการผลิต ส่วนในด้านวัฒนธรรมให้มีการฟื้นฟูและพัฒนา โดยนักวิชาการและนักพัฒนาช่วยชาวบ้านรื้อยกรองประวัติศาสตร์ขึ้นมาโดยนำข้อมูลมาจากชาวบ้านและข้อมูลอื่นข้อเสนอที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การควบคุมรัฐ จักรทิพย์เห็นว่าการให้รัฐสนับสนุนชุมชนและเป็นรัฐของชาวบ้านอย่างแท้จริง “...ชาวบ้านต้องรวมตัวกันเป็นขบวนการ เป็นสหกรณ์ เป็นสมาคม เป็นกลุ่มผลประโยชน์หนุน พรรคการเมืองที่ตั้งขึ้นเพื่อชาวนาชาวไร่...ในการรวมตัวกันของชาวนาชาวไร่ทางการเมือง ชาวบ้านจะต้องร่วมมือกับคนชั้นกลางที่ก้าวหน้า จึงจะมีพลังต่อรองมีส่วนในรัฐได้ นโยบายที่น่าจะผลักดันในทางการเมืองก็คือให้กระจายอำนาจให้รัฐบาลท้องถิ่นส่วนในทางเศรษฐกิจให้มีการปฏิรูปที่ดิน...” (จักรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 165)

ปี 2536-2537 จักรทิพย์ นาถสุภา มีงานชิ้นสำคัญ 2 ชิ้นที่จัดพิมพ์ในช่วงใกล้เคียงกัน คือ ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ (2536) และวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย (2537) ที่เขียนร่วมกับพรพิไล เลิศวิชา งานชิ้นแรกมีข้อเสนอที่เกี่ยวกับชุมชน คือ การเสนอให้ประเทศเอเชียและไทยสร้างรูปแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้นมา เนื่องจากมีประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงที่ต่างไปจากสังคมตะวันตก โดยเสนอให้พัฒนาอุตสาหกรรมโดย สร้างเศรษฐกิจชาตินิยมที่ทำไปเพื่อผลประโยชน์ของคนในประเทศ โดยประชาชนมีส่วนร่วมและควบคุมการพัฒนาในแต่ละท้องถิ่น และให้วัฒนธรรมชุมชนและองค์กรชุมชนมีบทบาทนำ ให้ชนชั้นกระฎุมพีรับวัฒนธรรมชาวบ้านมาเป็นวัฒนธรรมของตน ส่วนในงานชิ้นหลังเป็นการย้ำถึงการคงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและประวัติศาสตร์ของตน ซึ่งทำเป็นส่วนสำคัญที่ยึดโยงให้ระบบชุมชนคงอยู่ และเสนอให้สร้างระบบเศรษฐกิจและการปกครองจากเครือข่ายสถาบัน

ชุมชน...จะต้องสร้างระบบเศรษฐกิจและระบบการปกครองแห่งชาติที่มีพื้นฐานมาจากเครือข่ายสถาบันชุมชน มีสายใยคือวัฒนธรรมไทยที่เหมือนกัน และนำใจการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างชุมชน แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นแก่กันเพื่อนำเอาส่วนดีของทุกท้องถิ่นมาใช้แทนการโยกย้ายของระบบแห่งชาติปัจจุบัน ซึ่งใช้แต่อำนาจแห่งระบบราชการและอำนาจเงินทุน...ระบบนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากข้างล่าง เกิดจากเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่นเคารพความแตกต่างของชุมชน ไม่ได้ถูกบังคับจัดลงมาจากข้างบน... (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2537, หน้า 260) ในช่วงหลังจากการศึกษา เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ได้เริ่มศึกษาวัฒนธรรมไทนอกประเทศ ตั้งแต่ปี 2528 ควบคู่ไปกับการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน และมีผลงานในรูปแบบบทความและบางส่วนได้รับการรวบรวมไว้กับแนวคิดเรื่องอื่น ๆ เช่น “ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทอาหม” ซึ่งรวมอยู่ใน วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม และมีผลงานของนักวิจัยในกลุ่มเดียวกันตามมาอีกหลายเล่ม ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ได้อธิบายความสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทกลุ่มต่าง ๆ ว่า “จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมชนบทไทยได้ดียิ่งขึ้น เพราะวัฒนธรรมชาวบ้านในชนบทของประเทศไทยคล้ายกับวัฒนธรรมชนชาติไทกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่นอกประเทศ” และเชื่อว่า “ลักษณะต้นกำเนิดโบราณของชนชาติไทยนี้หากค้นพบและนำมาฟื้นฟูจะทำให้จิตสำนึกและเอกลักษณ์แห่งชนชาติมีความแจ่มชัด เป็นพลังผลักดันการรวมชาวบ้านไทยในประเทศไทยให้เคลื่อนไหวเพื่อชีวิตที่ดีกว่าได้ดี เพราะเป็นการนำเอาสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกของชนชาติขึ้นมาให้ปรากฏและรู้สำนึก...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 80-81) งานในระยะต่อมาฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) เน้นไปในด้านเศรษฐกิจปัจจุบันมากขึ้นใน “ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา” ท่านได้อธิบายเหตุผลว่า มาจากความรู้สึกว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยยังขาดองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชาวนา จึงได้ศึกษากรณีศึกษาของประเทศอื่น ๆ เช่น รัสเซีย อินเดีย และลาตินอเมริกา และได้เสนอว่า กรณีของไทยต้องมีการศึกษา สำรวจข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อสามารถวางแผนเศรษฐกิจชุมชนแต่ละท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเกษตรกรรมในเขตอื่น รวมทั้งกับเศรษฐกิจสาขาอื่น เช่น ภาคอุตสาหกรรมในเมืองใน “ฤดูใบไม้ผลิที่เมไค” ซึ่งเป็นบันทึกระหว่างที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) เดินทางไปเป็นนักวิจัยอาคันตุกะที่ประเทศญี่ปุ่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ได้บันทึกการสนทนากับไออิชิ อิเซน ศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่นถึงแนวคิดประชาสังคม และได้เสนอว่า กรณีของไทยควรสร้างประชาสังคมจากเครือข่ายชุมชนแล้วดึงชนชั้นกลางเข้ามาร่วม จึงจะทำให้ประชาสังคมเข้มแข็งและเป็นองค์กรของชาวบ้านอย่างแท้จริง พร้อมกันนี้ยังได้ปรับข้อจำกัดของชุมชนหมู่บ้านที่อาจจะจำกัดเสรีภาพของสมาชิกด้วยระเบียบประเพณี ด้วยการเสนอว่าให้รักษาระบบชุมชนที่เป็นสถาบันดั้งเดิม และเดิมความคิดแบบปัจเจกชนนิยมลงไป ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีทั้งน้ำใจและเสรีภาพงานรวมข้อเขียนและการอภิปรายในวาระต่าง ๆ 2 ชิ้นที่พิมพ์เมื่อปี 2544 และ

2545 มีเนื้อหาหลายตอนที่เป็นการขยายความแนวคิดเรื่องประชาสังคม ใน “แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม” มีเนื้อหาบางตอน กล่าวถึงบทบาทของชนชั้นกลางในการสร้างประชาสังคม คือ “...หากประชาสังคมหมายถึงการประนีประนอมระหว่างหลายชนชั้น และอาจมีชนชั้นกลางเป็นผู้นำ ที่สำคัญ ชนชั้นกระฎุมพีรวมทั้งชนชั้นกลางคงต้องเข้าใจชาวบ้านคิดอย่างชาวบ้าน คิดเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง จึงจะเป็นผู้นำโดยธรรมชาติได้...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 61) ส่วนใน “จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ได้ย้ำถึงการสร้างประชาสังคมด้วยการ “...เอาชุมชนเป็นตัวตั้งแล้วรวมชนชั้นกระฎุมพีและชนชั้นกลางเข้ามาสร้างให้เกิดประชาสังคม โดยเฉพาะพยายามทำให้ชนชั้นกระฎุมพีและชนชั้นกลางซึ่งส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีนรับวัฒนธรรมน้ำใจของชาวไทย...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 107)

จากแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่นำเสนออย่างต่อเนื่อง จะพบว่ามีหัวใจสำคัญอยู่ที่ชุมชนหมู่บ้านโดยเสนอแนวทางที่จะฟื้นฟูและรักษาความเข้มแข็ง และให้ชุมชนหมู่บ้านเป็นแกนหลักในการพัฒนา รวมทั้งเมื่อมีการผนวกแนวคิดประชาสังคมเข้ามาแล้ว ชุมชนหมู่บ้านก็ยังเป็นแกนหลักในการสร้างประชาสังคมตามความคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เช่นกัน

ประชาสังคม: คำ ความคิด และความหมายคำว่า “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society และมีผู้ใช้คำภาษาไทยเทียบเคียงกันหลายคำ อาทิ “สังคมประชาธรรม” (ไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม) “สังคมราษฎร์” (เสนห์ จามริก) “วิถีประชา” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใช้คำนี้โดยมีนัยยะของคำว่า Civic movement) “อารยสังคม” (อนุก เหล่าธรรมทัศน์) และ “สังคมเข้มแข็ง” (ธีรยุทธ บุญมี) เป็นต้น ทั้งนี้ นักคิดสำคัญ ๆ ของสังคมไทยได้อธิบายขยายความคำว่า “ประชาสังคม” หรือ Civil Society นี้ในบริบทเงื่อนไขและการให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน อันพอรวบรวมในเบื้องต้นได้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2542) นับเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจุดประกายการคิดถกเถียง ในเรื่อง “ประชาสังคม” ให้มีความเข้มข้นอย่างมากในช่วงระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญ คือ “สังคมสมานภาพและวิชา” โดยในงานเขียนดังกล่าวประกอบกับบทความย่อย ๆ และการแสดงปาฐกถาและการอภิปรายในที่ต่าง ๆ พอประมวลเป็นความคิดรวบยอดได้ว่า ในสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน ภาคส่วนหลัก (sectors) ของสังคมที่มีความเข้มแข็ง และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมากคือ ภาครัฐ หรือ “รัฐสมานภาพ” และภาคธุรกิจเอกชนหรือ “ชนาภาพ” ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลทำให้สังคม ขาดดุลยภาพและเกิดความล้าหลังในการพัฒนา ของฝ่ายประชาชนหรือ ภาคสังคม ซึ่งเรียกว่า “สังคมสมานภาพ” ดังนั้นการนำเสนอแนวคิดของประเวศ วะสี จึงมุ่งไปที่การหาหนทางที่จะเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่าเป็น “สังคมสมานภาพ” โดยนัยยะนี้ ประเวศ วะสี เชื่อว่าจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (community strengthening) จนเกิดคำขยายความตามมา อาทิ ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็น

ชุมชน เป็นต้น ดังการให้ความหมายของการเป็น “ชุมชน” ในที่นี้ ว่าหมายถึง “การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมี วัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการ ปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม” ซึ่งโดยนัยยะนี้ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย

มีข้อพึงสังเกตสำคัญต่อเรื่องการเกื้อหนุนภาคสังคม ที่เสนอแนวคิดในเชิงกลยุทธ์ที่ว่าด้วย “ความร่วมมือเบญจภาคี” (ต่อมาใช้คำว่า “พหุภาคี”) โดยมองว่าชุมชนในปัจจุบันอ่อนแอมาก การที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย “สังคมสมานภาพ” จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยกระบวนการ ถักทอความรักของคนในสังคม ของคนในชุมชน ถักทอทั้งแนวดิ่ง อันหมายถึง โครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการและแนวนอนซึ่ง หมายถึงพันธมิตร/เพื่อน/เครือข่ายเข้าหากัน ซึ่งหากพิจารณาจากประเด็นนี้ การให้ความหมายหรือความสำคัญของ “ประชาสังคม” ของประเวศวະสี นั้น มิได้กล่าวถึง “การปฏิเสธรัฐ” (state disobedience) แต่อย่างใด

อนек เหล่าธรรมทัศน์ (2539) ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” หรือ “อารยสังคม” ที่ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคม เน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคมมากกว่าการดูที่ความแตกต่างหรือ ความแตกแยกภายใน อย่างไรก็ตามมุมมองของอนек เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของ “คนชั้นกลาง” “การมีส่วนร่วม” “ความผูกพัน” และ “สำนึกของความเป็นพลเมือง” กล่าวคือ “ประชาสังคม” โดยนัยยะนี้ มิได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้นแต่กิน ความรวม ไปถึงคนชั้นกลางภาคเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความ สัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็น แบบคุ้นหน้า (face to face relationship) แต่เป็นความผูกพัน (bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐาน แห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง (citizenship) นั่นเอง

นอกจากนี้ ยังได้ตั้งข้อสังเกตที่สำคัญถึงรากฐานของคนไทยและสังคมไทยว่า คนไทยส่วนมากยังมีระบบวิธีคิดว่าตนเองเป็นไพร่ (client) หรือคิดแบบไพร่ ที่จะต้องมีมูลนายที่ดี โห่หาคนดี จึงมักขาดสำนึกของความเป็นพลเมืองและมองปัญหาในเชิง โครงสร้างไม่ออก อย่างไรก็ตามอนек เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสำคัญต่อการผลักดันให้เรื่อง “ประชาสังคม” กลายเป็นแนวคิดในเชิงอุดมการณ์ทางสังคม และขอเสนอให้เรื่อง Civil Society เป็นเรื่องของอุดมการณ์ จะต้องมีการขยับขึ้นมาก่อน ไม่มีคำก็ไม่มีความคิดไม่มีความคิดก็ไม่มีความคิด เพราะฉะนั้นคำว่า Civil Society ต้องสร้างให้เป็น concept อย่างเช่น “วัฒนธรรมชุมชน... จึงจะเห็นมีพลัง มีประโยชน์”

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541) กล่าวถึง “ประชาสังคม” โดยเน้นที่การปรับใช้ในบริบทของสังคมไทยค่อนข้างมาก โดยมองว่า “ประชาสังคม” หมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนด้วย ถือว่าทั้งหมด เป็น Civil Society ซึ่งแตกต่างจากความหมายแบบตะวันตกที่แยกออกมาจากภาครัฐ หรือนอกภาครัฐ แต่หมายถึงทุกฝ่ายเข้ามาเป็น partnership กัน โดยนัยยะนี้ ได้ให้ความสำคัญกับ Civic movement หรือ “วิถีประชา” ที่เป็นการดำเนินกิจกรรม ของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง ดังข้อเสนอที่สำคัญใน เชิงยุทธศาสตร์การพัฒนา ในช่วงของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คือ Area-Function-Participation - AFP กล่าวคือจะต้องเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่ (ย่อย ๆ) ซึ่งในที่นี้ อาจเป็นพื้นที่จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออก เป็นต้น

ชูชัย ศุภวงศ์ (2541) ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ที่กว้างขวางและผนวกเอาแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น มาผสมผสานกันอย่างกลมกลืนกับบริบทของสังคมไทยว่า หมายถึง “การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวิสัยทัศน์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (civic consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือ กระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (civic network)”

ทั้งนี้ ชูชัย ศุภวงศ์ ยังได้เสนออีกว่าปัจจุบันขบวนการประชาสังคมของไทย ได้มีพัฒนาการและความเข้มแข็งเชื่อมโยงเครือข่ายกันมากพอสมควร โดยเฉพาะเครือข่ายของชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ที่กำลังมีบทบาทสำคัญ ต่อกระบวนการแสวงหา ทางเลือกเพื่อการแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ของสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเอดส์ ปัญหาสาธารณสุข การทำเกษตรทางเลือก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชูชัย ศุภวงศ์ ได้ตั้งข้อสังเกตที่สำคัญไว้ว่า ในเงื่อนไขของสังคมไทยปัจจุบันยังคงมีกระแสเหนียวรั้งที่จะหุดมิให้ กระบวนการสร้างความ เข้มแข็งของสังคมเติบโตขึ้น อันได้แก่ ระบบพรรคการเมืองรัฐไทยและระบบราชการ ระบบการศึกษา ความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง และสื่อมวลชนที่ขาดอิสระ เป็นต้น

อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (2542) ให้ความเห็นต่อภาคประชาสังคมว่า “เป็นความร่วมมือและรับผิดชอบต่อสาธารณะ โดยมีแรงจูงใจจากความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมือง (the citizen) มีการพัฒนาบนพื้นฐานความสมัครใจ (อาสาสมัคร) และปฏิบัติการ

ภายใต้เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดี แสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย พร้อมทั้งจะตรวจสอบภาคราชการ และภาคธุรกิจ (ภาคทุนที่เอารัดเอาเปรียบ)” ดังนั้น ความเป็นประชาสังคมจึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ (1) ความเป็นอาสาสมัคร (voluntary orientation) (2) กิจกรรมที่ทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของ สาธารณะเป็นที่ตั้ง (Pursue for public good) และ (3) ดำเนินไปด้วยความโปร่งใส (accountability) เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง (commit to openness) และแต่ละกลุ่มองค์กรมีความ เป็นอิสระทั้งในการคิด และการกระทำกิจกรรม (autonomous) มิได้อยู่ในอาณัติหรือการ ควบคุมของรัฐหรือทุนแต่ประการใด

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2541) นักคิดนักพัฒนาอาวุโสอีกท่านหนึ่ง ซึ่งมีบทบาททางความคิด และการเชื่อมโยงภาคีต่าง ๆ ของสังคมเพื่อ การพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ได้ให้ความหมายของ “ประชา สังคม” ว่าหมายถึง “สังคมที่ประชาชนทั่วไป ต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ วิถีชีวิต ของประชาชนโดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลาย ที่ประชาชน จัดขึ้น” โดยนัยยะของความหลากหลาย ขององค์กรนี้ไม่ว่า จะเป็น กลุ่ม องค์กร ชมรม สมาคม ซึ่ง ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้น จึงเป็นเสมือน “สังคม” ของ “ประชา” หรือ Society ของ Civil นั่นเอง อย่างไรก็ดี ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ยังเสนอต่ออีกด้วยว่า “ประชาสังคม” นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่ไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย และก็ไม่ใช่ภาคธุรกิจ ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไรเป็นสำคัญ

จากตัวอย่างความหมายและแนวคิดข้างต้น จะเห็นถึงความต่าง ความเหมือน และการวาง น้ำหนักในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ดี จะสังเกตได้ว่าคำอธิบายจากนักคิด นักวิชาการ ของไทย ในช่วงต้น เป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์หรือบริบทของ สังคมไทยร่วม สมัย (contemporary situation) อีกทั้งยังมีลักษณะของความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ในอนาคตทั้งสิ้น ซึ่งที่จริงปรากฏการณ์นี้ ก็ไม่ต่างไปจากประเทศในซีกโลกตะวันตกแม้แต่น้อย อย่างไรก็ดี ความเคลื่อนไหวเรื่องประชาสังคมในประเทศตะวันตกนั้น ก้าวหน้าและเป็นรูปธรรมกว่า ในเมืองไทยมากนัก อีกทั้งกระแสการรื้อฟื้น “ความเป็นประชาคม” หรือ “ความเป็นชุมชน” ใน ความหมายใหม่นั้นดูจะเป็นทางออกที่ลงตัวสำหรับสังคมที่มีความพร้อมของ “พลเมือง” จริง ๆ

หากพิจารณาถึงความลึกซึ้ง ของแนวคิดภายใต้กระแสการสร้างชุมชนดังกล่าวจะพบว่า ชุมชนในที่นี้ หมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วน หนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่า เก้าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วม ดังนั้น คำว่า “ประชาคม” หรือ “ชุมชน” จึงอาจมี ขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่บริษัทขนาดเล็กบริษัทหนึ่ง ถนนสายหนึ่ง หมู่บ้าน ๆ

หนึ่ง เมือง ๆ หนึ่ง หรือกลุ่มสนใจเรื่อง ๆ หนึ่ง เป็นต้น ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะ เป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ร่วมกันและหัวใจสำคัญอันหนึ่งที่จะเป็นเงื่อนไขของการสร้าง ความเป็นชุมชนที่แข็งแกร่งก็คือ การสื่อสาร (communication) นั่นเอง

กระแสการรื้อฟื้นชุมชนเป็นกระแสที่เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤติที่โครงสร้างของชาติไม่สามารถเข้ามาจัดการได้ ในขณะเดียวกัน ความเป็นเสรีชน ก็อ่อนแอเกินไป ต่อวิกฤติที่ลบล้างข้อสันติสุขของการเกิดขึ้นของชุมชนไม่ใช่การสร้างให้เกิดขึ้น หากแต่เป็นเพราะความจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเข้ามา เติมเต็มช่องว่างระหว่างรัฐและพลเมือง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่ลบล้างข้อสันติสุขแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (civic consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (civic network)”

2.2 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา

คำว่า “การพัฒนา” ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักเศรษฐศาสตร์ได้นำมาใช้เรียกการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป อันเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานจากคนและสัตว์เป็นพลังงานจากเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่าง ๆ ทำให้วิถีการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ เช่น อาชีพเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม สถานที่ประกอบอาชีพเปลี่ยนจากเรือนสวนไร่นาเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ระบบการผลิตแบบเพื่อการยังชีพเป็นเพื่อการค้า ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมือง สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นต้น ชีวิตในโรงงานอุตสาหกรรมยังไม่ได้มาตรฐานหลายประการ เช่น ขาดสวัสดิภาพและความปลอดภัย โรงงานคับแคบ แสงสว่างไม่เพียงพอ มีการใช้แรงงานเด็กและผู้หญิง ค่าจ้างต่ำ เป็นต้น นักเศรษฐศาสตร์จึงนำคำว่า “การพัฒนา” มาใช้เพื่อเรียกวิธีการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวยุโรปในขณะนั้นให้สูงขึ้น และเป็นที่ยอมรับของนักสังคมศาสตร์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประเทศต่าง ๆ ต้องทำการปรับปรุงแก้ไขสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ

และการเมือง ให้คืนสู่สภาพเดิม บางประเทศได้รับเอกราชให้ปกครองตนเอง จึงต้องหาแนวทางในการพัฒนาประเทศของตน ทำให้คำว่า “การพัฒนา” แพร่หลายมากยิ่งขึ้น (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 8)

2.2.1 ความหมายของการพัฒนา

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา วรรณสุต (2515, หน้า 2-8) ให้ความหมายการพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ ส่วนการแปลงรูป เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำ การซึ่งนอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ เช่น การคมนาคมของประเทศไทย เมื่อเริ่มแรกได้มีการใช้รถเทียมม้า แล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ และค่อย ๆ ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น ๆ เรื่อยยิ่งขึ้น ๆ การเปลี่ยนแปลงจากม้ามาเป็นรถไฟหรือเป็นรถยนต์ หรือเครื่องบิน จนเป็นจรวดก็ดี นับได้ว่าเป็นการพัฒนา หรือการพัฒนาหมายถึง การเคลื่อนย้ายจากความด้อยพัฒนาให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งจะแสวงหาและบรรลุถึง ได้อย่างแท้จริง โดยวิธีการวางแผนเพื่อการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาเป็นการปรับปรุงเงื่อนไข ที่ไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ในสังคม

ท่านอง สิงคาลวณิช (2523) การพัฒนา หมายถึง การเจริญเติบโต (growth) เปลี่ยนแปลง (change) และก้าวหน้า (progress) อย่างมีระบบ ทั้งในรูปธรรม คือสิ่งที่เห็นเป็นรูปร่าง และนามธรรม คือสิ่งที่บังเกิด ผลทางใจหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสามารถวัดผลและประเมินค่าของความแตกต่าง หรือการเปลี่ยนแปลงนั้นได้

สุเทพ เชาวลิต (2524) กล่าวว่า การพัฒนา (development) หมายถึง การสร้างสรรค์ ความเจริญก้าวหน้าจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (change for the better)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 5) ให้ความหมายว่า การพัฒนา คือเปลี่ยนแปลงที่การกำหนดทิศทาง (directed change) หรือ การเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า (planned change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, หน้า 2) ให้ความหมายว่า การพัฒนา เป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (means) ที่ทำให้เกิดผล (ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และสังคมดีขึ้น

วิทยากร เชียงกุล (2527, หน้า 17-18) เขียนไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงนั้น หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความกินดีอยู่ดี ความเจริญทางด้าน

ศิลปวัฒนธรรมและจิตใจอย่างสงบสันติ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ทั้งยังรวมความไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของคุณภาพชีวิต อันได้แก่ การศึกษา สิ่งแวดล้อม การพักผ่อนหย่อนใจ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) สรุปว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

ฟรีเรย์ (Freire, 1972, p. 10) กล่าวถึงการพัฒนาว่าเป็นการมีเป้าหมายที่ถูกต้อง ซึ่งมีความสำคัญมาก และเป็นสิ่งจำเป็นจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นหนทางเพิ่มขึ้นที่มีค่า

ริกส์ (Riggs, 1970, p. 7) ให้ความเห็นของการพัฒนา (development) ว่าเป็นการเจริญขึ้นของระดับองค์กรทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการทำลายรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมแบบเก่า และการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากการจัดระบบในส่วนบนขององค์กรแล้วแผ่ขยายซึมลงสู่ส่วนล่าง และดำเนินเรื่อยไปจนครอบคลุมองค์กรอย่างกลมกลืน

สตรีทเทน (Streeten, 1972, p. 3) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาได้แก่ การมีความก้าวหน้า (progress) ในมิติต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ

1. ผลผลิต (output) และรายได้ (income)
2. สภาพะของการผลิต (conditions of production)
3. ระดับความเป็นอยู่ (level of living) ซึ่งได้แก่ ภาวะโภชนา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น
4. ทศนคติ (attitude) ต่อการทำงาน
5. สถาบันต่าง ๆ (institutions) และนโยบาย (policy)

กราเซีย (Garcia, 1982, p. 4) กล่าวถึงการพัฒนาในแง่ของการพัฒนาสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เป็นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ และไม่ใช่เศรษฐกิจที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และมีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้าน ทั้งในด้านปริมาณ (quantity) และคุณภาพ (quality)

มิสรา และจอร์น โจ (Misra & Jonjo, 1981, p. 5) ให้ความหมายการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ต้องการทำให้ดีขึ้นตามความคิดของตน กระบวนการนั้นจะไม่ใช้สถานะการณ์ใด สถานะการณ์หนึ่ง กระบวนการจะอ้างอิงถึงค่านิยมต่าง ๆ เป็นพื้นฐาน และค่านิยมต่าง ๆ นั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังนั้น การพัฒนาในความหมายของ Misra จึงสรุปได้ว่าเป็น

ความคิดของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้เลือกแนวทางพัฒนาด้วยตัวเอง และเป็นกระบวนการที่ใช้ระยะเวลาจากช่วงหนึ่ง ไปหาอีกช่วงหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง

โรเจอร์ และ เบิร์ดจ์ (Roger & Burdge, 1972, p. 6) ให้ความหมายการพัฒนา (development) ว่าเป็น รูปแบบหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งแนวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้จะช่วยปรับปรุงโครงสร้าง องค์กรทางสังคมขึ้น

พจนานุกรมอเมริกัน (The American Heritage Dictionary, 1983, p. 78) การพัฒนา (development) คือ ขบวนการพัฒนาซึ่งเป็นขั้นตอนของความก้าวหน้า ขบวนการที่เปลี่ยนแปลงจะเป็นความสำเร็จอย่างมีขั้นตอนที่ละเล็กละน้อย

คอนสแตนตินา (Constantina, 1984, p. 7) กล่าวถึงการพัฒนา (development) คือ ขบวนการที่ต่อเนื่อง ซึ่งแสดงความสามารถของมนุษย์ในการควบคุมการดำรงชีพของเขาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเขาได้รวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาว่าต้องมุ่งเน้นไปยัง

1. ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในอนาคต
2. ความสามารถของตัวบุคคลในการช่วยเหลือตนเอง
3. ความสามารถในการควบคุมตัวเอง

จากความหมายของคำว่า การพัฒนาที่หลายคนได้ให้ไว้ นั่น ผู้วิจัยขอสรุปและให้ความหมายการพัฒนาว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือ การเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า (planned change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น การเจริญขึ้นของระดับองค์กรทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการทำลายรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมแบบเก่า และการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากการจัดระบบในส่วนบนขององค์กรแล้วแผ่ขยายซึมลงสู่ส่วนล่าง และดำเนินเรื่อยไปจนครอบคลุมองค์กรอย่างกลมกลืน

2.2.2 ลักษณะของการพัฒนา

เมื่อการพัฒนาถูกกำหนดความหมายจากหลายแหล่งและหลายสาขาวิชา ทำให้ลักษณะของการพัฒนามีหลายประการ แต่ลักษณะที่สำคัญ มีดังต่อไปนี้ (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 5-6)

2.2.2.1 เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่

เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านพัฒนบริหารศาสตร์

2.2.2.2 มีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนและอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้

2.2.2.3 มีลักษณะเป็นพลวัต (dynamic) คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้

2.2.2.4 เป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

2.2.2.5 เป็นวิธีการ การพัฒนาเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

2.2.2.6 เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิด หรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

2.2.2.7 เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการพัฒนาตนเองและสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใดก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนา แม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

2.2.2.8 ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันเป็นรสังคมของมนุษย์นั่นเอง

2.2.2.9 มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม ความคงทนถาวร การประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเหมาะสมหรือพึงพอใจหรือไม่ และระดับใด เป็นต้น

2.2.2.10 สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนานอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการ และวิธีการพัฒนาเองก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา จึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยการพัฒนาใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

สรุป การพัฒนาเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง

2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการนำคำว่า “การพัฒนา” มาใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกันออกไป จึงทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแตกต่างกันออกไปหลายแนวความคิด ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้ (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 8-9)

2.2.3.1 แนวความคิดแบบวิวัฒนาการ (evolution) เป็นการนำการพัฒนามาใช้เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เคลื่อนย้ายจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งที่สูงกว่า ทำให้มนุษย์มีความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ มากขึ้น เช่น มีชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ขึ้น ร่ำรวยมากขึ้น มีเหตุผลมากขึ้น มีความแตกต่างกันมากขึ้น เป็นต้น การพัฒนาในแนวความคิดนี้จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ความก้าวหน้า (progress) มาก

2.2.3.2 แนวความคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เนื่องจากมีความเป็นกลางมากกว่าการพัฒนา ไม่เกี่ยวข้องกับอดีตหรืออนาคตอันรุ่งโรจน์ แต่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การแบ่งชนชั้นทางสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอาจมีลักษณะเป็นการปฏิรูป (reformation) คือ เฉพาะในโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง และเป็นการปฏิวัติ (revolution) คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งหมดของสังคม

2.2.3.3 แนวความคิดแบบเศรษฐศาสตร์ (economic) นักเศรษฐศาสตร์นำการพัฒนาไปใช้จำแนกประเทศต่าง ๆ ตามเกณฑ์ที่กำหนด เช่น รายได้ประชาชาติ การรู้หนังสือ การมีงานทำ เป็นต้น ออกเป็นประเทศพัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาในแนวความคิดนี้ จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ความเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ความทันสมัย (modernization) และการเจริญเติบโต (growth) มาก

2.2.3.4 แนวความคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม (social action) เป็นแนวความคิดที่เกิดจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ พยายามปรับปรุงแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ในรูปของการวางแผนปฏิบัติการ เช่น การปฏิรูปที่ดิน การสหกรณ์ การพัฒนาชนบท เป็นต้น และเรียกวิธีการนี้ว่าการพัฒนา

2.2.3.5 แนวความคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม (social conflict) เป็นแนวความคิดของการพัฒนาประเทศด้วยระบอบสังคมนิยม ที่นำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม โดยถือว่าการนำระบอบสังคมนิยมเข้ามาใช้แทนระบบที่ใช้อยู่เดิม เป็นการพัฒนาในแนวความคิดนี้

2.2.3.6 แนวความคิดแบบการพัฒนาชุมชน (community development) เป็นแนวความคิดที่องค์การสหประชาชาตินำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา กล่าวคือ การให้คนและกลุ่มคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเป็นผู้ได้รับผลของการพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

สรุป แนวคิดการพัฒนา มีความแตกต่างตามความหมายของการพัฒนา ซึ่งทำให้แนวคิดการพัฒนามีความแตกต่างกันออกไป ได้แก่ แนวคิดแบบวิวัฒนาการ (evolution) แนวความคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม (social action) แนวความคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) แนวความคิดแบบเศรษฐศาสตร์ (economic) (evolution) แนวความคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม (social conflict) และแนวความคิดแบบการพัฒนาชุมชน (community development)

2.3 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

สนธิ สมัครงการ (2544, หน้า 132) กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ได้เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ และมีการกล่าวอ้างและเอ่ยถึงมากขึ้นภายในระยะเวลาประมาณ 40-50 ปีแล้ว การพัฒนาชุมชนนั้น เราอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองและพัฒนาชนบทได้เหมือนกัน เพราะคำว่า “ชุมชน” (community) นั้น อาจจะอยู่ในชนบทหรือในเมืองก็ได้ แม้ว่าการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศโลกที่สาม มักจะกระทำกันในชนบทมากกว่าในเมืองก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่า การพัฒนาชุมชนในเมืองจะกระทำมิได้ ความจริงแล้วชุมชนเมืองใหญ่ ๆ หลายแห่งก็ต้องพัฒนาเหมือนกัน อาทิ บริเวณแหล่งเสื่อมโทรมต่าง ๆ รวมทั้งบริเวณที่มีบ้านเรือนประชาชนตั้งอยู่หนาแน่น และที่ซึ่งยังไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่อื่น ๆ

2.3.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ (อ้างในรัชนิกร เศรษฐ, 2528, หน้า 305-306) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ว่าเป็นกระบวนการสร้างเสริมความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงโดยความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปีต่อมาได้ปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดงาม หรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการตั้งใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (planned community change)

กรมการพัฒนาชุมชน (2542, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า คือ การพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกเข้ากับความต้องการของประชาชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

เจลิย บุรีภักดี (2545, หน้า 45) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การทำให้คนซึ่งอยู่ในพื้นที่บริเวณที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ความเป็นอยู่ การศึกษา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และอื่น ๆ สามารถอยู่รวมกันได้ อย่างราบรื่น มีความสุข รู้รักสามัคคี และร่วมมือกันทำงานได้

กราวินและทรูปแมน (Garvin & Tropman 1992, pp.184-185) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนในมุมมองของนักสังคมสงเคราะห์ว่าหมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนทั้งหมด เป็นความสำนึกร่วมกันในปัญหาของคนในชุมชน และกิจกรรมได้นำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนบนพื้นฐานของสำนึกร่วมดังกล่าว โดยนักสังคมสงเคราะห์จะเริ่มงาน

ด้วยการสนทนาพูดคุยกับบุคคลในชุมชนที่เล็งเห็นแล้วว่าจะมีศักยภาพในการเผยแพร่สำนึกร่วมในการแก้ปัญหาไปสู่คนอื่น ๆ ในชุมชนและการร่วมประเมินสภาพปัญหากับคนในชุมชนจะนำไปสู่การแก้ปัญหาในที่สุด โดยสรุปแล้ว “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (planned and structured change) หรือมีการกำหนดทิศทางเป้าหมายที่แน่นอน (ultimate goal) ที่อาจเป็นได้ทั้งการกระทำของภาครัฐและภาคเอกชนหรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพ อนามัย การมีส่วนร่วม เป็นต้น ของคนภายในชุมชนให้ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการสร้างไว้ซึ่งทุนทางสังคม (social capital) ที่ชุมชนมีมาแต่ดั้งเดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา อีกด้วย

สรุป การพัฒนานาชุมชน หมายถึงกระบวนการ พัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน กลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเองและชุมชน โดยร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ รวมทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนด้วย

2.3.2 ลักษณะของการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2545, หน้า 50-51) กล่าวว่า ลักษณะการพัฒนาชุมชนมีดังนี้

2.3.2.1 เป็นการดำเนินงานโดยคนและใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ ไม่พึ่งพาบุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชน นอกจากมีความจำเป็นจริง ๆ คือ เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น

2.3.2.2 เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือคนในชุมชนกับภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ ตามขีดความสามารถที่มีอยู่

2.3.2.3 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทาง สามารถควบคุมความสมดุลที่จะเปลี่ยนแปลงได้ กำหนดปริมาณคุณภาพและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมได้

2.3.2.4 เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์ ตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

2.3.2.5 เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง บุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและชุมชนให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการ

2.3.2.6 เป็นกระบวนการให้การศึกษา โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ในชุมชนให้มีคุณภาพและมีความพร้อมที่จะรองรับการพัฒนา

2.3.2.7 เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่ม เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการฝึก กำลังของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพหรือพลังของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนา ชุมชน

2.3.2.8 เป็นการนำกลวิธีหรือวิธีการต่าง ๆ มาใช้ เช่น การใช้ตัวนำการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเจตคติ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม การเสริมสร้างทักษะและความสามารถในด้าน ต่าง ๆ เป็นต้น จึงมีลักษณะเป็นการผสมผสานวิธีการเหล่านี้มาใช้ในการพัฒนาชุมชน

2.3.2.9 มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย การพัฒนาชุมชนเป็นของคนในชุมชนดำเนินการ โดยคนในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน เป็นการให้สิทธิเสรีภาพ อิสระภาพ เสมอภาค และภราดรภาพแก่คนในชุมชน ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้คนใน ชุมชนเป็นผู้กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ การพัฒนา ชุมชนเป็นการดำเนินงานโดยคนและกลุ่มคนเป็นจำนวนมาก การทำงานร่วมกันให้ประสบ ความสำเร็จนั้น ต้องนำวิธีการแบบประชาธิปไตยมาใช้จึงจะประสบความสำเร็จ

2.3.2.10 เป็นการศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการ วิธีการ โครงการ และขบวนการทางสังคม ซึ่งเป็นลักษณะของกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ของชุมชน ที่ต่อเนื่องกันไปทุกเพศทุกวัย คือ ตลอดชีวิตของคนในชุมชน ไม่มีสิ้นสุดในช่วงชีวิตใด ชีวิตหนึ่ง เพราะชุมชนไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาชุมชน จึงต้องดำเนินการต่อเนื่องกันไปไม่มีสิ้นสุด

สรุป การพัฒนาชุมชนชน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทาง สามารถควบคุม ความสมดุลที่จะเปลี่ยนแปลงได้ กำหนดปริมาณคุณภาพและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมได้ เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์ ตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเองตาม ธรรมชาติ เป็นการนำกลวิธีหรือวิธีการต่าง ๆ มาใช้ เช่น การใช้ตัวนำการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลง เจตคติ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม การเสริมสร้างทักษะและความสามารถในด้านต่าง ๆ เป็นต้น จึงมี ลักษณะเป็นการผสมผสานวิธีการเหล่านี้มาใช้ในการพัฒนาชุมชน

2.3.3 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2545, หน้า 53-54) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมาย 2 ประการ ดังนี้

2.3.3.1 การพัฒนาคนให้มีความสุข

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างในสนธยา พลศรี, 2545, หน้า 53-54) กล่าวว่า คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอดหรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยวิธีต่อไปนี้

2.3.3.2 การพัฒนาคนให้มีความรู้ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาด มีวิสัยทัศน์ สุขภาพดี บุคลิกภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นต้น

2.3.3.3 การพัฒนาคนให้มีความรู้ คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เอื้ออาทรต่อคนอื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่าง ๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่วได้ เป็นต้น

2.3.3.4 การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม เยือกเย็น มั่นคง ปลอดภัย ไม่มีความเครียด มีความสุขุมเยือกเย็น มีเมตตากรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณ เข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นต้น

2.3.3.5 การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ ขึ้น ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น

สรุป เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม การพัฒนาคนให้มีความสุข การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ

2.3.4 กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชน

แนวคิด แนวทางปฏิบัติ หลักการ หรือ กระบวนทัศน์ของการพัฒนาชุมชนนั้น มีนักวิชาการหรือนักพัฒนาชุมชนทั่วโลกได้กล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย ทั้งที่สะท้อนออกมาในรูปของความรู้ การศึกษาวิจัย และในส่วนของประสบการณ์ของนักพัฒนาชุมชน จากอดีตถึงปัจจุบันมีแนวคิดมากมาย แนวคิดและหลักการบางอย่างประสบผลสำเร็จบางอย่างล้มเหลวไม่ว่าจะประสบผลสำเร็จ หรือล้มเหลว หากจะกล่าวถึงคงจะต้องแจกแจงในรายละเอียดปลีกย่อยอีกมากมาย แต่ในที่นี้จะได้นำเสนอแนวคิดหรือกระบวนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับ และมีการปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ของสังคมไทย เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในทางการศึกษาและการปฏิบัติการ ในส่วนที่ว่าด้วยการพัฒนาชุมชน ดังนี้

กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนบนมิติวัฒนธรรม ปรัชญาและแนวคิด การศึกษาการพัฒนาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชน มีแนวคิดและปรัชญาเบื้องต้น คือวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชน หากคนเราไม่รู้จักตนเอง/ไม่เคารพตนเองก็ไม่อาจพัฒนาได้และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนา ซึ่งแนวคิดได้รับการก่อตัวขึ้นในหมู่ของนักพัฒนาเอกชนในสังคมไทยบางกลุ่มโดยมองว่าชนบทหรือชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดี มีศักยภาพในการที่จะพัฒนา และ/หรือที่จะต้านกระแสทุนนิยมได้ แนวคิดนี้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลของระบบทุนนิยมที่เน้นวัตถุทำให้คนเห็นแก่ตัวและต้องพึ่งพาทุนจากภายนอก จึงหันมาเน้น คุณธรรม ชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับจิตใจ การพึ่งพาตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นหลักธรรมในการพัฒนา เช่น การใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรขนาดเล็ก เป็นต้น

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 60-61) มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองปัญหาแบบองค์รวม สรรพสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันโดยที่ไม่แยกเป็นส่วน ๆ รวมทั้งการมองวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อธิบายสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ เชื่อมโยงกับระบบนิเวศกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม รวมทั้งคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือ ความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ถูกครอบงำความคิดจากใครปัญหาวัฒนธรรมสมัยนี้ คือ การครอบงำทางความคิด ที่วางอยู่บนผลประโยชน์ของตัวเองเป็นที่ตั้ง โดยขาดความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม โดยอาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้น ในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ศีลธรรม ศิลปะและภูมิปัญญาโดยอาศัยกระบวนการเสริม

พลังทางสังคม โดยหลักแนวคิด พื้นฐานของยุทธศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งมาจากปรัชญาพุทธ-ศาสนาที่ปฏิเสธพัฒนาการที่เน้นการพัฒนาในด้านวัตถุ (การขยายตัวของ GDP) โดยถือเอาความสูงสุดของมนุษย์เป็นเป้าหมาย หรือที่เรียกว่า “Human-Centered development” อีกส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยเฉพาะวิธีการในการแก้ปัญหา แต่แตกต่างจากหลักเศรษฐศาสตร์การเมือง ตรงที่ให้ความสำคัญกับชนบทและด้านวัฒนธรรมค่อนข้างมาก

ยุค ศรีอาริยะ (2541, หน้า 268) กล่าวว่าปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย คือ

1. เกิดการคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชนหมู่บ้าน และมีแนวโน้มในการสลายตัวของชุมชน ในขณะที่วัฒนธรรมชุมชนยังเข้มแข็งอยู่
2. เกิดการตื่นตัวของปัญญาชนและผู้มีการศึกษาต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประเทศ รวมทั้งการพัฒนาระบบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา (2537, หน้า 183) และประเวศ วะสี (2544, หน้า 45) นักคิดสายชุมชนคนสำคัญของสังคมไทย ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน สรุปได้ 3 ประเด็น คือ

1. ต่อต้านรัฐ โดยประเวศ เสนอว่า รัฐหรือระบบราชการไม่เข้าใจชุมชนชนบท รัฐออกกฎระเบียบมากมายเพื่อผูกมัดประเทศ ทำให้ประเทศเป็นอัมพาตเพราะการปิดกั้นประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมของประชาชน รัฐมักจะชี้ขาด ชี้นำ และครอบงำ โดย ประเวศ เสนอว่า “ต้องลดอำนาจข้าราชการลงอย่าให้ยื่นไปถึงชุมชน ให้ชุมชนมีสิทธิมีเสียงที่จะวางแผน หรือ ตัดสินใจที่จะลงมือทำอะไรซึ่งเขาจะทำได้มากมาย อันเป็นการโอนอำนาจ คืนอำนาจการตัดสินใจไปให้ประชาชนในชุมชน”

2. ส่งเสริมชุมชน คือ การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือเบญจจันธุ์ชุมชน ได้แก่

- 1) จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียร และสันโดษ
- 2) แบบแผนการผลิตเป็นแบบแผนเพื่อกินเอง และเป็นเกษตรกรรมแบบผสมผสาน

- 3) สมดุลกับระบบธรรมชาติแวดล้อม

- 4) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งพาภายนอก และ

- 5) มีชีวิตชุมชนมีสถาบันครอบครัว วัด และวัฒนธรรมชุมชนแห่งการช่วยเหลือพึ่งพากัน และชุมชนชนบทนี้ ควรจะพัฒนาความรู้ความสามารถจากความรู้เดิมที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่น ผสมเข้ากับวิชาการสากล การผสมผสานและเชื่อมโยงวัฒนธรรม

ชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมสากล ถือว่าเป็น “กลวิธีที่สำคัญในการพัฒนาแบบสมดุลและมีประสิทธิภาพ” และจากนั้นยังเสนอให้มืองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีการรวมตัว การให้การช่วยเหลือ และการสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่สมาชิกภายในชุมชนแต่ละคน

3. ให้มีศาสนาธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนากับการพัฒนา ประเวศ เสนอว่า การพัฒนาที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป มีคุณธรรมและจริยธรรมที่แน่นอนหนา โดยเชื่อว่าหากปราศจากฐานคุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ก็ไม่อาจพัฒนาเพื่อประชาชนจริง ๆ ได้ เพราะมนุษย์จะพัฒนาแบบส่งเสริมตัวเอง การเห็นแก่ตัว มีกิเลสตัณหาซึ่งบดบังปัญญาและความดี ศาสนาพุทธที่บริสุทธิ์จะส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เพราะมีคำสอนประเภท สิด สมานิ และปัญญา สิด คือ กินน้อยใช้น้อย หรือการลดวัตถุนิยมลงสมาธิ คือจิตใจที่สงบถ้าจิตสงบแล้วมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ให้ดีขึ้นได้ ส่วนปัญญา คือความรู้ การเรียนรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่ง ดังนั้น การพัฒนาที่มีองค์ประกอบของศาสนา คือการพัฒนาจิตใจจึงเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นฐานวัฒนธรรมชุมชน ประเวศจึงเสนอให้ชุมชนรับเอาศาสนามาเป็น องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนโดยสร้างเป็น “ชุมชนธรรมนิยม” ในการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรมแบบองค์รวม เพื่อให้สามารถเป็นพลังในการชี้นำแนวทางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และทางด้านการเมืองนั้น

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 200-207) กล่าวว่า สังคมต้องตระหนักเสียก่อนว่า ทุกสังคมมีฐานหรือต้นทุนทางสังคมอยู่ก่อนแล้วทุกสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ศิลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา เป็นต้น การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทางด้านศีลธรรมและด้านอื่น ๆ ตามมาด้วย ดังนั้น ประเด็นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรม จึงไม่เพียงแต่เป็นการทำให้โลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่าง ๆ 4 ประการ คือ

1. การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural space) คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง หรือที่เรียกว่าการเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ความรู้ อุดมการณ์ ศิลธรรม และคุณค่าทางทรัพยากรอื่น ๆ โดยการสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของ และให้พร้อมที่จะร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมท้องถิ่นตัวเอง เพราะหากพัฒนาหรือเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะเป็นพลังของชุมชนท้องถิ่นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาได้ในอนาคต

2. การเสริมสร้างประชาสังคม (civil society) คือ การดึงมวลชน หรือ การผลักดันให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาในด้าน

อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกได้ว่าได้รับความเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ชุมชนท้องถิ่นก็จะสามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ และโดยที่ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน คือความต่อเนื่องจากการเสริมสร้างประชาสังคม การที่ประชาสังคมจะเข้มแข็งได้นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ คือองค์กรชุมชนต้องมีความเข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบ และปกป้องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจะมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้นในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนยังจะเป็นกำลังพื้นฐานในระบบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

4. การเคารพสิทธิในความแตกต่างหลากหลายทางพหุสังคม (plural society) คือ การเคารพสิทธิ หรือความแตกต่างหลากหลาย หรือที่เรียกว่า พหุสังคม คือสิ่งที่ผู้คนในสังคมมีแตกต่างกันนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็น ความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ ระบบการผลิต ฐานะทางเศรษฐกิจ โดยการเคารพสิทธิของความคงอยู่และมีอยู่ในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน (สิทธิมนุษยชน) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะเป็น “พหุสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะสังคมยังมีความแตกต่างหลากหลายมากเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าของความเป็นคน โดยการเคารพสิทธิกันและกัน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 163-169) สรุปมิติต่างความคิดทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา หรือ มิติต่างวัฒนธรรมมีพลังสร้างสรรค์ ต่อการพัฒนาใน 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเป้าหมายของการพัฒนา มิติต่างวัฒนธรรมจะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เป้าหมายที่เชื่อมโยงกัน คือ การเคารพในคุณค่า และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม

2. ด้านทิศทางการพัฒนา มิติต่างวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายแนวทางมากขึ้นแทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับการคิดอย่างมีบริบทซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละกรณี และยังช่วยในการศึกษาปัญหาของการพัฒนาอีกด้วยทำให้เกิดทางเลือกในการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาระหว่างชุมชนแทนการครอบงำทิศทางการพัฒนา

3. ด้านกระบวนการพัฒนา มิติต่างวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชน ท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถเข้าใจว่ากระบวนการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นเริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และ

การปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคม และธรรมชาติแวดล้อมชุมชนให้มากที่สุด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือกับสังคมภายนอกในระดับต่าง ๆ

เจลิยว บุรีภักดี (2545, หน้า 62) ในการพัฒนาชุมชนบนมิติทางวัฒนธรรม ควรมีกรอบความคิด (conceptual frame) ในการพิจารณาจากมุมมองของมิติทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. ชนบทเป็นรากฐานของการพัฒนา เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชุมชนชนบท และปัญหาด้านการพัฒนามักเกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อประชาชนเหล่านั้น ในบางกรณีชุมชนสามารถเป็นแบบอย่างในการพัฒนาที่ดีให้แก่สังคมเมืองได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง คุณค่าของชีวิต และจิตใจที่ดีงาม

2. การดำเนินงานการพัฒนานั้นต้องคำนึงถึงการพัฒนาในเชิงวัตถุ (material development) ที่สอดคล้องควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านความรู้สึกนึกคิดของประชาชนให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

3. ประชาชนเป็นเป้าหมายหรือเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพราะประชาชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญที่สุดในปัจจัยของการพัฒนาทั้งหลายทั้งนี้เพราะประชาชนมี แนวคิดในการพัฒนาสามารถดำเนินการพัฒนาและวางเป้าหมาย เพื่อชุมชนของตนเองได้ และประเทศต่อไปในอนาคต

4. สำหรับประเทศไทย การพัฒนาเศรษฐกิจทางด้านการเกษตรควรจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชนบทด้านอื่น ๆ การพัฒนาจะมั่นคงและต่อเนื่องได้ จะต้องมีโครงสร้างและระบบการเมืองที่ มั่นคงและเป็นอิสระจากการครอบงำของประเทศอื่น ๆ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2543, หน้า 162-163) ได้ทำการสรุปและนำเสนอแนวคิดหลักของนักคิดอาวุโสในสังคมไทย “กลุ่มนักคิดสายชุมชน” ที่มีต่อการพัฒนาบนมิติชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจกรอบของการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรมชัดเจนขึ้น ดังนี้

1. มีความเห็นว่าแกนหลักของสังคมไทย คือ ชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ชุมชนคือรากเหง้าของสังคมไทยและชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมที่ดีที่สุด

2. มีทัศนคติด้านลบต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เข้ามากัดกร่อนพลังของชุมชนและก่อให้เกิดการพึ่งพาในหลาย ๆ ทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ และเทคโนโลยีจากภายนอกประเทศ

3. เน้นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน และอาจขยายระดับไปสู่อุตสาหกรรมชุมชน โดยใช้หลักการทางวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยคือ ความมีน้ำใจและการช่วยเหลือเกื้อกูล มาเป็นเครื่องค้ำประกันและสนับสนุนการพึ่งตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเป็นไปได้และประกอบไปด้วยหลักการของศาสนา คือ ความ

สมณะและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อการรักษาสภาพทางนิเวศเป็นตัวกำกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ที่หมายถึง การกินพอดี อยู่พอดี ไม่ทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติ

4. เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทยมาปรับใช้ในกระบวนการการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนได้มีพลังที่เข้มแข็ง อันเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

5. ค้นหาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อนำมาใช้ในชีวิตทางด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นการดึงให้การศึกษาได้กลับเข้ามาสู่ชุมชนอย่างแท้จริงอีกครั้ง แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพراกคนออกจากชุมชนของตนเองดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

6. เน้นการร่วมมือกับสถาบันทางด้านศาสนา (วัด) ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการศึกษาและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนตามหลักการไตรลักษณ์ชุมชนไทย คือ บ้าน (ชุมชน) วัดและโรงเรียน

7. ในด้านการเมืองเน้นอำนาจการตัดสินใจของชุมชนเป็นประการสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การเมืองระดับชาตินั้นสามารถเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ก็ต่อเมื่อชนชั้นกลางในเมืองจะต้อง ร่วมกับชาวบ้าน จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนบนมิติวัฒนธรรม มีระบบคิดที่เป็นองค์รวม มีการมองอย่างเชื่อมโยงเข้ากับบริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ ของชุมชน โดยไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด สิ้นเชิง มีการมองวัฒนธรรมเพื่อเป็นพลังในการสร้างสรรค์ โดยการคำนึงถึงระบบคุณค่า ซึ่งก็คือ ศีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์และระบบภูมิปัญญากล่าวคือสิ่งซึ่งครอบคลุมความคิดหรือวิถีคิด ของชุมชน สังคม โดยเฉพาะการจัดการกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคม ชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อม และต่อมาคือ ระบบอุดมการณ์ อำนาจ และศักดิ์ศรี สิทธิ ของความเป็นมนุษย์ ที่ยึดวิถีคิดหรือระบบคิดแบบองค์รวม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามด้วยระบบที่เรียกว่า “กระบวนการทางวัฒนธรรม” ที่หมายถึง การเคลื่อนไหว รับรู้ เรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตรายใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภายใต้ระบบและสิ่งแวดล้อมทางสังคมชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลาย

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 63) สรุปว่า การพัฒนาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นที่การมีจิตสำนึกว่า ชุมชนมีวิถีชีวิต และมีวงจรการผลิตซ้ำเป็นของตนเอง และการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนจะช่วยให้เข้าใจในโครงสร้างความเป็นอยู่ และสถานะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการศึกษา พัฒนาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความ มั่นใจ และพลังในการพัฒนาต่อไปนั่นเอง

1. กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวธุรกิจชุมชน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542, คำนำ) กล่าวว่า วิถีชีวิตเศรษฐกิจได้ทำให้สังคมไทยต้องทบทวนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่ผ่านมา การกลับไปหารากฐานเดิม คือ เกษตรกรรมและชุมชน จะเป็นทางออกที่คนเป็นจำนวนมากให้การยอมรับ แต่รากฐานเดิมที่อยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ จำต้องได้รับการต่อเติมเสริมแต่งให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาไทยกับเทคโนโลยียุคใหม่จะต้องถูกผสมผสานให้พอเหมาะ เพื่อเพิ่มศักยภาพแห่งอินทรีย์วิสัย เพิ่มความรู้ ความชำนาญ ความเท่าทัน โลกและชีวิต เพื่อพัฒนาการผลิต และคุณภาพของชุมชนที่ต้องอยู่ในประเทศ ขณะที่ประเทศถูกร้อยรัดด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ หนึ่งครัวเรือนสองวิธีการผลิต จึงน่าจะเป็นทางออกของชีวิตในชุมชน วิธีการผลิตหนึ่งเพื่อกินเพื่อใช้ และอีกวิธีการผลิตหนึ่ง คือ เพื่อเพิ่มรายได้เป็นตัวเงิน บนวิธีการผลิตเช่นนี้ ชนบทและภาคการเกษตรก็จะพึ่งตนเองได้ และกลายเป็นฐานที่มั่นของระบบเศรษฐกิจแห่งชาติในที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) การมองรากฐานเดิมของสังคม คือ ระบบเกษตรกรรมและชุมชนเป็นระบบธุรกิจ ชุมชน หรือเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็ทุนเดิมหรือฐานเดิมของสังคมไทยอยู่แล้ว พร้อมกับความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนแบบชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย จึงเป็นวิธีคิดที่ได้รับความสนใจจากหลายภาคส่วนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ หรือนักปฏิบัติการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคอาสาเอกชน โดยมีความเชื่อมั่นว่า ธุรกิจชุมชนจะเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจมหภาคของประเทศ เพราะจะช่วยให้เกิดการสร้างงาน การลงทุน การหมุนเวียนของเงินทุนภายในประเทศ ธุรกิจชุมชนเป็นการบริหารงานที่เป็นอิสระ ใช้เงินในการลงทุนไม่มากนักในตอนต้น ที่มุ่งเน้นการสร้างงาน สร้างรายได้ในชุมชนเป็นหลัก และสามารถบริหารงานได้คล่องตัว จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้มีบุคคลทั่วไปสนใจในการศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพธุรกิจชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคม ทั้งในส่วนภูมิภาคและในส่วนกลาง จะเห็นได้จากการที่มีการจัดตั้งระบบธุรกิจชุมชนในหลายรูปแบบ เช่น การแปรรูป ร้านค้าสหกรณ์ของท้องถิ่นหรือระบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน และธุรกิจชุมชนยังเป็นส่วนสำคัญในการลดสภาวะปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ในระดับครอบครัว เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาโสเภณีเด็ก หรือปัญหาอื่น ๆ ที่มีฐานมาจากครอบครัวแทบทั้งสิ้น โดยธุรกิจชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

- 1) หน่วยงานของภาครัฐ
- 2) หน่วยงานอาสาสมัครภาคเอกชน

3) โครงการหลวง

4) บวร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชน โดยได้จำแนกไว้ในลักษณะที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีขอบเขตของวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้ ดังนี้

ธุรกิจชุมชน คือ ธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งในลักษณะการเป็นเจ้าของเองทั้งหมด และบางส่วนในฐานะเป็นผู้ร่วมทุนผู้ถือหุ้น อันจะนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ธุรกิจชุมชน คือ การดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีรายได้ โดยการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ของประชาชนในการบริหารจัดการ มีลักษณะของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีผลในการป้องกันการย้ายถิ่น ธุรกิจชุมชน คือ การรวมตัวของคนในชุมชน เป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท ดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ธุรกิจของชุมชนจะประกอบการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ และร่วมดำเนินกิจการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานนั้น ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญและมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม แต่บทบาทของธุรกิจชุมชนในการพัฒนาจะแตกต่างกันไป ตามประเภทของธุรกิจนั้น ๆ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) กล่าวว่า ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

1) เปิดโอกาสให้มีการประกอบการ ธุรกิจชุมชนเป็นช่องทางและโอกาสสำหรับผู้ที่มีความต้องการในการประกอบธุรกิจด้วยตนเองร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ถึงแม้จะมีฐานะเป็นลูกจ้างก็มีส่วนในการเป็นผู้ประกอบการด้วยเช่นกัน สมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถมีความคิดริเริ่ม มีแนวความคิดที่ ริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถหาประสบการณ์ และพิสูจน์ความสามารถ โดยการเข้าร่วมการประกอบธุรกิจชุมชนซึ่งใช้เงินทุนน้อย เน้นการสร้างงานในท้องถิ่นเป็นสำคัญ และถ้ามีประสบการณ์มากขึ้นในอนาคต ธุรกิจชุมชนขนาดเล็กก็สามารถจะพัฒนาไปสู่การประกอบการธุรกิจขนาดใหญ่ต่อไปได้

2) ก่อให้เกิดการจ้างงาน การพัฒนาธุรกิจชุมชนทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น มีการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างต่อเนื่องพร้อมกันไปด้วยการว่าจ้างไปเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทั้งนี้เพราะทุกคนมีส่วนในการเป็นเจ้าของกิจการจึงสามารถใช้กิจการที่มีอยู่เป็นเครื่องมือในการ

พัฒนาฝีมือแรงงานของตนเองตามต้องการ ยกเว้นแต่จะมีความพึงพอใจในสิ่งที่ทำงานในเฉพาะส่วนที่ตนมีความชำนาญเท่านั้น

3) ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่บางประเภทจำเป็นต้องอาศัยวัตถุดิบหรือชิ้นส่วนประกอบจากหลาย ๆ แหล่งเพื่อนำมาผลิตเป็นสินค้าในอุตสาหกรรมประเภทนั้น ๆ ธุรกิจชุมชนจึงเป็นแหล่งที่ช่วยในการผลิตชิ้นส่วนประกอบเหล่านี้ และนำส่งให้กับธุรกิจขนาดใหญ่อีกหนึ่ง เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานต่อไป โดยในระยะแรกธุรกิจชุมชนได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรม และทักษะที่จำเป็นสำหรับการผลิต ส่วนธุรกิจขนาดใหญ่ที่มาร่วมจ้างให้รับช่วงผลิตต่อก็ลดต้นทุน อย่างไรก็ตามลักษณะเช่นนี้อาจจะมีประโยชน์เพียงในระยะเริ่มต้น เพราะในระยะยาวธุรกิจขนาดใหญ่อาจย้ายถิ่นฐานการผลิตไปยังประเทศที่มีค่าแรงถูกกว่า

4) สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ธุรกิจชุมชนยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเท่าใดจะก่อให้เกิดกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มคนเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เกิดการกระจายรายได้สู่กลุ่มคนกลุ่มอื่นได้อย่างทั่วถึงปัญหาคนไม่มีงานทำน้อยลง เนื่องจากประชาชนมีรายได้ ซึ่งส่งผลทำให้ปัญหาอาชญากรรมลดลงด้วย ความมั่นคงของประเทศมีเพิ่มมากขึ้นประชาชนมีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย มีรายได้ดีและมีงานทำ

5) ลดปัญหาสังคมอันเป็นภัยคุกคามประเทศชาติ กล่าวคือถ้าหากธุรกิจชุมชนบรรลุเป้าหมาย สมาชิกภายในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเสพติดในหมู่เยาวชน ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวปัญหาสังคมอันเกิดจากครอบครัวแตกแยกหรือล่มสลาย จะได้รับการบรรเทาพร้อมกันไปด้วย ช่วยให้เกิดเป็นสังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

2. กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (อ้างในพระมหารัตนพล รตนพโล, 2547, หน้า 32) กล่าวว่า เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 และ 2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระราชทานกระแสพระราชดำรัสแก่ปวงชนชาวไทย และทรงรับสั่งตอนหนึ่งเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้รับไปปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตในยามที่ประเทศประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจอยู่ขณะนี้ เป็นแนวทางที่บุคคลทุกอาชีพทุกระดับชั้นสามารถปฏิบัติได้โดยเฉพาะสำหรับประชาชนในชนบท การเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ในขั้นแรกนั้นเป็น “เศรษฐกิจพอเพียง” หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ “พอมี พอกิน” โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยน หรือซื้อ

จากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตในท้องถิ่น หรือในประเทศให้มากที่สุด พยายาม
 ก่อหนี้ให้น้อยที่สุด และควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม
 ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย หรือให้มี รายจ่ายไม่เกินรายรับ หรือที่ ประเวศ วะสี (อ้างในพระมหารัตนพล
 รตนพโล, 2547, หน้า 32) ได้ให้ความหมายอันเป็นภาพรวมทางความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
 ว่า หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียงมีปัญญาพอเพียง จะ
 เรียกว่า เศรษฐกิจสมดุลก็ได้ เมื่อ สมดุลก็เป็นปกติได้สบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่วิกฤต

สุเมธ ตันติเวชกุล (2545, หน้า 32) ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าหมายถึง
 ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อเลี้ยงสังคม
 นั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจ
 พอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความ
 เป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัธยาศัย และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยมมี
 อิศราภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

ประเวศ วะสี (2542) ได้กล่าวว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานให้แก่ประชาชนเพื่อใช้เป็นแนวทาง
 ในการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจโดยทุกคนควรมีจิตสำนึกในการดำเนินวิถีชีวิตไม่
 เอรัดเอาเปรียบช่วยเหลือส่วนรวม มีคุณธรรมและจริยธรรม โดยเริ่มจากการดำรงชีวิตแบบสายกลาง
 เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ คือ (1) พอเพียงสำหรับทุกคน (2) จิตใจ
 พอเพียง (3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง (4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง (5) ปัญญาพอเพียง (6) อยู่บนพื้นฐาน
 วัฒนธรรมพอเพียง (7) มีความมั่นคงพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็จะเกิดเป็นความสมดุลหรือ
 เรียกว่า “เศรษฐกิจสายกลาง” ที่เชื่อมโยงทุกอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม
 และสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มีเป้าหมายที่สำคัญ คือการกระตุกสังคมให้หวนคิด
 และคำนึงถึงหลักการดำเนินชีวิตหรือให้หันกลับมายึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ทันกับกระแส
 และแรงเหวี่ยงจากวิกฤติที่สังคมไทยเผชิญอยู่นั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นพื้นฐานของความ
 มั่นคงในการดำเนินชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งสุเมธ ตันติเวชกุล (2545, หน้า 1-2) ได้
 แยกหลักการดำเนินชีวิตตามกระแสเศรษฐกิจพอเพียง เป็น 5 ประการ คือ

1) ด้านจิตใจ ทำคนให้เป็นที่พักพิงของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและ
 ชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

2) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ ตั้งอยู่บนฐานของเมตตาธรรม

3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาดพร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

4) ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของประเทศ และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเองด้วย

5) ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่จะลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จึงต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ หลังจากนั้นจึงจะคิดหารายได้ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หลีกเลียงจากการก่อหนี้ โดยไม่มีผลตอบแทนที่คุ้มค่า และพยายามลดความเสี่ยงด้านต่าง ๆ นอกจากนั้นเศรษฐกิจพอเพียงยังถือว่ามีความสำคัญมาจากพุทธเศรษฐศาสตร์อีกด้วย

นอกจากนั้นเศรษฐกิจพอเพียงยังถือว่ามีความสำคัญมาจากพุทธเศรษฐศาสตร์อีกด้วย โดยในกรณีนี้ อภิชาติ พันธ์เสน (2544, หน้า 568-570) ได้กล่าวว่า ถ้าหากพิจารณาจากคำจำกัดความของเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ตามความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ไว้ในความหมายที่แปลว่า ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก และไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือกล่าวโดยย่อ ๆ ก็คือ พอประมาณ และมีเหตุผล ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งต่างจากเหตุผลในเศรษฐศาสตร์ตะวันตก นั่นก็คือการที่มนุษย์มุ่งที่จะแสวงหาประโยชน์ให้ตนเองเป็นหลัก เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควรมีรากฐานมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ในข้อที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ทางสายกลาง” เป้าหมายการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น ต้องการที่จะทำให้ระบบทั้งระบบดำเนินต่อเนื่องไปในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable) โดยที่มนุษย์สามารถลดความทุกข์ และเข้าถึงความสุขในระดับขั้นต่าง ๆ เป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่นิพพาน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญา ดังนั้นจึงต้องการการบริโภคพอประมาณ เพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ทรมาน ขณะเดียวกันก็ต้องไม่โลภมากจนเกินไปจนเกิดกิเลสเพราะทำให้ปัญญาไม่เกิดเช่นกัน ประเด็นนี้จึงเป็นหลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเน้นความพอประมาณและทางสายกลางตามความหมายที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถ้าปัญญาไปรวมกับศีลและสมาธิ ก็คือการไม่โลภจนเกินไป และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก็จะครบถ้วนตามพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ซึ่งจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในความหมายของการสร้างความพึงพอใจสูงสุด (utility maximization) ตามกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์

ตะวันตก ทั้งนี้เพราะถ้าพิจารณาจากมุมมองของพุทธเศรษฐศาสตร์อรรถประโยชน์หรือ utility ในความหมายที่เข้าใจได้ง่ายแบบพุทธก็คือ “กิเลส” การเน้นอรรถประโยชน์สูงสุดก็คือ การเน้นกิเลสให้มากที่สุด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในโลกที่เป็นอยู่ปัจจุบัน และเป็นเหตุให้โลกทั้งโลกไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ ทั้ง ๆ ที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทำลายล้างไปเป็นอันมากแล้ว ทั้งนี้เพราะปัญหาที่ควรแก้ นั่นคือ “ความทุกข์” ไม่ใช่ความยากจน จากข้อเท็จจริงที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ เนื่องจากไม่เน้นความพยายามในการลด “กิเลส” ในขณะที่ “ความยากจน” มีสาเหตุหลักมาจาก “กิเลส” โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนในระดับที่สูงกว่าการขาดแคลนปัจจัยสี่ (อันเป็นสาเหตุของความทุกข์ทรมาน) หรือ ความพอดี หรือ ความพอเพียง การแก้ความยากจนที่เหนือระดับความพอเพียงโดยไม่ลด “กิเลส” จึงไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ อีกทั้งข้อสมมติฐานที่ว่า มนุษย์มีเหตุผลก็เป็นข้อสมมติฐานที่ไม่ถูกต้อง เพราะในความเป็นจริงมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ คือ “อวิชชา” ต่อเมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาขึ้นมาตามลำดับ อวิชชา หรือความไม่รู้ก็จะค่อย ๆ ลดลง และเมื่อนั้นมนุษย์ก็จักค่อย ๆ มีเหตุผลมากขึ้น การตั้งข้อสมมติฐานว่ามนุษย์มีเหตุผล ซึ่งมีความหมาย อย่างแคบว่ามนุษย์ย่อมทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของตน ถึงแม้จะเป็นความจริงเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมของโลกได้ปัญหาจะแก้ได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเหตุผลอันเนื่องมาจากปัญญา และเป้าหมายของการมีปัญญาก็มิได้เพื่อสร้างอรรถประโยชน์ (utility) หรือแม้กระทั่งสวัสดิการ (welfare) แต่การมีปัญญาก็เพื่อการมีชีวิตที่ดี (well-being) เป็นหลัก เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในเนื้อแท้ก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” และเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ง่ายต่อการอธิบายให้ประชาชนชาวไทยได้เข้าใจได้ เนื่องจากส่วนใหญ่มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีรากมาจากพุทธศาสนาอยู่แล้วนั่นเอง พระองค์จึงทรงเลือกแนวคิดดังกล่าว เพื่อถ่ายทอดการสื่อสารกับพสกนิกรของพระองค์ แต่ที่ไม่เน้นว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ก็จะต้องให้การสนับสนุนบำรุงศาสนาในชาติทุกศาสนา การใช้คำว่าเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นคำกลาง ๆ ที่สามารถเข้าใจและยอมรับได้สำหรับศาสนิกชนในทุกศาสนา เพราะทุกศาสนาล้วนแต่มีจริยธรรมเบื้องต้นในเรื่องของการซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นเหมือนกันหมด

3. กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองมีฐานคิดและเป้าหมาย คือ การมุ่งพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้ชุมชนเกิดทักษะในการเรียนรู้ และสามารถพัฒนาพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว โดยสามารถพึ่งตนเองได้ในชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะอิงอาศัยสถานะแวดล้อมในท้องถิ่น หรือในชุมชนนั้น ๆ เป็นประการสำคัญในการพึ่งตนเอง เพราะตระหนักชัดแล้วว่า การพัฒนาที่ขึ้นหรือรอรับความช่วยเหลือจากภายนอกนั้น เป็นการ

พัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและไม่ตั้งอยู่บนฐานที่เป็นจริงของความต้องการของชุมชน ชุมชนขาดทักษะ และประสบการณ์การดำเนินงาน ขาดทักษะการเรียนรู้ ขาดพลังสร้างสรรค์ เพราะที่แล้วมารัฐ หรือนักวางแผนการพัฒนาจากภายนอกมักจะเป็นผู้หยิบยื่นให้แทบทั้งสิ้น เมื่อนักพัฒนาเหล่านั้นย่างก้าวออกจากชุมชน ปรากฏว่าชุมชนยิ่งประสบปัญหามากยิ่งขึ้น จากศักยภาพของชุมชนเองที่ไม่เพียงพอต่อการรับช่วงงานเหล่านั้น เพราะชุมชนเองขาดการเรียนรู้ และร่วมปฏิบัติการในงานพัฒนาต่าง ๆ นั่นเอง การพึ่งตนเองนี้ ตรงหรือสอดคล้องกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม

พัฒน์ สุจางค์ (2524, หน้า 21-22) กล่าวถึงการพัฒนาแบบพึ่งตนเองหรือที่เรียกว่า “การช่วยเหลือตนเอง” เช่นกันว่าเป็นความเชื่อและแนวทางปฏิบัติงานของนักพัฒนาชุมชนว่า วิธีการช่วยเหลือ คนนั้น วิธีการที่ดีที่สุด คือ การช่วยให้ประชาชนมีขีดความสามารถที่จะช่วยตนเองต่อไปได้ โดยไม่ต้องคอยพึ่งพาให้คนอื่นมาช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา ขอมหมายความว่าตราบดีที่รัฐบาลยังต้องคำจุนช่วยเหลือ ประชาชนแบบเด็กเลี้ยงไม่โตแล้ว การช่วยเหลือก็จักปราศจากประสิทธิภาพแนวคิดการช่วยเหลือตนเองนี้ ถือว่าเป็นแนวคิดสากล ที่ไม่เพียงแต่ใช้ในการพัฒนาชุมชนเท่านั้น ยังมีการนำไปใช้ในงานสังคมสงเคราะห์อื่น ๆ อย่างไรก็ตามการช่วยเหลือตนเองในการพัฒนาชุมชนถือว่า คบมือข้างเดียวย่อมไม่เกิดเสียงดังต้องคบบสองข้างจึงจักดัง หมายความว่ารัฐต้องสนับสนุนหรือร่วมมือกับประชาชนในการที่ประชาชนจะช่วยเหลือตนเอง ซึ่งตรงกับเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนประการหนึ่งคือการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 90) เรียกหลักการนี้ว่า “หลักการช่วยตนเอง” คือการสนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้ประชาชนได้ช่วยตนเองได้เท่านั้นไม่ควรช่วยเหลือในทุกสิ่งทุกอย่างจนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมเป็นปริมาณมากพอแก่การพัฒนาสมองของเขา และเพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้ จึงควร

- 1) เริ่มจากภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชน
- 2) เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ และจากสิ่งง่ายไปหาสิ่งยาก
- 3) ไม่รีบเร่งทำโครงการ แต่ค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จากการทำงานนั้น
- 4) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527, หน้า 95-101) ได้กล่าวถึง “แนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง” ว่าในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองนั้น น่าที่จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 6 ประการที่จะนำเสนอ ดังนี้

- 1) การพัฒนาจะต้องกระทำเป็นแบบกลุ่ม (collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกัน เป็น ชุมชนเป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ
- 2) ต้องมีจิตสำนึก และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) ซึ่งพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองนั้นขึ้นอยู่กับจิตใจความสมัครใจที่จะกระอย่างนั้น (กิจกรรมการพัฒนา) ของผู้คน (ชาวบ้าน)
- 3) จิตสำนึกจะต้องสร้างขึ้นมามาก ก็ต้องให้มันสร้างขึ้นใหม่ให้ แจ่มชัดและ ต่อเนื่อง
- 4) ต้องมีการร่วมกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ต้องมีการรวมกัน เป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือในหมู่บ้าน และหมู่บ้านเหล่านี้สามารถที่จะรวมตัวกันเป็นสหพันธ์ กล่าว คือต้องพัฒนาให้เป็นเขต ควรจะมียุ้งฉาง โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรม และสามารถต่อรองกับ สถาบันภายนอก หรือ องค์กรภายนอก เช่น พ่อค้าและรัฐ ได้อย่างมีพลังซึ่งน่าจะต้องให้ความสำคัญกับ งานส่วนนี้ด้วย เพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน
- 5) การประสานวัฒนธรรม หมายถึง เราน่าจะต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านประสาน วัฒนธรรมของตนเอง หรือกิจกรรม (การพัฒนา) ของตนเองกับกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย
- 6) ชุมชนหมู่บ้าน ควรจะมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม มีวิถีชีวิต ที่สอดคล้อง และเอื้อเฟื้อกับธรรมชาติ กล่าวคือน่าจะเป็นชุมชน/หมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์ธรรมชาติ แวดล้อมด้วย

สันติพงศ์ ธรรมธำรง (2539, หน้า 34) กล่าวว่า “การพึ่งตนเอง” ไม่ได้หมายความว่า การตัดขาดจากสังคม เพราะนั่นเป็นไปได้ การพึ่งตนเองเป็นการจัดการชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม สัมพันธ์กับคนธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา พึ่งตนเอง หมายถึง การมี สวัสดิการ และความมั่นคงให้กับชีวิตตนเองในปัจจุบัน และในอนาคต การพึ่งตนเอง หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมเราไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ ถ้าหากสิ่งเหล่านี้สนับสนุนให้เราใช้เวลา มากพอที่จะไปเสริมสร้างสิ่งที่เราทำด้วยความยากลำบากให้มันง่ายขึ้น ฉะนั้น เราจะใช้เทคโนโลยี เพื่อ สร้างสิ่งที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ถูกต้อง แต่ถ้าเราใช้เทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวก จนทำให้เราพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ไม่น่าจะถูกต้อง กระบวนทัศน์การพัฒนาสังคมสมัยใหม่ ตระหนักถึงการพึ่งตนเองเป็นประการสำคัญ เพราะการพึ่งตนเองไม่ว่าจะในด้านใด ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ จะนำไปสู่ความเข้มแข็งได้ในอนาคต การพึ่งตนเองในระยะแรกอาจต้องพึ่งพาจากภายนอกบ้าง แต่หลักใหญ่แล้วก็ต้องยืนอยู่บนปรัชญาที่ว่า “พึ่งพาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง” นั้นย่อมหมายความว่า

จะไม่พึ่งพาตลอดไป และไม่พึ่งพาในทุกเรื่อง การพัฒนาชุมชนในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลง และมีการครอบงำทางความคิดกันสูงในสังคมทั้งที่มาจากภายนอกสังคม และภายในสังคมเองไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เป็นต้น การครอบงำเหล่านั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การพึ่งตนเองของชุมชนจึงเป็นทั้งความเข้มแข็ง บูรณภาพ ภายในชุมชนเอง ยังเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญของชุมชนต่อแรงเสียดทาน และกระแส หรือแรงเหวี่ยง ในทางลบจากภายนอกอีกด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543, หน้า 69-72) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง (self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคงสมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีได้ทั้งระดับปัจเจกชน และระดับชุมชน คำว่า “ปัจเจกชนพึ่งตนเอง” หมายถึง การที่บุคคลดำรงตนอยู่ได้อย่างมีอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ห่างจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้ สามารถตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง หรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่น มาประกอบการตัดสินใจของตนเองได้ คำว่า “การพึ่งตนเองระดับชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำร่วมกันอยู่เสมอ ๆ ตามกฎระเบียบของสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเพื่อเป้าหมายร่วมกันการที่ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองดังที่กล่าวแล้วข้างต้นโดยที่ สัญญาได้กล่าวว่าการพึ่งตนเองจะต้องมีลักษณะ 5 ประการ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเป้าหมายในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองอย่างหนึ่ง ที่นำเสนอผ่านทฤษฎีแบบที่เรียกว่า Terms ดังนี้

1) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (technological self-reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางด้านวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีทางสังคมต่าง ๆ เช่น การรู้จักวางแผนโครงการ การรู้จักการจัดการ มนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ การบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอเพื่อการใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้ รวมทั้งของสมัยใหม่ และสมัยเก่าซึ่งเป็นของดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (folk wisdom) เข้าไว้ด้วย

2) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (economic self-reliance) หมายถึง ความในการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ (ทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์สุขพอสมควร หรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์ และอุปทาน จุดสมดุลก็ต้องสูงพอถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุขดังกล่าว

3) การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources self-reliance) หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชนหรือหามาได้จากธรรมชาติ การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง การมีความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ และยังหมายถึง ความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมสูญไปอีกด้วย

หรือไม่ให้เสียสมดุลทางธรรมชาติ และตัวอย่าง ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์บก และสัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีค่า และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

4) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (mental and psychological self-reliance) หมายถึง สภาพ จิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลสตัณหา ไม่ให้โลภ โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากมี อยากเป็นจนเกินความสามารถของตน

5) การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (social self-reliance) หมายถึง สภาพการณ์ที่กลุ่มคนหนึ่ง ๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ ต้องมีความสามารถระดับหนึ่ง ติดต่อสัมพันธ์กันด้วยดีและสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยย่อยในการนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา และการมีผู้นำที่ดีดังกล่าวนั้น การพัฒนาแบบพึ่งตนเองคือการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของทั้งสังคม ชุมชนหรือปัจเจกชน และสิ่งที่จะต้องสร้างตั้งแต่เริ่มแรก คือสร้างระบบการเรียนรู้ ที่อยู่บนฐานของการพึ่งตนเองในหมู่ประชาชนให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และมีทักษะ เพื่อการจัดการกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต

4. กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวภูมิปัญญาท้องถิ่น

บัณฑิร อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์ (2533, หน้า 24) กล่าวว่า การพัฒนาแบบดั้งเดิม หรือระบบความรู้แบบภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีจุดกำเนิดมาจากการต่อต้านข้อเท็จจริง ที่ว่า นักทฤษฎีและนักวางแผนการพัฒนานั้น ถ้าไม่มองวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมว่าเป็นพลังที่มีผลในทางลบ ก็จะไม่ค่อยเห็นความสำคัญขององค์กรท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนา ภูมิปัญญาเหล่านี้ ได้ถูกละเลยในการวางแผนโครงการและการปฏิบัติงาน

ประเวศ วะสี (2533, หน้า 117-118) กล่าวว่า แนวคิดการพัฒนาแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น/ชาวบ้านได้ถูกให้ความสำคัญอีกครั้ง โดยความเชื่อพื้นฐานที่ว่าภูมิปัญญาคือฐานอันทรงพลังของชุมชนที่สำคัญของการพัฒนา ด้วยการพัฒนาที่ยืนอยู่บนฐานรากที่แข็งแกร่งหรือเข้มแข็งนั้น จะช่วยให้ฐานส่วนอื่น ๆ ของสังคมเข้มแข็งไปด้วยนั่นเอง ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน หากมองกันในฐานที่ไม่เข้าใจทฤษฎีอะไรมากนัก อาจเห็นว่าชุมชนก็ดี ประเทศก็ดีที่อยู่มาได้เป็นช่วงเวลาช้านานนั้น น่าจะต้องมีภูมิปัญญาและศักยภาพของตัวเอง เช่นเดียวกับคนจำต้องมีปัญหาจึงมีชีวิตอยู่ได้ เพราะถ้าไม่มีปัญญา เขาจะปรับตัวและเรียนรู้ไม่ได้ ชีวิตก็จะอยู่ไม่ได้ ชาติที่ดำรงมาเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น จะต้องมีความภูมิปัญญาและศักยภาพอยู่ในตัวเอง แต่การพัฒนาที่แล้วมาเราทอดทิ้งภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน มุ่งมองไปหาสิ่งใหม่การกล่าวเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่า จะ

คัดค้านการเรียนรู้จากตะวันตก อินเดีย ญี่ปุ่น ฯลฯ เรารับเอามาใช้ได้ แต่ไม่ควรกระทำในลักษณะที่ฐานของตัวเอง เพราะฐานเป็นสิ่งที่ก่อรากสร้างตัวมานานแล้วและเป็นฐานใหญ่การพัฒนาที่ถึงฐานตนเองไปจะก่อให้เกิดปัญหาอะไร ๆ ตามมาและสิ่งที่เกิดขึ้นจะไม่มั่นคง ย่อมโยกเขย่งสั่นคลอน ฉะนั้นในการพัฒนาทุกอย่างจะต้องมีฐาน ขอมรับฐานเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาภูมิปัญญาของชุมชนก็เป็นฐานและเป็นวัฒนธรรม ความก้าวหน้าการพัฒนาอยู่ตรงที่ฐานมั่นคง และหนึ่งในฐานที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นไทยนั้นคือระบบภูมิปัญญา

สรุป แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับ และมีการปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ของสังคมไทย มี ดังนี้ กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนบนมิตินวัตกรรม กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวธุรกิจชุมชน กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง และกระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.5 ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

2.3.5.1 ทฤษฎีภาวะทันสมัย

ปกรณัม ปรียากร (อ้างในสนธยา พลศรี 2545, หน้า 29-31) กล่าวว่า ทฤษฎีภาวะทันสมัย (modernization theory) เป็นทฤษฎีที่ต่อเนื่องจากทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น และทฤษฎีการกระจายรายได้ และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้ว นักทฤษฎีภาวะทันสมัยมีหลายคนทั้งนักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ และนักสังคมวิทยาในปัจจุบันทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เช่น เดวิด แมคเคลแลนด์ (David McClelland) อเล็กซ์ อิงเคเลส (Alex Inkeles) และเดเนียล (Daniel Lerner) เป็นต้น

1. ที่มาของทฤษฎี

ทฤษฎีภาวะทันสมัยเกิดจากความสำเร็จอย่างรวดเร็วของโครงการมาร์แชลล์ (marshall plan) ที่สหรัฐอเมริกาช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และนักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมวิทยา ได้ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ

2. สาระสำคัญของทฤษฎี

ทฤษฎีภาวะทันสมัย มีสาระสำคัญดังนี้

3. การพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่ยังไม่เจริญก้าวหน้า มีระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมล้าหลัง ไปสู่สังคมที่มีความ

เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และมีเทคโนโลยีระดับสูงเช่นเดียวกับประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ (แสวง รัตนมงคลมาส, 2534, หน้า 43)

4. เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชีวิตส่วนตัวของบุคคลในแต่ละประเทศ จะมีภาวะแตกต่างกัน 2 ประการคือ ภาวะเก่าแก่โบราณที่ล้าหลังกับภาวะทันสมัยที่มีความเจริญก้าวหน้า ต้องสร้างความทันสมัยแทนที่ความล้าหลังโบราณ ประเทศจึงเจริญก้าวหน้า

5. ประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถก้าวสู่ภาวะทันสมัยได้ด้วยตัวเอง แต่ประเทศด้อยพัฒนาไม่สามารถที่จะดำเนินการได้สำเร็จ อาจจะสร้างความทันสมัยได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองขึ้น

6. กระบวนการสร้างภาวะทันสมัยของประเทศด้อยพัฒนา ต้องเป็นไปเช่นเดียวกับลักษณะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น และการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งความเจริญก้าวหน้าตามลำดับขั้นนี้เกิดขึ้นจากการที่สังคมยอมรับเทคโนโลยีทันสมัยในแต่ละขั้นโดยไม่ข้ามขั้นตอน

7. ภาวะทันสมัยทางเศรษฐกิจ คือ การมีโครงสร้างเศรษฐกิจที่ทันสมัยแบบสังคมอุตสาหกรรม และการสร้างชุมชนเมืองให้เกิดขึ้นโดยกระบวนการที่สำคัญ คือ การกลายเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) และการกลายเป็นเมือง (urbanization)

8. ภาวะทันสมัยในทางการเมือง คือ การนำการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีตัวแทน (representative democracy) ตามแบบกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือมาใช้

9. ภาวะทันสมัยทางวัฒนธรรม คือ การใช้แนวความคิดแบบสมเหตุสมผลเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินระบบค่านิยม บรรทัดฐานทัศนคติและเป้าหมายของสังคม โดยการวางข้อกำหนดเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมของบุคคล และการจัดรูปองค์กรของสถาบันต่าง ๆ เป็นองค์กรขนาดใหญ่ (bureaucracy) แบบตะวันตก

10. บุคลิกภาพของสมาชิกในสังคมทันสมัย (modern man) แบบชาวตะวันตก เช่น มีความรับผิดชอบ มุ่งความสำเร็จเป็นสำคัญ มีระบบค่านิยมและการเรียนรู้เกี่ยวกับการเข้ามีส่วนร่วมตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ (effective participation)

11. ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างภาวะทันสมัย คือ ผู้เชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแบบตะวันตก ซึ่งอาจจะเป็นคนในประเทศหรือต่างประเทศก็ได้

12. รัฐต้องมีบทบาทในการวางแผนเพื่อผลักดันให้เกิดภาวะทันสมัย ด้วยการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นดำเนินงานอย่างจริงจัง ขอความช่วยเหลือจากประชาชนในประเทศและความร่วมมือกับ รัฐบาลต่างประเทศ ทั้งในด้านเงินทุน เทคโนโลยีการตลาด และผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ

จะเห็นว่า แนวความคิดของทฤษฎีภาวะทันสมัย เกิดจากการผสมผสานหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับระบบการเมืองประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมของประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับกลุ่มประเทศสังคมนิยม ทฤษฎีภาวะทันสมัยเป็นที่ยอมรับขององค์การสหประชาชาติ จึงจัดตั้งโครงการช่วยเหลือการพัฒนาระหว่างประเทศและองค์กรระหว่างประเทศขึ้นหลายองค์กร ที่สำคัญ คือ ธนาคารเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ (international bank for reconstruction and development) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (international monetary fund) ธนาคารโลก (world bank) เป็นต้น

2.3.5.2 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม

เป็นทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ เฟรด ดับเบิลยู ริกส์ ได้อธิบายความหมายของโครงสร้างว่า เป็นแบบแผนของพฤติกรรมซึ่งได้กลายเป็นลักษณะมาตรฐานของระบบสังคม เช่น พฤติกรรมของข้าราชการในองค์กรหนึ่ง ดังนั้น โครงสร้างจึงมีความหมายรวมไปถึงตัวบุคคล สิ่งของและการกระทำของคนในองค์กร รวมทั้งของคนที่มาติดต่อรับบริการจากองค์กรนั้นด้วย ส่วนความหมายของหน้าที่นั้น หมายถึง ผลที่ตามมาของโครงสร้างซึ่งอาจมีส่วนทำให้เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างอื่น ๆ หรือระบบใหญ่ด้วย เช่น หน้าที่ของหน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษาที่เป็นผู้กำหนดอัตราค่าเล่าเรียน กำหนดหลักสูตร และหลักเกณฑ์การเรียนการสอน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ย่อมมีส่วนกระทบไปถึงรายได้รายจ่ายของผู้ปกครองนักเรียน รายได้ของโรงเรียน และของรัฐบาล รวมทั้งมาตรฐานความรู้ของผู้สำเร็จการศึกษาด้วย ดังนั้น หน้าที่จึงเป็นแบบแผนของการขึ้นต่อกัน (interdependence) ระหว่างโครงสร้างตั้งแต่สองแห่งขึ้นไปและเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรผันต่าง ๆ ด้วย

การศึกษาในสมัยก่อนนั้นมักจะกระทำกันเฉพาะในด้านของโครงสร้าง บางครั้งอาจทำให้ผู้ที่ศึกษามองไม่เห็นภาพที่แน่ชัด เช่น การศึกษาถึงระบบการปกครอง โดยพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อน ย่อมกล่าวได้ว่าตามโครงสร้างนั้นไม่มีฝ่ายนิติบัญญัติเหมือนการมีระบบรัฐสภาในระบบการปกครองที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ทั้ง ๆ ที่สมัยนั้นพระมหากษัตริย์ก็มีอำนาจหน้าที่ทางนิติบัญญัติด้วย ดังนั้น เพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนและถูกต้องยิ่งขึ้น จึงมีการศึกษาทางหน้าที่อีกด้านหนึ่งซึ่งจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์และการขึ้นต่อกัน รวมทั้งมีส่วนกระทบต่อหรือถูกกระทบโดยสิ่งแวดล้อมด้วย

การศึกษาในเรื่องโครงสร้างหน้าที่นี้เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย ซึ่งมีกระบวนการของการพัฒนาจากความด้อยพัฒนาหรือสังคมดั้งเดิม (traditional society) ไปสู่สังคมกำลังพัฒนา (transitional society) โดย ริกส์ กำหนดชื่อให้เองว่า จากสังคมเกษตรกรรม (agrarian society) ไปสู่สังคมกำลังพัฒนา (prismatic society) และถึงสังคมอุตสาหกรรม (industrial society)

สังคมดั้งเดิมมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการแบ่งงานกันทำตามความรู้เฉพาะด้าน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงพัฒนาแล้วจะเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีการแบ่งงานกันทำตามความรู้เฉพาะด้านอย่างชัดเจน

2.3.5.3 ทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำข้อมูลและปัญหาต่าง ๆ ที่ได้พบจากการเสด็จเยี่ยมราษฎรตามภูมิภาคต่าง ๆ ประกอบกับการนำหลักวิชาการมาคิดค้น ปรับปรุง แก้ไข ดัดแปลง บูรณาการให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ของประเทศ มีหลายทฤษฎีได้นำไปแก้ปัญาและพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในเขตชนบท ที่ประสบปัญหาในด้านการทำมาหากิน ส่วนใหญ่ยากจน ให้ประกอบอาชีพได้ผลผลิตที่ดีขึ้น มีสุขภาพดี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. เกษตรทฤษฎีใหม่

พระราชดำริเกี่ยวกับ “ทฤษฎีใหม่” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคล เนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537 เกี่ยวกับเรื่องทฤษฎีใหม่ มิได้เป็นการแจกจ่ายที่ดิน เป็นที่ดินของประชาชน เอง เรื่องนี้เริ่มต้นที่จังหวัดสระบุรีหลายปีมาแล้ว จากจินตนาการและความฝันของพระองค์ โดยไม่ได้ดูตำราหรือค้นตำรา โดยเริ่มต้นที่วัดมงคล ปัจจุบันทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดละอูน” ในบริเวณนั้นจึงเกิดเป็นบริเวณที่พัฒนาแบบใหม่ จึงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” และทรงเห็นว่าดำเนินการได้ผล (ปัจจุบันคือหมู่บ้านวัดใหม่มงคล ซึ่งอยู่ห่างอำเภอเมืองสระบุรี ประมาณ 10 กิโลเมตร) ต่อมาได้ขยายทฤษฎีนี้ด้วยความเห็นชอบและยินยอมจากชาวบ้านทำ ที่อำเภอเขาวง (คือบ้านแดนสามัคคี บ้านกุดพอแก่น บ้านคุ้มเก่า ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์) ซึ่งมีเส้นทางคมนาคมไม่สะดวกและทุรกันดารมากจนเรียกว่าเส้นทาง ดิสโก้

เกษตรทฤษฎีใหม่ที่ใช้หลักการแบ่งที่ดินเพื่อขุดบ่อน้ำ ที่ดินสำหรับปลูกข้าว ที่ดินส่วนที่เป็นบ้านพักอาศัยอย่างเป็นสัดส่วน เริ่มต้นจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จเยี่ยมราษฎรในพื้นที่บ้านกุดต่อแก่น ตำบลกุดสิมคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 ได้พบเห็นความเดือดร้อนของชาวนา ได้ผลิตผลต่อไร่ต่ำประมาณ 0.5-1 ถึงต่อไร่ เนื่องจากการปักดำต้นกล้า ช่วงเวลาที่ฝนทิ้งช่วง พระองค์ทรงนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ทดลองปฏิบัติที่บ้านแดนสามัคคี อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่กลุ่มบุคคลที่เข้าเฝ้า เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยเมื่อวันศุกร์ที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2535 ...วิธีแก้ไขคือต้องรับน้ำฝนที่ลงมา ก็เกิดความคิดว่าอยากทดลองดูสักสิบไร่ในที่

อย่างนั้นสามไร่จะทำเป็นบ่อน้ำคือเก็บน้ำฝนแล้วถ้าจะต้องใช้บุด้วยพลาสติกก็บุด้วยพลาสติก ทดลองดู แล้วอีกหกไร่ทำเป็นที่นา ส่วนที่เหลือนั้นก็เป็นที่บริการ หมายถึงทางเดินหรือกระดือบ หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ หมายความว่าน้ำสามสิบเปอร์เซ็นต์ ที่ทำนาหกสิบเปอร์เซ็นต์ก็เชื่อว่าถ้าเก็บน้ำไว้ได้ หากเดิมเก็บเกี่ยวได้ไร่ละหนึ่งถึงสองถัง ถ้ามีน้ำเล็กน้อยอย่างนั้น ก็ควรจะเก็บเกี่ยวข้าวได้ไร่ละประมาณสิบอีลิบถึง พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าถวายพระพร เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ว่า “...ทฤษฎีใหม่นี้มีได้เป็นการแจกจ่ายที่ดิน เป็นที่ดินของประชาชนเอง เรื่องนี้เริ่มต้นที่จังหวัดสระบุรีเมื่อหลายปีมาแล้ว ก่อนหน้านั้นได้มีจินตนาการความคิดฝันกันทั้งหลายคงนึกแปลกทำไมแผนการจะต้องคิดฝัน ไม่ได้ไปคูตำรา ไม่ได้ไปค้นตำรา แต่กันในการคิดฝันตามจินตนาการ เรานึกถึงว่าจะต้องมีแห่งหนึ่งที่จะเข้ากับเรื่องของเรา โครงการซึ่งได้ใช้เงินของมูลนิธิชัยพัฒนาส่วนหนึ่ง ใช้เงินของราชการส่วนหนึ่ง โดยวิธีขุดบ่อน้ำ เพื่อที่จะใช้น้ำมาทำการเพาะปลูก ซึ่งทฤษฎีนี้ยังไม่ได้เกิดขึ้น พอขุดบ่อน้ำนั้นเราก็เรียกว่ามีอดี ขุดน้ำมีน้ำข้าง ๆ ที่อื่นไม่มีน้ำแต่ตรงนั้นมีน้ำ ลงท้ายก็สามารถที่จะปลูกข้าว แล้วก็ปลูกผัก ปลูกต้นไม้ไม้ยืนต้น เป็นผลไม้ ต่อมาก็ได้ซื้อที่ดินเพิ่มอีก 30 ไร่ ทำเป็นศูนย์พัฒนา หลักมีว่าแบ่งที่ดินเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าว อีกส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชไร่ พืชสวน และก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำดำเนินการไปแล้ว ทำอย่างธรรมดาอย่างชาวบ้าน ในที่สุดได้ข้าวและได้ผักขาย ข้าวกับผักนี้มีกำไร 20,000 บาท ปีหนึ่ง มี 20,000 บาท คือ หมายความว่าใช้งานได้ โครงการนี้เมื่อใช้งานได้ก็ขยายโครงการทฤษฎีใหม่นี้โดยทำที่อื่นเพิ่ม นอกจากมีสระน้ำแล้วก็ต้องมีอ่างเก็บน้ำที่ใหญ่กว่าอีกแห่งหนึ่งเพื่อเสริมสระน้ำก็ได้รับความร่วมมือจากบริษัทหนึ่งซื้อที่อย่างจริงๆ ไม่ใช่ไปเวนคืนหรืออย่างไร ไปซื้อที่แล้วสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉะนั้นก็ในบริเวณนั้นจะเกิดเป็นบริเวณที่พัฒนาแบบใหม่ หรือเรียกว่า ทฤษฎีใหม่ ซึ่งเข้าใจว่าจะดำเนินการไปได้ในที่นี้ แต่ที่อื่นยังไม่ทราบว่า จะทำได้หรือไม่มีปัจจัยสำคัญคือน้ำแล้ง ก็ความสามารถที่จะให้ประชาชนเข้าใจและยินยอม ถ้าเขาไม่ยินยอมก็ทำไม่ได้ถึงมาทำที่กาฬสินธุ์” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำริ ให้ทำการทดลอง ทฤษฎีใหม่ ขึ้นที่วัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ในหลักการง่าย ๆ โดยเริ่มจากสภาพความจริงที่ว่าราษฎรหนึ่งครอบครัวมีที่ดินประมาณ 10-15 ไร่ ให้แบ่งที่ดินออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง ที่ดินร้อยละ 30 ให้ขุดเป็นสระน้ำมีความลึก 4 เมตร ขนาดบรรจุน้ำได้โดยประมาณ 10,000 ตารางเมตร ส่วนที่สอง ที่ดินร้อยละ 60 สำหรับพื้นที่ทำ การเกษตร โดยปลูกข้าวร้อยละ 30 และปลูกพืชไร่ พืชสวน ร้อยละ 30 ส่วนที่สามที่ดินร้อยละ 10 สำหรับสร้างที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การแบ่งที่ดินเพื่อขุดบ่อน้ำ ที่ดินสำหรับปลูกข้าวและที่ดินที่เป็นบ้านพักอาศัย ดังนี้

- 1) ส่วนที่หนึ่งร้อยละ 30 ขุดสระน้ำเพื่อเก็บกักน้ำในฤดูฝน
- 2) ส่วนที่สองร้อยละ 30 ใช้สำหรับทำนาปลูกข้าวไว้บริโภค
- 3) ส่วนที่สามร้อยละ 30 ทำแปลงพืชไร่สวนผสม ปลูกผักสวนครัวไว้บริโภค หรือขายเป็นรายได้เสริม
- 4) ส่วนที่สี่ร้อยละ 10 ที่อยู่อาศัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานสรุปทฤษฎีใหม่เป็น 3 ขั้นตอนคือ เกษตรทฤษฎีใหม่: ขั้นที่หนึ่ง เป็นวิธีปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำนวนน้อย ประมาณ 15 ไร่ มีดังนี้

- 1) หลักสำคัญ ให้เกษตรกรมีความเพียงพอ โดยเลี้ยงตัวได้ ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น
- 2) มีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่ง ทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี ข้อนี้เป็นหลักสำคัญของทฤษฎีนี้
- 3) เพื่อการนี้จะต้องใช้หลักว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ ฉะนั้น 5 ไร่ ต้องมี 5,000 ลูกบาศก์เมตร ที่ดินแต่ละแปลงมีพื้นที่ 15 ไร่ ทำนา 5 ไร่ ทำพืชไร่ หรือไม้ผล 5 ไร่ รวม 10 ไร่ จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี
- 4) อุปสรรคสำคัญที่สุด คือ อ่างเก็บน้ำ หรือสระน้ำ ที่ได้รับน้ำเต็มเพียงปีละ 1 ครั้ง จะมีการระเหยวันละ 1 เซนติเมตรโดยเฉลี่ยในวันที่ฝนไม่ตก จึงต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้งาน
- 5) มีความจำเป็นที่จะมีแหล่งน้ำเพิ่มเติม สำหรับโครงการวัดมงคลชัยพัฒนา ได้สร้างอ่างเก็บน้ำบรรจุ 800,000 ลูกบาศก์เมตร ครอบคลุมพื้นที่ที่ต้องการใช้น้ำได้ 3,000 ไร่
- 6) ราคาลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก ทางราชการ ทางมูลนิธิ และทางเอกชน แต่ค่าดำเนินการไม่เปลี่ยนแปลงสำหรับเกษตรกร

เกษตรทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สองเมื่อตั้งศูนย์บริการที่วัดมงคลชัยพัฒนา และแปลงตัวอย่างที่ อำเภอเขาวง สำเร็จแล้วเกษตรกรก็เริ่มเข้าใจวิธีการ จึงขอให้ดำเนินการในที่ดินของตน เมื่อได้ผลก็ต้องเริ่มขั้นตอนที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การผลิต เกษตรกร หน่วยงานราชการและเอกชนต้องร่วมมือกันจัดหา พันธุ์พืชเตรียมดิน ซลประทาน ฯลฯ
- 2) การตลาด เกษตรกร หน่วยงานราชการและเอกชนต้องร่วมมือกันจัดลานตากข้าว ยุง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต

3) การเป็นอยู่ กระป๋อง น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ดีโดยไม่ขาดแคลน

4) สวัสดิการ เกษตรกรต้องได้รับสวัสดิการด้าน สาธารณสุข เงินกู้ และมีแหล่งเพื่อการลงทุน

5) การศึกษา ในชุมชนมีโรงเรียนและให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน

6) สังคมและศาสนา ในชุมชนมีสังคมที่ดีโดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจด้วยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน

เกษตรทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สามคือความร่วมมือกับแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร และกับแหล่งพลังงาน เช่น บริษัทน้ำมันตั้งและบริหารโรงสี ตั้งและบริหารร้านสหกรณ์ ช่วยการลงทุน ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ เกษตรกรขายข้าวในราคาสูงไม่ถูกกดราคา ธนาคารกับบริษัทซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ สามารถซื้อข้าวเปลือกโดยตรงจากเกษตรกรและมาสีเองเกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาต่ำที่ร้านสหกรณ์ ราคาขายส่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานสรุปถึงประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ ไว้ดังนี้ (ทรงแก้ว บุรณะกิจ, 2542, หน้า 89-91)

1. ทำให้ประชาชนมีกินตามอัตภาพ คือไม่ได้รวยมาก แต่ก็ไม่อดกินไม่ได้อด
2. ถ้าน้ำมีพอตึปีไหน ก็สามารถที่จะทำการเกษตรหรือที่ทางปลูกข้าว เรียกว่านาปี ทำได้ และถ้าต่อไปในหน้าแล้งน้ำมีน้อย ก็สามารถใช้น้ำที่กักเก็บไว้ในสระน้ำของแต่ละแปลงมาปลูก แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ไม่ต้องไปเบียดเบียนชลประทาน ระบบใหญ่ของตัวเองก็มี และก็จะอาจจะปลูกผักหรือเลี้ยงปลา หรือทำอะไรก็ได้ ฉะนั้นทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับการขาดแคลนน้ำ

3. หรือถ้าในโอกาสปกติทำให้ร่ำรวยขึ้น

4. ถ้าในโอกาสที่มีอุทกภัยก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้ โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดีการพัฒนาสังคมให้สามารถดำรงอยู่ได้ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนชาวไร่ชาวนา เพื่อให้เป็นพื้นฐานที่มั่นคง หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ต้องให้ความร่วมมือช่วยเหลือเพื่อให้ชาวนาชนบทสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงผสมผสานกับทฤษฎีใหม่ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพสูงสุด เป็นการวางรากฐานที่มั่นคงและยั่งยืนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อไป

2. ทฤษฎีการพึ่งตนเอง

การพัฒนาเพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้นั้น ต้องช่วยให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ การช่วยเหลือราษฎรแต่ละครั้งต้องคำนึงถึงความจำเป็นก่อน-หลัง และทำความเข้าใจกับผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือว่า ควรจะได้รับการช่วยเหลืออย่างไร และยึดหลักสำคัญที่ว่าช่วยเหลือเขาเพื่อให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ พระองค์ทรงแนะนำให้ประชาชนดำเนินตามเบื้องพระยุคลบาท ตามหลักการการพัฒนาสังคม ดังนี้

- 1) ทรงไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติ
- 2) ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ
- 3) ทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4) ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ หากเจ้าหน้าที่ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการจะทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็นกลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่ากับเงินที่ลงไป ก็ทรงให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ
- 5) ทรงยึดสภาพของท้องถิ่นเป็นหลักในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ
- 6) การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งเป็นการพัฒนาในลักษณะการเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกทรงเรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” และทรงชี้แนะว่าควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป
- 7) ทรงสนับสนุนให้มีการส่งเสริมความรู้ด้านต่าง ๆ ด้วยทรงตระหนักว่า ชาชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี “ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ” ที่ชาวบ้านสามารถรับและนำไปปฏิบัติได้ผลจริง
- 8) ทรงปฏิรูประบบราชการให้เกิดเอกภาพทางการบริหาร (single management or unity administration) อันเป็นลักษณะ พิเศษของศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีเอกภาพทางการบริหาร โดยได้ทำหน้าที่บริหารทั้งสองทางในเวลา เดียวกัน คือ บริหารงานองค์กรของระบบราชการและบริการประชาชนพร้อมกันไปด้วย

3. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิต ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา (พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและพระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 2517) และถูกพูดถึงอย่างชัดเจนในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)

เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดอุดมการณ์การพัฒนาของประเทศ โดยปัญญาชนในสังคมไทยหลายท่านได้ร่วมแสดงความคิดเห็น อย่างเช่น ประเวศ วะสี, เสน่ห์ จามริก, อภิชัย พันธเสน และฉัตรทิพย์ นาถสุภา โดยเชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเคยถูกเสนอมาก่อนหน้าโดยองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งนับตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2520 และได้ช่วยให้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคมไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

จิรา宇 อิศรางกูร ณ อยุธยา ประธานคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง อธิบายถึงการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่พอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาด

ว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน ฯลฯ ตลอดเวลาที่ประยุกต์ใช้ปรัชญา (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2551)

อภิชัย พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ได้จัดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น “ข้อเสนอในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง” ทั้งนี้เนื่องจากในพระราชดำรัสหนึ่ง ได้ให้คำอธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่า “คือความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น” (อภิชัย พันธเสน, 2544)

ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินให้ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้น โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือ ก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน สาเหตุที่แนวทางการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันได้ถูกปลุกฝัง สร้างหรือกระตุ้น ให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกินกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น การบริโภคเกินตัว ความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ ความสวยความงาม การแต่งตัวตามแฟชั่น การพนันหรือเสี่ยงโชค เป็นต้น จนทำให้ไม่มีเงินเพียงพอเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ส่งผลให้เกิดการกู้หนี้ยืมสิน เกิดเป็นวัฏจักรที่บุคคลหนึ่งไม่สามารถหลุดออกมาได้ ถ้าไม่เปลี่ยนแนวทางในการดำรงชีวิต

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวว่า “หลาย ๆ คนกลับมาใช้ชีวิตอย่างคนจน ซึ่งเป็นการปรับตัวเข้าสู่คุณภาพ” (อังกาณ เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, 2549) และ “การลงมือทำด้วยความมีเหตุมีผล เป็นคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียง” (อังกาณ เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, 2549)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า มันไม่ได้มีความจำเป็นที่เราจะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ พระองค์ได้ทรงอธิบายว่า ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง คือทางสายกลางที่จะป้องกันการเปลี่ยนแปลงความไม่มั่นคงของประเทศได้

เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อว่าสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีปัจจัย 2 อย่างคือ

1) การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ปริมาณผลผลิตและการบริโภค

2) ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง
ผลที่เกิดขึ้นคือ

- 1) เศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งขนาดของประชากรที่ได้สัดส่วน
- 2) ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม
- 3) รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก

ภายนอก

1. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด...” พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญในช่วงปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทย ต้องประสบปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจ และ ต้องการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพ เพื่อที่จะยืนหยัดในการพึ่งพาผู้อื่น และ พัฒนานโยบายที่สำคัญเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน ทั้งนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงปรับปรุงพระราชทานเป็นที่มาของนิยาม “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” ที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการ

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วย ความ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” บนเงื่อนไข “ความรู้” และ “คุณธรรม”

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลัก “ทางสายกลาง” ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายสรุปได้ 5 ประการ ดังนี้

1) ความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2) ความมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ

3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

4) การมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต

5) การมีคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1) กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคง และ ความยั่งยืน ของการพัฒนา

2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3) คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

ก. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ข. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

ค. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4) เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

ก. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

ข. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5) แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้รับการเชิดชูเป็นอย่างสูงจากองค์การสหประชาชาติว่าเป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ (UN Secretary-General office) และสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน (UN Secretary-General office) โดยมีนักวิชาการและนักเศรษฐศาสตร์หลายคนเห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่ในขณะเดียวกัน บางสื่อได้มีการตั้งคำถามถึงการยกย่องขององค์การสหประชาชาติ รวมทั้งความน่าเชื่อถือของรายงานศึกษาและทำทีขององค์การ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้พสกนิกรชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิต และเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีนี้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่างสังคมระดับท้องถิ่นและตลอดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ และการอยู่ร่วมกันของทุกคนในสังคม

2. เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของ ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี

เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้นำหลักการและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ในขณะที่ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นต่อนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม

ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ อาจเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้า ได้ดังนี้

ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวโดยเฉพาะเกษตรกร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่พอเพียง แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวจากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพในระดับหนึ่งได้ และใช้ที่ดินส่วนอื่น ๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว

อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่ง ในทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชน ตามความเหมาะสม

ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ หรือการที่ธุรกิจต่าง ๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ

กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุม ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ใน ประเทศ เช่น บริษัทขนาดใหญ่ ธนาคาร สถาบันวิจัย เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะ เป็นประโยชน์ในการสืบทอด ภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนา ตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร และ ธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลัก ไม่ เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ในที่สุด

สรุป แนวความคิดของทฤษฎีภาวะทันสมัย เกิดจากการผสมผสานหลักการของระบบ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับระบบการเมืองประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมของประเทศในกลุ่มยุโรป ตะวันตกและอเมริกาเหนือ ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย ซึ่งมีกระบวนการของการพัฒนาจากความด้อยพัฒนาหรือสังคมดั้งเดิม (traditional society) ไปสู่สังคม กำลังพัฒนา (transitional society) สำหรับทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดจากการที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงนำข้อมูลและปัญหาต่าง ๆ ที่ได้พบจากการ เสด็จฯเยี่ยมราษฎรตามภูมิภาคต่าง ๆ ประกอบกับการนำหลักวิชาการมาคิดค้น ปรับปรุง แก้ไข ดัดแปลง บูรณาการให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ของประเทศ มีหลายทฤษฎีได้นำไป แก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ใน เขตชนบท ที่ประสบปัญหาในด้านการทำมาหากิน ส่วนใหญ่ยากจน ให้ประกอบอาชีพได้ผลผลิตที่ ดีขึ้น และ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้พสกนิกร ชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิต และเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีนี้เป็น พื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่างสังคมระดับท้องถิ่นและตลอดระดับสากล จุดเด่นของแนว ปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจาก การต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ และการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

2.4 ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership theory)

ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ หรือเป็น กระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ของภาวะผู้นำ (Bass, 1997, หน้า 133) โดยมี มอสลีย์ เพียทรี และแมกกินสัน (Mosley, Pietri & Megginson, 1996, p. 412) เบอร์น (Burns, 1978) และ แบส

(Bass, 1985) สองคนแรกที่ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (visionary) และมีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ (empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม (moral agents) และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสับสนอย่างในปัจจุบันนี้ (รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2543, หน้า 15-16) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติและสมมติฐานของสมาชิกในองค์กร สร้างความผูกพันในการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ที่สำคัญขององค์กร ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของผู้นำที่มีต่อผู้ตาม แต่อิทธิพลนั้นเป็นการให้อำนาจแก่ผู้ตามให้กลับกลายมาเป็นผู้นำ และผู้ที่เปลี่ยนแปลงหน่วยงานในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงองค์กร ดังนั้นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงได้รับการมองว่าเป็นกระบวนการที่เป็นองค์รวม และเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของผู้นำในระดับต่าง ๆ ในหน่วยงานย่อยขององค์กร (Muchinsky, 1997, p. 373)

จากการวิจัยหลายชิ้นในเรื่องพฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง พบว่า ผู้นำจะมีการถ่ายโอนหน้าที่ความรับผิดชอบและอำนาจที่สำคัญ และจัดซื้อจัดจ้างการทำงานที่ไม่จำเป็นออกไป ผู้นำมีการดูแลสอนทักษะแก่ผู้ตามที่มีความจำเป็นต้องแก้ปัญหา ต้องการการริเริ่ม การกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญ การกระตุ้นการแบ่งปันความคิด การตระหนักในข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมความร่วมมือ และการทำงานเป็นทีม รวมทั้งการส่งเสริมการแก้ปัญหาแบบสร้างสรรค์ในการแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะทำการปรับปรุงโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหาร เพื่อเน้นและสร้างค่านิยมและวัตถุประสงค์หลักขององค์กร (Yaki & Fleet, 1992, p.177) ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีดังนี้

2.4.1 ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) ของเบิร์นส์ (Burns)

ในทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ตอนเริ่มต้นได้รับการพิจารณาจากการวิจัยเชิงบรรยาย ผู้นำทางการเมืองคือ เบิร์นส์ (อ้างใน รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2543, หน้า 18-22) ได้อธิบายภาวะผู้นำในเชิงกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม และในทางกลับกันผู้ตามก็ส่งผลต่อการแก้ไขพฤติกรรมของผู้นำเช่นเดียวกัน ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมองได้ทั้งในระดับแคบที่เป็นกระบวนการในการใช้อำนาจ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและปฏิรูปสถาบัน ในทฤษฎีของเบิร์นส์ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามยกระดับของการตระหนักรู้ของผู้ตาม โดยการยกระดับแนวความคิดและค่านิยมทางศีลธรรมให้สูงขึ้น เช่น ในเรื่องเสรีภาพ ความยุติธรรม ความเท่าเทียมกัน สันติภาพ และมนุษยธรรม โดยไม่ยึดตามอารมณ์ เช่น ความกลัว ความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยา ผู้นำจะทำให้ผู้ตามก้าวหน้าขึ้นจาก “ตัวตนในทุก ๆ วัน (everyday selves)” ไปสู่ “ตัวตนที่ดีกว่า” (better selves)

เบิร์นส์ มีแนวคิดว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอาจจะมี การแสดงออกโดยผู้ใดในองค์การในทุกตำแหน่ง ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้ตาม และอาจจะเกี่ยวกับคนที่มีความสัมพันธ์กันสูงกว่าหรือต่ำกว่าได้

เบิร์นส์ ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า หมายถึง การที่ผู้นำทำให้ผู้ตามสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายที่แสดงออกถึงค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความจำเป็นและความคาดหวังทั้งของผู้ตามและของผู้ตาม เบิร์นส์เห็นว่าภาวะผู้นำเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านอำนาจ ระดับแรงจูงใจและทักษะเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งเกิดได้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (transactional leadership) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำติดต่อกับผู้ตามเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ผู้นำจะใช้รางวัลเพื่อตอบสนองความต้องการ และเพื่อแลกเปลี่ยนกับความสำเร็จในการทำงาน ถือว่าผู้นำและผู้ตามมีความต้องการอยู่ในระดับขั้นแรกตามทฤษฎีความต้องการเป็นลำดับขั้นของมาสโลว์ (Maslow's Need Hierarchy Theory)

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) ผู้นำจะตระหนักถึงความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ผู้นำและผู้ตามมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะยกระดับความต้องการซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนสภาพทั้งสองฝ่าย คือ เปลี่ยนผู้ตามไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปเป็นผู้นำแบบจริยธรรม กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะตระหนักถึงความต้องการของผู้ตาม และจะกระตุ้นผู้ตามให้เกิดความสำนึกและยกระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับความต้องการของมาสโลว์ และทำให้ผู้ตามเกิดจิตสำนึกของอุดมการณ์และยึดถือค่านิยมเชิงจริยธรรม เช่น อิสระภาพ ความยุติธรรม ความเสมอภาค สันติภาพ และสิทธิมนุษยชน

3. ภาวะผู้นำแบบจริยธรรม (moral leadership) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนเป็นผู้นำแบบจริยธรรมอย่างแท้จริง เมื่อผู้นำได้ยกระดับความประพฤติ และความปรารถนาเชิงจริยธรรมของทั้งผู้นำและผู้ตามให้สูงขึ้น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย อำนาจของผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำ ทำให้ผู้ตามเกิดความไม่พึงพอใจต่อสภาพเดิม ทำให้ผู้ตามเกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมกับวิถีปฏิบัติ สร้างจิตสำนึกผู้ให้ เกิดความต้องการในระดับขั้นที่สูงกว่าเดิม ตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ หรือระดับการพัฒนาจริยธรรม แล้วจึงดำเนินการเปลี่ยนสภาพทำให้ผู้นำและผู้ตามไปสู่จุดมุ่งหมายที่สูงขึ้น

สภาวะผู้นำทั้งสามลักษณะตามทฤษฎีของเบิร์นส์ มีลักษณะเป็นแกนต่อเนื่อง ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนอยู่ปลายสุดของแกน ตรงกันข้ามกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมุ่งเปลี่ยนสภาพไปสู่ภาวะผู้นำแบบจริยธรรม

2.4.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) ของ เบส (Bass)

จากทฤษฎีของเบส (Bass, 1985) ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีรายละเอียดมากขึ้น เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพในองค์กร และได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบ บารมี (charismatic) และแบบแลกเปลี่ยน (transformational) เบสได้นิยามภาวะผู้นำในแง่ของผลกระทบของผู้นำที่มีต่อผู้ตาม ผู้นำเปลี่ยนสภาพผู้ตามโดยการทำให้พวกเขาตระหนักในความสำคัญและคุณค่าในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น หรือโดยยกระดับความต้องการของผู้ตาม หรือโดยชักจูงให้พวกเขาเห็นแก่ องค์กรมากกว่าการสนใจของตนเอง (self-interest) ผลจากอิทธิพลเหล่านี้ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นและ เคารพในตัวผู้นำ และได้รับการจูงใจให้ทำสิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่าที่คาดหวังตอนแรก เบสเห็นว่าภาวะ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นมากกว่าคำเพียงคำเดียวที่เรียกว่า “บารมี (charisma)” บารมีได้รับการนิยามว่า เป็นกระบวนการซึ่งผู้นำส่งอิทธิพลต่อผู้ตาม โดยการปลุกเร้าอารมณ์ที่เข้มแข็ง และความเป็น เอกลักษณะของผู้นำ เบสเห็นว่าความมีบารมีมีความจำเป็น แต่ไม่เพียงพอสำหรับภาวะผู้นำการ เปลี่ยนแปลง ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญอีกสามส่วนของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีนอกเหนือจาก ความมีบารมี คือ การกระตุ้นทางปัญญา (intellectual stimulation) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (individualized consideration) และการสร้างแรงบันดาลใจ (inspirational motivation) ทั้งสามองค์ประกอบ รวมกับการสร้างบารมีเป็นองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ผู้ตาม ผล ที่ผสมผสานนี้ทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกับผู้นำแบบมีบารมี นอกจากนี้ผู้นำการเปลี่ยนแปลง พยายามที่จะเพิ่มพลัง (empower) และยกระดับผู้ตามในขณะที่ผู้นำแบบมีบารมีหลายคนพยายามที่จะ ทำให้ผู้ตามอ่อนแอและต้องคอยพึ่งพาผู้นำ และสร้างความจงรักภักดีมากกว่าความผูกพันในด้าน แนวคิด เบสให้นิยามภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทางที่กว้างกว่าเบอร์น โดยมิใช่เพียงแค่การใช้ สิ่งจูงใจ (incentive) เพื่อให้มีความพยายามมากขึ้น แต่จะรวมการทำให้งานที่ต้องการมีความชัดเจนขึ้น เพื่อการให้รางวัลตอบแทน และเบสยังมองภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความแตกต่างจากภาวะผู้นำ แบบแลกเปลี่ยน แต่ไม่ใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นแยกจากกัน เบสยอมรับว่าในผู้นำคนเดียวกัน อาจใช้ ภาวะผู้นำทั้งสองแบบ แต่ในสถานการณ์หรือเวลาที่แตกต่างกัน

คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปจะเป็นดังนี้ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2536, หน้า 62)

1. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) จะเปลี่ยนองค์การที่ตนเองรับผิดชอบไปสู่ เป้าหมายที่ดีกว่า คล้ายคลึงกับผู้ฝึกสอนหรือโค้ชนักกีฬาที่ต้องรับผิดชอบทีมที่ไม่เคยชนะใครเลย ต้องมีการเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อความเป็นผู้นำ และต้องสร้างแรงบันดาลใจให้ลูกทีมเล่นให้ดีที่สุด เพื่อชัยชนะ

2. เป็นคนกล้าและเปิดเผย เป็นคนที่ต้องเสี่ยงแต่มีความสุข และมีจุดยืนของตนเอง กล้าเผชิญกับความจริง กล้าเปิดเผยความจริง
3. เชื่อมั่นในคนอื่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เผด็จการแต่มีอำนาจ และสนใจคนอื่น ๆ มีการทำงานโดยมอบอำนาจให้คนอื่นทำโดยเชื่อว่าคนอื่นก็มีความสามารถ
4. ใช้คุณค่าเป็นแรงผลักดัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะชี้นำให้ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมายและสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า
5. เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะนึกถึงสิ่งที่ตนเคยทำผิดพลาดในฐานะที่เป็นบทเรียน และจะพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองตลอดเวลา
6. มีความสามารถที่จะเผชิญกับความสลับซับซ้อน ความคลุมเครือและความไม่แน่นอน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการเผชิญปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
7. เป็นผู้มองการณ์ไกล ผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะมีความสามารถในการมองการณ์ไกล สามารถที่จะนำความหวัง ความฝันมาทำให้เป็นความจริงได้

เบส (Bass, 1999, p. 11) กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่า เป็นผู้นำที่ทำให้ผู้ตามอยู่เหนือกว่าความสนใจในตนเอง ผ่านทางการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญาหรือการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ผู้นำจะยกระดับวุฒิภาวะและอุดมการณ์ของผู้ตามที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ (achievement) การบรรลุศักยภาพแห่งตน (self-actualization) ความเจริญรุ่งเรือง (well-being) ของสังคม องค์กรและผู้อื่น นอกจากนั้นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีแนวโน้มที่จะช่วยกระตุ้นความหมายของงานในชีวิตของผู้ตามให้สูงขึ้น อาจจะชี้นำหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาความต้องการทางศีลธรรมให้สูงขึ้นด้วย

ในตอนเริ่มต้นของทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบส ซึ่งเบสได้เสนอภาวะผู้นำ 2 แบบ คือ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) และภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (transactional leadership) ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่มีความต่อเนื่องกัน ตามรูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะมีความต่อเนื่องจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน โดยผู้นำจะใช้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นต่อเนื่องจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการระหว่างกันเพื่อให้ผู้ตามปฏิบัติตาม ภาวะผู้นำทั้งสองประเภทนี้ผู้นำคนเดียวก็อาจใช้ในประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ในเวลาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เบส วิจัยพบว่าความเป็นผู้นำแบบแลกเปลี่ยนสามารถส่งผลในการปรับปรุงประสิทธิภาพขั้นต่ำกว่า ส่วนภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งช่วยเพิ่มและปรับปรุงประสิทธิภาพในขั้นที่สูงกว่า สำหรับความแตกต่างของภาวะผู้นำทั้งสองแบบที่สามารถสรุปเป็นตารางที่ 2.1 ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ความแตกต่างระหว่างภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ความแตกต่าง	ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน	ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง
คุณลักษณะ	มุ่งกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิด เป็นแบบค่อยพัฒนา อยู่ภายใต้โครงการ ที่เป็นการตอบสนอง (reactive)	มุ่งความสัมพันธ์ ความคิดเป็นแบบเปลี่ยนแปลงสิ้นเชิง เกิดขึ้นจากวิกฤตการณ์ เป็นลักษณะการริเริ่ม (proactive)
แรงจูงใจ	รางวัล (ภายนอก)	การเห็นคุณค่า(ภายใน)
อำนาจ	ประเพณีปฏิบัติ	ความมีบุคลิกภาพ
จุดเน้น	ผลที่ได้	วิสัยทัศน์
ผู้นำ	เน้นในกิจกรรม จับตาทะทันตา เจตนาตระหนักในความต้องการ จัดการแบบวางเฉย	เป็นที่ปรึกษา ผู้ฝึกสอนและครู มีการกระจายอำนาจให้แต่ละบุคคลให้อำนาจตัดสินใจ เป็นผู้นำที่ดี ไม่เป็นทางการ เข้าถึงได้ง่าย เป็นตัวอย่างของคุณธรรม
ผู้ได้บังคับบัญชา	แสวงหาความมั่นคง ความต้องการได้รับการตอบสนอง แยกองค์การออกจากปัจเจกบุคคล	ละเว้นประโยชน์ส่วนตนเพื่อองค์กร ทำมากกว่าที่คาดหวัง
ผลที่ได้	การทำงานตามที่คาดหวัง	ก้าวกระโดดในการทำงาน

จาก Mosley, P. & Megginson. (1996). Management Leadership Action. p. 15. N.P. n.p.

นอกจากนี้ แบลส ยังได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นส่วนขยายของภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน เนื่องจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนจะเน้นเฉพาะเรื่องการจัดการหรือการแลกเปลี่ยนซึ่งเกิดขึ้นระหว่างผู้นำ ผู้ร่วมงานและผู้ตาม ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้จะอยู่บนพื้นฐานที่ผู้นำถกเถียงพูดคุยกันว่ามีความต้องการอะไร มีการระบุเงื่อนไขและรางวัลที่ผู้ตามและผู้ร่วมงานจะได้รับ ถ้าพวกเขาทำในสิ่งที่ต้องการสำเร็จ แต่ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะปฏิบัติต่อผู้ร่วมงานและผู้ตามมากกว่าการกำหนดให้มีการแลกเปลี่ยน หรือข้อตกลงธรรมดา พวกเขาจะมีการปฏิบัติในวิถีทางที่จะนำไปสู่การบรรลุถึงผลงานที่สูงขึ้น โดยการปฏิบัติในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งหรือ

มากกว่า ที่เกี่ยวข้องกับการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญาและการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

จึงเห็นได้ว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปแบบที่ได้พัฒนาการของผู้นำ ไปตามการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรที่พิจารณาถึงการจัดการของสถานการณ์ต่าง ๆ มีความสลับซับซ้อน ผู้นำจึงต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงการบริหารยุคใหม่เพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จเป็นที่ตั้ง

ทฤษฎีภาวะผู้นำในอนาคต ของอุลริช (Ulrich)

แนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะของภาวะผู้นำที่มีความจำเป็นต่อสังคมไทยนั้น มีความสอดคล้องกับแบบจำลองความคิดภาวะผู้นำในอนาคต อุลริช (Ulrich, 1996, p. 215) นักวิชาการด้านการบริหารระดับโลก และเป็นศาสตราจารย์ประจำภาควิชาธุรกิจมหาวิทยาลัยมิชิแกน ได้กล่าวถึงผู้นำที่จะประสบความสำเร็จแห่งอนาคตว่า ผู้นำจะต้องเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ มีอุปนิสัยส่วนตัว ค่านิยม คุณลักษณะที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจและความผูกพัน (trust and commitment) จากผู้ที่เขานำทางบุคคลซึ่งเป็น ตัวอย่างที่ดีที่สุดของการเป็นผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือ (credibility leader) คือภาวะผู้นำที่มีอยู่ในตัวของมหาตมะคานธี จากแนวทางในการดำเนินชีวิตของเขาก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ และทำให้เขาเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ นอกจากคุณลักษณะด้านความน่าเชื่อถือแล้ว ผู้นำที่จะประสบความสำเร็จในอนาคตจะต้องมีความสามารถ คือ สามารถสร้างสรรค์งานขององค์กร โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้าง ปรับปรุงกระบวนการทำงาน เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้สำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร

นอกจากนั้นแล้ว อุลริช (Ulrich, 1996, p. 215) ยังได้นำเสนอแบบจำลองความคิดภาวะผู้นำในอนาคตดังว่า “Leadership Change: Credibility x Capability” ซึ่งหมายความว่า ผู้นำที่จะประสบความสำเร็จในอนาคตจะต้องเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ ประกอบกับมีความสามารถในการสร้างสรรค์งานขององค์กรด้วย ผู้นำบางคนถูกสอนให้เป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ โดยพัฒนาอุปนิสัยที่ดีในการดำเนินชีวิตให้ทรงไว้ซึ่งความดี และสร้างเสริมบุคลิกภาพที่เปี่ยมด้วยจริยธรรม คุณลักษณะส่วนตนเหล่านี้ คือความสง่างามและความมีเกียรติ แต่อย่างไรก็ตามการเป็นเพียงผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือเพียงอย่างเดียว จะไม่มีความสำคัญเพียงพอสำหรับการเป็นผู้นำในอนาคต เพราะว่าความผูกพันนับถือส่วนตัวนั้น ไม่สามารถค้ำจุนภาวะผู้นำได้ ในอีกมุมหนึ่งผู้นำบางคนมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนองค์กร โดยการระดมทรัพยากร ตั้งวิสัยทัศน์ ออกแบบระบบปรับกระบวนการบริหาร และสร้างความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความสามารถในการแข่งขันขององค์กร แต่ถ้าพวกเขาเหล่านั้นได้สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ ตนเองแล้ว พวกเขาก็จะประสบ

ความล้มเหลวได้ เพราะว่าพวกเขาไม่สามารถสร้างข้อผูกมัดทางจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในยุคของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำถามโดยทั่วไปที่ใช้วินิจฉัยเพื่อวัดคุณภาพของภาวะผู้นำใน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความน่าเชื่อถือ (credibility) และด้านความสามารถ (capability) สามารถอธิบายได้ดังนี้ (1) ด้านความน่าเชื่อถือ คำถามที่ใช้วินิจฉัยเพื่อวัดคุณภาพของภาวะผู้นำคือ ผู้นำมีความน่าเชื่อถือต่อผู้ที่เขาทำงานด้วยหรือไม่ แต่ละบุคคลไว้วางใจ ให้ความเคารพ ชื่นชม และมีความสุขที่ได้ทำงาน ร่วมกับผู้นำคนนี้หรือไม่ คนที่ทำงานร่วมกับผู้นำคนนี้ไม่ว่าจะเป็นผู้ได้บังคับบัญชา เพื่อน ลูกน้อง หรือที่ปรึกษามีความรู้สึกผูกมัดทางใจและผูกพันเป็นส่วนตัวต่อผู้นำคนนี้หรือไม่ (2) ด้านความสามารถ คำถามที่ใช้วินิจฉัย เพื่อวัดคุณภาพของภาวะผู้นำด้านนี้คือ ผู้นำมีความสามารถที่จะทำให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จได้หรือไม่ เขามีความสามารถที่จะ ทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นหรือไม่ ซึ่งได้แก่ การตั้งวิสัยร่วมหรือพันธะสัญญาร่วมกัน การสร้างแผนปฏิบัติการ การพัฒนาความสามารถของบุคลากร และการสร้างระบบความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ (Ulrich, 1996, p. 217)

ดังนั้น ทั้งสององค์ประกอบนี้ จึงเป็นกรอบใหญ่ของความต้องการมากมายที่มีต่อภาวะผู้นำในอนาคต ซึ่งผู้นำควรจะแสดงออกถึงความน่าเชื่อถือและความสามารถที่จะก่อให้เกิดความศรัทธา และการทำให้การแก้ปัญหา ผู้นำที่มีคุณสมบัติดังกล่าวจะเป็นผู้นำที่ดีเลิศ เพราะจะเป็นผู้ซึ่งสามารถสร้างองค์การให้แข็งแกร่งต่อไป และขั้นตอนที่จะก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของผู้นำ และความสามารถเชิงบริหารจัดการนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การสร้างคุณลักษณะที่ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ (credibility building) ได้แก่ การเป็นผู้นำที่รู้จักการประเมินตนเอง (assessment) โดยการวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อยของตน ซึ่งจะทำให้ผู้นำสามารถรู้จักตนเองได้ดีพอ และนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้า เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร ผู้นำจะต้องนำเสนอความคิดของตนเอง และเป้าหมายขององค์การให้ทุกคนเห็นได้อย่างชัดเจน เป็นผู้ที่สามารถจัดสรรตารางเวลาของตนเองได้อย่างเหมาะสม ผู้นำที่ไม่มีเวลาสำหรับคนอื่นนั้นจะเป็นผู้ที่ประสบความล้มเหลวในการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับองค์การ เป็นผู้ที่มีความตั้งใจจริง โดยผู้นำจำเป็นที่จะต้องรู้ในสิ่งที่ตนมุ่งหวังอย่างชัดเจน และทุ่มเทให้กับสิ่งที่สำคัญในลำดับแรก ๆ ก่อน นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ผู้นำจะต้องทำในสิ่งที่มุ่งหวังให้เป็นจริงได้ โดยสามารถตรวจสอบได้จากผลการดำเนินงาน เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับจากสาธารณชน

การสร้างความสามารถในการบริหารจัดการองค์การ (capability building) ได้แก่ ผู้นำต้องมีความสามารถในการประเมินองค์การ โดยจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนขององค์การโดยปราศจากอคติ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการบริหารงานในทิศทางที่ควรจะเป็น

ไม่ใช่อย่างที่เราอยากให้เป็น ความสามารถในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมขององค์กรหรือพันธสัญญาร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสามารถของผู้นำในการนำเสนอทิศทาง หรือเป้าหมายขององค์กรได้อย่างชัดเจน ความสามารถในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งเปรียบเสมือนการจัดสรรพลังงานให้แก่องค์กร โดยเน้นการสร้างความสามารถในการแข่งขันด้วยการจัดฝึกอบรม การสร้างทีมงาน เพื่อปรับรื้อระบบกระบวนการทำงาน และการใส่ใจต่อการจัดลำดับความสำคัญของงาน มีการติดตามงาน และสร้างวัฒนธรรมใหม่ ในการแก้ไขปัญหาขององค์กรด้วย และข้อสุดท้ายคือการสร้างระบบความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ นั่นก็คือ มีการรายงานผลความก้าวหน้าของงาน เพื่อสามารถวิเคราะห์ ตรวจสอบได้ว่า การดำเนินงานนั้นบรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางไว้หรือไม่

กล่าวโดยสรุปก็คือ องค์กรประกอบที่จำเป็นของผู้นำในการปรับเปลี่ยนความคิดหรือความมุ่งหวัง ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงได้ ผู้นำจะต้องสร้างภาวะผู้นำแห่งตนทั้งในด้านคุณลักษณะส่วนตัว ด้านความน่าเชื่อถือ และความสามารถเชิงบริหารจัดการที่มีต่อองค์กร โดยมี 5 ขั้นตอนหลักด้วยกัน คือ (1) การประเมิน (2) การนำเสนอความคิด (3) การจัดสรรทรัพยากร (4) ความเอาใจใส่และ (5) ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้

ดังจะเห็นได้ว่าแนวคิดหรือมุมมองที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำที่จำเป็นในสังคมไทย มีความสอดคล้องกับแนวคิดของอูลริช (Ulrich) ซึ่งเห็นได้จากบทสรุปภาวะผู้นำที่จำเป็นในสังคมไทย สามารถกล่าวได้เป็น 2 ประการคือ (1) ผู้นำคือ ผู้ที่มีอิทธิพลสามารถทำให้ผู้อื่นเดินตาม หรือทำตามในสิ่งที่ผู้นำพยายามทำให้ ขาดซึ่งอิทธิพลที่สามารถทำให้คนอื่นเดินตาม ภาวะผู้นำก็ไร้ความหมาย การเดินตามนั้นมิได้หมายความว่า ทำกันเฉพาะในขณะที่ผู้นำนั้น ๆ มีอำนาจอยู่ สามารถทำให้ผู้คนเกรงกลัว จึงเดินตาม ทำตามในสิ่งที่ผู้นำสั่งให้ทำ แม้แต่ผู้นำนั้น ๆ ไม่ได้ใช้อำนาจแล้ว ผู้คนก็ยังเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำเหล่านั้นพูดไว้ หรือปฏิบัติไว้อย่างเป็นแบบอย่าง และ (2) ผู้นำคือ ผู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ “ผล” สำเร็จที่ดี ผลสำเร็จเป็นสิ่งที่วัดผลของภาวะผู้นำ ไม่จำเป็นต้องเป็นอาการนำที่เห็นด้วยสายตา แต่เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากภาวะผู้นำจริง ๆ ดังนั้น ภาวะผู้นำจึงวัดกันด้วย ผลที่เกิดจากการนำ ไม่ได้วัดกันด้วยตำแหน่งหรืออาการที่ได้แสดงว่ากำลังนำอยู่ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ, บรรณาธิการ, 2541, หน้า 18-19) ซึ่งบทสรุปในข้อแรกสอดคล้องกับแนวคิดของอูลริช (Ulrich) ที่ว่าผู้นำจะต้องเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ เป็นแบบอย่างที่ดีขององค์กรในการยึดถือปฏิบัติหรือมีอิทธิพลต่อผู้ตาม เพื่อก่อให้เกิดความไว้วางใจ และความผูกพัน ไม่ใช่ทำตามเพราะเกิดจากอำนาจในตำแหน่งหน้าที่ของผู้นำนั้น และบทสรุปในข้อที่สองนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของอูลริช (Ulrich) ที่ว่าผู้นำต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างสรรค์ความสามารถในการแข่งขันขององค์กร และสามารถดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายร่วมกันขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้แล้ว คูเซต และพอสเนอร์ (Kouzes & Posner, 1997) ได้ทำการวิจัยเป็นเวลากว่า 10 ปีเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำ โดยได้สำรวจความคิดเห็นจากคนกว่า 20,000 คนที่อาศัยอยู่ใน 4 ทวีปอันได้แก่ อเมริกา ยุโรป เอเชียและออสเตรเลีย เพื่อสรุปหาว่าอะไรคือคุณลักษณะที่ผู้นำจำเป็นต้องมี และในที่สุดก็สรุปคุณลักษณะสำคัญได้ 4 ประการ เรียงตามลำดับจากคุณลักษณะที่ถูกเลือกมากที่สุดดังนี้

1. จะต้องมีความจริงใจ (being honest) การที่คนจะร่วมหัวจมท้ายไปกับผู้นำได้นั้น สิ่งสำคัญอันดับแรกก็คือ เขาจะต้องไว้วางใจ (trust) ในผู้นำของเขาได้ ความไว้วางใจที่ว่านี้จะวัดกันจากสิ่งที่ผู้นำพูด และปฏิบัติหาผู้นำพูดไว้อย่างหนึ่งแล้วไปทำอีกอย่างหนึ่ง ความไว้วางใจก็ควรจะไม่เกิดขึ้น นอกจากนั้นสิ่งที่ผู้นำพูด และทำจะต้องอยู่บนพื้นฐานของค่านิยมที่ได้กำหนดไว้ และจะต้องยืนหยัดอยู่บนหลักการที่ถูกต้อง

2. จะต้องสามารถมองไปข้างหน้า (being forward-looking) ผู้นำกับเรื่องทิศทางเป็นสิ่งที่คู่กันเพราะการนำนั้นหมายถึงการมุ่งไปทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่มองเห็นเป้าหมายที่กำลังมุ่งไป และสามารถสื่อภาพของเป้าหมายนั้นให้ทุกคนเห็นได้อย่างชัดเจน

3. จะต้องสามารถชนะใจ (being inspiring) และทำให้ทุกคนรู้สึกกระตือรือร้นเกิดพลังและความหวัง สำหรับสิ่งที่ดีกว่าในอนาคต ผู้นำจะต้องสามารถสื่อภาพของเป้าหมายออกมาในรูปแบบที่ทำให้ทุกคนมีความต้องการที่จะไปให้ถึงจุดนั้น การนำที่แท้จริงนั้นจะต้องไม่มีการบังคับ ข่มขู่และบีบบังคับ หากแต่ต้องเกิดจากความสมัครใจของทุกคน

4. จะต้องเป็นผู้มีความสามารถ (being competent) คือทำให้ทุกคนเชื่อมั่นได้ว่าจะสามารถพาพวกเขาไปได้ตลอดรอดฝั่ง และถึงที่หมายได้อย่างปลอดภัย

คุณลักษณะสำคัญ 4 ประการนี้ เมื่อนำมารวมกันแล้ว จะได้สิ่งที่เรียกว่า ความน่าเชื่อถือ (credibility) ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำทุกคน การที่เราจะเชื่อผู้นำสักคนหนึ่งนั้นหมายถึง เราจะต้องเชื่อว่าเขาเป็นคนที่ปากกับใจตรงกัน เขาจะทำสิ่งที่เขาพูด และตัวเองก็กระตือรือร้น และตื่นเต้นกับการเดินทางไปสู่ทิศทางที่เขาเข้าไป ตลอดจนมีความสามารถที่จะนำเราไปยังจุดนั้นได้ ความน่าเชื่อถือเป็นต้นตอสำคัญที่จะทำให้เกิดความจงรักภักดี เกิดพันธะสัญญาและเกิดพลัง ผู้นำที่แท้จริงมิใช่ผู้ที่ทำหน้าที่เพียงแค่นี้หรือออกคำสั่งบังคับ โดยอาศัยอำนาจหรือตำแหน่ง หากแต่จะต้องเป็นผู้ชี้นำและคอยกระตุ้นให้ทุกคนอยากทำ ต้องการที่จะทำ ซึ่งความสามารถที่จะทำเช่นนี้ได้จะขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของผู้นำนั่นเอง

นอกจากหน้าที่ของผู้นำที่จะต้องปรับคุณลักษณะส่วนตัวแล้ว คูเซตและพอสเนอร์ (Kouzes & Posner, 1997) ยังได้สรุปไว้อย่างละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้นำจะต้องยึดถือปฏิบัติเกี่ยวกับภารกิจหลัก 5 ประการที่มีต่อองค์กรดังนี้ คือ

1. ต้องกล้าที่จะท้าทายกระบวนการทำงาน ด้วยการมองงานทุกงานให้เป็นสิ่งที่ท้าทาย เพื่อหาโอกาสปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนา โดยไม่ยึดติดกับธรรมเนียมปฏิบัติ และหมั่นตั้งคำถามทุกครั้ง เมื่อพบสิ่งที่ยุคหนึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง ต้องทำตัวให้ฉีกแนวออกจากสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำ สิ่งเสริมให้เกิดแนวคิดและนวัตกรรมใหม่ กล้าที่จะทดลองทำ กล้าที่จะเสี่ยง และพร้อมที่จะเรียนรู้จากความผิดพลาดที่เกิดขึ้น

2. ต้องเห็นคุณค่าของให้เกิดวิสัยทัศน์ร่วม ด้วยการให้ภาพของอนาคตที่ดี และสดใสกว่าที่เป็นอยู่ ตลอดจนสามารถชักจูง และโน้มน้าวคนให้ไปสู่วิสัยทัศน์ร่วมกันได้ ด้วยการสร้างค่านิยม ความสนใจ ความหวัง ความฝัน และพลังสู่อานาคตร่วมกัน

3. ต้องช่วยทำให้คนอื่นสามารถที่จะปฏิบัติได้ โดยการทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยงที่คอยให้การสนับสนุน ส่งเสริม ประสาน เพื่อสร้างความร่วมมือร่วมใจที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ ด้วยการเสริมสร้างคนให้มีส่วนร่วมในการวางแผน และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ให้การสนับสนุนและมอบหมายงานที่สำคัญ ๆ ให้ทำงานผู้ปฏิบัติงาน เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมองตัวเองว่าเป็นส่วนสำคัญของทีม

4. ต้องปูทางทำให้ดูเป็นตัวอย่าง คือมิใช่เพียงแค่พูด แต่ต้องทำเป็นตัวอย่าง เช่น ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือค่านิยมที่กำหนดไว้ มีความจริงใจ และตั้งใจที่จะทำได้ ถึงแม้ว่าจะมองว่าเป็นชัยชนะเพียงเล็กน้อยก็ตาม โดยถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าและเป็นรากฐานสำคัญสำหรับสร้างพันธะสัญญาเพื่อชัยชนะอันยิ่งใหญ่ต่อไป

5. ต้องเสริมสร้างกำลังใจ เพื่อให้ทุกคนในทีมพร้อมที่จะมีส่วนช่วยให้งานให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ ผู้นำจะต้องไม่ลืมหือมองข้ามสิ่งเหล่านี้ และไม่ลืมที่จะให้รางวัลกล่าวขอบคุณ จัดงานฉลอง หรือทำอะไรก็ได้ที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นได้รู้สึกว่าเป็นเพราะพวกเขานั้นเองงานนี้จึงสำเร็จขึ้นมาได้

โดยที่ผลงานวิจัยของ คูเซส และพอสเนอร์ (Kouzes & Posner, 1997) เห็นได้ชัดว่าภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่สามารถสร้างได้ในทุกคน ดังที่ ประพนธ์ ฝาสุกยัต (2541, หน้า 91) ได้กล่าวว่า นอกจากภาวะผู้นำจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวคนแล้ว แต่ยังสามารถเพิ่มพูนทักษะด้านนี้ได้จากการทดลอง ทำไม่ว่าจะเป็นการลองผิดลองถูก จากประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมาหรือจากการสังเกต ดูตัวอย่างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมงาน หรือจากตัวอย่างทั้งดีและไม่ดีที่มีให้พบเห็นอยู่ประจำ นอกจากนั้นยังสามารถศึกษาได้จากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการศึกษาแบบเป็นทางการ และการศึกษาแบบนอกระบบในรูปแบบต่าง ๆ

ดังจะเห็นได้ว่าแนวคิดของอูลริช และคูเซส และพอสเนอร์ เป็นแนวคิดของผู้นำในอนาคตที่พัฒนาหรือฐานคิดของผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือผู้นำต้องมีความน่าเชื่อถือ และมี

ความสามารถในการสร้างสรรค์งานขององค์กร มิใช่เพียงการสั่งการแบบเดิม ๆ แต่ต้องใช้ทีมงานให้เป็นประโยชน์ อันเป็นฐานคิดของการพัฒนาภาวะผู้นำเหนือผู้นำที่ต้องเอื้ออำนวยให้ผู้นำเป็นผู้นำด้วยตนเอง ดังนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำเหนือผู้นำ จึงเป็นแนวคิดการบริหารในองค์กรยุคใหม่

สรุป ภาวะผู้นำที่จำเป็นในสังคมไทย สามารถกล่าวได้เป็น 2 ประการคือ (1) ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลสามารถทำให้ผู้อื่นเดินตาม หรือทำตามในสิ่งที่ผู้นำพยายามทำให้ ขาดซึ่งอิทธิพลที่สามารถทำให้คนอื่นเดินตาม ภาวะผู้นำก็ไร้ความหมาย การเดินตามนั้นมิได้หมายความว่า ทำกันเฉพาะในขณะที่ผู้นำนั้น ๆ มีอำนาจอยู่ สามารถทำให้ผู้คนเกรงกลัว จึงเดินตาม ทำตามในสิ่งที่ผู้นำสั่งให้ทำ แม้แต่ผู้นำนั้น ๆ ไม่ได้อยู่ในอำนาจแล้ว ผู้คนก็ยังเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำเหล่านั้นพูดไว้ หรือปฏิบัติไว้อย่างเป็นทางการแบบอย่าง และ (2) ผู้นำ คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ “ผล” สำเร็จที่ดี ผลสำเร็จเป็นสิ่งที่วัดผลของภาวะผู้นำ ไม่จำเป็นต้องเป็นอาการนำที่เห็นด้วยสายตา แต่เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากภาวะผู้นำจริง ๆ

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่ม

2.5.1 ความหมายของการจัดสนทนากลุ่ม

การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) มักถูกกำหนดให้ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ถึงแม้จะมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในการใช้เพื่อวิจัยตลาด (Morgan 1988, p.10) และในการวิจัยทางแพทย์ เมื่อไม่นานมานี้ คุณค่าของการจัดสนทนากลุ่ม นับว่าเป็นเครื่องมือสำหรับนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งมีทั้งศักยภาพและข้อจำกัด โดยมีผู้นิยามกันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่ม (focus group) ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นการอภิปรายที่มีแบบแผนอันเป็นกิจกรรมกลุ่มในสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อทำให้กลุ่มดังกล่าวสร้างผลการวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้ (Kitzinger, 1994, p. 104; Goss & Leinbach, 1996, p. 115)

มอร์แกน (Morgan 1988, p. 12) กล่าวว่า การจัดสนทนากลุ่ม (focus group) เป็นรูปแบบของการสัมภาษณ์กลุ่ม และมีความสำคัญที่ใช้ในการแยกแยะระหว่างของมากกว่าสองสิ่ง การสัมภาษณ์กลุ่ม เกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลในเวลาเดียวกัน โดยเน้นคำถามและการตอบสนองกันระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มในการสนทนา อย่างไรก็ตาม การจัดสนทนากลุ่ม (focus group) ต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายในกลุ่ม บนพื้นฐานของประเด็นที่ผู้วิจัยได้เสนอ ดังนั้น คุณลักษณะหลักที่บ่ง

บอกการเป็นกลุ่มสนทนาที่ดี คือ การมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้และการนำเสนอข้อมูลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

เมอร์ตัน (Merton, 1987, p. 541) ได้นำเสนอบทความเกี่ยวกับการสัมภาษณ์กลุ่มที่เป็นตัวแปรในการพัฒนาเทคนิคการจัดสนทนากลุ่ม ซึ่งกำหนดว่า กลุ่มในการสนทนานั้น จะจำเป็นต้องมีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญพิเศษในหัวข้อที่ทำการศึกษา โดยมีร่างคำถามนำในการสัมภาษณ์ที่ชัดเจน นอกจากนี้ ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ร่วมกลุ่มสนทนา จะต้องมีความสัมพันธ์กับข้อคำถามที่ได้เตรียมไว้

2.5.2 จุดมุ่งหมายของการจัดสนทนากลุ่ม

จุดมุ่งหมายหลักของการจัดสนทนากลุ่มในการวิจัย คือ การดึงทัศนคติ ความรู้สึก ความเชื่อ ประสบการณ์ ตลอดจนปฏิกิริยาของผู้ตอบออกมา ซึ่งวิธีการอื่นไม่สามารถทำได้ (เช่น การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ตัวต่อตัว หรือการใช้แบบสอบถาม) ซึ่งทัศนคติ ความรู้สึก ความเชื่อเหล่านี้ ในบางส่วนอาจเป็นอิสระจากกลุ่มหรือสิ่งที่สังคมคาดหวัง แต่จะเป็นสิ่งที่เกิดจากการรวมกลุ่มทางสังคมและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่อยู่ในขอบข่ายของการจัดสนทนากลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการสัมภาษณ์รายบุคคล (individual interview) ที่ต้องการเพียงทัศนคติ ความรู้สึก และความเชื่อของแต่ละบุคคลเท่านั้น การจัดสนทนากลุ่มเป็นการดึงมุมมองที่หลากหลายและกระบวนการทางความรู้สึกออกมาในสภาพแวดล้อมของกลุ่ม การสัมภาษณ์รายบุคคลเป็นวิธีการที่ง่ายกว่าสำหรับนักวิจัยในการควบคุมซึ่งการจัดสนทนากลุ่มจะต้องใช้การตัดสินใจที่เป็นของตนเอง และเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการสังเกตการณ์ (observation) แล้ว การจัดสนทนากลุ่มจะทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่มากกว่าในระยะเวลาอันสั้น วิธีการสังเกตการณ์ จะต้องขึ้นอยู่กับกรอบที่ว่าจะต้องมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ขณะที่ในการจัดสนทนากลุ่มนั้น ผู้วิจัยเพียงปฏิบัติตามร่างคำถามนำเท่านั้น

การจัดสนทนากลุ่มไม่ใช่กระบวนการตามธรรมชาติ แต่เป็นกระบวนการที่มีแบบแผน การจัดสนทนากลุ่มมีประโยชน์อย่างยิ่งเมื่อมีความแตกต่างระหว่างผู้ร่วมกลุ่มสนทนาและผู้เชี่ยวชาญ และเมื่อภาษาที่ใช้ในแต่ละวันและวัฒนธรรมของกลุ่มเฉพาะเป็นสิ่งที่น่าสนใจ รวมทั้งเมื่อแต่ละบุคคลต้องการที่จะวินิจฉัยระดับของความคิดเห็นส่วนใหญ่ในหัวข้อที่นำเสนอ (Morgan & Kreuger, 1993, p. 62)

2.5.3 บทบาทของการจัดสนทนากลุ่ม

การจัดสนทนากลุ่ม สามารถถูกนำมาใช้ในช่วงเริ่มต้นหรือช่วงบุกเบิกของการวิจัยระหว่างการวิจัย บางครั้งเพื่อประเมินหรือพัฒนากิจกรรมการดำเนินการต่าง ๆ ในการวิจัย หรือหลังจากการวิจัยได้ดำเนินการเสร็จสมบูรณ์แล้ว การใช้วิธีการจัดสนทนากลุ่มนั้น เพื่อประเมินผลกระทบหรือ

ก่อให้เกิดเส้นทางการวิจัยที่ไปได้ไกลกว่าที่มีอยู่เดิม วิธีนี้สามารถถูกใช้ได้ทั้งในฐานะวิธีการจัดสนทนากลุ่มโดยตรง หรือในฐานะการเติมเต็มให้แก่วิธีการวิจัยอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อการสอบย้อนข้อมูล (triangulation) และการตรวจสอบความสมบูรณ์ (validity checking) ก็ได้ (Race, Hotch & Parker, 1994, p. 730)

นอกจากนี้ การจัดสนทนากลุ่ม ช่วยให้ค้นพบหรือก่อให้เกิดสมมติฐานการวิจัยและพัฒนาคำถามหรือแนวคิดสำหรับแบบสอบถามและร่างคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ อย่างไรก็ตามวิธีการนี้ก็ยังมีความจำกัดในด้านความสามารถของการอ้างอิงไปสู่ประชากรทั้งหมด ซึ่งโดยหลักแล้ว เป็นเพราะจำนวนสมาชิกที่ร่วมสนทนากลุ่มมีขนาดเล็ก และมีความเป็นไปได้ที่กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถเป็นตัวแทนประชากรที่ดีได้ ตัวอย่างของงานวิจัยที่ใช้การจัดสนทนากลุ่มได้แก่ Developing HIV Education in Zimbabwe (Munodawafa, Gwede & Mubayira, 1995), Understanding How Media Messages Are Processed (Kitzinger, 1994), Exploring People's Fear of Woodlands (Burgess, 1996) and Distance Interviewing of Family Doctors (White & Thomson, 1995; Gibbs, 1997, p.2)

2.5.4 ศักยภาพและข้อจำกัด

ปฏิสัมพันธ์ (interaction) เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของการสนทนากลุ่ม เพราะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมกลุ่มสนทนา เน้นถึงมุมมองของกลุ่มที่มีต่อโลก ภาษาที่กลุ่มใช้ในการตอบประเด็นคำถาม และค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับสถานการณ์หนึ่งๆ การปฏิสัมพันธ์ยังสามารถให้ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาถามคำถามซึ่งกันและกันได้ ตลอดจนทำการประเมินและพิจารณาซ้ำในข้อตกลงของกลุ่มที่เป็นประสบการณ์พิเศษได้อีกด้วย (Kitzinger, 1994, p.299)

ประโยชน์อื่น ๆ ของการจัดสนทนากลุ่ม คือ การดึงเอาข้อมูลในวิธีที่ผู้วิจัยสามารถค้นหาคำตอบจากประเด็นคำถามที่เกิดขึ้น จากผลที่เกิดขึ้น ช่องว่างระหว่างสิ่งที่บุคคลในกลุ่มพูดและสิ่งที่บุคคลทำจะถูกยอมรับว่าเป็นความจริงได้ดีกว่า ถ้าความเข้าใจและความหมายที่หลากหลายถูกแสดงโดยผู้ร่วมกลุ่มสนทนา จะก่อให้เกิดการอธิบายที่หลากหลายเกี่ยวกับพฤติกรรมและทัศนคติที่ชัดเจนขึ้น (Morgan, 1988, p. 47)

ส่วนดีของผู้เข้าร่วมสนทนาในการจัดสนทนากลุ่มที่ไม่ควรถูกมองข้าม เช่นการให้โอกาสในกระบวนการการตัดสินใจ การแสดงความคิดเห็นในฐานะผู้เชี่ยวชาญ และการให้โอกาสที่จะทำงานร่วมกับผู้วิจัย โดยสามารถเสริมกำลังให้แก่ผู้ร่วมสนทนา ถ้ากลุ่มดำเนินการไปได้ดีแล้ว ความเชื่อถือจะพัฒนาขึ้นและกลุ่มอาจจะค้นพบคำตอบของคำถามที่กำหนดไว้ การจัดสนทนากลุ่มอาจเป็นสิ่งที่น่ากลัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีสมาชิกที่ไม่สามารถพูดได้และขี้อาย จะทำให้การสนทนากลุ่ม ไม่เสริมกำลังให้แก่ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาทุกคน และวิธีการอื่นอาจจะก่อให้เกิดโอกาส

ให้แก่กลุ่มตัวอย่างได้ดีกว่า แต่หากถ้าผู้ร่วมกลุ่มสนทนามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในสิ่งที่พวกเขารู้สึก มักจะทำให้การจัดสนทนากลุ่มในการวิจัยเกิดการเสริมกำลังที่สามารถส่งผลสำเร็จอย่างแท้จริง

ข้อได้เปรียบอื่นของการจัดสนทนากลุ่มที่เกิดแก่ลูกค้า ผู้ใช้ ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาและผู้บริโภค ก็คือ การเป็นวิธีการอภิปรายปัญหา เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในช่วงการทำการสนทนากลุ่มหรือหลังจากนั้นก็ได้ ตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยในโรงพยาบาลถูกเชิญในการให้ความเห็นเกี่ยวกับบริการและให้เสนอแนะแนวคิดในการปรับปรุงได้ด้วย ซึ่งก่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยจับปล้นในระดับบริหาร ซึ่งมีผลโดยตรงจากความคิดเห็นของผู้ป่วย

ถึงแม้ว่าการจัดสนทนากลุ่มในการวิจัยมีข้อได้เปรียบหลายประการ แต่กับวิธีการวิจัยทุกๆ วิธี ต่างก็ต้องมีข้อจำกัด บางครั้งก็ถูกรบกวนโดยการวางแผนอย่างระมัดระวังหรือโดยจากผู้ดำเนินรายการ (moderator) แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้และเป็นลักษณะเฉพาะในแนวทางนี้ ผู้วิจัยหรือผู้ดำเนินรายการสามารถควบคุมข้อมูลที่เกิดขึ้นได้น้อยกว่า ทั้งวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพหรือการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว ผู้ดำเนินรายการต้องเปิดโอกาสให้กลุ่มมีการพูดคุยซึ่งกันและกัน ถามคำถามและแสดงข้อสงสัย ตลอดจนข้อคิดเห็น ขณะที่ให้มีการควบคุมการปฏิสัมพันธ์เพียงเล็กน้อย รวมทั้งการให้กลุ่มเข้าสู่ประเด็นตามหัวข้อที่ตั้งไว้

โดยธรรมชาติของการจัดสนทนากลุ่ม คือ การใช้คำถามปลายเปิด (open-ended) และไม่สามารถถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าทั้งหมด และจะไม่ถูกคาดหวังเพียงว่าแต่ละบุคคลในกลุ่มสนทนาจะแสดงมุมมองเพียงแต่ของตนเท่านั้น ในกลุ่มจะมีการสนทนาในบริบทและวัฒนธรรมแต่ละบุคคลที่เป็นลักษณะพิเศษ ซึ่งบางครั้งอาจจะยากสำหรับผู้วิจัยที่จะสรุปความคิดเห็นของแต่ละคนได้อย่างชัดเจน ซึ่งสิ่งนี้ด้วยที่เป็นข้อจำกัดที่มีศักยภาพของการจัดสนทนากลุ่ม

ในทางปฏิบัติ การจัดสนทนากลุ่มเป็นการยากที่จะรวบรวมข้อมูล และไม่ยากที่จะได้กลุ่มตัวแทนที่เหมาะสม และการสนทนากลุ่มอาจจะขัดขวางบุคคลจากการมีส่วนร่วม เช่นผู้ที่ไม่สามารถพูดได้หรือขาดความมั่นใจ รวมทั้งผู้ที่มีปัญหาด้านการสื่อสาร วิธีการอภิปรายในการสนทนากลุ่มนั้น อาจจะขัดขวางบุคคลอันเกิดจากการไม่ยอมรับในความคิดของผู้อื่น รวมทั้งในด้านข้อมูลส่วนบุคคลก็ได้ ซึ่งในหลายกรณี การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล หรือการใช้การเขียนบรรยายที่มีลักษณะเทียบเคียงกับการจัดสนทนากลุ่มอาจจะเหมาะสมมากกว่า และในท้ายที่สุดข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่มอาจไม่สามารถเชื่อถือได้ทั้งหมด เพราะสาระในข้อคิดเห็นต้องมีการแบ่งปันกับบุคคลอื่นๆ ในกลุ่ม (Morgan, 1988, p. 47; Race et al., 1994, p. 730; Kitzinger, 1994, p. 300; Smith, Scammon & Beck, 1995, p. 22; Goss & Leinbach, 1996, p. 115)

2.5.5 แบบแผนปฏิบัติในการจัดสนทนากลุ่ม

การสัมภาษณ์ในกลุ่มสนทนาที่มีแบบแผนโดยปกติจะต้องมีการวางแผนที่มากกว่าการสัมภาษณ์ประเภทอื่นๆ การเชิญบุคคลเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มสนทนาเป็นสิ่งที่ยาก ตลอดจนการจัดหาสถานที่ที่มีอุปกรณ์บันทึกข้อมูลทั้งภาพและเสียงอย่างเพียงพอก็ต้องใช้เวลา

โดยปกติจำนวนของสมาชิกที่กำหนดในการจัดกลุ่มสนทนาหนึ่งกลุ่มนั้น จะเป็น 6-10 คน (Gibbs, 1997, p. 3) แต่ในนักวิจัยบางคนใช้จำนวนผู้ร่วมสนทนากลุ่มถึง 15 คน (Goss & Leinbach, 1996, p. 118) หรือบางกลุ่มใช้กลุ่มที่มีขนาดเล็กเพียง 4 คนเท่านั้น (Kitzinger, 1994, p. 300) นอกจากนี้ จำนวนกลุ่มที่ใช้ในการวิจัยมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้ บางงานวิจัยใช้กลุ่มสนทนาหลายกลุ่มในการพบกันเพียงครั้งเดียว แต่บางครั้งมีกลุ่มสนทนาเพียงกลุ่มเดียวแต่พบกันหลายครั้ง (Burgess, 1996, p. 130) และอีกประการหนึ่ง การจัดสนทนากลุ่มนั้น สามารถดำเนินการได้ในสถานที่หลายๆ แห่ง เช่น บ้านพัก การเช่าสถานที่พิเศษ หรือสถานที่ปกติที่ผู้ร่วมกลุ่มสนทนามักจะพบปะกันได้

นอกจากนี้ การกำหนดคุณลักษณะของผู้ร่วมกลุ่มสนทนาอย่างเหมาะสมเป็นเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ถ้าบุคคลในกลุ่มมีความแตกต่างกันมากเกินไป เช่น เพศ สถานทางสังคม อาชีพ ตลอดจนมุมมองแล้ว ความแตกต่างระหว่างบุคคลในการสนทนากลุ่มอาจจะทำให้เกิดผลกระทบต่อการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะได้ ในทางเดียวกัน ถ้าบุคคลในกลุ่มมีความคล้ายคลึงกันโดยมีลักษณะเฉพาะ ความคิดเห็นและประสบการณ์ที่หลากหลายอาจจะไม่ถูกเปิดเผยออกมา ดังนั้น ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาจะต้องรู้สึกเป็นกันเอง การสนทนากลุ่มของบุคคลที่มีความคิดเห็นใกล้เคียงกันหรือมีระดับการรับรู้เหมือนกันในประเด็นการสนทนา จะมีความลึกซึ้งมากกว่าการจัดกลุ่มสนทนาที่บุคคลมีการรับรู้ที่แตกต่างกัน (Morgan, 1988, p. 55)

หลังจากการกำหนดคุณลักษณะของบุคคลในกลุ่มสนทนาแล้ว การเชิญมาร่วมสนทนาเป็นสิ่งที่ท้าทายและใช้เวลานานพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าประเด็นการสนทนาไม่เป็นผลประโยชน์หรือไม่ดึงดูดผู้ร่วมสนทนา แต่บางครั้งถ้ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ร่วมสนทนามีความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องนั้นๆ ก็อาจจะกล่าวเชิญด้วยวาจาก็ได้ (Burgess, 1996, p. 132)

2.5.6 บทบาทของผู้ดำเนินรายการ

เมื่อการจัดสนทนากลุ่มได้ถูกจัดเตรียมขึ้น บทบาทของผู้ดำเนินรายการหรือผู้อำนวยการความสะดวกให้แก่กลุ่มสนทนาหลายมาเป็นประเด็นที่สำคัญ โดยเฉพาะในด้านการอธิบายที่ชัดเจนในจุดมุ่งหมายของการดำเนินการ การช่วยให้ผู้ร่วมสนทนาารู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ยาก และเอื้ออำนวยความสะดวกให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

ระหว่างการประชุมนั้น ผู้ดำเนินรายการจำเป็นต้องกระตุ้นการสนทนา บางครั้งโดยการถามคำถามเปิด หรืออาจถามคำถามนำให้ผู้ร่วมสนทนาตอบ โดยเฉพาะการดึงความคิดเห็นที่แตกต่างระหว่างบุคคลออกมา และช่วยให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลายในเรื่องที่มีการสนทนา บางครั้งผู้ดำเนินรายการอาจจะต้องเจาะคำถามลงลึกไปถึงในรายละเอียด หรือเร่งรัดการดำเนินการ เมื่อการสนทนาออกนอกประเด็นหรือมาถึงข้อสรุปที่เป็นส่วยย่อย และจะต้องรักษาเวลาในการสนทนากลุ่ม ตลอดจนต้องควบคุมการสนทนาให้กลับมาสู่ประเด็นอย่างรอบคอบ ผู้ดำเนินรายการจะต้องแน่ใจด้วยว่าทุกคนในการสนทนากลุ่มมีส่วนร่วมและได้รับโอกาสที่ในการเสนอความคิดเห็น ในเวลาเดียวกัน ผู้ดำเนินรายการก็ไม่ควรแสดงความคิดเห็นในกลุ่มสนทนามากเกินไป และหลีกเลี่ยงการชื่นชมผู้ร่วมสนทนาคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

บทบาทของผู้ดำเนินรายการเป็นสิ่งที่ท้าทายประการหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีทักษะในการเข้าถึงบุคคลและเป็นคุณภาพเฉพาะบุคคล การเป็นผู้ฟังที่ดี สามารถปรับตัวได้ ไม่แสดงตนเป็นผู้ชี้ขาด สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้ร่วมสนทนาเกิดความเชื่อถือในตัวผู้ดำเนินรายการ และจะก่อให้เกิดการเปิดกว้างและมีปฏิสัมพันธ์มากขึ้น

ระดับการควบคุมและการกำกับที่เกิดจากผู้ดำเนินรายการ จะขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการวิจัย และรูปแบบที่ได้เลือกใช้ ถ้าผู้ดำเนินรายการมีการเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับการสนทนากลุ่มแล้ว ข้อสรุปที่พึงประสงค์ก็จะเกิดขึ้นจากแนวทางที่แต่ละบุคคลได้ให้ไว้ มีข้อเสนอแนะว่าการสนทนากลุ่มอาจจะมีผู้ดำเนินรายการหนึ่งคน และอีกส่วนหนึ่งคอยทำหน้าที่จดบันทึกและคอยตรวจสอบอุปกรณ์บันทึกภาพหรือเสียงในระหว่างการประชุม รวมทั้งจะต้องสร้างความเข้มข้นในการดำเนินการกลุ่มสนทนา ดังนั้นการจัดเตรียมล่วงหน้าที่รอบคอบเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ดำเนินการซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก (Kreuger, 1988, p. 89)

2.5.7 ประเด็นทางจริยธรรมในการดำเนินการสนทนากลุ่ม

การพิจารณาประเด็นทางจริยธรรมในการจัดสนทนากลุ่ม มีความคล้ายคลึงกับวิธีการวิจัยทางสังคมอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยควรแน่ใจว่ามีการให้ข้อมูลอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาและการขอความช่วยเหลือจากผู้ร่วมสนทนา มีความซื่อสัตย์และการให้ข้อมูลแก่ผู้เข้าร่วมสนทนาเพื่อให้เกิดความสนใจกับกลุ่มและประเด็นในการศึกษา การไม่กดดันให้ผู้ร่วมสนทนาพูดนั้นเป็นการปฏิบัติที่ดี ประเด็นพิเศษทางจริยธรรมที่ใช้ในการพิจารณาในกรณีของการจัดสนทนากลุ่ม คือ การจัดการเกี่ยวกับประเด็นที่กระทบกระเทือนจิตใจหรือเป็นเรื่องสำคัญที่เป็นความลับส่วนบุคคลของผู้ร่วมสนทนา ในระยะเริ่มแรก ผู้ดำเนินรายการจะเป็นจะต้องทำให้ชัดเจนว่าข้อคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนนั้น ได้มีการแบ่งปันให้แก่ผู้ดำเนินรายการและผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่นหรือไม่ ถ้าผู้เข้าร่วมสนทนาต้องการให้เก็บเรื่องที่ตนฟังมาจากการประชุมเป็น

ความลับแล้ว ผู้วิจัยก็มีความรับผิดชอบที่จะต้องไม่ระบุชื่อที่เป็นข้อมูลของบุคคลในกลุ่มสนทนาไปเปิดเผย (Kreuger, 1988, p. 90)

สรุป คุณลักษณะที่สำคัญของวิธีการวิจัยโดยใช้การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) อยู่ที่การให้ความสนใจพิเศษเพื่อก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์และการสร้างพลวัตในกลุ่มเป็นวิธีการที่สามารถเสนอให้ได้ข้อพิจารณาในการปฏิบัติ และระยะเวลาที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มในการวิจัย อาจจะเป็นตัววัดความพยายามที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีนี้ แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างในการสนทนากลุ่มบางกรณี อาจจะเป็นผู้ที่มิประสบการณ์และชำนาญการ กระบวนการของการสนทนากลุ่มจะต้องอาศัยความร่วมมือมากกว่าการศึกษารูปแบบอื่นๆ และการจัดสนทนากลุ่มสามารถเป็นกระบวนการสร้างเสริมกำลังให้แก่ผู้ร่วมสนทนา และเป็นวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ท้าทาย และต้องการที่จะได้รับมุมมองที่แตกต่างและหลากหลายในเรื่องที่เราสนใจศึกษายิ่งขึ้น

2.6 บริบทและข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด

ชื่อเมืองตราด หรือเมืองทุ่งใหญ่ปรากฏในทำเนียบหัวเมืองสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2178) ว่าเป็นหัวเมืองชายทะเล สังกัด ฝ่ายการต่างประเทศ ซึ่งเกี่ยวข้องกับด้านการคลัง นอกจากเป็นแหล่งสินค้าแล้ว ตราดยังเป็นหนึ่งในเมืองท่าชายทะเล ที่มีชัยภูมิเหมาะกับการแวะจอดเรือ เพื่อขนถ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เดิมเสบียงอาหารน้ำจืด บริเวณอ่าวเมืองตราดจึงเป็นที่ตั้งชุมชน พ่อค้าชาวจีนที่เดินทางมาค้าขาย ครั้นเมื่อสงครามกู้เอกราชสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกเมืองตราดเป็นเมืองหน้าด่านกันชน ทำหน้าที่ส่งเสบียงอาหารก่อนเคลื่อนทัพเรือออกจากจันทบุรียกไปขับไล่พม่าเพื่อกอบกู้เอกราชคืนสู่ชาติไทย

2.6.1 สภาพทั่วไปของจังหวัด

“ตราด” เป็นจังหวัดสุดฝั่งทะเลตะวันออก มีรูปร่างลักษณะคล้ายหัวช้าง มีจำนวนเกาะ 52 เกาะ มีความหลากหลายด้านชีวภาพ ประกอบด้วย น้ำตก ภูเขา ทะเล อีกทั้งมีแนวปะการังที่งดงาม และมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม รวมถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่น่าภูมิใจ ห่างจากกรุงเทพมหานคร 315 กิโลเมตรตามเส้นทาง สายบางนา-บ้านบึง – แกลง – ตราด (สำนักงานจังหวัดตราด, 2552)

2.6.1.1 ที่ตั้ง และอาณาเขต

จังหวัดตราดตั้งอยู่ ระหว่าง ละติจูด 11 – 12 องศาเหนือ และลองจิจูด 102 องศาตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ 2,819 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,761,875 ไร่ และยังมีพื้นที่ตามเขตปกครองทางทะเลประมาณ 7,257 ตารางกิโลเมตร โดยมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 165 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้

หมายเหตุ. ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี และประเทศกัมพูชา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อ่าวไทยและน่านน้ำทะเล ประเทศกัมพูชา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ประเทศกัมพูชามีทิวเขา บรรทัดเป็นแนวกัน เขตแดน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 2.2 อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดตราด

2.6.1.2 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัด

สภาพภูมิประเทศของจังหวัดตราด มีอาณาบริเวณทั้งที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำ ประกอบด้วย เทือกเขาสูงอุดมด้วยป่าเบญจพรรณและป่าดิบทางด้านตะวันออก ส่วนบริเวณหมู่เกาะต่าง ๆ มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงเช่นเดียวกัน ตอนเหนือเป็นที่ราบบริเวณภูเขา ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์แล้วลาดลงที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล สภาพภูมิประเทศที่ปรากฏ จึงแบ่งเป็น 4 ลักษณะ

1. ที่ราบบริเวณลุ่มน้ำได้แก่ บริเวณที่ราบตอนกลางและตะวันออกเหมาะสำหรับทำนาข้าวและปลูกผลไม้
2. ที่ราบบริเวณภูเขาได้แก่ บริเวณที่ราบตอนบนและตอนกลาง บริเวณนี้มีพื้นที่กว้างขวาง เนื่องจาก มีภูเขากระจายอยู่ทั่วไปเป็นพื้นที่ ที่เหมาะสมแก่การทำสวนผลไม้ยางพาราและปลูกสับปะรด
3. ที่สูงบริเวณภูเขาได้แก่ บริเวณทางตอนกลางของอำเภอแหลมงอบและเขตติดต่ออำเภอเขาสมิง นอกจากนี้ ยังมีบริเวณที่เป็นเกาะต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้
4. ที่ราบต่ำชายฝั่งทะเลได้แก่ บริเวณฝั่งทะเลเกือบตลอดแนว บริเวณพื้นที่แห่งนี้ เป็นป่าชายเลนอย่างหนาแน่นและยังเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำบางชนิดด้วย

2.6.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพอากาศโดยทั่วไป อากาศไม่ร้อนจัด หรือ หนาวจัดเกินไป เนื่องจากพื้นที่ของจังหวัดมีเกาะต่าง ๆ มากมายถึง 52 เกาะ จึงเป็นเสมือน กำแพงกันบังคลื่นลม พื้นที่จังหวัดตราด จึงไม่เคยได้รับความเสียหายจากพายุ ลักษณะภูมิอากาศ เป็นแบบร้อนชื้น มีฝนตกชุกเกือบตลอดปี ประมาณ 210 วัน ปริมาณน้ำฝนวัดได้ 6,463.3 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยระหว่าง 22 – 35 องศาเซลเซียส

2.6.2 สภาพการปกครอง

2.6.2.1 การปกครอง

จังหวัดตราด แบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคเป็น 7 อำเภอ 37 ตำบล 246 หมู่บ้าน 86,029 ครัวเรือน โดยมีอำเภอดังนี้ อำเภอเมืองตราด อำเภอคลองใหญ่ อำเภอเขาสมิง อำเภอบ่อไร่ อำเภอแหลมงอบ อำเภอเกาะช้าง และอำเภอเกาะกูด

การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 13 แห่ง และ องค์การบริหารส่วนตำบล 29 แห่ง

2.6.2.2 ประชากร

ประชากรของจังหวัดตราด รวมทั้งสิ้น 221,1455 คน แบ่งเป็น ชาย 111,275 คน หญิง 110,180 คน ความหนาแน่นของประชากรมีการกระจายตัวสูงสุดที่ อำเภอเมือง ร้อยละ 41.44 รองลงมาได้แก่ อำเภอเขาสมิง อำเภอปอไร่ อำเภอคลองใหญ่ อำเภอแหลมงอบ อำเภอเกาะช้าง และ อำเภอเกาะกูด

ตารางที่ 2.2 จำนวนตำบล หมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำแนกตามอำเภอ

ลำดับที่	อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล		อบต
				เมือง	ตำบล	
1	เมืองตราด	13	91	1	4	9
2	เขาสมิง	8	66	-	2	8
3	แหลมงอบ	4	26	-	2	3
4	คลองใหญ่	3	17	-	2	2
5	ปอไร่	5	29	-	2	4
6	เกาะกูด	2	9	-	-	2
7	เกาะช้าง	2	8	-	1	1
รวม		37	246	1	13	29

จาก สำนักงานจังหวัดตราด. (2552). ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

ตารางที่ 2.3 ความหนาแน่นของประชากร แยก รายอำเภอ

ที่	อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวนบ้าน หลัง)	จำนวนประชากร		
				ชาย	หญิง	รวม
1	เมืองตราด	938.61	35,237	44,913	46,634	91,547
2	เขาสมิง	679.19	16,124	21,786	21,208	42,994
3	แหลมงอบ	154	6,615	9,141	9,326	18,467
4	คลองใหญ่	50.29	7,929	12,487	11,774	24,261

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

ที่	อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวนบ้าน หลัง)	จำนวนประชากร		
				ชาย	หญิง	รวม
5	บ่อไร่	680.02	15,456	18,318	16,936	35,254
6	เกาะกูด	154.8	1,228	1,141	1,004	2,145
7	เกาะช้าง	162.2	3,909	3,489	3,298	6,787
รวม		2819.11	86,498	111,275	110,180	221,455

จาก สำนักงานจังหวัดตราด. (2552). ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

2.6.3 การศึกษา ศาสนา

วัดในจังหวัดตราดทั้งสิ้น 127 แห่ง แบ่งเป็นวัดมหานิกาย จำนวน 116 แห่ง วัดธรรมยุต จำนวน 11 แห่ง มัลลิก 13 แห่ง โบสถ์คาทอลิก 1 แห่ง ศูนย์ปฏิบัติธรรม 1 แห่ง โบราณสถาน 5 แห่ง นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 94.61 ศาสนาอิสลาม ร้อยละ 5.10 ศาสนาคริสต์ ร้อยละ 0.29

สถานศึกษา ในจังหวัดตราด แบ่งเป็น ระดับต้น คือ ชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จำนวน 141 แห่ง (แบ่งเป็นระดับอนุบาล 4 แห่ง อนุบาล-ประถมศึกษา 91 แห่ง อนุบาล-มัธยมศึกษาตอนต้น 28 แห่ง อนุบาล-มัธยมศึกษาตอนปลาย 1 แห่ง ประถมศึกษา 1 แห่ง ประถม-มัธยมศึกษาตอนปลาย 1 แห่ง มัธยมศึกษาตอนต้น-มัธยมศึกษาตอนปลาย 15 แห่ง) จำนวนห้องเรียนทั้งสิ้น 1,620 ห้อง (แบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษา 319 ห้อง ประถมศึกษา 911 ห้อง และมัธยมศึกษา 390 ห้อง) จำนวนนักเรียน 40,030 คน ครู-อาจารย์ จำนวน 1,601 คน (ระดับวุฒิทางการศึกษา ปริญญาโท 98 คน ปริญญาตรี 1,467 คน อนุปริญญาหรือเทียบเท่า 36 คน)

2.6.4 สาธารณสุข

บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข อัตราส่วนประชากรต่อเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์และสาธารณสุข จำแนกตามสาขาที่สำคัญ คือ แพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร พยาบาลวิชาชีพ และพยาบาลเทคนิค ของจังหวัดตราด เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ของประเทศปี 2550 พบว่า โดยสาขาที่ขาดแคลนมากที่สุด คือ ทันตแพทย์

ตารางที่ 2.4 จำนวนและอัตราส่วนประชากรต่อบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข จังหวัด ตราดปีงบประมาณ 2552

ประเภท บุคลากร	ภาครัฐ (คน)	เอกชน (คน)	รวม (คน)	อัตราส่วน	สถานการณ์ของ
				ประชากร:บุคลากร	ประเทศ
				1 คน	(ปี 2550)
แพทย์	39	13	52	4,241	2,778
ทันตแพทย์	11	2	13	16,964	13,525
เภสัชกร	23	5	28	7,876	7,318
พยาบาลวิชาชีพ	580	42	622	354	597
พยาบาลเทคนิค	36	1	37	5,960	4,787

จาก สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตราด. (2552). สาธารณสุข. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

2.6.5 สถานบริการภาครัฐและเอกชน

จังหวัดตราดมีโรงพยาบาลรับและเอกชน จำนวน 8 แห่ง เป็นโรงพยาบาลทั่วไป (312 เตียง) จำนวน 1 แห่ง โรงพยาบาลชุมชนขนาด 30 เตียง จำนวน 5 แห่ง ขนาด 10 เตียง จำนวน 1 แห่ง และ โรงพยาบาลเอกชน (114 เตียง) จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นอัตราส่วนเตียงต่อประชากร 1: 375 (เป้าหมายแผนฯ 9 กำหนด 1: 600) สถานิอนามัยขนาดใหญ่ จำนวน 17 แห่ง สถานิอนามัยทั่วไป จำนวน 49 แห่ง อัตราส่วน สถานิอนามัยต่อประชากร 1: 3,320 คลินิกเอกชนทุกประเภท จำนวน 62 แห่ง

2.6.5.1 ข้อมูลสถานสุขภาพจังหวัดตราด

สถิติชีพปี พ.ศ.2550 จังหวัดตราดมีอัตราการเกิดเท่ากับ 11.92 อัตราตายเท่ากับ 6.19 ต่อประชากรพันคน อัตราทารกตายเท่ากับ 6.09 ต่อเกิดมีชีวิตพันคน และอัตรามารดาตายของจังหวัด ตราดสูงกว่าสถานการณ์ของประเทศปี 2550 ได้แก่ โรคมะเร็ง ปอดอักเสบ อุบัติเหตุจราจร โรคหัวใจ และไตวาย มีอัตราตายเท่ากับ 88.87, 25.85, 24.94 และ 21.76 ต่อประชากรแสนคน ตามลำดับ แนวโน้มการตายจะสูงขึ้นในเกือบทุกโรค ยกเว้น การตายจากโรคเกี่ยวกับตับและตับอ่อน โรคหลอดเลือดสมอง และอุบัติเหตุ

จังหวัดตราด มีโรงพยาบาลรัฐและเอกชน จำนวน 8 แห่ง เป็นโรงพยาบาลทั่วไป 312 เตียง จำนวน 1 แห่ง โรงพยาบาลชุมชนขนาด 30 เตียง จำนวน 5 แห่ง ขนาด 10 เตียง จำนวน 1 แห่ง และ โรงพยาบาลเอกชน 114 เตียง จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นอัตราส่วนเตียงต่อประชากร 1: 375 สถานิอนามัย ขนาดใหญ่ จำนวน 17 แห่ง สถานิอนามัยทั่วไป จำนวน 49 แห่ง อัตราส่วนสถานิอนามัยต่อประชากร 1: 3,320 คลินิกเอกชน ประเภท จำนวน 62 แห่ง มีอัตราการเกิด เท่ากับ 11.92 อัตราการตาย เท่ากับ

6.19 ต่อประชากรพันคนอัตราส่วนประชากร ต่อเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์และสาธารณสุข จำแนกตามสาขาที่สำคัญคือ แพทย์ ทันตแพทย์เภสัชกร พยาบาลวิชาชีพ

สาเหตุการตาย 5 อันดับแรกของประชากรในจังหวัดตราด ปี พ.ศ. 2550 ได้แก่ โรคมะเร็ง ปอดอักเสบ อุบัติเหตุการจราจร โรคหัวใจ และไ้ตาย

2.6.5.2 มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดตราด

จังหวัดตราดมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ปี 2550 เป็นเงิน 21,473 ล้านบาท เป็นลำดับที่ 5 ของภาคตะวันออก และลำดับที่ 29 ของประเทศ ประชากรมีรายได้เฉลี่ย 89,601 บาท / คน/ปี โดยสาขาการผลิตที่สำคัญ ของจังหวัด ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม 9,876 ล้านบาท (ร้อยละ 46) สาขานอกเกษตร 11,597 ล้านบาท (ร้อยละ 54.01) มูลค่าการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ สาขาการประมง 5,218 ล้านบาท (ร้อยละ 24.30) สาขาเกษตรกรรม การล่าสัตว์และการป่าไม้ มีมูลค่า 4,658 ล้านบาท (ร้อยละ 21.69) และสาขาค้าปลีกส่งการซ่อมแซมรถจักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ครัวเรือน มีมูลค่า 1,916 ล้านบาท (ร้อยละ 8.92)

ตารางที่ 2.5 ผลิตภัณฑ์เฉลี่ย/คน/ปี ตามราคาประจำปี พ.ศ. 2546 – 2550

ปี	2546	2547	2548	2549	2550
ผลิตภัณฑ์เฉลี่ย คน/ปี	62,829	67,468	73,492	83,586	89,601
ผลิตภัณฑ์จังหวัด	14,507	15,712	17,256	19,827	21,473

จาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

2.6.6 การเกษตรและปศุสัตว์

จังหวัดตราด เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ทางภาคตะวันออก ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสภาพแวดล้อมเหมาะสมการเพาะปลูกทำการเกษตร พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัดตราด 695,181 ไร่ คิดเป็น 39%ของพื้นที่ทั้งหมด มีครัวเรือนเกษตรกร 24,541 ครัวเรือน กลุ่มเกษตรกร 304 กลุ่ม สมาชิก 15,896 ราย พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ยางพารา พื้นที่ปลูก 241,335 ไร่ ปริมาณผลผลิต 43,143 ตัน เงาะพื้นที่ปลูก 66,467 ไร่ ปริมาณผลผลิต 90,793 ตัน ปาล์มน้ำมันพื้นที่ปลูก 41,890 ไร่ ผลผลิต 43,120 ตัน และนอกจากนี้ยังมีสับปะรด “ตราดสีทอง” เป็นผลไม้ของจังหวัดตราดที่มีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ

ตารางที่ 2.6 ข้อมูลพืชเศรษฐกิจ ปี 2551

ที่	ชนิดพืช	ครัวเรือน	ให้ผล (ไร่)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก.)	ผลผลิต ทั้งหมด (ตัน)
1	ทุเรียน	4,784	28,987	30,763	1,287	37,306
2	เงาะ	7,298	63,636	66,488	1,366	86,927
3	มังคุด	4,320	24,385	30,457	843	20,557
4	ลองกอง	4,400	10,911	14,905	607	6,623
5	ยางพารา	11,406	198,365	241,335	240	47,608
6	ปาล์มน้ำมัน	929	22,364	41,890	1,928	43,118
7	สับปะรด	1,962	31,889	31,889	4,500	143,501
8	ข้าว	737	25,121	25,121	412	10,350

จาก สำนักงานเกษตรจังหวัดตราด. (2552). การเกษตรและปศุสัตว์. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552,
จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

2.6.7 การประมง

จังหวัดตราด มีผลผลิตจากปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมด 154,059.36 ตัน คิดเป็นรายได้จากด้านการประมง ปี 2551 มีมูลค่าประมาณ 8,351.79 ล้านบาท และยอดคิดค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) จังหวัดตราด สาขาประมง ปี 2550 มีมูลค่า 3,471.41 ล้านบาท

ตารางที่ 2.7 มูลค่าด้านการประมง

สินค้า	มูลค่าปี 2548 (ล้านบาท)	มูลค่าปี 2549 (ล้านบาท)	มูลค่าปี 2550 (ล้านบาท)	มูลค่าปี 2551 (ล้านบาท)	มูลค่าเพิ่ม (ล้านบาท)	ร้อยละ
ประมง (กุ้ง)	2,479.08	3,842.43	3,756.61	3,849.28	92.67	2.47

จาก สำนักงานประมงจังหวัดตราด. (2552). การประมง. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก
<http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

2.6.8 การค้าชายแดน

จังหวัดตราด มีการค้ารวมที่ผ่านด่านศุลกากรคลองใหญ่ ปี 2550 มีมูลค่าส่งออก เป็นเงิน 16,408 ล้านบาท มีมูลค่านำเข้า เพียง 44 ล้านบาท สินค้าส่งออก 5 อันดับแรก ได้แก่ น้ำตาลทราย นม และอาหารเสริม ขนม เปียร์และเครื่องดื่ม สินค้านำเข้า ได้แก่ ไม้แปรรูป อุปกรณ์เครื่องวิทยุคมนาคม ปุ๋ยเคมีสุกแช่น้ำแข็ง หวาย และปลาหมึกแห้ง (ด่านศุลกากรคลองใหญ่, 2551)

2.6.9 ด้านแรงงาน และ แรงงานต่างด้าว

ในพื้นที่จังหวัดตราด มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาจดทะเบียน ในปี 2551 จำนวนทั้งสิ้น 6,640 คน แยกเป็นแรงงานชาวกัมพูชา จำนวน 3,823 คน คิดเป็นร้อยละ 57 แรงงานชาวพม่า จำนวน 2,775 คน คิดเป็นร้อยละ 42 และแรงงานชาวลาว จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 0.1 โดยในปี 2550 มาจดทะเบียน 7,809 คน ปี 2549 มาจดทะเบียน 10,754 คน และปี 2548 มาจดทะเบียน จำนวน 12,017 คน (สำนักงานจัดหางานจังหวัดตราด, 2552)

2.6.10 ด้านการท่องเที่ยว

จังหวัดตราด มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติด้านการท่องเที่ยว เกาะช้าง และหมู่เกาะใกล้เคียง ประกอบด้วยหมู่เกาะต่าง ๆ รวม 52 เกาะ มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งประเภท ชายหาดที่ขาวสะอาด และยังมีน้ำตก ทะเล ปะการัง แหล่งตกปลา ตลอดจนวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ประมงทะเลและการทำสวนผลไม้ ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวได้ ในปี 2551 สามารถทำรายได้ ด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ร้อยละ 9.34 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อวัน 2,122.11 บาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 5 (ตราด), 2552)

2.6.11 การคมนาคม

เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดตราดกับจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่ใช้ทางถนนสาย สุขุมวิท จาก บางนา ชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราด ระยะทาง ประมาณ 385 กิโลเมตร (เลียบริมชายฝั่งทะเลหรือเส้นทางสายเก่า) ส่วนเส้นทางสายบางนา เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างตราดกับจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่ใช้ทางถนนสาย สุขุมวิท จาก บางนา ชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราด ระยะทางประมาณ 385 กิโลเมตร (เลียบริมชายฝั่งทะเลหรือเส้นทางสายเก่า) ส่วนเส้นทางสายบางนา บ้านบึง แกลง และตราดระยะทาง 315 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีสนามบิน 1 แห่ง (ของบริษัทบางกอกแอร์เวย์ เปิดให้บริการเมื่อ 18 เมษายน 2546 ตั้งอยู่ที่ตำบล ท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด) เปิดบริการ วันละ

3 เที่ยวบิน จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่เดินทางโดยเครื่องบิน ในปี 2550 จำนวน 29,777 คน

2.6.11.1 ทางบก

มีเส้นทางเศรษฐกิจเครือข่ายเชื่อมโยง ระหว่างไทย เวียดนาม และกัมพูชา ถนนเรียบชายฝั่งทะเล (Southern Coastal Economic Corridor: R 10) ช่วงตราด – สเรอัมเปิล – กรุงพนมเปญ กำหนดแล้วเสร็จ และในฝั่งไทยจะขยายทางหลวงหมายเลข 318 ตราด – หาดเล็ก ระยะทาง 90 กิโลเมตร เป็นสี่ช่องทางจราจร ให้เป็นเส้นทางที่ได้มาตรฐาน ทำให้จังหวัดตราดอยู่กึ่งกลาง ระหว่าง ตราด – กรุงเทพมหานคร กับ ตราด – พนมเปญ มีระยะทางที่ใกล้เคียงกัน คือ 315 และ 355 กิโลเมตร

2.6.11.2 ทางน้ำ

มีร่องทะเลน้ำลึก ที่เหมาะกับการก่อสร้างท่าเทียบเรือขนาดกลาง 500 ตันกรอส ซึ่งขณะนี้ได้ร่วมกับกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี ทำการสำรวจและศึกษาความเหมาะสมในการก่อสร้างท่าเทียบเรือเพื่อการพาณิชย์ ที่อำเภอคลองใหญ่ไว้แล้ว หากได้มีการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกตามเป้าหมายที่วางไว้ จะสามารถมีระบบการขนส่งทางน้ำที่ได้มาตรฐาน ไปยังประเทศกัมพูชา เวียดนาม ภูมิภาคอินโดจีนและนานาชาติ ได้เป็นอย่างดี

2.6.11.3 ทางอากาศ

ปัจจุบันสายการบินบางกอกแอร์เวย์ได้เปิดเส้นทางบิน ระหว่างกรุงเทพมหานคร – ตราด วันละ 2 เที่ยวบิน ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 50 นาที

2.6.12 ศักยภาพที่สำคัญของจังหวัด

2.6.12.1 การเป็นเมืองชายทะเล

ตราด มีชายฝั่งทะเลตลอดแนวยาว 165.5 กิโลเมตร จึงเป็นเมืองท่า ชายทะเลฝั่งตะวันออก ที่มีชัยภูมิเหมาะกับการแวะจอดเรือ เพื่อขนถ่ายแลกเปลี่ยนสินค้า มีทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดประมงชายฝั่ง ประมงน้ำลึกและการท่องเที่ยวทางทะเล นอกจากนี้ยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการรักษาความมั่นคงและอธิปไตยของประเทศ ตลอดจนเป็นเส้นทางระบายน้ำฝนจากพื้นดินลงทะเลได้อย่างรวดเร็ว จึงทำให้ไม่เกิดปัญหาในช่วงฤดูน้ำหลาก

2.6.12.2 การเป็นเมืองชายแดน

ตราด มีแนวชายแดนตามธรรมชาติติดทิวเขาบรรทัดตลอดแนวยาว 165 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดกับประเทศกัมพูชา ถึง 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพระตะบอง จังหวัดโพธิ์สัต และจังหวัดเกาะกง มีจุดผ่านแดนถาวรบ้านหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จุดผ่อนปรนทางการค้าช่องบ้านมะม่วง – เนินสี่ร้อย อำเภอบ่อไร่ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา จังหวัดตราด ได้เปรียบดุลการค้ากับกัมพูชา มาโดยตลอด ในปี 2550 มีมูลค่าการส่งออกเป็นเงิน 14,437 ล้านบาท มีมูลค่านำเข้าเพียง 51 ล้านบาท

สินค้าส่งออก ได้แก่ น้ำตาลทราย นม และอาหารเสริม ขนม เปียร์ แบตเตอร์รี่ สินค้านำเข้า ได้แก่ ไม้แปรรูป ปูม้า หวาย ปูแสม ปลาหมึก และเหล็กเก่า

2.6.12.3 การเป็นเมืองเกษตร

การกสิกรรมเป็นสาขาการผลิตที่สำคัญที่สุดของ จังหวัดตราด พืชเกษตรกรรมที่สามารถสร้างรายได้ ปีละประมาณ 5,000 ล้านบาท ได้แก่ เงาะ ทุเรียน มังคุด สับปะรด เป็นต้น และยางพารา นอกจากนี้ การประมงถือเป็นอาชีพที่สำคัญ รองมาจากการทำการกสิกรรม สามารถสร้างรายได้ให้กับจังหวัดปีละประมาณ 2,300 ล้านบาท

2.6.12.4 การเป็นเมืองท่องเที่ยว

ตราด มีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางทะเลที่สวยงาม ยังคงความเป็นธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วย หมู่เกาะน้อยใหญ่ จำนวน 52 เกาะ/ เกาะช้างเป็นเกาะที่ใหญ่ที่สุด เป็นอันดับสองรองจากเกาะภูเก็ต และมีเกาะกูดเป็นมรดกแห่งท้องทะเลตราด ซึ่งนอกจากเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญ/ระดับนานาชาติแล้ว หมู่เกาะช้างยังเป็นเสมือนกำแพงบังคลื่นลมในรอบปี 2549 มีรายได้จากการท่องเที่ยว/ เป็นเงิน 4,739 ล้านบาท และในปี 2550 เพิ่มขึ้นร้อยละ 22

2.6.12.5 เป็นศูนย์กลางเครือข่ายเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคม

จังหวัดตราด มีศักยภาพด้านคมนาคม และขนส่ง ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ สามารถเชื่อมโยงภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน โดย

2.6.13 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์

จังหวัดตราดมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องของการรวมกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะกลุ่มตัจจะสะสมทรัพย์ นำโดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต เป็นผู้นำในการสร้างรูปแบบและวิธีดำเนินงานให้เป็นรูปธรรม โดยมีสมาชิกอยู่ในกลุ่ม 165 กลุ่ม จำนวน 5 หมื่นคนเศษ มีเงินทุนหมุนเวียน 700 ล้านบาท และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนำโดยนายสมพงษ์ อินทสุวรรณ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว มีสมาชิก 56 กลุ่ม มีเงินทุนหมุนเวียน 56 ล้านบาท

นอกจากนี้ จังหวัดตราดได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขยายผลสู่ประเทศกัมพูชา โดยจัดให้มีบันทึกการประชุมร่วมระหว่างจังหวัดตราด กับ จังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา เพื่อดำเนินการตามโครงการจัดตั้งหมู่บ้านตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนถนนหมายเลข 45 เกาะกง-สเรอัมเบิล ณ ตำบลเปียมกระสอบ จังหวัดเกาะกง เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่อง เหาปลากระพง การเลี้ยงปูทะเล การให้ความรู้ทางด้านการเกษตร การแก้ไขปัญหาดิน การปลูกพืชผักสวนครัว และการแปรรูปอาหารทะเล เป็นต้น

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ได้มีผู้สนใจศึกษาชุมชนเข้มแข็งในมิติต่าง ๆ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยไว้ ดังนี้

2.7.1 งานวิจัยในประเทศ

เสาวภา สุขประเสริฐ (2542, หน้า 101-103) ได้วิจัยเรื่อง มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลได้วิเคราะห์ปัญหาด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในพื้นที่ 11 หมู่บ้าน เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาด้านแหล่งน้ำ ปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหาการเมืองการบริหาร ปัญหาด้านการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการท่องเที่ยวร่วมกับชาวบ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมือง ด้านแผนงานและโครงการพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลเมือง มีแผนงานพัฒนาด้านสังคม การศึกษา และวัฒนธรรมน้อยมาก ส่วนใหญ่ยังเป็นการพัฒนาที่เน้นแผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในทุกหมู่บ้าน และทั้ง 11 หมู่บ้าน มีการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในวิถีชีวิตและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีการเรียนรู้ และมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายที่พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และองค์กรชุมชนในหมู่บ้าน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543, หน้า 134-135) ได้สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน โดยวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นต่อไปนี้ (1) ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (2) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และ (3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่เรียกว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน ผลการวิจัย พบว่า (1) ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วยลำดับขั้นตอน 7 ประการคือ ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันแสวงหาและเลือกแนวทางแก้ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันดำเนินการสมาชิกชุมชนร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และสมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จ ชุมชนส่วนใหญ่รับรู้และตระหนักในปัญหา จากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาและรับรู้เอง เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน จะร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อย หรือที่ประชุมหมู่บ้านชุมชนเลือกแนวทางแก้ปัญหาโดยการลองผิดลองถูก

สมาชิกชุมชนร่วมวางแผนในที่ประชุมหมู่บ้านแล้วดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรสถาบันและประเมินโดยสมาชิกและผู้เข้าร่วมกัน (2) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้และเนื้อหา/องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยส่วนใหญ่ ได้แก่ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/ การศึกษาดูงาน/ การทัศนศึกษาการสนทนาปรึกษาหารือและเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการการปฏิบัติจริง ฐานการเรียนรู้ ประกอบด้วย ฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน และฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชนบุคคล องค์กรภายนอก เนื้อหา/ องค์ความรู้ ประกอบด้วย เนื้อหาด้านปัญหา/ความต้องการพัฒนาและด้านการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน โดยที่เนื้อหาทั้งสองด้านที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่คือ เรื่องการทำมาหากิน (3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยภายในที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ สมาชิกมีคุณธรรม จริยธรรมสมาชิกเห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปัจจัยภายนอกที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอกการสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

กาญจนา ทองทั่ว (2545, หน้า 142-145) ได้วิจัยเรื่องการจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน: กรณีศึกษาบ้านเตงงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัย พบว่า ป่าและป่าชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ที่ป่าชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าและชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชาวบ้านมีมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการยอมรับมากกว่าการใช้กฎระเบียบของทางราชการ สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะต้องระดมพลังชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานของการพัฒนา กิจกรรมการดูแลป่าชาวบ้านจะมีส่วนร่วม และให้ความร่วมมือเกือบทั้งหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟหรือลาดตระเวน

จงดี วงศ์จอมพร (2544, หน้า 112-113) ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนปกากะญอ หมู่บ้านโป่งสมิท อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนปกากะญอหมู่บ้านโป่งสมิทมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ ของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ความเข้มแข็ง ของชุมชนหลายปัจจัย ด้วยกัน ซึ่งแบ่งได้

เป็น 2 ส่วน คือ (1) ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในระบบคุณค่า และความเชื่อ ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรม กฎศีลธรรมหรือกฎจารีตประเพณี นิทานและสุภาษิตต่าง ๆ พิธีกรรมที่สำคัญคือพิธีบ๊ะจ่าง อันเป็นพิธีที่ทำให้ชีวิตใหม่แก่ คนในครอบครัว มีการทำพิธีนี้ในโอกาสแต่งงาน และเวลาเจ็บป่วย และอีกพิธีหนึ่งที่ สำคัญที่เชื่อมความสัมพันธ์ และความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนคือพิธีหนีซอไซ้ พิธีนี้ กระทำกัน 2 ครั้งต่อปี ครั้งแรกเพื่อขอพรจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อเริ่มต้นปี การผลิตใหม่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ครั้งที่ 2 เพื่อขอบคุณสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งมี การทำพิธีเวลาข้าวกำลังออกรวงประมาณเดือนสิงหาคม สำหรับกฎศีลธรรม หรือกฎจารีต ประเพณีเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่มีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติเพื่อช่วยให้ชุมชนอยู่ ด้วยกันอย่างสันติ และเป็นไปตามระบบคุณค่าและ ความเชื่อของชุมชน ส่วนนิทานและ สุภาษิต เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะ สอนให้ชุมชนดำเนินชีวิตอยู่ในกฎเกณฑ์ ที่ตั้งไว้ (2) ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้านในระบบชีวิตความเป็นอยู่ ประกอบด้วยระบบสังคม และระบบการทำมาหากิน สังคมมีการจัดระบบเป็นแบบความสัมพันธ์ กันในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนหมู่บ้าน โดยมีพิธีบ๊ะจ่างและพิธีหนีซอไซ้เป็นหลักในการจัดระบบ ที่มีผู้นำหมู่บ้านที่เรียกว่าอูไซ้ เป็นผู้ปกครองดูแลมีระบบอาวุโส เป็นที่ปรึกษาและตัดสินใจ นอกจากนี้ในระบบสังคมยังมีประเพณีการเกิด แต่งงานและงานศพ ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชน เพราะปัจจัยเหล่านี้นำไปสู่ การสร้างความสัมพันธ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน พิธีที่แสดงให้เห็น ความสัมพันธ์สามเส้าระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ คือพิธีเลี้ยงฝายน้ำ และต้นน้ำที่ชุมชนมีความเชื่อและให้ความเคารพเชื่อว่าธรรมชาติมีเจ้าของ ในการทำมา หากินนอกจากการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ต่าง ๆ แล้วคนเป็นปัจจัย การผลิต ที่สำคัญในวิถีแห่งการทำมาหากินที่ต้องพึ่งแรงงานคน ชุมชนมีการจัดระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานและการช่วยเหลือกันทางด้านแรงงานเรียกว่าประเพณีลงแขก อันเป็นการรวมพลังชุมชน ปัจจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของระบบความคิดและความเชื่อที่ให้คุณค่า และความหมายต่อคนเป็นศูนย์กลาง ของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยมีระบบความเชื่อ เดียวกันเป็นหลักยึดที่สำคัญของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน ที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนหมู่บ้านตลอดจนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทำให้ ทุกส่วนเอื้อต่อกันอย่างประสานสัมพันธ์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พึ่งพาอาศัยกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติในระบบสังคม และการทำมาหากิน ที่มีระบบการผลิต ความสัมพันธ์ กับข้าว มีกระบวนการเรียนรู้ และการสืบสานคุณค่าจากชีวิตสู่ชีวิต ทำให้เห็นคุณค่า ของการดำรงอยู่ของชุมชน อย่างไรก็ตามเมื่อมีกระแสสังคมจากภายนอกมากระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน อาศัย พลังและคุณค่าภายในอันเป็นปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ใน ชุมชน จึงมีการปรับปรนเพื่อรับกระแสวัฒนธรรมใหม่ดังกล่าว ที่มีทั้งระบบศาสนาหลัก ๆ ของ

โลก และระบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยม โดยการนำเอาคุณค่าที่เสริมสร้าง จากวัฒนธรรม ใหม่มาเติมเต็มจุดอ่อนของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพอที่จะดำรงอยู่รอดได้ ในกระแสสังคมใหม่

สุภารัตน์ รัชมณี (2545, หน้า 124-125) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุน อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งได้สำเร็จ และได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอันเนื่องมาจาก ลักษณะของชุมชนบ้านขุน มีภูมิหลัง เป็นชาวเขาเผ่าลัวะ นับถือพระพุทธศาสนา 100 เปอร์เซ็นต์ มีประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ เป็นชุมชนคุณธรรม มีการเคลื่อนไหว ต่อสู้กับอำนาจไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ยังพบว่าอำนาจของพระสงฆ์มาจาก สถานะของความเป็นพระ วัฒนธรรม เครือข่าย และอำนาจเฉพาะตัว เช่น มีการศึกษาทั้ง ทางโลกและทางธรรมค่อนข้างสูง มีประสบการณ์ อุดมการณ์ และเป้าหมายชัดเจน มีความ เมตตา อดทน เสียสละ เป็นต้น ในการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์ในครั้งนี้ ใช้สื่อบุคคล เป็นหลัก สื่อเฉพาะกิจ สื่อประเพณี เป็นส่วนเสริมให้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็น ไปอย่างรวดเร็ว ส่วนสื่อมวลชนนั้นนำมาใช้น้อย เฉพาะนิยตสารบางเล่มที่เกี่ยวข้อง กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน การสื่อสารระหว่างบุคคลใช้วิธีเข้าถึงชาวบ้านทุกครอบครัว เปิดบ้านถ้อยถามมิตร มีเครือข่ายกับวัดพระธรรมกาย วัดเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และวัดอื่น ๆ ตลอดจนข้าราชการ และเอกชน นอกจากนี้ยังค้นพบว่า พระสงฆ์ได้นำกลยุทธ์ในการถ่ายทอดทัศนะชุมชนเข้มแข็ง 5 ประการ คือ เน้นกิจกรรมเป็นหลัก มีการต่อยอดย่อย ๆ สร้างสารด้วยภาษาง่าย ๆ ติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ใช้สัญลักษณ์เป็นตัวเหนี่ยวโยงและสร้างความรู้สึกร่วม เป็น ส่วนหนึ่งของกลุ่ม จากผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการตีความหมายของกลุ่มชาวบ้าน นายทุน ข้าราชการ ส่วนใหญ่สอดคล้องกับพระสงฆ์ แต่มีบางประเด็นที่ชาวบ้านตีความหมายแบบตอตรง และ สร้างความหมายใหม่ เพราะยังไม่เข้าใจวาทกรรมของพระสงฆ์ชัดเจน จากผลการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะไว้ คือ หากพระสงฆ์จะเริ่มต้นพัฒนาชุมชน ควรศึกษาภูมิหลัง ของชาวบ้าน ตลอดจนสภาพแวดล้อมของชุมชน พระสงฆ์ควรมีอุดมการณ์ เสียสละ อดทน และรัฐบาลควรให้การสนับสนุนด้วย

เดือนใจ บรรเจิดกิจ (2545, หน้า 112-114) ได้ศึกษา การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ด้านการตลาดของสถาบันราชภัฏนครสวรรค์: กรณีศึกษากลุ่มอาชีพน้ำตาลโตนด ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมปัญหาด้านการตลาดของกลุ่มอาชีพผลิตถัณฑ์น้ำตาลโตนด ตำบลเกยไชย มีปัญหาในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า ปัญหา ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการมีปัญหาอยู่ในระดับมาก สาเหตุของปัญหา เนื่องมาจาก การบริหารจัดการด้านการตลาด ยังขาดกระบวนการในการจัดการ ที่เป็นระบบ และ ไม่มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้การวางแผนแบบมีส่วนร่วม เช่น กระบวนการร่วมกันคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา

ในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้เกิดความยั่งยืนด้านการตลาด ส่วนปัญหา ด้านการลงทุนมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากหน่วยงานของภาครัฐ ที่เข้าไป สนับสนุนได้แต่จัดสรรงบประมาณ กองทุนหมู่บ้านและอุปกรณ์เครื่องมือทางเทคโนโลยี ไปให้เพียงอย่างเดียว จึงทำให้ปัญหาด้านการลงทุนอยู่ในระดับปานกลาง ไม่มากเหมือน ปัญหาด้านอื่น ๆ ผลการพัฒนาพบว่า รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดคือ การจัดเวที ชาวบ้าน ด้านการเข้าประชุมการจัดเวทีชาวบ้าน (เวทีธุรกิจชุมชน) มีทั้งผู้นำและ ชาวบ้านรวมทั้งหน่วยงานราชการ ภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมประชุม ด้านระเบียบวาระการประชุมมีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้าและปฏิบัติตามได้ ด้านความสามัคคีการจัดเวทีชาวบ้าน ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งจำเป็นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้านการเสนอประเด็นในการแสดงความคิดเห็นสามารถพูดได้ตรงประเด็นและสรุปได้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ด้านความเป็นประชาธิปไตย มีการแสดงเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น อย่างมีเหตุผล ด้านรูปแบบของเวที ชาวบ้านที่ดี มีการแก้ปัญหาและเกิดประโยชน์ต่อ ส่วนรวม ด้านเวลาที่สมาชิกใช้เข้าร่วมประชุม มาร่วมดำเนินการก่อนเวลาและกลับหลัง เวลาดำเนินการ ส่วนในด้านสถานที่ในการจัดเวทีชาวบ้านมีการจัดประชุมในแหล่งของชุมชน ที่ตรงกับสภาพของปัญหาที่จะทำ ให้สมาชิกสามารถรับรู้ปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน มีพฤติกรรมอยู่ในระดับดีมาก ด้านการดำเนินการจัดเวทีชาวบ้าน กลุ่มดำเนินการจัดเวที ขึ้นเองและบางครั้งอาจมีแกนนำในท้องถิ่น ร่วมกันจัดขึ้น ด้านการมีส่วนร่วมในการแสดง ความคิดเห็น ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและบางครั้งต้องมีการชี้แจง แสดงความคิดเห็นได้ มีพฤติกรรมอยู่ในระดับดี การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดโดยการใช้เวทีชาวบ้านในการ แก้ปัญหา ซึ่งเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้โดยกลุ่มอาชีพผลิตถัณฑ์น้ำตาล โดนด ร่วมกับ กลุ่มแกนนำในชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา ภาครัฐ และ ภาคเอกชน มีส่วนร่วมกันในการ ร่วมคิด ร่วมกันแก้ปัญหา และหาแนวทางการพัฒนาด้าน การตลาด โดยตั้ง อยู่บนพื้นฐานของความ เป็นประชาธิปไตย กลุ่มอาชีพผลิตถัณฑ์น้ำตาล โดนดตำบลเกยไชย มีกระบวนการเรียนรู้ในการ แก้ปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในการ ดำเนินงาน ด้วยวิถีชีวิตของกลุ่มเองโดยไม่มีการชี้นำ สั่ง การรวบอำนาจจากผู้นำ

กฤติยา ชัยศิริ (2546, หน้า 69-72) ได้ศึกษาเรื่องความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ในตำบลบางพระ อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มตัวแปรที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือการมีส่วนร่วมในชุมชน สถานภาพทางสังคม การเรียนรู้ของชุมชน และบทบาทของ องค์การบริหารส่วนตำบลต่อการพัฒนา ซึ่งสามารถใช้เป็นกรณีในการอธิบายความเข้มแข็งใน ตำบลบางพระได้ประมาณ ร้อยละ 51

ธัญพร มณีรัตน์ (2546, หน้า 106-110) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพการเป็นชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ลักษณะโครงสร้างของชุมชน เป็นชุมชนที่มีความผูกพันกัน ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นเครือญาติกันสูง ลักษณะโครงสร้างสังคมจึงเป็นระบบเครือญาติเป็นหลัก อุปถัมภ์เป็นรอง ฝักฝ่ายเป็นเสริม ส่วนการรับรู้และตีความของสมาชิกในชุมชนต่อศักยภาพของการเป็นชุมชนเข้มแข็งนั้น ชาวบ้านในชุมชนเห็นว่า จะต้องมียุติธรรม รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีจิตวิญญาณในการพัฒนาชุมชน จะต้องรัก สามัคคี มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติ เพื่อให้งานที่ทำประสบผลสำเร็จ ต้องสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ พัฒนาค้นคว้า ติดตามข่าวสารข้อมูลที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง และจะต้องมีคณะกรรมการบริหารและสมาชิก หรือกลุ่มคณะทำงานที่มีความสามารถในการบริหารจัดการชุมชน และสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารจัดการได้ดี

พระธีระพล ชัยชนะนุกาภ (2547, หน้า 111-124) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้นำทางศาสนา กับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนบ้านไร่เป็นอย่างมาก มีการพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ทำให้ชุมชนมีความเจริญขึ้น เช่น การสนับสนุนด้านงบประมาณ ในงานพัฒนาและงานด้านอื่นๆ แต่ก็เป็นวิธีการหนึ่งของการพัฒนา ที่กำลังนำพาประชาชนก้าวไปสู่การพึ่งตนเองและเป็นชุมชนเข้มแข็งในอนาคตข้างหน้า ส่วนหลวงพ่อยะยอม กุลยาโน ก็ได้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนวัดสวนแก้ว มีการพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด จนทำให้ชุมชนเจริญดังที่ปรากฏแก่สายตาสาธารณชน สำหรับแนวทางการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนที่เน้นให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้เป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการประกอบอาชีพ เช่น การจัดอบรมวิชาชีพสาขาต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน เมื่อประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ย่อมเป็นรากฐานสำคัญที่จะผลักดันให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในโอกาสต่อไป

เจิมสุข ทานา (2547, หน้า 153-167) ได้ศึกษาเรื่องความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน กับภาวะสุขภาพ ตำบลแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ชุมชนบ้านสันติสุขมีองค์ประกอบและกระบวนการทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ คือ

1. มีระบบการประกอบอาชีพ การเกษตรเพื่อพึ่งตนเอง การทำสวน ทำไร่ และการเก็บหาของป่า
2. มีระบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองภายในชุมชน คือ การทอผ้า การตีเครื่องเงิน และการจักสาน
3. มีผู้นำธรรมชาติที่หลากหลาย นำไปสู่ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คนในชุมชน เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมากมาย มีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก

4. มีศาสนาคริสต์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นศาสนาหลักประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ตามมามากมาย เช่น การลงแขกเอามือในการทำการเกษตร การสร้างบ้าน และการแบ่งปันผลผลิต

5. มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น เป็นสิ่งที่เสริมสร้างความสามัคคีของผู้นคนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

6. เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันของผู้นคนในชุมชนในทุกระดับ เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลากหลายแบบทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบอย่าง และการแลกเปลี่ยน

กอบกวี ชื่นรักสกุล (2545, หน้า 98-116) ได้ศึกษาเรื่องการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งในเกาะเกร็ด พบว่า เป้าหมายการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และความต้องการสร้างชื่อเสียงให้ชุมชน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดคือ บุคคลภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเป็นผู้นำและสนับสนุน มีผู้นำชุมชนที่ดี มีความสามัคคี รวมถึงมีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เรื่องบทบาทการสื่อสารนั้น กลุ่มผู้นำเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร และเป็นผู้มีบทบาทจัดการกระแข่าวสารในชุมชน คำนะนำกิจกรรมการพัฒนา และเรื่องส่วนตัว การประกอบอาชีพ การสร้างความสัมพันธ์ และการรวมตัว บทบาทสมาชิกคือ การรับข่าวสาร การถ่ายทอดข่าวสาร เสนอข้อมูลแสดงความต้องการในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมและร่วมตัดสินใจพัฒนาชุมชนร่วมกับรัฐ กลุ่มบุคคลภายนอกให้ข้อมูลข่าวสารการจูงใจขอความร่วมมือและสื่อสารกับภายนอกเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง สื่อที่ใช้มาก คือ สื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งผลิตโดยบุคคลภายนอก

นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 45-74) ได้วิจัยเรื่องดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน: ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นภาพรวมเป็นผลที่เกิดมาจากการที่ชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านย่อย 3 ด้าน คือ ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม และความเข้มแข็งทางด้านการเมือง

1. ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีฐานรากให้ข้อเสนอว่า ชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ก็คือ ชุมชนที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ อย่างเสมอภาค มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับระบบเศรษฐกิจภายนอกของชุมชน แต่ไม่ใช่ลักษณะที่รอความช่วยเหลือ มีอำนาจต่อรอง และเป็นชุมชนที่สามารถทำมาหากินได้อย่างมีคุณภาพด้วย

2. ศักยภาพเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นภาพรวมความเข้มแข็งของชุมชน ทางด้านวัฒนธรรม หมายถึง ระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ทักษะ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และการถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชน พิจารณาจาก การนำความรู้ของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การเข้าร่วมประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

3. ศักยภาพเข้มแข็งทางการเมืองของชุมชน หมายถึงความสามารถของชุมชน ในการจัดระเบียบสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ศักยภาพของชุมชนในการสร้างกลไกในการจัดระเบียบสังคมเพื่อ แก้ไขปัญหาที่ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กลไกในทางการเมืองระดับท้องถิ่นก็คือ องค์การบริหาร ส่วนท้องถิ่นหรือ อบต. ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารงานส่วนท้องถิ่น สามารถผลักดันให้องค์กร บริหารส่วนท้องถิ่น ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้

2.7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เรนไนน์ (Rennie, 2003) จากภาควิชาอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี แห่งควีนแลนด์ ประเทศออสเตรเลีย ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง อนาคตภาพของการแพร่ภาพโทรทัศน์ ในชุมชน: ภาวประชาสังคมและนโยบายทางการสื่อสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสถานะ ของการแพร่ภาพโทรทัศน์ในชุมชน และบทบาทของมันในภาวประชาสังคม ในออสเตรเลีย อเมริกาเหนือ ยุโรป โดยศึกษาถึงแรงกดดัน ปรัชญาสาธารณะ และการตัดสินใจเชิงนโยบายที่จะทำให้ การแพร่ภาพโทรทัศน์ในชุมชนเป็นไปในทางที่ควร ผลการศึกษา พบว่า แนวโน้มการสื่อสารแพร่ภาพ ทางโทรทัศน์ของชุมชน จะต้องพึ่งพาสังคมเสมือนจริงของอินเทอร์เน็ต ที่จะทำให้เข้าถึงแหล่งความรู้ ได้อย่างรวดเร็ว และจะมีความสัมพันธ์อย่างเป็นเหตุเป็นผลกับการสื่อสารรูปแบบใหม่ของโครงการ ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการแพร่ภาพโทรทัศน์ในชุมชนด้วย

ออสเตอร์ มาร์ค เดเมียน (Otter, 2006) นักศึกษาปริญญาเอก จากมหาวิทยาลัยแห่งรัฐควีน แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย ได้ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนา, ภาวประชาสังคม และประชาธิปไตย ใน ระเบียบสังคมใหม่ของอินโดนีเซีย โดยศึกษาประเด็นที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิด ประชาธิปไตยในอินโดนีเซีย ในอดีตตั้งแต่ ค.ศ. 1996-1998 พบว่าในช่วงนั้น มีความแตกต่างระหว่าง ภูมิปัญญาที่เป็นประเพณีนิยมที่การเติบโตทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตย เมื่อ การเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ามาสู่ประเทศในขณะที่ประเทศยังปกครองในรูปแบบเผด็จการแบบ เบ็ดเสร็จอยู่ งานวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงการเกิดองค์กรภาวประชาสังคมที่เป็นชนชั้นกลางในช่วงนั้น และ

การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีผลมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ ตลอดจนมีการเพิ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยขององค์กรภาคประชาสังคมเหล่านั้นด้วย

เวลล์ (Wall, 2007) จากคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีแห่งซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย ได้ทำการศึกษาแนวทางของหน่วยงานการอุดมศึกษาที่จะช่วยงานตำรวจในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเทศออสเตรเลีย โดยพบว่า ภาคประชาสังคมเป็นปัจจัยผลักดันก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน และเสนอแนะให้การจัดการศึกษาของตำรวจควรร่วมมือกับหน่วยงานปฏิบัติการและหน่วยงานวิชาชีพของตำรวจ โดยกำหนดเป้าหมายและแนวทางร่วมกับหน่วยงานการอุดมศึกษาด้วย

จอร์นสัน (Johnson, 2007) นักศึกษาปริญญาเอกแห่งมหาวิทยาลัยไวกาโด นิวซีแลนด์ ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง เมื่อการเมืองภาคประชาชนไม่ก้าวหน้า: ระหว่างการประท้วงประชาชน, ภาคประชาสังคม และรัฐบาลในจาไมก้า โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในการเมืองภาคประชาชนและภาคประชาสังคม จนก่อให้เกิดการประท้วงของประชาชนและความขัดแย้งกันระหว่างการประท้วงของประชาชน ภาคประชาสังคม และรัฐบาลในบริบทนี้ โดยพบว่า การเติบโตของการพัฒนาทางการเมืองจากการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่เรียกว่า “รากหญ้า” และการสร้างชุมชนในบริบทของการบีบบังคับจากกระแสโลกหลอมรวม “ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง” ทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวภาคประชาชนหรือการประท้วงประชาชน และเป็นความรู้ทางวิชาการภาคประชาสังคมที่ขยายไปยังประเทศโลกที่สาม ที่มุ่งเน้นเฉพาะในบริบทของจาไมก้า

แซทฟอร์ด (Catford, 2003) จากมหาวิทยาลัยแห่งเทคโนโลยีรอยัล เมลเบิร์น (RMIT) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวางชุมชนเป็นศูนย์กลาง : มุ่งสู่การวางแผนและการพัฒนาฐานหมู่บ้านที่มีประสิทธิภาพ ในเวียดนาม โดยมุ่งเน้นการศึกษาการปฏิรูปเศรษฐกิจของเวียดนาม ในบริบทกระบวนการของการปฏิรูปภาคประชาสังคม การกระจายอำนาจ และประชาธิปไตยรากหญ้า ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนประสบความสำเร็จ โดยกระบวนการปฏิรูปเริ่มจากระดับหมู่บ้านหรือคอมมูน ผลการศึกษา พบว่า ทั้งสองระดับนี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการจืดจางระหว่างรัฐบาลและชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งที่มีโครงการจากหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือโครงการอื่นๆ ได้เข้ามาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะประเมินประสิทธิภาพการวางแผนและพัฒนาโครงการต่าง ๆ ในบริบทของ

เวียดนาม ซึ่งผลการวิจัยได้เสนอแนวทางว่า ควรนำแผนการพัฒนาด้านหมู่บ้านที่มีประสิทธิภาพเหล่านี้ ให้ถูกผลักดันไปสู่การกำหนดนโยบายระดับชาติ

สรุป จากการทบทวนเอกสาร มีสาระสำคัญ ประกอบด้วย แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย นิยามและความหมายชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ทฤษฎีฐานรากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน องค์ประกอบและลักษณะชุมชนเข้มแข็ง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ความหมายการพัฒนา ลักษณะของการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ความหมายการพัฒนาชุมชน ลักษณะของการพัฒนาชุมชนเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชน ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่ม บริบทและข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำไปสู่การเป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินงานวิจัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราดต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด โดยได้ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างกรอบแนวความคิดในการวิจัย และเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) โดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธี ดังต่อไปนี้

3.1 ประชากรและหน่วยในการวิเคราะห์

ในการศึกษาครั้งนี้ ประชากร คือ หมู่บ้าน ในจังหวัดตราด จาก 5 อำเภอ และ 2 กิ่งอำเภอ จำนวน 37 ตำบล จำนวน 246 หมู่บ้าน หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ หมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้นำในหมู่บ้านที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านละ 3 คน จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการตอบแบบสอบถาม โดยใช้แบบสอบถามเพื่อการวิจัยจำนวน 3 ชุดต่อหมู่บ้าน จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์เป็นหน่วยหมู่บ้าน โดยถือว่าเป็นข้อสรุปของข้อมูลในหมู่บ้านนั้น ๆ

3.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่างและแผนการสุ่มตัวอย่าง

3.2.1 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ พิจารณาเลือกจาก หมู่บ้านทุกอำเภอ ในจังหวัดตราด เนื่องจาก เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางด้านกายภาพ มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่หลากหลาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีจำนวนหมู่บ้าน ทั้งที่อยู่ในพื้นที่ราบ พื้นที่เชิงเขา พื้นที่ชายฝั่งทะเล และอยู่บนเกาะ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ติดชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน โดยใช้การคำนวณ

จากสูตร การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ในกรณีที่ประชากรมีจำนวนแน่นอน (finite population) Yamane (1973) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 152 หมู่บ้าน

สูตรที่ใช้ในการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่าง คือ

$$\frac{n = N}{1 + Ne^2}$$

e คือความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับให้เกิดขึ้นในรูปของสัดส่วน

$$n = \frac{246}{1 + 246(.05)^2}$$

$$= 152 \text{ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 3 คน รวม} = 456 \text{ คน}$$

3.2.2 แผนการสุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแผนการสุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการแบ่งชั้นภูมิตามอำเภอ (proportional stratified random sampling) และเทียบสัดส่วนจำนวนกลุ่มตัวอย่างหมู่บ้านในตำบล จากนั้นจึงใช้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (simple random sampling) จากประชากรในแต่ละอำเภอ จากทุกตำบล ในสัดส่วนที่กำหนด รวมเป็น 152 หมู่บ้าน รายละเอียด ดังตาราง

ตารางที่ 3.1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

อำเภอ	ตำบล	ประชากร (จำนวนหมู่บ้าน)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวนหมู่บ้าน)
เมือง	ซำราก	5	3
	ตะกาง	6	4
	ท่ากุ่ม	7	4
	ท่าพริก	4	2
	เนินทราย	8	5
	วังกระแจะ	11	7
	หนองคนทรง	5	3
	หนองเสม็ด	6	4
	หนองโสน	8	5
	ห้วยน้ำขาว	5	3
	ห้วยแร่	10	6
	แหลมกลัด	10	6
	อ่าวใหญ่	6	4
เขาสมิง	เขาสมิง	9	6
	ท่าโสม	5	3
	ประณีต	10	6
	วังตะเคียน	7	4
	สะตอ	9	6
	แสนดุ้ง	10	6
	เทพนิมิต	7	4
	ทุ่งนนทรี	9	6
คลองใหญ่	คลองใหญ่	8	5
	ไม้รูด	6	4
	หาดเล็ก	3	2

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

อำเภอ	ตำบล	ประชากร (จำนวนหมู่บ้าน)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวนหมู่บ้าน)
แหลมงอบ	แหลมงอบ	7	4
	น้ำเขียว	3	2
	บางปิด	8	5
	คลองใหญ่	8	5
บ่อไร่	บ่อพลอย	6	4
	ช้างทุน	6	4
	ด่านชุมพล	7	4
	หนองบอน	5	3
	นนทรี	5	3
กิ่ง อ. เกาะช้าง	เกาะช้าง	4	2
	เกาะช้างใต้	5	4
กิ่ง อ. เกาะกูด	เกาะกูด	6	3
	เกาะหมาก	2	2
รวม		246	152

จาก สำนักงานจังหวัดตราด. (2552). ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552,
จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการศึกษาปัจจัยพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถามที่เกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของชุมชน และข้อคำถามที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม โดยมีโครงสร้างคำถามในประเด็นต่อไปนี้

3.3.1 ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ลักษณะของแบบสอบถาม ในส่วนของข้อมูลทั่วไปของชุมชนจะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list)

3.3.2 ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนลักษณะของแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ใช้แบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) ตามมาตรวัดของ ลิเคิร์ต (likert's scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ จำนวน 120 ข้อ ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้

- 5 หมายความว่า มีความเป็นจริงมากที่สุด
- 4 หมายความว่า มีความเป็นจริงมาก
- 3 หมายความว่า มีความเป็นจริงกลาง
- 2 หมายความว่า มีความเป็นจริงน้อย
- 1 หมายความว่า มีความเป็นจริงน้อยที่สุด

เกณฑ์การประเมินค่าวัดระดับความเป็นจริงของความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยทางสังคมของชุมชน และปัจจัยทางการเมืองของชุมชน มีอยู่ 5 ระดับ การแปลความหมาย ค่าเฉลี่ยโดยผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการของ เบส และ คาน (Best & Khan, 2006) ดังนี้

- ค่าเฉลี่ย 4.51 - 5.00 หมายความว่า มีปัจจัย/ความเข้มแข็งอยู่ในระดับมากที่สุด
- ค่าเฉลี่ย 3.51 - 4.50 หมายความว่า มีปัจจัย/ความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก
- ค่าเฉลี่ย 2.51 - 3.50 หมายความว่า มีปัจจัย/ความเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง
- ค่าเฉลี่ย 1.51 - 2.50 หมายความว่า มีปัจจัย/ความเข้มแข็งอยู่ในระดับน้อย
- ค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.50 หมายความว่า มีปัจจัย/ความเข้มแข็งน้อยอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุด

3.3.3 ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด ที่ให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระในประเด็นที่เป็นข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติมเกี่ยวกับความเข้มแข็ง

ของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยทางสังคมของชุมชน และปัจจัยทางการเมืองของชุมชน

3.3.3.1 การสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบสอบถามโดยมีขั้นตอนในการสร้าง ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ และขอคำแนะนำจากคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาบูรณาการสร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระ ตามขอบเขตของการวิจัย

2. สร้างข้อคำถามตามกรอบแนวคิดการวิจัย

3. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ คือ การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ดำเนินการดังนี้

1) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบจำนวนภาษา เนื้อหาสาระ รูปแบบของการสอบถาม และความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

2) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุง ตามคำแนะนำของคณะกรรมการที่ปรึกษาแล้ว ไปให้ผู้เชี่ยวชาญทางสังคมศาสตร์และการสร้างเครื่องมือวิจัย เพื่อตรวจสอบความตรงของข้อคำถามกับนิยามศัพท์เฉพาะ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย จำนวน 5 ท่าน ดังนี้

ก. รศ. ดร. วิชัย แหวนเพชร อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ข. รศ. ดร. สุพจน์ แสงเงิน อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ค. ผศ. ดร. พิชิต ฤทธิ์จรูญ อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ง. ผศ. ดร. วินัย คำสุวรรณ อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จ. ดร. จันทิต เพียรธรรม อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

3) นำแบบสอบถามที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบมาวิเคราะห์ความสอดคล้องของความตรงเชิงเนื้อหา โดยคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา ค่า IOC (Index of Item-Objective Congruence) โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.6 ขึ้นไป ส่วนข้อที่ไม่ถึงเกณฑ์ ได้แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ และเสนอกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

4) หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยการนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ไปทดลอง (Tryout) ใช้กับชุมชนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ฉบับ กับชุมชนในจังหวัดตราด แล้วนำมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เฉพาะแบบสอบถามที่ใช้การวัดแบบมาตราส่วนประมาณค่า เป็นรายด้าน โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟา (alpha coefficient) ของครอนบาค (cronbach) ปรากฏผล ดังนี้

ก. ด้านตัวแปรเกณฑ์ คือ ความเข้มแข็งชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

- ก) ความสามารถในการพึ่งตนเอง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.869
- ข) ความปลอดภัยในชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.887
- ค) การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.897
- ง) ความรักและหวงแหนชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.952

ข. ด้านตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีรายละเอียด ดังนี้

- ก) ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.949
- ข) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.950
- ค) ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.947

จึงนำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้

ต่อไป

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้ขอความอนุเคราะห์ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดตราด ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาวิจัยครั้งนี้อย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

3.4.1 ส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ไปยังองค์กรการบริหารส่วนตำบลที่มีหมู่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง

3.4.2 ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย นำแบบสอบถามไปพบผู้นำชุมชนในหมู่บ้านที่ต้องการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีการประสานงานล่วงหน้าเป็นระยะ

3.4.3 นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลไปตรวจสอบความสมบูรณ์และวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

3.4.4 ได้รับแบบสอบถามคืน จำนวน 450 ชุดจาก 456 ชุด 152 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 98.68

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลมาประมวลผลและวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ โดยใช้เทคนิคทางสถิติ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

3.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยพื้นฐาน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางการเมือง วิเคราะห์โดยใช้สถิติพรรณนา การแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ (percentage)

3.5.2 ข้อมูลด้านความเข้มแข็งของชุมชน วิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ย (mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation)

3.5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้สูตรสหสัมพันธ์เพียร์สัน (pearson product moment correlation coefficient) และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (multiple regression) ในการทดสอบตัวแปรทำนายที่ส่งผลต่อตัวแปรเกณฑ์

3.6 การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในขั้นตอนนี้ มีจุดมุ่งหมาย คือ การดึงทัศนคติ ความรู้สึก ความเชื่อ ประสบการณ์ ตลอดจนปฏิกิริยาของผู้ตอบออกมา ซึ่งวิธีการอื่นไม่สามารถทำได้ การจัดสนทนากลุ่มเป็นการดึงมุมมองที่หลากหลายและกระบวนการทางความรู้สึกลอกออกมาในสภาพแวดล้อมของกลุ่ม การจัดสนทนากลุ่มจะทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่มากกว่าในระยะเวลาอันสั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดให้มีการจัดการสนทนากลุ่ม (focus group) ขึ้น โดยพิจารณาจากชุมชนที่ผู้นำชุมชนมีภาวะผู้นำสูงมีการทำงานเชิงบูรณาการ คนในชุมชนมีความสามัคคี เข้าร่วมกิจกรรมทางด้านสังคมและการเมืองอย่างต่อเนื่อง คือ ชุมชนตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด และอีกชุมชน คือ ชุมชนที่ผู้นำมีภาวะผู้นำสูง และมีการทำงานเชิงบูรณาการเช่นกัน แต่คนในชุมชนมีความโดดเด่นเรื่องการนำภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และมีกิจกรรมเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง คือ ชุมชนตำบลหนองเสม็ด ตำบลหนองคันทรัง อำเภอเมือง จังหวัดตราด เพื่อนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณไป ตรวจสอบกับความคิดเห็นของผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 จัดการสนทนากลุ่ม ณ วัดท่าโสม ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด มีผู้เข้าร่วมสนทนา กลุ่ม จำนวน 15 ท่าน ประกอบด้วย เจ้าอาวาส วัดในพื้นที่ อำเภอเขาสมิง จำนวน 2 รูป นายกองค้การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง นักวิชาการสาธารณสุข เจริญญิกกลุ่มสัจจะ ครู โรงเรียนสังกัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประธานสหกรณ์เครดิตยูเนียน และเลขานุการศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน จำนวน 15 คน

กลุ่มที่ 2 จัดการสนทนากลุ่ม ณ เทศบาลตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีผู้เข้าร่วมสนทนา กลุ่ม จำนวน 15 ท่าน ประกอบด้วย ประกอบด้วย นายกองค้การบริหารส่วนตำบล รองนายกองค้การบริหารส่วนตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานสภาเทศบาล ประธานสภาตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ประธาน อสม. เลขานุการชมรมรักษ์ป่าชายเลน และหมอดิน จำนวน 15 คน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 5 ตอน ดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมและทางการเมือง

4.3 ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอื่น ๆ เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชุมชน

4.4 ข้อมูลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมและทางการเมือง

4.5 สรุปผลการสนทนากลุ่ม (focus group)

4.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

n = 150		
รายการ	ความถี่	ร้อยละ
1. ระยะทางจากชุมชน(หมู่บ้าน) ถึงอำเภอ		
1.1 ตั้งแต่ 5,000 เมตรลงมา	124	82.70
1.3 5,001 - 10,000 เมตร	24	16.00
1.3 10,001 เมตร ขึ้นไป	2	1.30

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

รายการ	ความถี่	ร้อยละ
2. ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานของชุมชน(หมู่บ้าน)		
2.1 ไฟฟ้า	150	100.00
2.2 ประปาหมู่บ้าน	137	91.30
2.3 โทรศัพท์สาธารณะ	142	94.70
3. ถนนในชุมชน (หมู่บ้าน)		
3.1 ถนนลาดยาง/คอนกรีต	87	58.00
3.2 ถนนลูกรัง	5	3.30
3.3 ถนนลาดยางและถนนลูกรัง	43	28.70
3.4 ถนนลาดยางลูกรังและถนนดิน	15	10.00
รวม	150	100.00

จากตารางที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประกอบด้วย ระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอ ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน และถนนในชุมชน (หมู่บ้าน) ปรากฏผล ดังนี้ ระยะทางชุมชน (หมู่บ้าน)ถึงอำเภอ ส่วนใหญ่ มีระยะทาง ตั้งแต่ 5,000 เมตร ลงมา จำนวน 124 ชุมชน (หมู่บ้าน) คิดเป็นร้อยละ 82.70 รองลงมา มีระยะทาง ระหว่าง 5,001 - 10,000 เมตร จำนวน 24 ชุมชน (หมู่บ้าน) คิดเป็นร้อยละ 16.00 และมีระยะทางตั้งแต่ 10,1001 เมตร ขึ้นไป จำนวน 2 ชุมชน (หมู่บ้าน) คิดเป็นร้อยละ 1.30 ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ระบบไฟฟ้า มีครบทุกชุมชน จำนวน 150 ชุมชน (หมู่บ้าน) คิดเป็นร้อยละ 100 ระบบประปาหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ มีระบบประปาหมู่บ้าน จำนวน 137 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 91.30 ระบบโทรศัพท์พื้นฐาน หมู่บ้านส่วนใหญ่มีระบบโทรศัพท์พื้นฐาน จำนวน 142 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 94.70 สำหรับถนนในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยาง/คอนกรีต จำนวน 87 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 58.00 เป็นถนนลาดยางและถนนลูกรัง จำนวน 43 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 28.70 มีถนนลาดยางลูกรังและถนนดิน จำนวน 15 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 10.0 และน้อยที่สุด มีถนนลูกรัง จำนวน 5 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 3.30

4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางการเมือง

4.2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ตารางที่ 4.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ในภาพรวม

รายการประเมิน		ระดับความเข้มแข็งของชุมชน			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
1	Y1 ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง	3.62	.67	มาก	4
2	Y2 ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน	3.81	.66	มาก	1
3	Y3 ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	3.67	.81	มาก	2
4	Y4 ด้านความรักและหวงแหนชุมชน	3.63	.79	มาก	3
Y_{tot} ความเข้มแข็งของชุมชน		3.68	.64	มาก	

จากตารางที่ 4.2 จากผลการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ชุมชนในจังหวัดตราด มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.68 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก ทุกด้านเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.81 ลำดับที่ 2 ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.67 ลำดับที่ 3 ด้านความรักและหวงแหนชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.63 และลำดับที่ 4 ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง มีค่าเฉลี่ย 3.62

ตารางที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง

n = 450

	รายการประเมิน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง	ระดับความเข้มแข็ง			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
1	ชุมชนมีการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก	3.69	.84	มาก	5
2	ชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือในการพิจารณาข้อเสนอหรือโครงการต่าง ๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับอย่างแท้จริง	3.96	.95	มาก	3
3	มีการระดมทุนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ภายในชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งทุนภายนอก	3.30	1.01	ปานกลาง	9
4	ชุมชนมีการปฏิเสธข้อเสนอโครงการจากภายนอกที่ไม่มีประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน	3.49	1.07	ปานกลาง	6
5	ชุมชนมีการพิจารณารับความช่วยเหลือหรือข้อเสนอโครงการจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกโดยคำนึงประโยชน์ของชุมชน	4.05	.98	มาก	2
6	ชุมชนมีการประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของโครงการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน	4.10	.92	มาก	1
7	คนในชุมชนส่วนใหญ่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตประจำวัน	3.87	.98	มาก	4
8	ชุมชนมีการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคอย่างเพียงพอภายในชุมชน	3.58	1.10	มาก	7
9	ชุมชนมีการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคเท่าที่จำเป็นในการยังชีพไม่ฟุ่มเฟือย	3.59	.99	มาก	6
10	ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อการบริโภคกับชุมชนอื่น	3.28	1.08	ปานกลาง	12
11	ชุมชนมีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรไว้บริโภคได้ตลอดปี	3.24	1.14	ปานกลาง	13
12	คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการบริจาคเงินหรือทรัพย์สินเพื่อนำมาแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน	3.43	.99	ปานกลาง	9
13	ชุมชนมีความสามารถในการระดมทุนให้ได้ตามเป้าหมายในแต่ละกิจกรรม	3.42	1.03	ปานกลาง	10
Y1 ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง		3.62	.67	มาก	

จากตารางที่ 4.3 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.62 เมื่อพิจารณารายข้ออยู่ในระดับมาก และปานกลาง จำนวนใกล้เคียงกัน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีการประชุม ร่วมกันเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของโครงการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.10 ลำดับที่ 2 ชุมชนมีการพิจารณาความช่วยเหลือหรือข้อเสนอโครงการจากหน่วยงาน หรือบุคคลภายนอก โดยคำนึงประโยชน์ของชุมชน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.05 ลำดับที่ 3 ชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือในการพิจารณาข้อเสนอหรือโครงการต่าง ๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับอย่างแท้จริง อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.96 และลำดับสุดท้าย อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรไว้บริโภคได้ตลอดปี อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.24

ตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

n = 450

	รายการประเมิน ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน	ระดับความเข้มแข็ง			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
1	คนในชุมชนมีความคุ้นเคยใกล้ชิดและมีใจกว้างใจกัน	4.00	.88	มาก	4
2	คนในชุมชนมีการไหว้วานให้เพื่อนบ้านดูแล ไร่นา หรือ ทรัพย์สิน โดยไม่ต้องว่าจ้าง	3.71	1.04	มาก	9
3	คนในชุมชนมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง เพราะไม่เคยมีคดีความเกิดขึ้นในชุมชน	3.82	.99	มาก	7
4	ชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อนเมื่อ ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ	3.63	1.08	มาก	11
5	คนในชุมชนมีความสนิทสนม เป็นกันเอง เมื่อไปร่วมงาน รื่นเริง หรืองานมงคลต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน	3.98	.95	มาก	5
6	คนในชุมชนมีความสามัคคีอยู่ร่วมกันโดยไม่มีการทะเลาะวิวาท	4.18	.91	มาก	1
7	คนในชุมชนมีการดูแล รักษาสาธารณะสมบัติ สาธารณสถานได้เป็นอย่างดี	3.89	.95	มาก	6

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

n = 450

	รายการประเมิน	ระดับความเข้มแข็ง			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
8	ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ป่าชายเลน ได้อย่างเสมอภาคกัน โดยปราศจากการใช้สิทธิพลที่ไม่เป็นธรรม	4.02	.80	มาก	2
9	คนในชุมชนไม่มีปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยหรืออาชญากรรมอื่น ๆ	4.02	.91	มาก	3
10	คนในชุมชนมีความปลอดภัยจากอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ	2.93	1.07	ปานกลาง	13
11	ความปลอดภัยจาก อุบัติเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น จากการทำงาน จากยานพาหนะ	3.71	1.00	มาก	8
Y2 ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน		3.81	.66	มาก	

จากตารางที่ 4.4 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.81 เมื่อพิจารณารายข้อ อยู่ในระดับมากเกือบทุกข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนมีความสามัคคีอยู่ร่วมกัน โดยไม่มีการทะเลาะวิวาท อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.18 ลำดับที่ 2 ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ป่าชายเลน ได้อย่างเสมอภาคกัน โดยปราศจากการใช้สิทธิพลที่ไม่เป็นธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ลำดับที่ 3 มีค่าเฉลี่ย 4.02 คนในชุมชนไม่มีปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยหรืออาชญากรรมอื่น ๆ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.02 คนในชุมชนมีความคุ้นเคยใกล้ชิดและมีความไว้วางใจกันอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.00 คนในชุมชนมีการดูแลรักษาสาธารณะสมบัติ สาธารณสถานได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก และน้อยที่สุด คือ ลำดับที่ 13 คนในชุมชนมีความปลอดภัยจากอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.93

ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน

n = 450

รายการประเมิน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน		ระดับความเข้มแข็ง			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
1	คนในชุมชนมีความเข้าใจในสถานการณ์โดยทั่วไปของชุมชน ทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน	3.49	.94	ปานกลาง	7
2	ชุมชนสามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยต่าง ๆ ได้	3.48	.95	ปานกลาง	8
3	คนในชุมชนสามารถมองไปในอนาคตได้ว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร มีเป้าหมายและทิศทางอนาคตของของชุมชนอย่างชัดเจน	3.58	1.03	มาก	6
4	ชุมชนมีการร่วมกันประชุม และกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน	3.77	.96	มาก	3
5	ชุมชนมีการประชุมและประเมินสถานการณ์ถึงจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน ในการนำไปวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาอยู่เสมอ	3.69	.97	มาก	4
6	ชุมชนมีการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โดยที่ประชาคมมีส่วนร่วม	3.98	.96	มาก	1
7	ชุมชนมีการดำเนินการตามแผนพัฒนาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน	3.81	1.00	มาก	2
8	ชุมชนสามารถมองเห็นปัญหาและวางแผนป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้	3.58	.98	มาก	5
Y3 ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน		3.67	.81	มาก	

จากตารางที่ 4.5 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.67 เมื่อพิจารณารายข้อ อยู่ในระดับมาก เกือบทุกข้อ และอยู่ในระดับปานกลางจำนวน 2 ข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

ลำดับที่ 1 ชุมชนมีการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โดยที่ประชาคมมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.98

ลำดับที่ 2 ชุมชนมีการดำเนินการตามแผนพัฒนาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.81

ลำดับที่ 3 ชุมชนมีการร่วมกันประชุม และกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.77 และน้อยที่สุด ลำดับที่ 9 ชุมชนสามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยต่าง ๆ ได้ อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.48

ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน

n = 450

รายการประเมิน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน		ระดับความเข้มแข็ง			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
1	เยาวชนได้รับการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาที่ชุมชนได้สะสมเรื่องต่าง ๆ จากผู้รู้ในชุมชน	4.09	.95	มาก	1
2	เยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมาแต่เดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น เรื่องสมุนไพร การทำหัตถกรรม พันธุ์พืช การทำมาหากิน	3.62	.94	มาก	3
3	เยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนที่มีมาแต่เดิม เช่น การทำบุญ การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	3.58	.90	มาก	6
4	เยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับการละเล่นของท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณ	3.42	.99	ปานกลาง	7
5	คนในชุมชนมีการรักษา และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน	3.62	.98	มาก	4
6	เยาวชนมีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง	3.38	1.00	ปานกลาง	8
7	คนในชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน	3.58	1.02	มาก	5
8	คนในชุมชนภาคภูมิใจและมีการรักษาประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนไว้อย่างเหนียวแน่น	3.75	.98	มาก	2
Y4 ด้านความรักและหวงแหนชุมชน		3.63	.79	มาก	

จากตารางที่ 4.6 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความรักและหวงแหนชุมชน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.63 เมื่อพิจารณารายข้อ อยู่ในระดับมากเกือบทุกข้อ และอยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 2 ข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 เยาวชนได้รับการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาที่ชุมชนได้สะสมเรื่องต่าง ๆ จากผู้รู้ในชุมชน อยู่

ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 4.09 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนภาคภูมิใจและมีการรักษาประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนไว้อย่างเหนียวแน่น อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.75 ลำดับที่ 3 เยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมาแต่เดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น เรื่องสมุนไพร การทำหัตถกรรม พันธุ์พืช การทำมาหากิน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.62 และน้อยที่สุด ลำดับที่ 8 เยาวชนมีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.38

4.2.2 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรมและทางการเมือง

ตารางที่ 4.7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แสดงปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ทางสังคมและทางการเมือง ในภาพรวม

n = 450

รายการประเมิน	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X1 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	3.37	.67	ปานกลาง	
X11 ความเข้มแข็งของการผลิต	2.86	.84	ปานกลาง	8
X12 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	3.38	.83	ปานกลาง	5
X13 บริบททางกายภาพของชุมชน	4.02	.78	มาก	1
X14 เครือข่ายความรู้ของชุมชน	3.68	.81	มาก	3
X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ	3.81	.98	มาก	2
X16 การจัดการกับปัจจัยการผลิต	3.37	.88	ปานกลาง	6
X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต	3.47	.85	ปานกลาง	4
X18 การควบคุมผลผลิตและรายได้	3.30	.90	ปานกลาง	7
X2 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม	3.69	.71	มาก	
X21 การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์	3.56	.95	มาก	7
X22 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	3.68	.89	มาก	4
X23 ความสามัคคีของคนในชุมชน	3.94	.96	มาก	1
X24 การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน	3.67	.74	มาก	5
X25 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน	3.69	.87	มาก	3
X26 การเรียนรู้ประวัติของชุมชน	3.49	.90	มาก	8
X27 บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม	3.66	.83	มาก	6
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	3.74	.79	มาก	2

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

รายการประเมิน	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X3 ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	3.83	.73	มาก	
X31 การยอมรับผู้นำในชุมชน	3.79	.89	มาก	4
X32 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ โดยสมัครใจ	3.81	.94	มาก	3
X33 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล	3.99	.78	มาก	1
X34 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน	3.87	.85	มาก	2
X35 การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน	3.67	.79	มาก	5

จากตารางที่ 4.7 จากผลการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ชุมชนในจังหวัดตราด มีปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.36 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.68 และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.82 เมื่อพิจารณาตัวแปรย่อยในแต่ละด้าน สรุปได้ ดังนี้

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมาก 3 ตัวแปร คือ ลำดับที่ 1 บริบททางกายภาพของชุมชน (X13) ค่าเฉลี่ย 4.02 ลำดับที่ 2 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) ค่าเฉลี่ย 3.82 ลำดับที่ 3 เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) ค่าเฉลี่ย 3.68 อยู่ในระดับปานกลาง 5 ตัวแปร คือ ลำดับที่ 4 การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) ค่าเฉลี่ย 3.47 ลำดับที่ 5 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ค่าเฉลี่ย 3.38 ลำดับที่ 6 การจัดการกับปัจจัยการผลิต (X16) ค่าเฉลี่ย 3.37 ลำดับที่ 7 การควบคุมผลผลิต (X18) ค่าเฉลี่ย 3.30 และลำดับที่ 8 ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ค่าเฉลี่ย 2.86

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางสังคม อยู่ในระดับมาก ทุกตัวแปร เรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) ค่าเฉลี่ย 3.94 ลำดับที่ 2 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ค่าเฉลี่ย 3.74 ลำดับที่ 3 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (X25) ค่าเฉลี่ย 3.69 ลำดับที่ 4 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X22) ค่าเฉลี่ย 3.68 ลำดับที่ 5 การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน (X24) ค่าเฉลี่ย 3.67 ลำดับที่ 6 การเรียนรู้ประวัติของชุมชน (X26) ค่าเฉลี่ย 3.49 ลำดับที่ 7 บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X27) ค่าเฉลี่ย 3.64 และ ลำดับที่ 8 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X21) ค่าเฉลี่ย 3.56

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง อยู่ในระดับมาก ทุกตัวแปร เรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ลำดับที่ 1 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) ค่าเฉลี่ย

3.99 ลำดับที่ 2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) ค่าเฉลี่ย 3.87 ลำดับที่ 3 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ค่าเฉลี่ย 3.81 ลำดับที่ 4 การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ค่าเฉลี่ย 3.79 และ ลำดับที่ 5 การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน (X35) ค่าเฉลี่ย 3.67

ตารางที่ 4.8 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

n = 450

รายการประเมินปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X11 ความเข้มแข็งของการผลิต	2.86	.84	ปานกลาง	-
1 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำนาเพื่อการบริโภค	2.59	1.32	ปานกลาง	7
2 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำนาเพื่อเป็นอาชีพ	2.47	1.25	ปานกลาง	8
3 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำไร่ เช่น สับปะรด มัน สำปะหลัง	2.83	1.30	ปานกลาง	4
4 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำสวน ผลไม้ต่าง ๆ เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน สละ	3.60	1.18	มาก	1
5 คนในชุมชนส่วนใหญ่ปลูกพืช ผัก เพื่อการบริโภคใน ครัวเรือน	3.21	1.11	ปานกลาง	2
6 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำประมงน้ำจืด เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เพื่อการบริโภค	2.69	1.28	ปานกลาง	5
7 คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำประมงน้ำเค็ม เป็นอาชีพ	2.84	1.41	ปานกลาง	3
8 ชุมชนมีการทำหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น การจักสาน	2.67	1.29	ปานกลาง	6
X12 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	3.38	.83	ปานกลาง	-
9 คนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง กับเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มอาชีพ ชมรม สหกรณ์	3.42	1.05	ปานกลาง	2
10 สมาชิกกลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิด ขึ้นกับกลุ่มจนประสบความสำเร็จ	3.29	.88	ปานกลาง	4
11 กลุ่มทางเศรษฐกิจ มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอต่อการ นำไปใช้เพื่อการผลิตของชุมชน	3.36	.94	ปานกลาง	3
12 กลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาและดำรงความเป็น กลุ่มต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน	3.46	.96	ปานกลาง	1

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

รายการประเมินปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X13 บริบททางกายภาพของชุมชน	4.02	.78	มาก	-
13 สภาพพื้นที่ตั้งของชุมชนมีความเหมาะสมในการผลิตพืชผลทางการเกษตร	3.84	1.05	มาก	3
14 ชุมชนมีเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับหมู่บ้านและชุมชนอื่นๆ ได้หลายเส้นทาง	3.94	1.10	มาก	2
15 ชุมชนมีระบบการติดต่อสื่อสารกับภายนอกที่สะดวก เช่น ระบบโทรศัพท์	4.29	.89	มาก	1
X14 เครือข่ายความรู้ของชุมชน	3.68	.81	มาก	-
16 ชุมชนมีผู้รู้และมีประสบการณ์ที่หลากหลายเกี่ยวกับการผลิต ซึ่งสามารถสอบถามปัญหาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้ เช่น จากผู้อาวุโส พระภิกษุ ครู อาจารย์ ครูภูมิปัญญา ได้	3.92	.92	มาก	1
17 คนในชุมชนส่วนหนึ่งเคยมีประสบการณ์ ใช้ชีวิตนอกชุมชน เช่น การไปเรียน ไปทำงาน	3.74	.95	มาก	2
18 ชุมชนมีการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากภายนอกชุมชน ของผู้รู้ในชุมชนมาสู่คนภายในชุมชน	3.56	.92	มาก	3
19 ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่ทำให้คนในชุมชนได้รับประสบการณ์และความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน	3.52	1.02	มาก	4
X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ	3.82	.98	มาก	-
20 ชุมชนมีมาตรการควบคุมและป้องกันมิให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลาย	3.82	.98	มาก	1
X16 การจัดการกับปัจจัยการผลิต	3.37	.88	ปานกลาง	-
21 ชุมชนมีความสามารถในการจัดหาปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยอินทรีย์ และสารเคมีที่ใช้ในการผลิต	3.47	1.09	ปานกลาง	1
22 ชุมชนมีการนำเข้าปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ในอัตราที่ลดลง	3.37	1.04	ปานกลาง	2

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

	รายการประเมินปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	ระดับปัจจัย			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
23	ชุมชนเคยปฏิเสธการนำเข้าปัจจัยการผลิตเช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร ปุ๋ย และสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ที่ไม่มีคุณภาพ มาใช้ในการเพาะปลูก	3.28	1.17	ปานกลาง	3
X17	การบูรณาการความรู้ในการผลิต	3.47	.85	ปานกลาง	-
24	ชุมชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์และแสวงหาความรู้ในการผลิต	3.57	.94	มาก	2
25	ชุมชนมีความสามารถในการแก้ปัญหา ในกระบวนการผลิตด้วยตนเอง	3.50	.94	ปานกลาง	3
26	ชุมชนมีการสร้างสรรค์ความรู้ในกระบวนการผลิตขึ้นมาใหม่	3.34	1.10	ปานกลาง	7
27	ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตระหว่างคนในชุมชน	3.44	1.06	ปานกลาง	5
28	ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตของชุมชนกับภายนอก	3.37	1.01	ปานกลาง	6
29	ชุมชนมีความตระหนักว่าความรู้ในการผลิตของชุมชนเพียงพอต่อเยาวชนรุ่นหลังสามารถนำไปใช้หาเลี้ยงชีพได้	3.48	1.00	ปานกลาง	4
30	ชุมชนมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการถ่ายทอดความรู้ในการผลิตของชุมชนให้เยาวชนรุ่นหลัง	3.60	1.03	มาก	1
X18	การควบคุมผลผลิตและรายได้	3.30	.90	ปานกลาง	-
31	ชุมชนมีแหล่งรับซื้อต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มการผลิต เช่น โรงสีของหมู่บ้าน สหกรณ์อำเภอ ตลาดกลาง	2.80	1.26	ปานกลาง	5
32	ชุมชนมีทางเลือกของแหล่งขายในระดับท้องถิ่น มีแหล่งรับซื้อขายหลายผลผลิตหลายแหล่ง	3.25	1.09	ปานกลาง	3
33	สมาชิกกลุ่มการผลิตมีการควบคุมปริมาณการผลิตให้เป็นไปตามกติกาที่กำหนดไว้ และมีการตกลงร่วมกันของสมาชิกในการผลิต	3.17	1.04	ปานกลาง	4

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

รายการประเมินปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
34 คนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าธรรมชาติ ป่าชุมชน ที่ดินสาธารณะ เป็นกัน ได้ ทั่วถึง	3.78	1.09	มาก	1
35 กลุ่มเศรษฐกิจในชุมชนมีการกระจายเงินไปยังชุมชน โดยรวม ไปยังองค์กรทางสังคมของชุมชน เช่น โรงเรียน วัด สถานีนามัย	3.48	1.11	ปานกลาง	2
ภาพรวมปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	3.37	.67	ปานกลาง	

จากตารางที่ 4.8 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน จังหวัดตราด อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.37 เมื่อพิจารณารายปัจจัย เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ปรากฏดังนี้

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมาก 3 ตัวแปร คือ บริบททางกายภาพของชุมชน การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ และเครือข่ายความรู้ของชุมชน

บริบททางกายภาพของชุมชน (X13) ค่าเฉลี่ย 4.02 พิจารณารายข้อเรียงตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีระบบการติดต่อสื่อสารกับภายนอกที่สะดวก เช่น ระบบโทรศัพท์ อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.29 ลำดับที่ 2 ชุมชนมีเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับหมู่บ้านและชุมชนอื่นๆ ได้หลายเส้นทาง อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.94 ลำดับที่ 3 สภาพพื้นที่ตั้งของชุมชนมีความเหมาะสมในการผลิตพืชผลทางการเกษตร อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.84

การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) ค่าเฉลี่ย 3.82 คือ ชุมชนมีมาตรการควบคุมและป้องกันมิให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลาย

เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) ค่าเฉลี่ย 3.68 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีผู้รู้และมีประสบการณ์ที่หลากหลายเกี่ยวกับการผลิต ซึ่งสามารถสอบถามปัญหาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้ เช่น จากผู้อาวุโส พระภิกษุ ครูอาจารย์ ครูภูมิปัญญา ได้อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.92 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนส่วนหนึ่งเคยมีประสบการณ์ ใช้ชีวิตนอกชุมชน เช่น การไปเรียน ไปทำงาน 3.74 ลำดับที่ 3 ชุมชนมีการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากภายนอกชุมชนของผู้รู้ในชุมชนมาสู่คนภายในชุมชน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.56 และลำดับที่ 4 ชุมชนมีการจัด

กิจกรรมที่ทำให้คนในชุมชนได้รับประสบการณ์และความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.52

อยู่ในระดับปานกลาง 5 ตัวแปร คือ การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) ค่าเฉลี่ย 3.47 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ค่าเฉลี่ย 3.38 การจัดการกับปัจจัยการผลิต (X16) ค่าเฉลี่ย 3.37 การควบคุมผลผลิต (X18) ค่าเฉลี่ย 3.30 และ ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ค่าเฉลี่ย 2.86 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้

การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) ค่าเฉลี่ย 3.47 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการถ่ายทอดความรู้ ในการผลิตของชุมชนให้เยาวชนรุ่นหลัง ค่าเฉลี่ย 3.60 ลำดับที่ 2 ชุมชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์และแสวงหาความรู้ในการผลิต ค่าเฉลี่ย 3.57 ลำดับที่ 3 ชุมชนมีความสามารถในการแก้ปัญหา ในกระบวนการผลิตด้วยตนเอง ค่าเฉลี่ย 3.50

ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ค่าเฉลี่ย 3.38 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 กลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาและดำรงความเป็นกลุ่มต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ค่าเฉลี่ย 3.46 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มอาชีพ ชมรม สหกรณ์ ค่าเฉลี่ย 3.42 และลำดับที่ 3 กลุ่มทางเศรษฐกิจ มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอต่อการนำไปใช้เพื่อการผลิตของชุมชน ค่าเฉลี่ย 3.36

การจัดการกับปัจจัยการผลิต (X16) ค่าเฉลี่ย 3.37 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีความสามารถในการจัดหาปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักร หรือเครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยอินทรีย์ และสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ค่าเฉลี่ย 3.47 ลำดับที่ 2 ชุมชนมีการนำเข้าปัจจัยการผลิตที่ไม่มีในชุมชน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ในอัตราที่ลดลง ค่าเฉลี่ย 3.37 ลำดับที่ 3 ชุมชนเคยปฏิเสธการนำเข้าปัจจัยการผลิตเช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร ปุ๋ย และสารเคมีที่ใช้ในการผลิต ที่ไม่มีคุณภาพมาใช้ในการเพาะปลูก ค่าเฉลี่ย 3.28

การควบคุมผลผลิตและรายได้ (X18) ค่าเฉลี่ย 3.30 พิจารณารายข้อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าธรรมชาติ ป่าชุมชน ที่ดินสาธารณะ เป็นต้น ได้อย่างทั่วถึง ค่าเฉลี่ย 3.78 ลำดับที่ 2 กลุ่มเศรษฐกิจในชุมชนมีการกระจายเงินไปยังชุมชนโดยรวม ไปยังองค์กรทางสังคมของชุมชน เช่น โรงเรียน วัด สถานีนอนามัย ค่าเฉลี่ย 3.48 ชุมชนมีทางเลือกของแหล่งขายในระดับท้องถิ่น มีแหล่งรับซื้อขายหลายผลผลิตหลายแหล่ง ค่าเฉลี่ย 3.25 และลำดับที่ 3 สมาชิกกลุ่มการผลิตมีการควบคุมปริมาณการผลิตให้เป็นไปตามกติกาที่กำหนดไว้ และมีการตกลงร่วมกันของสมาชิกในการผลิต ค่าเฉลี่ย 3.17

ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ค่าเฉลี่ย 2.86 พิจารณารายชื่อเรียงลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการทำสวน ผลไม้ต่าง ๆ เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน สละ ค่าเฉลี่ย 3.60 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนส่วนใหญ่ปลูกพืช ผัก เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ค่าเฉลี่ย 3.21 และลำดับที่ 3 คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำประมงน้ำเค็ม เป็นอาชีพ 2.84

ตารางที่ 4.9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านปัจจัยทางสังคม

n = 450

รายการประเมิน ปัจจัยทางสังคม	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X21 การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์	3.56	.95	มาก	-
1 ชุมชนมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของตนเอง เช่น ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การรักษาโรคแผนไทย การทำหัตถกรรม	3.53	1.03	มาก	2
2 ชุมชนมีการนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน	3.51	1.06	มาก	3
3 ชุมชนมีการสืบสาน อนุรักษ์ สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสม	3.63	1.08	มาก	1
X22 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	3.68	.89	มาก	-
4 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่โบราณ	3.87	1.03	มาก	1
5 คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าหนังสือ	3.49	1.04	ปานกลาง	2
X23 ความสามัคคีของคนในชุมชน	3.94	.96	มาก	-
6 คนในชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวระหว่างโรงเรียนและชุมชน มีการช่วยเหลือกันและกันทั้งสองฝ่าย	3.94	.96	มาก	
X24 การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน	3.67	.74	มาก	-
7 คนในชุมชนมีโอกาสเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ภายนอก	3.71	.91	มาก	1
8 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่ไม่แสวงหากำไร	3.70	.89	มาก	2

ตารางที่ 4.9 (ต่อ)

n = 450

รายการประเมิน	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
9 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่มุ่งหา กำไร เช่น ร้านค้า	3.59	.92	มาก	3
X25 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน	3.69	.87	มาก	-
10 คนในชุมชนมีโอกาสที่ได้รับความรู้จากสื่อ วิทยุและ โทรทัศน์ จากรายการข่าว สารคดี	4.24	.88	มาก	1
11 คนในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียน ทั้งใน ฐานะกรรมการ โรงเรียนหรือ โอกาสพิเศษต่าง ๆ	3.94	.93	มาก	2
12 คนในชุมชนมีโอกาสเสนอความต้องการให้โรงเรียน พิจารณาดำเนินการเรื่องที่เป็นประ โยชน์กับชุมชน เช่น การเสนอให้โรงเรียนสอนอาชีพ เป็นต้น	3.66	.99	มาก	3
13 ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการศึกษาของ โรงเรียนในด้านที่เกี่ยวกับชุมชน	3.49	1.02	ปานกลาง	4
X26 การเรียนรู้ประวัติของชุมชน	3.49	.90	มาก	
14 โรงเรียนมีวิธีการใหม่ๆในการสืบสานประวัติ ตำนาน และความเป็นมาของหมู่บ้าน	3.44	.95	ปานกลาง	3
15 โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ ประวัติและความเป็นมาของชุมชน	3.55	.98	มาก	1
16 ชุมชนมีกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติชุมชน โดย การรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จากการสอบถามผู้รู้ใน ชุมชน	3.49	1.00	ปานกลาง	2
X27 บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม	3.66	.83	มาก	-
17 พระสงฆ์ ผู้นำ และปราชญ์ชุมชน มีส่วนร่วมในการสอน นักเรียนของ เพื่อถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนควบคู่ไปกับการให้ความรู้ สมัยใหม่ของโรงเรียน	3.42	1.03	ปานกลาง	3

ตารางที่ 4.9 (ต่อ)

n = 450

รายการประเมิน	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
18 คนในชุมชนมีการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในชีวิตประจำวัน	3.62	.93	มาก	2
19 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนอยู่เสมอ	3.93	.98	มาก	1
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	3.74	.79	มาก	-
20 ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก	3.70	.94	มาก	4
21 ชุมชนมีกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน	3.57	.92	มาก	6
22 ชุมชนมีผู้นำหลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธาเชื่อมั่น ขอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้อาวุโส	3.86	.96	มาก	1
23 ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชนอยู่เสมอ	3.82	.91	มาก	2
24 ผู้นำมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง	3.77	.97	มาก	3
25 ชุมชนมีระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากหรือลำบาก ไม่ปล่อยให้ดิ้นรนตามลำพัง เช่น การมีระบบสวัสดิการชุมชน	3.64	1.00	มาก	5
ภาพรวมปัจจัยพื้นฐานทางสังคม	3.67	.71	มาก	

จากตารางที่ 4.9 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ปัจจัยทางสังคมของชุมชน จังหวัดตราด อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.67 เมื่อพิจารณารายปัจจัย เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยปรากฏ ดังนี้ ด้านปัจจัยพื้นฐานทางสังคม อยู่ในระดับมาก ทุกตัวแปร เรียงตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) ค่าเฉลี่ย 3.94 ลำดับที่ 2 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ค่าเฉลี่ย 3.74 ลำดับที่ 3 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (X25) ค่าเฉลี่ย 3.69

ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) ค่าเฉลี่ย 3.94 พิจารณาจาก คนในชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวระหว่างโรงเรียนและชุมชน มีการช่วยเหลือกันและกันทั้งสองฝ่าย

การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีผู้นำหลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมั่น ยอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้อาวุโส ค่าเฉลี่ย 3.86 ลำดับที่ 2 ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชน อยู่เสมอ ค่าเฉลี่ย 3.82 ลำดับที่ 3 ผู้นำมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง ค่าเฉลี่ย 3.77

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (X25) ค่าเฉลี่ย 3.69 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนมีโอกาสดูแลที่ได้รับความรู้จากสื่อ วิทยุและโทรทัศน์ จากรายการข่าว สารคดี ค่าเฉลี่ย 4.24 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียน ทั้งในฐานะกรรมการโรงเรียนหรือโอกาสพิเศษต่าง ๆ ค่าเฉลี่ย 3.94 และ ลำดับที่ 3 คนในชุมชนมีโอกาสเสนอความต้องการให้โรงเรียนพิจารณาดำเนินการเรื่องที่เป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น การเสนอให้โรงเรียนสอนอาชีพ เป็นต้น ค่าเฉลี่ย 3.66

การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X22) ค่าเฉลี่ย 3.68 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่โบราณ ค่าเฉลี่ย 3.87 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การบวช ต้นไม้ การทอดผ้าป่าหนังสือ ค่าเฉลี่ย 3.49

การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน (X24) ค่าเฉลี่ย 3.67 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนมีโอกาสเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ภายนอก ค่าเฉลี่ย 3.71 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่ไม่แสวงหากำไร ค่าเฉลี่ย 3.70 ลำดับที่ 3 คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่มุ่งหากำไร เช่น ร้านค้า ค่าเฉลี่ย 3.59

การเรียนรู้ประวัติของชุมชน (X26) ค่าเฉลี่ย 3.49 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติ และความเป็นมาของชุมชน ค่าเฉลี่ย 3.55 ลำดับที่ 2 โรงเรียนมีวิธีการใหม่ๆ ในการสืบสานประวัติ ตำนาน และความเป็นมา ค่าเฉลี่ย 3.49 และลำดับที่ 3 ชุมชนมีกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติชุมชนโดยการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จากการสอบถามผู้รู้ในชุมชนของหมู่บ้าน ค่าเฉลี่ย 3.44

บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X27) พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนอยู่เสมอ ค่าเฉลี่ย 3.93 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนมีการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในชีวิตประจำวัน ค่าเฉลี่ย 3.62 และลำดับที่ 3 พระสงฆ์ ผู้นำ และปราชญ์ชุมชน มีส่วนร่วมในการสอนนักเรียนของ เพื่อถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนควบคู่ไปกับการให้ความรู้สมัยใหม่ของโรงเรียน ค่าเฉลี่ย 3.42

การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ (X21) ค่าเฉลี่ย 3.56 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนมีการสืบสาน อนุรักษ์ สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสม ค่าเฉลี่ย 3.63 ลำดับที่ 2 ชุมชนมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของตนเอง เช่น ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การรักษาโรคแผนไทย การทำหัตถกรรม 3.53 และลำดับที่ 3 ชุมชนมีการนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน ค่าเฉลี่ย 3.51

ตารางที่ 4.10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง

n = 450

รายการประเมิน ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
X31 การยอมรับผู้นำของคนในชุมชน	3.79	.89	มาก	-
1 คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือผู้นำเชื่อฟังความคิดเห็นของผู้นำในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ	3.78	.96	มาก	2
2 เมื่อมีความขัดแย้งในชุมชน ผู้นำทางการเมืองสามารถใช้หลักการประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาโดยการที่คนในชุมชนยอมรับมติจากเสียงส่วนใหญ่	3.81	1.01	มาก	1
X32 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ	3.81	.94	มาก	-
3 ชุมชนมีการร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ต่อชุมชน	3.79	1.03	มาก	2
4 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ	3.83	1.02	มาก	1
X33 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของ อบต.	3.99	.78	มาก	-
5 คนในชุมชนมีความสนใจและติดตามการดำเนินงานขององค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) อยู่เสมอ	3.88	.99	มาก	3

ตารางที่ 4.10 (ต่อ)

n = 450

รายการประเมิน ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
6 คนในชุมชนติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานของ อบต. ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุย การอ่านป้ายประกาศ ประชาสัมพันธ์	3.93	.95	มาก	2
7 อบต. มีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยงการทำงาน โดยการแจ้งข่าวสารการปฏิบัติงานของ อบต. ให้คนในชุมชน รับรู้เป็นระยะ	3.97	.86	มาก	1
X34 การมีส่วนร่วมและแสดงออกทางการเมือง	3.87	.85	มาก	-
8 คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปใช้สิทธิ ออกเสียงเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง	4.17	.86	มาก	1
9 คนในชุมชนให้ความสนใจติดตามข่าวสาร เกี่ยวกับการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอย่างสม่ำเสมอ	4.02	.90	มาก	3
10 คนในชุมชนรักและหวงแหนประชาธิปไตย โดยไม่ซื้อสิทธิ ขายเสียงในการเลือกตั้งทุกระดับ	4.03	.98	มาก	2
11 ชุมชนมีการคัดเลือกบุคคลที่จะมาทำหน้าที่เป็นตัวแทน โดยพิจารณาผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม	3.90	.96	มาก	4
12 ในการเลือกตัวแทนเพื่อเป็นผู้นำของชุมชนไม่คำนึงถึงพวกพ้องแต่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถ	3.73	1.03	มาก	7
13 ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการติดตามการดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด	3.78	.99	มาก	6
14 ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารงานของท้องถิ่น สามารถผลักดัน อบต. ดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชนได้	3.89	.89	มาก	5
X35 การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน	3.67	.79	มาก	-
15 ชุมชนอาศัยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากส่วนกลาง	3.58	.93	มาก	6
16 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องแหล่งน้ำ	3.69	1.02	มาก	3

ตารางที่ 4.10 (ต่อ)

n = 450

รายการประเมิน ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	ระดับปัจจัย			
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับที่
17 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการคมนาคม ถนน หนทางและสะพาน	3.79	.97	มาก	1
18 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ	3.70	.93	มาก	2
19 ชุมชนประสบความสำเร็จในการส่งปัญหาผ่าน อบต. ตามขั้นตอน เช่น การติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะ การสร้างแหล่งน้ำ	3.67	.87	มาก	4
20 ชุมชนสามารถสะท้อนการทำงานของ อบต. ที่ยังบกพร่องให้ มีการปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้	3.61	.94	มาก	5
ภาพรวมปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	3.83	.73	มาก	-

หมายเหตุ. * อบต. หมายถึง องค์การบริหารส่วนตำบล

จากตารางที่ 4.10 จากการวิเคราะห์ พบว่า ในภาพรวม ปัจจัยทางการเมืองของชุมชน จังหวัดตราด อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.83 เมื่อพิจารณารายตัวแปร เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ปรากฏดังนี้ ด้านปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง อยู่ในระดับมากทุกตัวแปร เรียงตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) ค่าเฉลี่ย 3.99 ลำดับที่ 2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) ค่าเฉลี่ย 3.87 และลำดับที่ 3 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ค่าเฉลี่ย 3.81 ลำดับที่ 4 การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ค่าเฉลี่ย 3.79 และ ลำดับที่ 5 การร่วมกันแก้ปัญหของชุมชนกับ อบต. (X35) ค่าเฉลี่ย 3.67

การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) ค่าเฉลี่ย 3.99 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 อบต. มีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยงการทำงาน โดยการแจ้งข่าวสารการปฏิบัติงานของ อบต. ให้คนในชุมชนรับรู้เป็นระยะค่าเฉลี่ย 3.97 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานของ อบต. ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุย การอ่าน ป้ายประกาศประชาสัมพันธ์ ค่าเฉลี่ย 3.93 ลำดับที่ 3 คนในชุมชนมีความสนใจและติดตามการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) อยู่เสมอ ค่าเฉลี่ย 3.88

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) ค่าเฉลี่ย 3.87 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปใช้สิทธิ ออกเสียงเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ค่าเฉลี่ย 4.17 ลำดับที่ 1 คนในชุมชนรักและหวงแหนประชาธิปไตย โดยไม่ซื้อสิทธิ ขายเสียงในการเลือกตั้งทุกระดับ ค่าเฉลี่ย 4.03 และลำดับที่ 3 คนในชุมชนให้ความสนใจติดตามข่าวสาร เกี่ยวกับการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอย่างสม่ำเสมอ ค่าเฉลี่ย 4.02 และลำดับสุดท้าย ในการเลือกตัวแทนเพื่อเป็นผู้นำของชุมชนไม่คำนึงถึงพวกพ้องแต่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ค่าเฉลี่ย 3.73

การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ค่าเฉลี่ย 3.81 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ ลำดับที่ 2 ค่าเฉลี่ย 3.83 และ ลำดับที่ 3 ชุมชนมีการร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ต่อชุมชน ค่าเฉลี่ย 3.79

การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ค่าเฉลี่ย 3.79 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 เมื่อมีความขัดแย้งในชุมชน ผู้นำทางการเมืองสามารถใช้หลักการประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาโดยการที่คนในชุมชนยอมรับมติจากเสียงส่วนใหญ่ ค่าเฉลี่ย 3.81 ลำดับที่ 2 คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือผู้นำเชื่อฟังความคิดเห็นของผู้นำในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ค่าเฉลี่ย 3.78

การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนกับ อบต. (X35) ค่าเฉลี่ย 3.67 พิจารณารายข้อตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการคมนาคม ถนน หนทางและสะพาน ค่าเฉลี่ย ค่าเฉลี่ย 3.79 ลำดับที่ 2 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องแหล่งน้ำ ค่าเฉลี่ย 3.69 ลำดับที่ 3 ชุมชนได้รับการตอบสนองจาก อบต. ในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ค่าเฉลี่ย 3.70 และลำดับสุดท้าย ชุมชนอาศัยองค์การบริหารงานส่วนท้องถิ่นในการแก้ปัญหของชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากส่วนกลาง ค่าเฉลี่ย 3.58

4.3 ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอื่น ๆ เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของชุมชน

4.3.1 ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว ชุมชน มีความเข้มแข็งอยู่ดีกินดี

ตารางที่ 4.11 ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว ชุมชน มีความเข้มแข็งอยู่ดีกินดี

ลำดับ	รายการ	ความถี่
1	การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในครอบครัวและสังคม ประชาชนต้องรู้หลักการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความซื่อสัตย์ ประหยัด ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ต้องไม่กู้ยืมจากนายทุน ทำเท่าที่ทำได้ให้พอกับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ	87
2	ต้องยึดมั่นในคุณธรรม และปฏิบัติทุกๆ คน เช่น ความซื่อสัตย์ ประหยัด ความซื่อสัตย์ เสียสละ ไม่เห็นประโยชน์ส่วนตัว	74
3	การลดต้นทุนการผลิต เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพ ทำการเกษตร เป็นหลักจึงมักประสบปัญหา การขาดทุน เพราะต้นทุนการผลิตสูง แต่ผลผลิตมีราคาต่ำ ชุมชนจึงร่วมกันหาวิธีแก้ ซึ่งก็มีอยู่หลายวิธี แต่วิธีหนึ่งที่น่าสนใจได้ผลดี คือการลดต้นทุน ในเรื่องของปุ๋ย – ยาฆ่าแมลง จากการที่เคยซื้อใช้ หันมาผลิตใช้เองในครัวเรือน ตามความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จพอสมควร เป็นที่น่าพอใจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญ	66
4	ประชาชนต้องไม่เลื่องลาง ไม่เลื่องลาชีพ ไม่เล่นการพนัน ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด รู้จักประหยัดอดออม ขยันขันแข็งในการทำมาหากิน มีความอยู่ดี กินดี สมควรสามัคคีกัน	59
5	มีพืชพันธุ์ธัญญาหารที่พอเพียงความอุดมสมบูรณ์ เช่น ปลา และสัตว์ทะเล ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าปลูกอะไรก็งอกงาม ความสวยงามของธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีโรงแรม รีสอร์ท เป็นตลาดในการรับซื้ออาหาร	56
6	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน เพื่อช่วยในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนให้เข้มแข็งความรัก ความสามัคคีในชุมชน	47
7	ความเสียสละ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อช่วยกันพัฒนาชุมชน การมีน้ำใจช่วยเหลือ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันของคนในชุมชน	44
8	ปัจจัยสำคัญขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางการศึกษาของประชาชน	42

4.3.2 วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญา ของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ทำให้สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง

ตารางที่ 4.12 วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญา ของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ทำให้สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง

ลำดับ	รายการ	ความถี่
1	ส่วนสำคัญอย่างยิ่งจะทำให้หมู่บ้าน และชุมชนเข้มแข็ง บ้านโครงสร้างพื้นฐานของครอบครัว วัด ประชาชนเข้าวัดทำบุญ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด โรงเรียน เพื่อเป็นการสร้างคนในอนาคตก็คือการสร้างชาติ	88
2	จิตสำนึกการรักชุมชน รักบ้านเกิด ให้เยาวชน คนรุ่นใหม่ ตั้งแต่เด็ก, ปิดกั้นวัฒนธรรมทางตะวันตกที่ไม่ดี ส่งเสริมวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ดั้งเดิมให้แก่เยาวชน สร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดี การเมืองใหม่ให้แก่เยาวชน โดยเริ่มตั้งแต่อนุบาล สร้างคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม ทุกระดับชั้น	82
3	วิถีชีวิตในด้านการประกอบอาชีพสุจริตของคนในชุมชน ถือเป็นจุดเด่นของชุมชน เพราะคนในชุมชนมีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ ทำให้ชุมชนอยู่กันได้โดย ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีการลักเล็ก ขโมยน้อย	79
4	ประเพณีที่คนในชุมชนยังให้ความสำคัญ และสืบทอดกันมา คือ 1. การบวชนาค เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา แต่ตอบแทนพระคุณพ่อแม่ 2. ประเพณีทำบุญ รดน้ำขอพรในวันสงกรานต์ของทุกปี 3. ประเพณี ลอยกระทง เพื่อขอขมาต่อพระแม่คงคา และ 4. คือ การนำอาหารหวานคาวไปทำบุญที่วัดทุก ๆ วันพระ โดยเฉพาะฤดูเข้าพรรษา	75
5	ขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนา เช่นสงกรานต์ วันลอยกระทง การละเล่นพื้นบ้าน เช่นสะบ้าทอด (เล่นประจำ) และอย่าเน้นธุรกิจอย่างเดียว	67
6	การลงแขกในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว ประเพณีบวชนาค งานศพ ประเพณีสงกรานต์	56
7	วิถีชีวิตที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งคือ ความรัก ความสามัคคี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในชุมชน มีประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น วันสำคัญทางศาสนาอันดีงาม เช่นการสงฆ์น้ำพระขอพรผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุในชุมชนมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีอย่างยิ่งในด้านจิตใจของคนในชุมชน	52
8	จากขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เป็นจุดเด่นของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นประเพณีที่เป็นจุดเด่นของชุมชนส่วนใหญ่ จะเป็นประเพณีตามกาลเวลา อย่างเช่น วันปีใหม่ สงกรานต์ ตรุษจีน งานบวช งานแต่ง งานศพ จะถือว่าชุมชนได้ทำกินโดยไม่ต้องนัดหมาย	48

ตารางที่ 4.12 (ต่อ)

ลำดับ	รายการ	ความถี่
9	ประชาชนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน และกัน รู้จักการดำเนินชีวิตของแต่ละคนได้อย่างราบรื่น ฐานบรรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นได้ดี	44
10	ทำอาชีพการเกษตร ยึดถือศาสนา และเคารพนับถือผู้ที่สูงวัยกว่า ภูมิปัญญาด้านการเกษตร มีการพัฒนาอาชีพในการพัฒนาทำสวนผลไม้	42
11	ประชาชนมีความรักความสามัคคี และยังดำเนินชีวิตตามวิถีไทย ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากพอ	40
12	ประชาชนมารวมกัน ทำบุญใส่บาตร รักษาอุโบสถในวันสำคัญทางศาสนาเป็นประจำ และในกลุ่มของแม่บ้าน กลุ่มเกษตรก็มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน มีสินค้าของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรในหมู่บ้านชุมชน	38
13	การรักษาอาชีพที่บรรพบุรุษทำไว้ให้คงอยู่ต่อไป เช่น ชาวประมง และการทำกะปิ การทำน้ำพริก เป็นต้น	35
14	การไปวัดในวันพระช่วงเช้าพรรษา, การบวช ลูกชายทุกบ้านจะบวช 1 พรรษาทุกคน พ่อ – แม่ ญาติพี่น้อง จะเข้าวัดทำบุญ, กะปิ เกาะช้าง OTOP ของเกาะช้าง เช่นสินค้าสำคัญ, เจ้าพ่อเกาะช้าง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเกาะช้าง	34
15	อาชีพทำประมงน้ำจืด – น้ำเค็ม ทำการเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง เดิมตามพ่อหลวง บางครั้งก็ยังหาเงินลำบาก บางที่ได้มาก บางที่ได้น้อย ใช้จ่ายแบบประหยัด คิคมมาก สร้างน้อยแบบพออยู่พอกินของชุมชน	32
16	ด้านศีลธรรมของคนในชุมชน ในการช่วยเหลือกันเวลาที่มิจานบุญ หรืองานประเพณีประจำปี เช่น การบวช การตักบาตรเทโวในวันออกพรรษา เป็นต้น	30

4.3.3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำงานของผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล

ตารางที่ 4.13 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำงานของผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล

ลำดับ	รายการ	ความถี่
1	ผู้นำชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบลควรจัดทำความคิดเห็นจากชุมชน เป็นระยะ เช่น ทุก 3 เดือน เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับแผนต่าง ๆ ของชุมชน เช่น แผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ของหมู่บ้าน และยังมีเวลาที่จะปรับแผนแม่บทในชุมชนได้อย่างถูกต้องตามความต้องการของประชาชนในชุมชน	97
2	ผู้นำต้องทำงานเพื่อประชาชนอย่างจริงจัง เมื่อคิดทำงานการเมือง เช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ต้องอุทิศตนเพื่อประชาชนสังคม	94
3	ผู้นำชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบลจะต้องเป็นผู้เสียสละ และมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์เป็นอันดับแรก	85
4	ต้องการเห็นผู้นำชุมชน และอบต. มีจิตอาสามากขึ้นเรื่อย ๆ สามารถนำปัญหาของชุมชนเข้าสู่กระบวนการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น	77
5	ชุมชนกับองค์การบริหารส่วนตำบลควรร่วมกันทำงานแนวคิดเสนอแนะให้กันเพื่อการพัฒนา ต้องการให้ผู้นำชุมชนใช้หลักการปกครองแบบบูรณาการร่วมกับชาวบ้าน	67
6	ผู้นำชุมชนควรให้ความสำคัญในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนมากขึ้น, ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำท้องที่ที่มีการร่วมมือกันเป็นอย่างดี และประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นอย่างดี	32
7	ผู้นำชุมชน และอบต. ต้องมีความคิดริเริ่ม และมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน เป็นใหญ่ โดยยึดหลักความต้องการของประชาชนที่อยู่ในกรอบกฎหมายกำหนด และมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน	29
8	เร่งแก้ปัญหาของท้องถิ่น ต้องการพัฒนาชุมชน อาทิเช่น สะพานเดินเท้าทุกซอย ถนนลาดยางคอนกรีต เป็นต้น ดูแลน้ำทรัพยากรธรรมชาติ อนุรักษ์ป่าชายเลน และทำการประมง ความสะอาด พัฒนาชุมชน ศาสนา วัฒนธรรม ดูแลชุมชนไทยเข้มแข็งเป็นแรงศรัทธาของสังคม หมู่บ้านเจริญก้าวหน้า	24
9	ยังขาดการมีส่วนร่วมในหลาย ๆ ส่วน ทั้งท้องที่ ท้องถิ่น และประชาชน	11

ตารางที่ 4.13 (ต่อ)

ลำดับ	รายการ	ความถี่
10	ผู้นำชุมชนเอาใจใส่งานดี แต่การดำเนินงานล่าช้าไปบ้าง	9
11	ผู้นำขาดความเสถียรต่อการปฏิบัติหน้าที่บางเรื่อง, ควรสืบหาข้อมูลปัญหาในชุมชนแล้วช่วยเหลือแก้ไข	7
12	ผู้นำในชุมชนควรมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความใจกว้าง เป็นกันเองกับคนในชุมชน ไม่ควรนำปัญหาส่วนตัวกับการทำงานในการเป็นผู้นำในชุมชน	5
13	อบต. มักถูกรอรับจากองค์กรต่อไปนี้ 1) ราชการ ครอบงำด้วยระเบียบการงบประมาณ 2) นายทุน ผู้ประกอบการ 3) นักการเมืองในภาคส่วนที่ใหญ่กว่า เช่น อบจ. หรือส.ส	3

4.4 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และความเข้มแข็งของชุมชน ใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product correlation coefficient) ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.14 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด

ปัจจัย	ความเข้มแข็ง ของชุมชน	ปัจจัยพื้นฐาน ทางเศรษฐกิจ	ปัจจัยพื้นฐาน ทางสังคม	ปัจจัยพื้นฐาน ทางการเมือง
ความเข้มแข็งของชุมชน	1			
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	.764**	1		
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม	.816**	.821**	1	
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง	.767**	.684**	.837**	1

จากตารางที่ 4.14 โดยภาพรวมพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมืองมีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อ พิจารณาความสัมพันธ์ในแต่ละด้าน พบว่า ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมมีความสัมพันธ์มากที่สุด ($r=0.816$)

รองลงมา คือ ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ($r=0.767$) และ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับปัจจัยทางการเมือง ($r=0.764$) เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ในแต่ละปัจจัย พบว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เช่นกัน

ในการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณนั้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเกณฑ์ตัวหนึ่งกับตัวแปรทำนายหลายๆตัว ซึ่งการวิเคราะห์นี้ มีข้อตกลงข้อหนึ่งว่า ตัวแปรทำนายเหล่านี้ ต้องไม่มีความสัมพันธ์กัน หรือหากสัมพันธ์กันก็ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สูงมากนัก แต่ในทางปฏิบัติบางครั้ง มักพบว่า ตัวแปรทำนายมีความสัมพันธ์กันสูง ในกรณีตัวแปรทำนายเพียง 2 ตัว มีความสัมพันธ์กันสูง เรียกว่า Collinearity และในกรณีตัวแปรทำนายมากกว่า 2 ตัว มีความสัมพันธ์กันสูง เรียกว่า Multicollinearity

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบ Collinearity โดยการหาค่าองค์ประกอบความแปรปรวนที่สูงเกินจริง (Variance Inflation Factor: VIF) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของตัวแปรทำนายหนึ่งโดยการถดถอยบนตัวแปรทำนายตัวอื่นๆ โดยการคำนวณหาค่า VIF ของตัวแปรทำนายใดๆ ได้จากสูตร

$$VIF(X) = \frac{1}{1-R_1^2}$$

R_2 คือ สัมประสิทธิ์ของการตัดสินใจโดยการถดถอย X_i บนตัวแปรอิสระอื่นๆ

หากตัวแปรทั้งหมดไม่มีความสัมพันธ์กัน ค่า VIF จะมีค่าเป็น 1 และพิสัยของค่า VIF อยู่ในช่วง 1 ถึงอนันต์ ส่วนเกณฑ์ในการพิจารณา VIF นั้น ตัวแปรทำนายทั้งสองตัวจะเกิดปัญหา Collinearity ก็ต่อเมื่อ ค่า VIF ตั้งแต่ 10 ขึ้นไป (ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์ และอุทัยวรรณ สายพัฒนา, 2547, หน้า 55-62)

ผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบภาวะ Collinearity ของตัวแปรทำนายทั้งหมด โดยวิธีการดังกล่าว พบว่า ค่า VIF ความสัมพันธ์ของตัวแปรทำนาย ในการวิจัยครั้งนี้ ค่า VIF อยู่ในช่วงระหว่าง 1.05-3.40 ซึ่งน้อยกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือ ค่า VIF ตั้งแต่ 10 ขึ้นไป ดังนั้น ตัวแปรทำนายที่ตรวจสอบในการวิจัยในครั้งนี้ จึงไม่เกิดภาวะ Collinearity

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product correlation coefficient) ดังรายละเอียดในตาราง ที่ 4.12

ตารางที่ 4.15 การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product correlation coefficient) องค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	Ytot	Y1	Y2	Y3	Y4
X11	1												
X12	.490**	1											
X13	.339**	.546**	1										
X14	.446**	.581**	.501**	1									
X15	.320**	.576**	.486**	.635**	1								
X16	.526**	.601**	.445**	.567**	.577**	1							
X17	.602**	.668**	.449**	.664**	.581**	.718**	1						
X18	.499**	.614**	.414**	.495**	.527**	.615**	.749**	1					
Ytot	.467**	.710**	.541**	.606**	.631**	.555**	.724**	.623**	1				
Y1	.428**	.638**	.391**	.508**	.558**	.497**	.650**	.572**	.897**	1			
Y2	.291**	.618**	.480**	.430**	.490**	.416**	.517**	.475**	.872**	.688**	1		
Y3	.422**	.573**	.530**	.537**	.580**	.500**	.684**	.547**	.899**	.737**	.708**	1	
Y4	.530**	.691**	.555**	.704**	.623**	.566**	.737**	.625**	.883**	.701**	.699**	.777**	1
	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X28	Ytot	Y1	Y2	Y3	Y4
X21	1												
X22	.699**	1											
X23	.603**	.597**	1										
X24	.635**	.637**	.664**	1									
X25	.663**	.548**	.654**	.682**	1								
X26	.731**	.580**	.619**	.676**	.770**	1							
X27	.700**	.638**	.629**	.707**	.677**	.727**	1						
X28	.612**	.615**	.682**	.691**	.640**	.660**	.746**	1					
Ytot	.707**	.669**	.620**	.653**	.634**	.660**	.671**	.775**	1				
Y1	.593**	.594**	.462**	.521**	.504**	.548**	.546**	.663**	.897**	1			
Y2	.567**	.549**	.582**	.572**	.501**	.518**	.539**	.670**	.872**	.688**	1		
Y3	.622**	.551**	.572**	.605**	.635**	.653**	.605**	.729**	.899**	.737**	.708**	1	
Y4	.749**	.692**	.613**	.643**	.643**	.647**	.720**	.700**	.883**	.701**	.699**	.777**	1

ตารางที่ 4.15 (ต่อ)

	x31	x32	x33	x34	x35	Ytot	Y1	Y2	Y3	Y4
x31	1									
x32	.816**	1								
x33	.708**	.736**	1							
x34	.838**	.732**	.740**	1						
x35	.619**	.528**	.713**	.679**	1					
Ytot	.737**	.684**	.653**	.680**	.654**	1				
Y1	.598**	.549**	.517**	.554**	.559**	.897**	1			
Y2	.633**	.579**	.557**	.576**	.529**	.872**	.688**	1		
Y3	.717**	.640**	.634**	.693**	.631**	.899**	.737**	.708**	1	
Y4	.693**	.688**	.637**	.612**	.617**	.883**	.701**	.699**	.777**	1

หมายเหตุ. **Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

จากตารางที่ 4.15 พบว่า ตัวแปรด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในภาพรวม และรายด้านมีความสัมพันธ์ ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณารายตัวแปร ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ พบว่า การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) มีความสัมพันธ์มากที่สุด ($r = 0.724$) รองลงมา คือ ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ($r = 0.710$) การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) ($r = 0.631$) และมีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด คือ ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ($r = 0.467$) ตัวแปรด้านปัจจัยพื้นฐานทางสังคม พบว่า การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) มีความสัมพันธ์ สูงสุด ($r = 0.775$) รองลงมา คือ การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X21) และ มีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด ($r = 0.620$) คือ ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) สำหรับตัวแปรด้าน ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง พบว่า การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) มีความสัมพันธ์มากที่สุด ($r = 0.737$) รองลงมา คือ การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ($r = 0.684$) และตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด คือ การร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน (X35) ($r = 0.654$)

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (Simple Regression Analysis) และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.16 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	b	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่	1.220	.100	-	12.153	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO)	.731	.029	.764	25.024	.000

หมายเหตุ. $R^2 = 0.583$ SEE = 0.414 F= 629.205 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.16 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ 0.583 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 58.30 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.414 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐานได้ดังนี้

$$Y_{tot} = 1.220 + 0.731ECO$$

$$Z'_y = 0.764ECO$$

ตารางที่ 4.17 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่	.968	.092		10.466	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (soc)	.737	.025	.816	29.906	.000

หมายเหตุ. $R^2 = 0.666$ SEE = 0.371 F= 894.374 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.17 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด คือ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.816 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ 0.666 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมสามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 66.60 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.371 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{tot} = 0.968 + 0.737SOC$$

$$Z'_y = 0.816SOC$$

ตารางที่ 4.18 การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเดียว (simple regression analysis) ปัจจัยพื้นฐานทาง การเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่	1.091	.104		10.458	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL)	.677	.027	.767	25.281	.000

หมายเหตุ. $R^2 = 0.767$ SEE = 0.412 F = 639.132 Sig of F = .000

จากตารางที่ 4.18 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนใน จังหวัดตราด คือ ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.767 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ 0.588 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 58.80 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.412 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{tot} = 1.091 + 0.677POL$$

$$Z'_y = 0.767POL$$

ตารางที่ 4.19 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ของ ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราดโดยภาพรวม (Y_{tot})

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	b	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่	.657	.092		7.113	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO)	.277	.042	.289	6.553	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC)	.310	.053	.343	5.820	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL)	.249	.041	.282	6.108	.000
ค่าคงที่	.836	.085	-	9.844	.000
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	.277	.038	.343	7.297	.000
X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต	.194	.034	.257	5.737	.000
X12 การยอมรับผู้นำในชุมชน	.106	.029	.137	3.619	.000
X31 การยอมรับผู้นำในชุมชน	.145	.030	.201	4.850	.000
X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ	.094	.023	.143	4.183	.000
X11 ความเข้มแข็งของการผลิต	.069	.023	.090	2.923	.004

หมายเหตุ. $R^2 = 0.717$ SEE = 0.342 F= 376.14 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.19 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ .847 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ .717 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 71.70 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.342 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{tot} = 0.657 + 0.249POL + 0.277ECO + 0.310SOC$$

$$Z'_y = 0.282POL + 0.289ECO + 0.343SOC$$

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{tot} = 0.836 + 0.277X_{28} + 0.194X_{17} + 0.106X_{12} + 0.145X_{31} + 0.094X_{15} + 0.069X_{11}$$

$$Z'_y = 0.343X_{28} + 0.257X_{17} + 0.137X_{12} + 0.201X_{31} + 0.143X_{15} + 0.90X_{11}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคมมีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม (Y_{tot}) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และการยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ในปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) และความเข้มแข็ง ของการผลิต (X11) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ตามลำดับ หมายความว่า ชุมชนที่มีการจัดระเบียบสังคมของชุมชนได้ดี คนในชุมชนมีการบูรณาการความรู้ในการผลิตมาก คนในชุมชนยอมรับผู้นำในชุมชนสูง คนในชุมชนมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ และ มีความเข้มแข็งของการผลิตในชุมชน มีผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นตามไปด้วย

ตารางที่ 4.20 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่(Constant)	.943	.126		7.457	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ(ECO)	.377	.058	.377	6.514	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC)	.173	.073	.183	2.372	.034
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง(POL)	.200	.056	.217	3.587	.000
ค่าคงที่ (constant)	1.216	.121		10.016	.000
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	.374	.048	.443	7.756	.000

ตารางที่ 4.20 (ต่อ)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต	.223	.043	.283	5.167	.000
X12 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	.164	.039	.202	4.189	.000
X13 บริบททางกายภาพของชุมชน	.161	.035	-.188	4.537	.000
X22 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	.123	.036	.163	3.420	.001
X24 การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน	.132	.046	.146	2.849	.005
X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ	.073	.029	.106	2.533	.012
X27 บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม	.136	.045	.167	3.042	.002
X32 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ	.111	.037	.155	3.026	.003
X11 ความเข้มแข็งของการผลิต	.079	.032	.098	2.479	.014

หมายเหตุ. $R^2 = 0.514$ SEE = 0.469 F= 157.096 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.20 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ(ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.717 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ .514 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) ได้ร้อยละ 51.40 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.469 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_1 = 0.943 + 0.200POL + 0.377ECO + 0.173SOC$$

$$Z'_y = 0.217POL + 0.377ECO + 0.183SOC$$

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_1 = 1.216 + 0.374X_{28} + 0.223X_{17} + 0.164X_{12} + 0.161X_{13} + 0.123X_{22} + 0.132X_{24} + 0.073X_{15} + 0.136X_{27} + 0.111X_{32} + 0.079X_{11}$$

$$Z'_y = 0.443X_{28} + 0.283X_{17} + 0.202X_{12} - 0.188X_{13} + 0.163X_{22} + 0.146X_{24} + 0.106X_{15} + 0.167X_{27} + 0.155X_{32} + 0.098X_{11}$$

ผลจากการวิเคราะห์ พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X_{28}) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคมมีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) ของชุมชนมากที่สุด รองลงมาตามลำดับ คือ ชุมชนที่มีการบูรณาการความรู้ในการผลิต (X_{17}) ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X_{12}) บริบททางกายภาพของชุมชน (X_{13}) การมีของโลททัศน์ด้านนิเวศ (X_{15}) ความเข้มแข็งของการผลิต (X_{11}) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X_{22}) การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน (X_{24}) บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X_{27}) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X_{32}) ในปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง จะมีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

ตารางที่ 4.21 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน (Y_2)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่ (constant)	1.294	.129		10.006	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO)	.023	.059	.023	.382	.702
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC)	.434	.074	.463	5.825	.000

ตารางที่ 4.21 (ต่อ)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL)	.220	.057	.240	3.851	.000
(constant)	1.317	.125		10.543	.000
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	.311	.049	.371	6.313	.000
X12 ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	.248	.040	.308	6.143	.000
X23 ความสามัคคีของคนในชุมชน	.077	.035	.111	2.201	.028
X14 เครือข่ายความรู้ของชุมชน	.145	.042	.178	3.497	.001
X33 การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของ องค์การบริหารส่วนตำบล	.105	.045	.123	2.343	.020
X21 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์	.087	.042	.125	2.106	.036

หมายเหตุ. $R^2 = 0.484$ SEE = 0.478 F= 139.851 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.21 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน (Y_2) คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ(ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.695 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ .484 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย (Y_2) ได้ร้อยละ 48.40 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.478 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_2 = 1.204 + 0.220POL + 0.023ECO + 0.422SOC$$

$$Z_y = 0.240POL + 0.023ECO + 0.463SOC$$

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน (Y_2) ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_2 = 1.317 + 0.311X_{28} + 0.248X_{12} + 0.077X_{23} + 0.145X_{14} + 0.105X_{33} + 0.087X_{21}$$

$$Z'_y = 0.371X_{28} + 0.308X_{12} + 0.111X_{23} + 0.178X_{14} + 0.123X_{33} + 0.125X_{21}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน (Y₂) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) และการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X21) ตามลำดับ หมายความว่า การที่ชุมชนมีการจัดระเบียบสังคมที่ดี กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนมีความเข้มแข็ง ความสามัคคีของคนในชุมชนมีมาก การมีเครือข่ายความรู้ของชุมชน ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล และการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยสูงตามไปด้วย

ตารางที่ 4.22 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y₃)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่ (Constant)	.049	.134		.364	.716
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO)	.250	.061	.206	4.086	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม SOC)	.302	.077	.263	3.921	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง(POL)	.436	.059	.389	7.395	.000
(constant) ค่าคงที่	.293	.125		2.344	.020
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	.289	.056	.281	5.150	.000
X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต	.282	.046	.294	6.150	.000

ตารางที่ 4.22 (ต่อ)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
X34 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของ คนในชุมชน	.154	.052	.160	2.954	.003
X31 การยอมรับผู้นำในชุมชน	.200	.053	.219	3.758	.000
X25 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน	.158	.043	.169	3.665	.000
X27 บทบาทของผู้อาวุโสในการ ถ่ายทอดวัฒนธรรม	.113	.050	.115	2.241	.025
X15 การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ	.128	.032	.153	3.946	.000

หมายเหตุ. $R^2 = 0.632$ SEE = 0.496 F= 255.434 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.22 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3) คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) X ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.795 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ .632 แสดงว่าตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย (Y_2) ได้ร้อยละ 63.20 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.496 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_3 = 0.049 + 0.436POL + 0.250ECO + 0.268SOC$$

$$Z_y = 0.389POL + 0.206ECO + 0.234SOC$$

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3) ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_3 = 0.293 + 0.289X_{28} + .282X_{17} + .154X_{34} + 0.200X_{31} + .158X_{25} - 0.113X_{27} + 0.128X_{15}$$

$$Z'_y = 0.281X_{28} + .294X_{17} + .160X_{34} + 0.219X_{31} + .169X_{25} - 0.115X_{27} + 0.153X_{15}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และตัวแปรด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ในปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (X25) บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X27) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม และการมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจตามลำดับ หมายความว่า ชุมชนที่มีการจัดระเบียบสังคมของชุมชนที่ดี มีการบูรณาการความรู้ในการผลิตมาก การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชนสูง การยอมรับผู้นำในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมาก บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรมยังดำเนินการมาก และการมีโลกทัศน์ด้านนิเวศสูง จะมีผลกับความเข้มแข็งของชุมชนด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชนสูงไปด้วย

ตารางที่ 4.23 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบ ENTER ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ด้านความรักและหวงแหนชุมชน (Y_4)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่(Constant)	.084	.114		-.734	.463
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO)	.486	.052	.410	9.322	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC)	.361	.066	.323	5.480	.000
ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL)	.197	.051	.179	3.882	.000
ค่าคงที่	.049	.106		.466	.641
X21 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์	.110	.036	.132	3.032	.003

ตารางที่ 4.23 (ต่อ)

ปัจจัยที่มีผล	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
X28 การจัดระเบียบสังคมของชุมชน	.059	.047	.059	1.243	.215
X17 การบูรณาการความรู้ในการผลิต	.185	.040	.198	4.613	.000
X32 การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ	.133	.039	.157	3.442	.001
X14 เครือข่ายความรู้ของชุมชน	.151	.037	.155	4.041	.000
X22 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	.140	.033	.156	4.276	.000
X11 ความเข้มแข็งของการผลิต	.136	.029	.143	4.749	.000

หมายเหตุ. $R^2 = 0.716$ SEE = 0.423 F = 379.547 Sig. of F = .000

จากตารางที่ 4.23 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความรักและห่วงใยชุมชน (Y_4) คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.847 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ 0.716 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความรักและห่วงใยชุมชน (Y_4) ได้ถึงร้อยละ 71.60 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.423 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_4 = 0.084 + 0.197POL + 0.486ECO + 0.361SOC$$

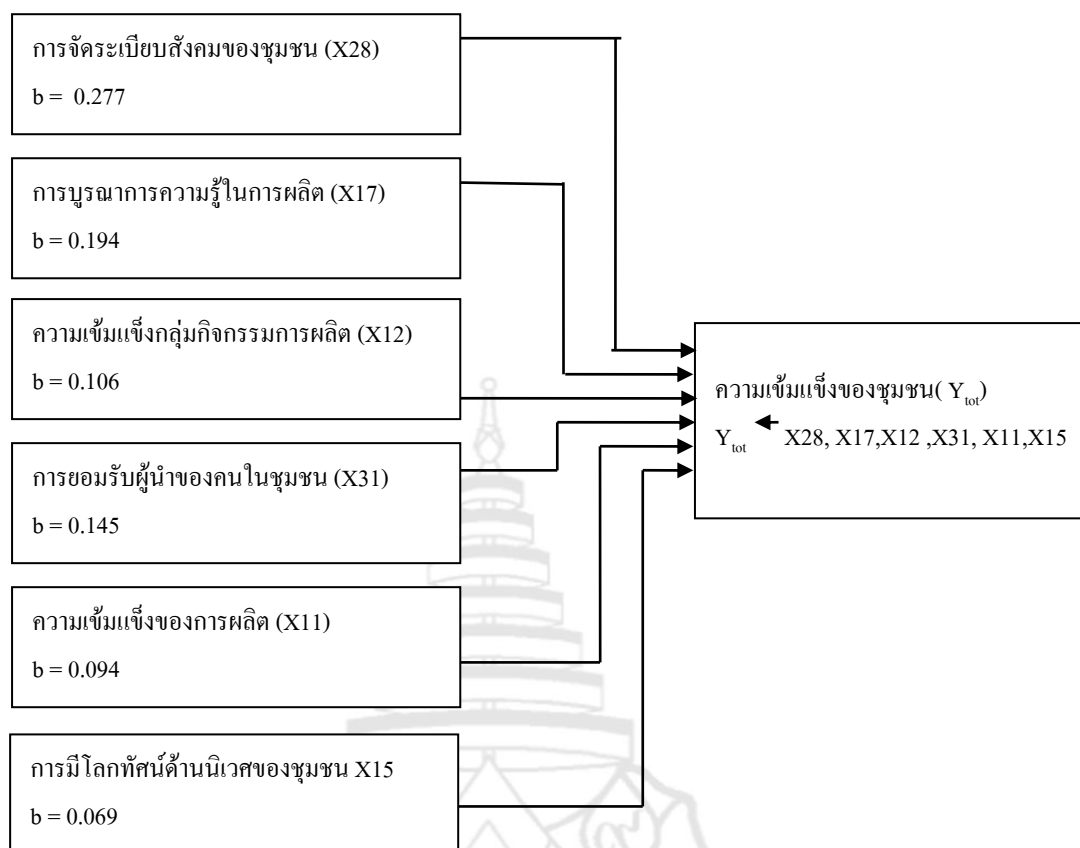
$$Z_y = 0.178POL + 0.410ECO + 0.323SOC$$

เมื่อนำองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความรักและห่วงใยชุมชน (Y_4) ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) มาจำแนกตัวแปรแล้ว สามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

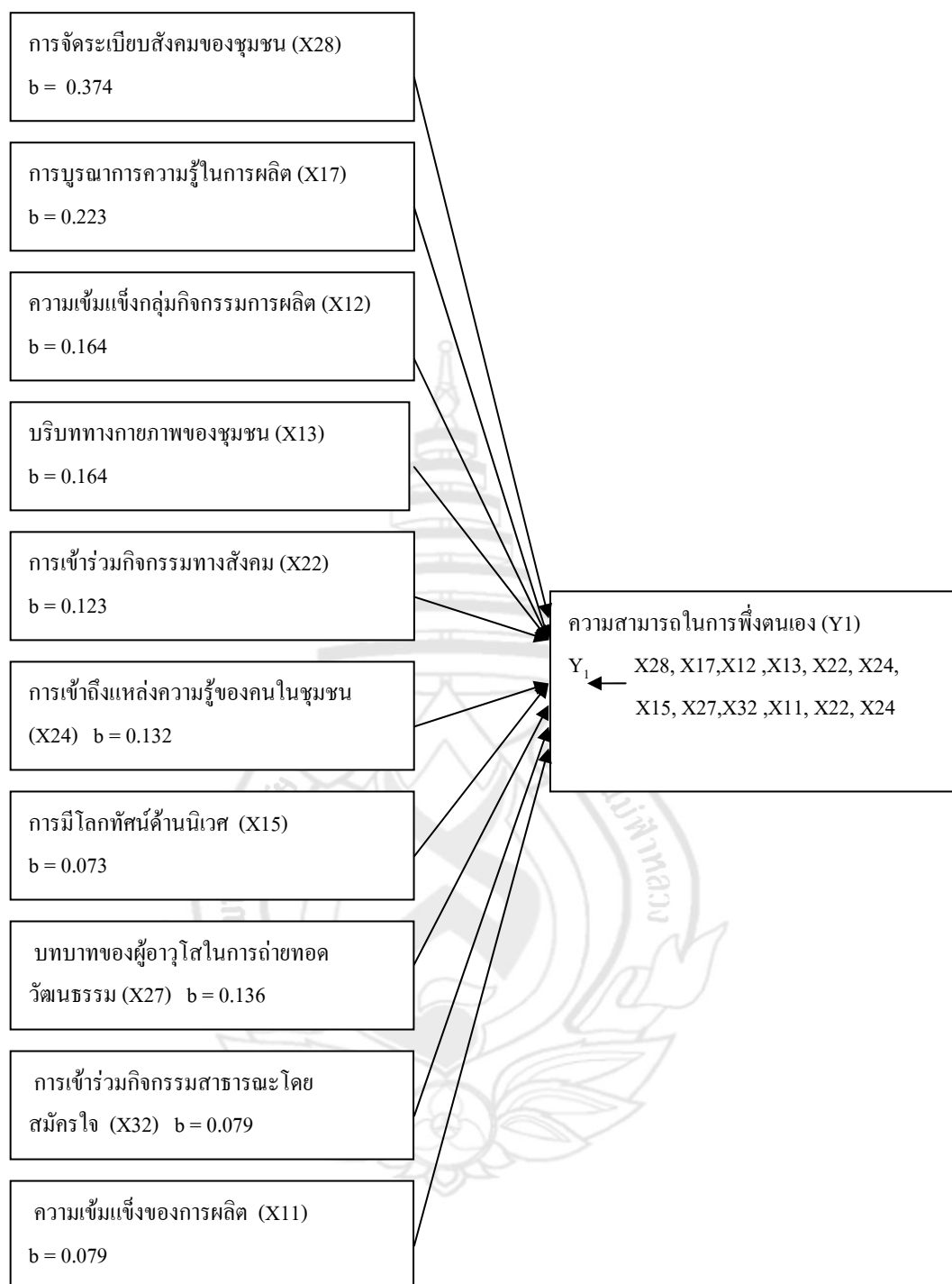
$$Y_4 = 0.049 + 0.110X_{21} + 0.059X_{28} + 0.059X_{17} + 0.133X_{32} + 0.151X_{14} + 0.140X_{22} + 0.136X_{11}$$

$$Z'_y = 0.132X_{21} + 0.036X_{28} + 0.198X_{17} + 0.157X_{32} + 0.155X_{14} + 0.156X_{22} + 0.143X_{11}$$

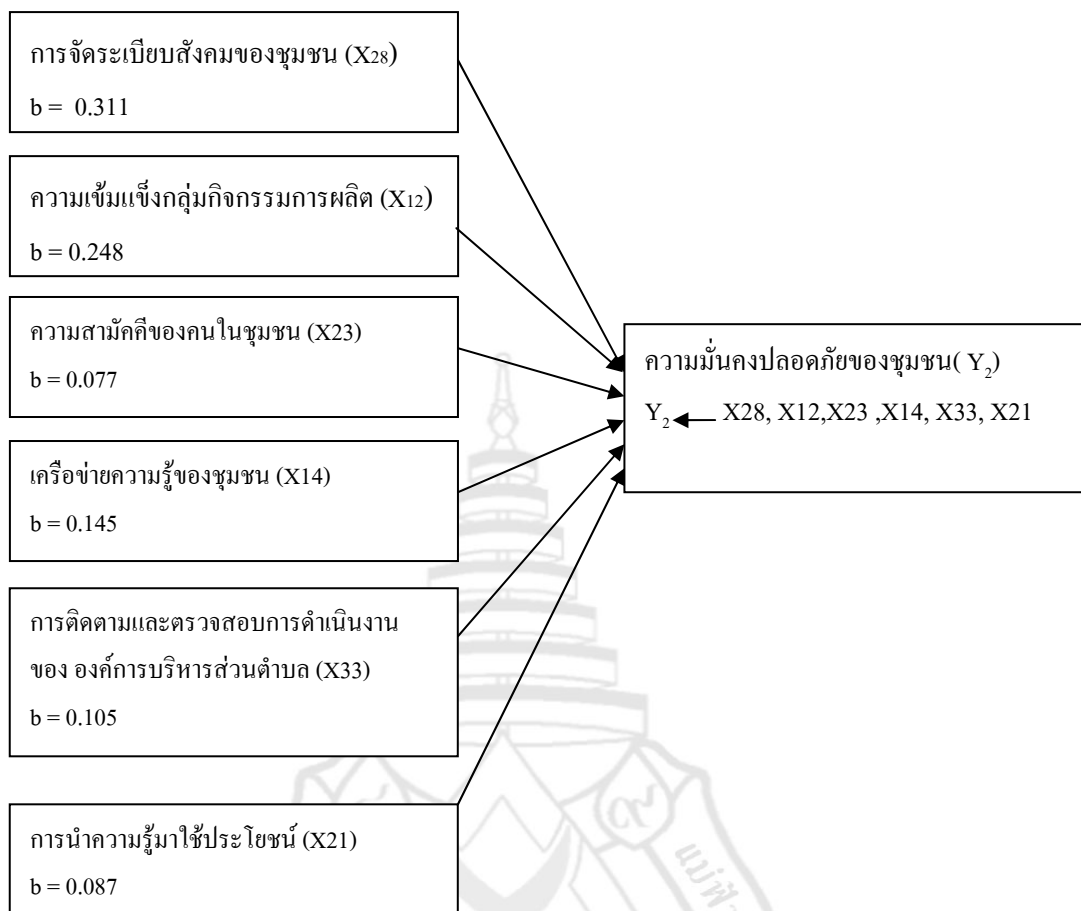
ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน (Y_4) ตัวแปรด้าน การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X_{21}) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคมมากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X_{28}) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต (X_{17}) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจตามลำดับ การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X_{32}) เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X_{14}) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X_{22}) ความเข้มแข็งของการผลิต (X_{11}) หมายความว่า ชุมชนที่มีการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ มีการจัดระเบียบสังคมของชุมชนได้ดี การบูรณาการความรู้ในการผลิต คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายความรู้ของชุมชน ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและความเข้มแข็งของการผลิตของชุมชน จะมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนด้านความรักและหวงแหนชุมชนมากเช่นกัน

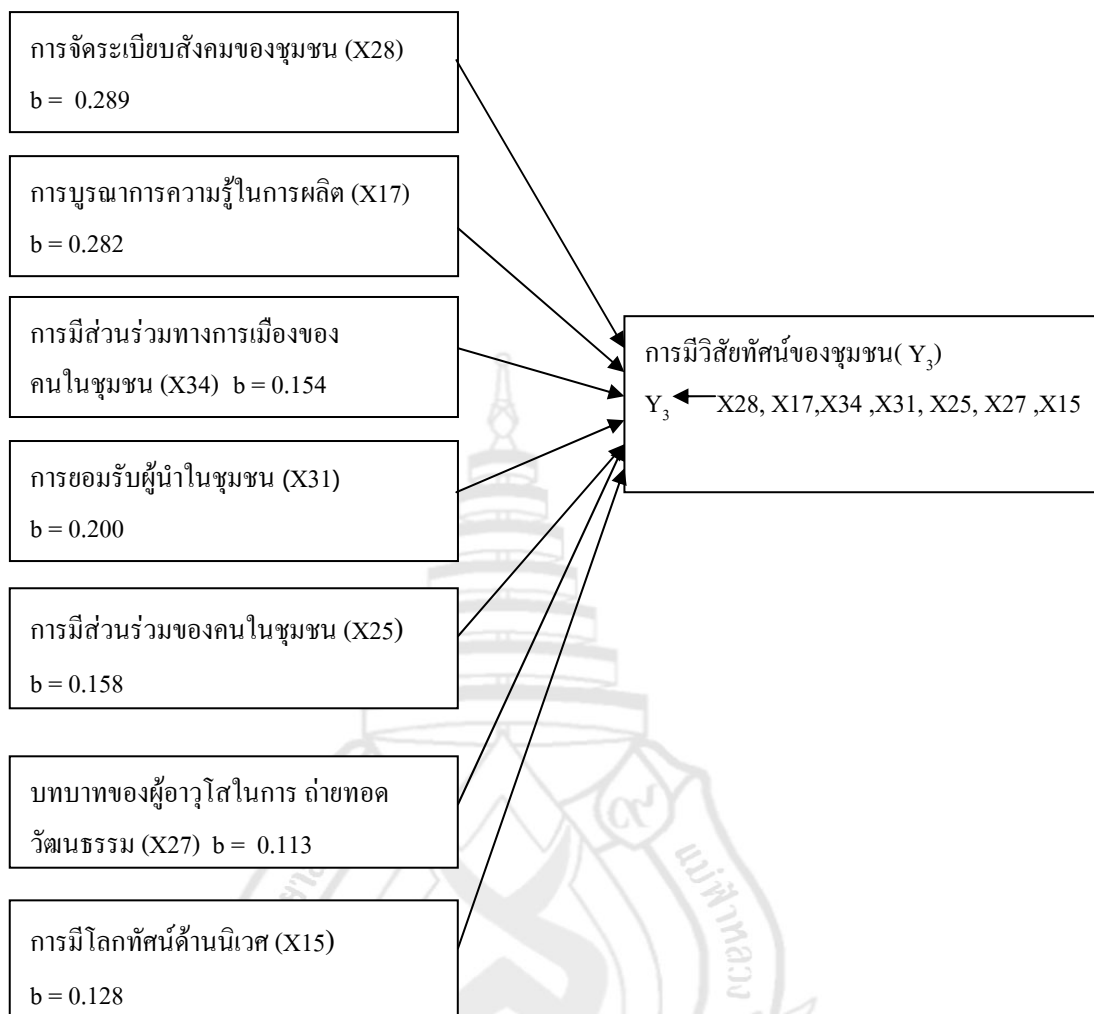
ภาพที่ 4.1 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มี
ผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ในภาพรวม

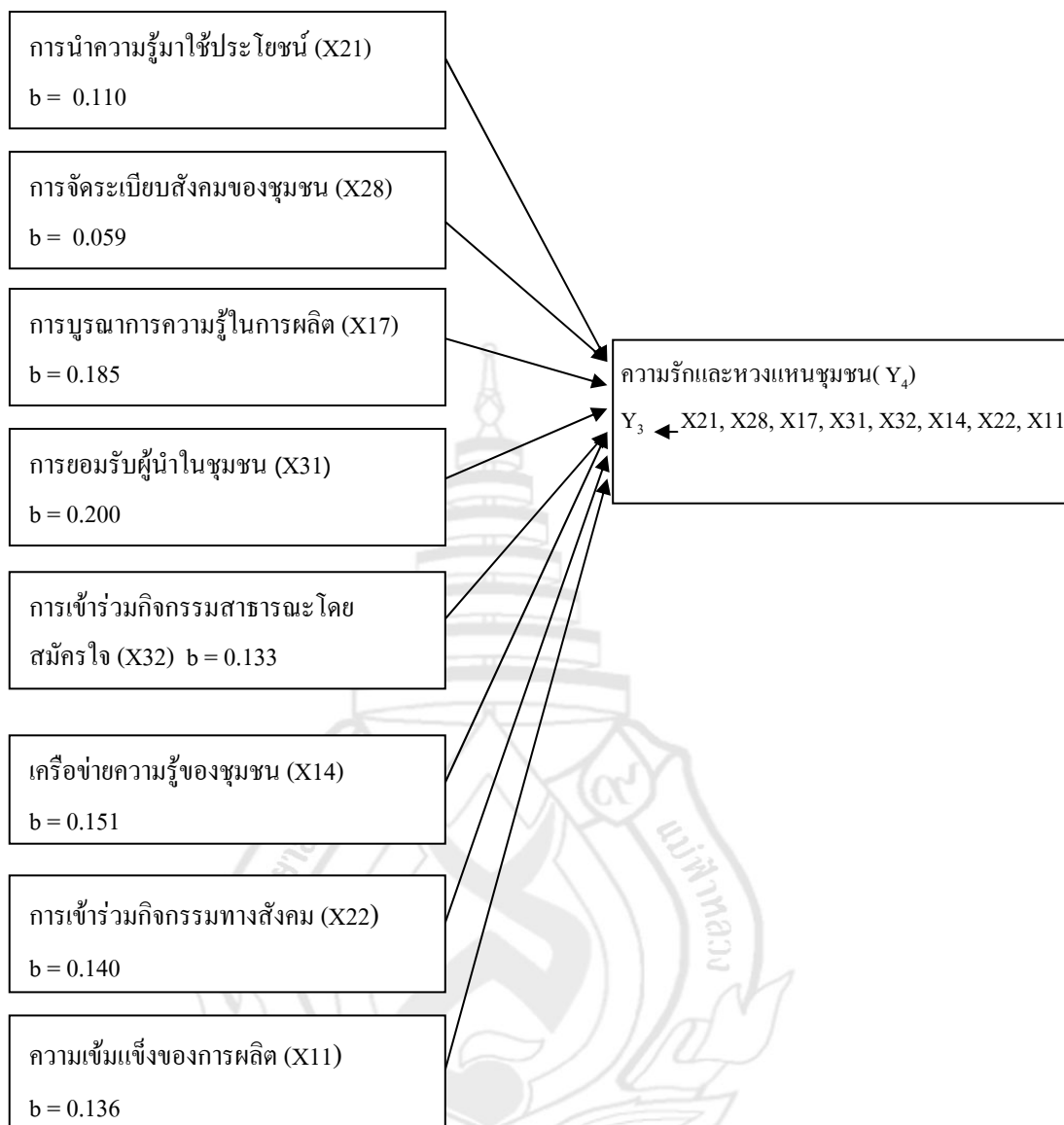
ภาพที่ 4.2 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง

ภาพที่ 4.3 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย

ภาพที่ 4.4 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน

ภาพที่ 4.5 สรุปผล การวิเคราะห์การถดถอย ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและ การเมือง
ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ด้านความรักและห่วงใยชุมชน

4.5 สรุปผลการสนทนากลุ่ม (focus group)

จากการประชุมสนทนากลุ่มเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด ณ วัดท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราดวันที่ 28 สิงหาคม 2553 มีผู้เข้าร่วม จำนวน 15 คน ประกอบด้วย เจ้าอาวาส วัดในพื้นที่ อำเภอเขาสมิง จำนวน 2 รูป นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง นักวิชาการสาธารณสุข เภสัชกรกลุ่มสัจจะ ครูโรงเรียนสังกัด การศึกษาขั้นพื้นฐาน ประธานสหกรณ์เครดิตยูเนียน และเลขานุการศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน เริ่มประชุมเวลา 18.30 น. ปิดประชุมเวลา 21.30 น. ผลการประชุมสรุปได้ ดังนี้

1. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว อยู่ดีกินดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง

ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ให้ข้อมูลว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพการทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ มังคุด และการทำประมง การเลี้ยงหอยนางรม หอยตะเภา เป็นอาชีพเสริมด้วย และนอกจากนี้ยังปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ทำให้มีรายได้มากกว่ารายจ่าย สามารถนำเงินมาจับจ่ายใช้สอยได้โดยไม่มีหนี้สิน ถึงแม้ว่าจะมีอาชีพรับจ้างก็ยังมีรายได้มากพอสมควร อ.สุวรรรัตน์ มนัสสินท์ และพระครูวิมล ได้กล่าวว่า ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน คือ มีที่สวน ที่นา และทะเล ที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพ ทางเกษตรและมีภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเกษตร ที่ว่า ฝนแปด แดดสี่ และมีเจ้าอาวาสคนก่อน ซึ่งเป็นผู้นำในการสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน และยกตัวอย่างว่า ผู้ที่เป็นลูกจ้างกริดยาง ยังมีรายได้วันละนับหมื่นบาท ทำให้สามารถสร้างฐานะ ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี พระครูภาวนาปัจฉิมเขต เจ้าอาวาสวัดวังตะเคียนกล่าวว่า ชาวบ้านมีการนำภูมิปัญญามาใช้ในการดำรงชีวิต และนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข และคุณป้าอัจฉรากล่าวว่า ในการประกอบอาชีพนั้น ไม่ได้ปลูกพืชชนิดใดพืชชนิดหนึ่งแต่อย่างเดียว แต่ปลูกหลายชนิดไปพร้อมกัน เป็นการกระจายความเสี่ยงเรื่องความเสียหายที่อาจเกิดจากภัยธรรมชาติ ทำให้ได้รับผลกระทบน้อย และที่สำคัญคือ ความขยัน ประหยัด และอดออม ก็จะทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ดีกินดี ชุมชนมีความเข้มแข็งได้ในที่สุด และท่านนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโสม กล่าวเสริมว่าปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ การดูแลสุขภาพ ร่วมกันของเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพและประชาชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีสุขภาพดีกันถ้วนหน้า ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลก็สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการด้วยอีกทางหนึ่ง เป็นการทำงานในลักษณะเกื้อกูลกัน

2. วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญา ด้านใดของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ทำให้สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง

ในชุมชนยังมีกิจกรรมร่วมกันที่เป็นการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต คือ การเผาเข้าหลาม ในเดือน 12 เพื่อนำมาแจกกันทั้งหมู่บ้านและส่วนหนึ่งนำไปทำบุญ และยังมีการทำบุญทุ่ง ทำบุญหนอง เพื่อความเป็นสิริมงคล ทำให้ชุมชนมีความสามัคคี และมีความช่วยเหลือเกื้อกูล แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย และยังมีการรักษาสีลปะการแสดงพื้นบ้านไว้ ได้แก่ละครชาตรี และหนังตะลุง โดยถ่ายทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ในปี 2546 ท่านเจ้าอาวาสวัดท่าโสมได้มีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนขึ้น ณ วัดท่าโสม เพื่อเป็นศูนย์รวมการรักษาวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นเอาไว้อย่างเหนียวแน่น และในปัจจุบันเด็กรุ่นหลังได้ให้ความสนใจมาฝึกซ้อม จนสามารถทำการแสดงได้เป็นอย่างดีได้นำชื่อเสียงมาสู่ชุมชน

3. การแก้ปัญหา การจัดระเบียบสังคมของชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชน

ระดับ บุญประสิทธิ์ (2553) ผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า ปกติชุมชนไม่ค่อยมีปัญหาเหมือนที่อื่น เพราะคนส่วนใหญ่มีอาชีพสุจริตอยู่อยู่กับการทำมาหากินจึงมีความสงบเรียบร้อยในกรณีที่เกิดปัญหาที่มีวิธีการแก้ปัญหาแบบใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เพราะผู้นำทั้งหลายส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีการไต่ถามเคลียร์ควบคุมมิให้บุตรหลานทะเลาะกัน ให้รักสามัคคีกันเพราะทุกคนเป็นญาติพี่น้องกัน และคนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพผู้อาวุโส จึงสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ภายในชุมชนโดยไม่ต้องดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย สำหรับกรณีที่เป็นความผิดร้ายแรง ก็ดำเนินการไปตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด

4. การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีกลุ่มอะไรบ้างและการบูรณาการความรู้ในการผลิตของชุมชน

มีการรวมกลุ่มกันเลี้ยงหอยตะไกร และทำน้ำปลา มีสมาชิกเกือบทั้งหมู่บ้าน ช่วยกันแก้ทำโดยการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ซึ่งก็มีปัญหาในระยะแรกเกี่ยวกับผลกระทบจากคลื่นลมตามธรรมชาติก็สามารถใช้ภูมิปัญญาในการแก้ไขได้จนสำเร็จ และยังมีกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน โดยการนำของคุณเสาวณีย์ ทำกิจกรรมหลายอย่างได้แก่ การทำน้ำปลา การเลี้ยงกบ การเพาะเห็ด การทำน้ำส้มควันไม้ ซึ่งเป็นการนำเศษไม้ กะลา กิ่งไม้ที่ตายแล้ว มาเป็นเชื้อเพลิง เพื่อนำไปเป็นสารฆ่าแมลงปราบศัตรูพืชที่ปลอดภัยโดยใช้วัตถุดิบจากชุมชนเป็นหลัก และสินค้าที่ผลิตได้ก็จะนำไปขายที่ตลาดนัดเป็นรายได้เสริมให้กับสมาชิกกลุ่มต่อไป และทางศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนบ้านท่าโสมได้เชิญคุณเสาวณีย์ ประธานกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับผู้ที่มาศึกษาดูงาน และผู้ที่สนใจจะนำไปทำที่ชุมชนอื่น ๆ ด้วย และนอกจากนี้ได้เชิญวิทยากรจากหน่วยงานอื่น เช่น กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด และสถาบันการศึกษามาให้ความรู้

เกี่ยวกับสมาชิกในการผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น การผลิตแชมพูสระผม น้ำยาล้างจาน และน้ำมันเหลือง สำหรับแก้ปวดเมื่อย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ให้กับคนในชุมชน ซึ่งได้รับสนับสนุนงบประมาณและวิทยากรจาก องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์กรมหาชน) สามารถนำไปจำหน่ายให้บุคคลทั่วไป และมีรายได้เสริมให้กับสมาชิกกลุ่มพอสมควร นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลยังให้การสนับสนุนงบประมาณบางส่วนตามความต้องการของประชาชน เช่น การขุดลอกหนองน้ำสาธารณะ เพื่อให้มีแหล่งน้ำพอใช้สำหรับการเกษตร เป็นต้น

5. ลักษณะเด่นของผู้นำในชุมชน

ชาตรี นานาญวงศ์ (2553) นักวิชาการสาธารณสุขซึ่งเข้ามาทำงานในชุมชนแห่งนี้มากกว่า 20 ปี กล่าวว่าเมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ของกระทรวงสาธารณสุข หรือกระทรวงอื่น ๆ จะได้รับความร่วมมือจากผู้นำชุมชน เป็นอย่างดี เป็นกำลังหลักในการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง เช่น เรื่องการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน และยังทำหน้าที่เป็นแกนนำในการชักชวนคนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับส่วนราชการทุกหน่วยอย่างสม่ำเสมอ และนอกจากนี้ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชนในทุก ๆ เรื่อง โดยเฉพาะเรื่องการเสียสละซึ่งหมายถึง ท่านพระครูวิมลโสมนันท์ เจ้าอาวาสวัดท่าโสม นายกองจัดการบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แม้กระทั่งผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน และพระครูภาวนาปัจฉินตเขต มีความเห็นว่า ผู้นำทั้งหลายเป็นผู้มี ฆราวาสธรรม 4 คือ มีสัจจะ ความจริงใจทั้งคำพูดและการกระทำ มีทมะ มีความข่มจิตข่มใจ มีความยับยั้งชั่งใจไม่แสดงออกตามอารมณ์ มีขันติ เป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น แม้จะมีสิ่งที่ไม่ถูกใจก็อดทนอดกลั้นไว้ และที่สำคัญที่สุด คือ มีจาคะ คือ ความเสียสละ ซึ่งมีในตัวผู้นำทุกคน จึงเป็นที่รักของคนในชุมชน

6. การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

สโรชา แซ่ตัน (2553) เห็นว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะจังหวัดตราดเป็นเมืองที่มีอาชีพเกษตรกรรมและเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ จึงให้ความสนใจและมีกิจกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม กรณีล่าสุดได้มีการออกไปรวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวต่อด้านโครงการก่อสร้างการสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ ซึ่งมีข่าวว่าจะมาก่อสร้างที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด และนายกองจัดการบริหารส่วนตำบลท่าโสม กล่าวว่า ท้องถิ่นได้มีปลูกซ่อมแซมและดูแลป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีกิจกรรมที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ร่วมกับนักเรียนในพื้นที่ปลูกป่าชายเลน และดูแลรักษาไม่ให้มีการบุกรุกที่สาธารณะอย่างเข้มงวด และนอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากภาคเอกชน คือ บริษัทบางกอกแอร์เวย์ ซึ่งมีสนามบินตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าโสม ได้สนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกฝังให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชายเลนของชุมชนอย่างต่อเนื่องทุกปี สำหรับชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือเป็น

อย่างดีในการใช้ป่าชายเลนอย่างถูกวิธี และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้จัดเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนคอยป้องกันมิให้มีการลักลอบตัดไม้ตลอดเวลา และมีการพื้นที่สีเขียวโดยการปลูกป่าเป็นแนวเขตเพื่อป้องกันการบุกรุก โดยชุมชนช่วยกันดูแลรักษาในฐานะเจ้าของร่วมกัน สำหรับในพื้นที่ทั่วไป เป็นสวนยางพารา สวนผลไม้ ตลอดจนฝนตกชุกตลอดปี จึงมีความอุดมสมบูรณ์ และยังเห็นว่าป่าชายเลนมีความสำคัญของห่วงโซ่อาหารและการเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชนตามธรรมชาติ

7. เหตุผลที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของชุมชน

ประณีต มาศหิรัญ (2553) ผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า มาเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและมีจิตสำนึกที่ดี เพราะคนในชุมชนมีความสามัคคี และผู้นำในชุมชนได้ทำตัวเป็นตัวอย่าง การปลูกจิตสำนึกที่ดีตั้งแต่เด็ก และศูนย์เด็กเล็กตั้งอยู่ในวัด ผู้ปกครองต้องมาวัดทุกวันได้พบปะกันได้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น ตลอดจนการประชุมหมู่บ้านก็ประชุมที่วัด ทำให้ประชาชนมีความใกล้ชิดกับวัด มีจิตใจที่ดีงาม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พร้อมที่จะช่วยเหลือหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ซึ่งในชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติตามระบบสังคมไทยก็ให้ความเคารพกันตามลำดับ และที่สำคัญคือมีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบกับมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีสุขภาพดี จิตใจดีจึงไม่เป็นคนนิ่งดูดาย มีความพร้อมที่เสียสละทั้งกำลังกายและทุนทรัพย์ให้กับสังคมได้ตามสมควร นอกจากนี้ท่านพระครูวิมลโสมนันท์ เจ้าอาวาสวัดท่าโสมได้กล่าวเสริมว่า ในแต่ละปีชาวบ้านจะมีการบริจาคเงินรายได้จากการขายยางพาราที่กรีดยได้ในหนึ่งวันให้กับทางวัด เนื่องในวันพ่อแห่งชาติเพื่อให้ทางวัดได้มีปัจจัยในการทำนุบำรุงพระศาสนา ถึงปีละ 6-7 แสนบาท โดยที่ทุกคนเต็มใจเสียสละ และเป็นเช่นนี้มาหลายปีแล้วโดยที่ทางวัดไม่ได้เป็นฝ่ายกำหนดกฎเกณฑ์แต่อย่างใด

8. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน

ประดับ บุญประสิทธิ์ (2553) ผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า คนในชุมชนเข้าใจหลักการประชาธิปไตยยอมรับผลการเลือกตั้งในทุกระดับ ไม่มีการซื้อสิทธิขายเสียง ผู้ที่แพ้การเลือกตั้งก็ยังให้ความร่วมมือและทำงานกับผู้ที่ชนะได้ ไม่มีการแบ่งฝ่ายหลังการเลือกตั้ง และมีความสามัคคีกันทั้งฝ่ายท้องถิ่นและฝ่ายท้องที่ เนื่องจากคนส่วนใหญ่มีอาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจดี จึงไม่ค่อยมีปัญหาการซื้อเสียง

9. เครือข่ายความรู้ของชุมชน

พระครูวิมลโสมนันท์ (2553) เจ้าอาวาสวัดท่าโสม กล่าวว่า คนในชุมชนได้มีแลกเปลี่ยนความรู้กับคนนอกชุมชนอยู่ตลอดเวลา เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างวัดในชุมชนกับวัดอื่น ๆ มีการแลกเปลี่ยนเรียนซึ่งกันและกัน เช่น โครงการวัดส่งเสริมสุขภาพ การจัดให้มีวิทยากรมาสอนเรื่องนวดแผนไทย จนชาวบ้านนำไปประกอบอาชีพได้ แม้กระทั่งการจัดศูนย์เด็กเล็กของวัดก็ไป

ศึกษาดูงานการจัดการของศูนย์อื่น ๆ เช่นกัน กรณีการติดตามเพาะชำต้นกล้ายางพารา เกษตรกรก็ได้มีการเรียนรู้จากผู้ที่มีความรู้ความชำนาญจากชุมชนอื่น จนสามารถเพาะชำต้นพันธุ์ที่มีคุณภาพได้คราวละมาก ๆ ซึ่งแต่ละรายได้เพาะชำไว้เป็นแสน ๆ ต้น มีกำไร ต้นละประมาณ 20 บาท จึงเป็นการนำความรู้มาใช้กับวัตถุดิบในชุมชน จนเป็นอาชีพที่สร้างรายได้อย่างงามให้กับคนในชุมชน และกรณีการทำไข่เค็มของกลุ่มแม่บ้านก็มีการใช้เครือข่าย โดยซื้อไข่เป็ดจาก อำเภอลองใหญ่ นำมาทำไข่เค็มโดยใช้ดินมันปูจากท่าโสม และเกลือจากสมุทรสงคราม ทำให้ได้ไข่เค็มที่มีคุณภาพ สามารถจำหน่ายทั้งในชุมชนและกลุ่มที่เป็นเครือข่ายนอกชุมชนและต่างอำเภอ เป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ดีอีกอย่างหนึ่ง

10. สำหรับการต้องการในการสนับสนุนจากรัฐ

ศิลา สรวมชีพ (2553) ท่านนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโสม กล่าวว่าขอให้รัฐบาลได้สนับสนุนงบประมาณด้านการศึกษา ทั้งการซ่อมแซมอาคารและจ้างครูให้มีจำนวนในอัตราส่วนที่เหมาะสม และขอให้รัฐบาลส่งเงินอุดหนุนให้เต็มจำนวนให้ทันเวลา เพราะเป็นปัญหาในการบริหารงานมาก เนื่องได้จัดสรรงบประมาณรายจ่ายไปแล้ว แต่เงินที่รัฐบาลจัดสรรมาให้มาไม่ครบจำนวนที่แจ้ง และไม่ทันเวลา เมื่อมีความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรก็ไม่คล่องตัวทำให้เกิดความเสียหายได้ เช่น งบประมาณโรงเรียนก็มีปัญหามาตลอด สำหรับผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าบางครั้งฤดูผลไม้ ออกมาพร้อมกันมีราคาตกต่ำในฤดูการผลิต ควรช่วยเหลือให้ถึงมือชาวบ้านโดยตรง แต่ส่วนใหญ่ผลประโยชน์ตกกับพ่อค้าคนกลางมากกว่า เป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้อง

จากการประชุมสนทนากลุ่มเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน จังหวัดตราด เทศบาลตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด วันที่ 29 สิงหาคม 2553 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 15 คน ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานสภาเทศบาล ประธานสภาตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ประธาน อสม. เลขาธิการชมรมรักษ์ป่าชายเลน และหมอดิน เริ่มประชุมเวลา 13.00 น. ปิดประชุมเวลา 16.30 น. ผลการประชุมสรุปได้ ดังนี้

1. ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว อยู่ดีกินดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง

สมชาย ศรีประดิษฐ์ (2553) รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรอง เห็นว่า จังหวัดตราดมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ และเห็นว่าคนในชุมชนมีความขยันในการทำมาหากิน หมอดินได้กล่าวเสริมว่าเป็นเพราะคนในชุมชนใกล้ชิดพระพุทธศาสนาได้น้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปฏิบัติ คือ หัวใจเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ครอบครัวมีเศรษฐกิจดี อยู่ดี กินดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง ซึ่งหัวใจเศรษฐกิจประกอบด้วย อุ ย่อมาจากคำว่า อุฏฐานสัมปทา แปลว่า ให้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาความรู้ นักเอาเบาสูในหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย กิจการทั้งหลายต้องรู้จักรับผิดชอบโบราณกล่าวว่า ทรัพย์นี้มีไถล ใครปัญญาไว หาได้

นาน ทัวแคว้นแดนดินมีสิ้นทุกสถาน ผู้ใดเกียจคร้าน บ่พานพบนา ซึ่งหมายถึง ทรัพย์สิ้นเงินทองมีอยู่ทุกหนแห่ง ขออย่างเดียวอย่าเกียจคร้านให้ลงมือทำงานทุกชนิดอย่างจริงจังตั้งใจ งาน คือ ชีวิต ชีวิต คือ งานบันดาลสุข ทำงานให้สนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน มีใช้รอความสุขจากความสำเร็จของงานอย่างเดียว อา ย่อมาจากคำว่า อารักขสัมปทา แปลว่า ให้ถึงพร้อมด้วยการรักษาคุ้มครองทรัพย์สิ้นเงินทองที่หามาได้ด้วยความ ขยันหมั่นเพียร ไม่ให้เงินทองรั่วไหลมีอันตราย ระมัดระวังการจับจ่ายใช้สอยมิให้เปลืองเงินทองโดยใช่เหตุ ตลอดจนรักษาหน้าที่การงานของตัวเองไม่ให้เสื่อมเสีย ขอให้ยึดหลักการเก็บเล็กผสมน้อยหรือการเก็บหอมรอมริบ ซึ่งล้วนเป็นขบวนการเก็บรักษาทรัพย์สิ้นเงินทองที่ได้ผลเป็นอย่างดี เพราะนี่คือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ที่เลี้ยงตัวเองได้อย่างสุขกายสบายใจ ไม่ต้องอยู่ร้อนนอนทุกข์สนกอยู่กับคำว่า พอ เงินทองมีเกินใช้ ได้เกินเสียไม่ละเหี่ยจิตใจ อะ ย่อมาจากคำว่า ถัลลยามิตตตา แปลว่า การมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว เพราะคบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล คบคนจึงต้องดูหน้าว่าเพื่อนเป็นคนดีที่มีลักษณะไม่เป็นคนปอกลอก ไม่ได้แต่พูด ไม่หวั่นประจบและไม่เป็นคนชักชวน ไปในทางฉิบหาย มีการดื่มน้ำเมา เทียวกลางคืน มั่วเมาในการเล่นและฝึการพนันเข้าสิงจิตใจ สะ ย่อมาจากคำว่า สมชีวิตา แปลว่า การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ รู้จักกำหนดรายรับและรายจ่าย อย่าให้สุรุษสุรายุ่มเฟือยหรืออึดคักขัดสนจนเกินไปให้รู้จักออมเงิน ออมเงินเอาไว้ ฉุกเฉินเมื่อไร จะได้ใช้เงินออม

2. วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญาของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ทำให้สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง หมอดิน กล่าวว่า ความสามัคคีเป็นวิถีของชุมชน ประชานสภาตำบลท่ากุ่ม เห็นว่าคนในชุมชนมีการแบ่งปัน ยังมีวิถีชีวิตที่ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงไปมากนัก และมีจุดเด่นเรื่องการจัดการการเงินของ พระอาจารย์สุบิน วัดไผ่ล้อม ใช้การออมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และเมื่อมีการพบปะก็พูดคุยแลกเปลี่ยนกันเรื่องทำมาหาหากิน มีความสามัคคี และยังเป็นการบริหารจัดการการเงินของชุมชนโดยคนในชุมชน ไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก จนมีเงินหมุนเวียนจำนวนมาก และปัจจุบันผู้ว่าราชการจังหวัดตราด ให้ทำตามแนวเรื่องกองทุน ธรรมชาติตามาสวัสดิการภาคประชาชนวันละ 1 บาท เพื่อให้คนมารวมกันและพัฒนาตำบลให้ได้ และแนวคิดเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน เมื่อใครนำไปใช้ ต้องปลูกทดแทน จำนวน 3 เท่า เพื่อให้คนมีจิตสำนึกและมีต้นไม้ไว้ใช้งานต่อไป และนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน หมอดิน เสริมว่ากลุ่มสัจจะ มีเป้าหมายสูงสุด คือ ให้คนได้ปฏิบัติธรรมะ คือ มีสัจจะ

3. การแก้ปัญหา การจัดระเบียบสังคมของชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชน มีวิธีการ ดังนี้ ประชานสภาตำบลท่ากุ่ม กล่าวว่าใช้คนกลางที่ได้รับการยอมรับจากคู่ขัดแย้งเป็นผู้ไกล่เกลี่ย และในบางชุมชนก็มีคณะกรรมการของหมู่บ้านเป็นผู้ประนีประนอมข้อพิพาท และบางชุมชนก็มีผู้อาวุโสเป็นคนกลางในการยับยั้งความขัดแย้งในชุมชน และโดยอำนาจบารมีของผู้ที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็สามารถ

ระจับข้อขัดแย้งข้อพิพาทในชุมชนได้ และผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวเสริมว่า ขณะนี้กระทรวงยุติธรรมได้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมตำบลขึ้นเพื่อลดจำนวนคดีความที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

4. การรวมกลุ่มเพื่одำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีการบูรณาการความรู้ในการผลิตของชุมชน อำเภอ ลากเจริญ (2553) ประธานสภาเทศบาลตำบลหนองเสม็ด กล่าวว่าที่หนองน้ำขามมีการทำข้าวตัง โดยการสนับสนุนจากภาคเอกชนและมีการจำหน่ายไปนอกชุมชนด้วย บ้านคันทนามีการผลิตอาหารทะเล ในรูปของกลุ่มแม่บ้านและส่งขายไปยังจังหวัดอื่น และได้รับการส่งเสริมจากกรมการพัฒนาชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คือ กุ้งแห้ง และมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยผ่านพื้นที่ 6 ตำบล เพื่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว เช่น ของฝาก และ โฮมสเตย์ ส่วนพวกผลผลิตจากสวนผลไม้ ส่วนใหญ่ขายสดตามฤดูกาลไม่ได้แปรรูป

5. ปัจจัยเอื้อต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

จิริรัตน์ นวลถนอม (2553) หมอฉินกล่าวว่า การพึ่งตนเองในการทำนา ได้ดำเนินการปลูกป๊วยในนาหรือป๊วยพืชสด โดยหว่านเมล็ดโสนอาฟาริกัน ลงใน ใช้เวลา 2 เดือน จะมีธาตุอาหารครบถ้วนตามที่ข้าวต้องการ ทำให้ต้นทุนต่ำมาก และได้แรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชนมาใช้ป๊วยจากธรรมชาติ มาทดแทน มีการรวมกลุ่มทำงาน มีเป้าหมายที่เด่นชัด และมีจิตใจที่บริสุทธิ์ไม่หวังกอบโกยจากกลุ่ม

6. ลักษณะเด่นของผู้นำในชุมชน

บุญมี นารอดุม (2553) ผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า ต้องมีความจริงใจ ทำเป็นตัวอย่างต้องเสียสละเวลา เวลามีปัญหาอะไรเกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าเวลาใดก็ต้องเข้าไปแก้ปัญหาหรือ เสียสละเงินทองกรณีลูกบ้านถูกจับเสียค่าปรับ ถ้าไม่มีเงินก็ต้องเสียเงินไปก่อน ปลัด อบต.หนองคันทรบบอกว่า ผู้นำชุมชนของตราดส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและมีความสำเร็จในการประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการเกษตรเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน เป็นคนที่ชอบช่วยเหลือสังคมมาก่อน พอมีเงินแล้วก็ช่วยเหลือคนอื่น จึงได้รับการยอมรับ รองนายกอบต. กล่าวเสริมว่าผู้นำทุกคนเป็นคนลงมือทำจริง ทำเป็นตัวอย่าง ลูกน้องก็ต้องทำตาม เป็นผู้ทำให้ความร่วมมือกับทางราชการอย่างเข้มแข็ง

7. การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ศรัญญา ผ่องแผ้ว (2553) ประธานสภาตำบลท่ากุ่มได้กล่าวว่าชุมชนมีการดำเนินการหลายรูปแบบ เช่น การประกาศเป็นป่าชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งเคยมีการบุกรุกโดยมีคณะกรรมการของชุมชนไปทำความเข้าใจกับผู้ทีบุกรุก เพื่อกันแนวเขต โดยการปลูกป่าเป็นแนวเขต และทำฝายขึ้นบันไดในพื้นที่ 4,000 ไร่ ของตำบลท่ากุ่ม และชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า และได้รับกล้าไม้มาจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับป่าชายเลน ประธานชมรมอนุรักษ์ฯ มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีนักท่องเที่ยวนิยมาท่องเที่ยวกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีแหล่ง

ท่องเที่ยวธรรมชาติมากมาย โดยเฉพาะทางทะเล รวมถึงยังมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติอย่างป่าชายเลนไว้คอยให้นักท่องเที่ยวมาแสวงหาความรู้ ป่าชายเลนเป็นแหล่งอาศัย และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก ซึ่งมีความสำคัญต่อปากท้องของชาวบ้านส่วนใหญ่แถบนี้ ซึ่งจากความสำเร็จในการฟื้นฟูของเหล่าอาสาสมัครของเครือข่าย อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) ทำให้ผืนป่าชายเลนแห่งนี้เป็นที่ ๆ เรียกได้ว่า ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่ง

การมีส่วนร่วมในการช่วยปลูกป่าชายเลน โดยเฉพาะเวลามีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หากมีโอกาสเห็นฝักที่กำลังเจริญพันธุ์ จะนำฝักไปปลงไปในเลน เขาจะโค่นขึ้นมาเอง หรือชาวบ้านอาจจะเตรียมกล้าพันธุ์ไว้ให้แล้วช่วยกันคนละไม้ คนละมือ เพื่อรักษาสภาพป่าชายเลนไว้ มีการสร้างธนาคารปู ธนาคารปลา ดับลห้วงน้ำขาว ทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา นอกจากนี้ยังมีมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั้งในและต่างประเทศได้มาดำเนินการวิจัยในพื้นที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในตำบลหนองคันทรัง มีเครือข่ายนักวิจัยเข้ามาในพื้นที่ โดยมีเยาวชนเป็นแกนหลักและดึงพ่อแม่มาร่วมด้วย ในการปลูกป่าชายเลนและได้รับงบประมาณจาก UNDP มา 1 ล้านบาทเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนและชุมชน โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้านกับชุมชนภาคี และตลอดถึงภาครัฐทั้งในและนอกพื้นที่ มีเครือข่ายมากมาย ปีนี้ชุมชนได้รับงบประมาณ 45 ล้านบาทจากทางราชการกันพื้นที่ของประชาชนและส่วนรวม

8. เหตุผลที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของชุมชน หมอдин กล่าวว่า เพราะคนมีความพร้อมช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว จึงต้องการช่วยเหลือคนอื่น ผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า เป็นคนมีความพร้อม ทั้งจิตใจและเงินทอง ถือว่าความเดือดร้อนของลูกบ้านต้องมาก่อน มองเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ยึดถือความถูกต้อง อสม. กล่าวว่า การเป็นอาสาสมัคร ต้องการเห็นคนอื่นมีความสุข พ้นจากความลำบากในเรื่องสุขภาพ เหตุผลคือ มาด้วยใจ มีความจริงใจ มีจิตอาสา ไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน เพราะเห็นคนที่ลำบากกว่าควรมีการช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพของคนในชุมชน ทำงานโดยไม่หวังค่าตอบแทน แม้เป็นอาสาสมัครก็ภาคภูมิใจ ปรารถนาจะให้คนในชุมชนมีสุขภาพที่ดี มีความแข็งแรง ก็จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้

9. โดยสรุปจากการสนทนากลุ่ม พบว่า การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็งนั้น ผู้นำมีบทบาทสำคัญ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการสืบทอดคุณงามความดี ผ่านมาหลายชั่วอายุคน ประกอบกับพื้นที่จังหวัดตราดมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีผู้นำทางศาสนาหลายรูปที่เข้มแข็งเป็นผู้นำในการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยร่วมมือกับฝ่ายบ้านเมือง ทั้ง ผู้นำผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่าง ๆ มีความสามัคคีกัน ร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง การที่ผู้นำเป็นผู้เสียสละเป็นตัวอย่างในทุกด้านจนได้รับการยอมรับนับถือจากทุกคน สามารถจัดระเบียบแก้ปัญหาของสังคมของชุมชน โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทุกฝ่าย และที่สำคัญชาวตราดมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและขยันขันแข็งในการทำมาหากิน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) มีวัตถุประสงค์ทั่วไปเพื่อ ศึกษาปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด และมีวัตถุประสงค์เฉพาะ เพื่อ (1) ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด (2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับความเข้มแข็งของชุมชน (3) เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีขอบเขตการวิจัย ด้านพื้นที่ ในการศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านตามเขตปกครองท้องที่ 37 ตำบล ในจังหวัดตราด ในท้องที่ อำเภอเมืองตราด อำเภอเขาสมิง อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอดงใหญ่ อำเภอแหลมงอบ กิ่งอำเภอเกาะช้างและกิ่งอำเภอเกาะกูด จำนวน 152 หมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านละ 3 คน ดำเนินการวิจัยระหว่าง เดือน ตุลาคม 2551 - ตุลาคม 2552 เครื่องมือในการศึกษาปัจจัยพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลขึ้นใหม่ตามกรอบแนวคิด ซึ่งประกอบด้วย ข้อคำถามที่เกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของชุมชนและข้อคำถามที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ลักษณะของแบบสอบถาม ในส่วนของข้อมูลทั่วไปของชุมชนจะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม และปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชน ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) 5 ระดับ ตามมาตรวัดของ ลิเคิร์ท (Likert Scale) และได้ตรวจสอบเครื่องมือการเก็บข้อมูล มีคุณภาพตามเกณฑ์ ดังนี้ ความสามารถในการพึ่งตนเอง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .869 ความปลอดภัยในชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .887 การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .897 ความรักและหวงแหนชุมชน ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .952 ด้านตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .949 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .950 และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .947 และได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์คืนมา คิดเป็นร้อยละ 98.68

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด สรุปได้ดังนี้

5.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ประกอบด้วย (1) ระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอ (2) ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน และ (3) ถนนในชุมชน (หมู่บ้าน) ปรากฏผล ดังนี้ ระยะทางชุมชน (หมู่บ้าน) ถึงอำเภอ ส่วนใหญ่ มีระยะทางตั้งแต่ 5,000 เมตร ลงมา ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ระบบไฟฟ้า มีครบทุกชุมชน จำนวน 150 ชุมชน (หมู่บ้าน) คิดเป็นร้อยละ 100 ระบบประปาหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ มีระบบประปาหมู่บ้าน จำนวน 137 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 91.3 ระบบโทรศัพท์พื้นฐาน หมู่บ้านส่วนใหญ่มีระบบโทรศัพท์พื้นฐาน จำนวน 142 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 94.7 สำหรับถนนในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยาง/คอนกรีต จำนวน 87 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 58.0 เป็นถนนลาดยางและถนนลูกรัง จำนวน 43 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 28.7 มีถนนลาดยางลูกรังและถนนดิน จำนวน 15 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 10.0 และน้อยที่สุด มีถนนลูกรัง จำนวน 5 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 3.3

5.1.2 ความเข้มแข็งของชุมชนและปัจจัยพื้นฐานของชุมชนในจังหวัดตราด

มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก ทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ (1) ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน (2) ด้านการมีวิถีทัศน์ของชุมชน (3) ด้านความรักและหวงแหนชุมชน (4) ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง ผลการวิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐานพบว่า ชุมชนในจังหวัดตราดมีปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม อยู่ในระดับมาก และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตัวแปรย่อยในแต่ละปัจจัย สรุปได้ ดังนี้

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมาก 3 ตัวแปร คือ (1) บทบาทภาพของชุมชน (X13) (2) การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) (3) เครือข่ายความรู้ของชุมชน (X14) อยู่ในระดับปานกลาง 5 ตัวแปร คือ (1) ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) (2) การจัดการกับปัจจัยการผลิต (X16) (3) การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) (4) การควบคุมผลผลิต (X18) และ (5) ความเข้มแข็งของการผลิต (X11)

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางสังคม อยู่ในระดับมาก ทุกตัวแปร เรียงตามลำดับ ดังนี้ (1) ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) (2) การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) (3) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (4) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (X22) (5) การเข้าถึงแหล่งความรู้ของคนในชุมชน (X24) (6) การเรียนรู้ประวัติของชุมชน (X26) (7) บทบาทของผู้อาวุโสในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (X27) และ (8) การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X21)

ด้านปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง อยู่ในระดับมาก ทุกตัวแปร เรียงตามลำดับ ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชุมชน (X34) (2) การร่วมกันแก้ปัญหาระหว่างชุมชนและ (3) องค์การบริหารส่วนตำบล (4) ความร่วมมือของกลุ่มผู้นำในชุมชน (X31) (5) การติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (X33) และ (6) การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32)

5.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานและความเข้มแข็งของชุมชน

พบว่า ตัวแปรด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในภาพรวม และรายด้านมีความสัมพันธ์ ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณารายตัวแปร ด้านปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ พบว่า การบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) มีความสัมพันธ์มากที่สุด ($r = 0.724$) รองลงมา คือ ความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ($r = 0.710$) การมีโลกทัศน์ด้านนิเวศ (X15) ($r = 0.631$) และมีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด คือ ความเข้มแข็งของการผลิต (X11) ($r = 0.467$) ตัวแปรด้านปัจจัยพื้นฐานทางสังคม พบว่า การจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) มีความสัมพันธ์ สูงสุด ($r = 0.775$) รองลงมา คือ การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (X21) และ มีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด ($r = 0.620$) คือ ความสามัคคีของคนในชุมชน (X23) สำหรับตัวแปรด้าน ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง พบว่า การยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) มีความสัมพันธ์มากที่สุด ($r = 0.737$) รองลงมา คือ การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ($r = 0.684$) และตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ น้อยที่สุด คือการร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน (X35) ($r = 0.654$)

5.1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด คือ

5.4.1.1 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.761 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (R^2) เท่ากับ 0.583 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 58.30 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐานได้ดังนี้

$$Y_{\text{tot}} = 1.220 + 0.731\text{ECO}$$

$$Z'_y = 0.764\text{ECO}$$

5.4.1.2 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.816 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ 0.666 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 66.60 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.371 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{\text{tot}} = 0.968 + 0.737\text{SOC}$$

$$Z'_y = 0.816\text{SOC}$$

5.4.1.3 ปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.766 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ 0.588 แสดงว่า ตัวแปรทำนาย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 58.80 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{\text{tot}} = 1.091 + 0.678\text{POL}$$

$$Z'_y = 0.766\text{POL}$$

5.4.1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ในภาพรวม คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ .847 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ .717 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 71.70 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.342 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_{\text{tot}} = 0.836 + 0.277X_{28} + 0.194X_{17} + 0.106X_{12} + 0.145X_{31} + 0.094X_{15} + 0.069X_{11}$$

$$Z'_y = 0.343X_{28} + 0.257X_{17} + 0.137X_{12} + 0.201X_{31} + 0.143X_{15} + 0.90X_{11}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยทางสังคม (X28) มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม (Y_{tot}) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต ในปัจจัยทางเศรษฐกิจ (X17)

5.4.1.5 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคม (SOC) และปัจจัยทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.717 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ .514 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) ได้ถึงร้อยละ 51.40 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.469 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_1 = 1.216 + 0.374X28 + 0.223X17 + 0.164X12 + 0.161X13 + 0.123X22 + 0.132X24 + 0.073X15 + 0.136X27 + 0.111X32 + 0.079X11$$

$$Z'_y = 0.443X28 + 0.283X17 + 0.202X12 - 0.188X13 + 0.163X22 + 0.146X24 + 0.106X15 + 0.167X27 + 0.155X32 + 0.098X11$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชน (X28) ในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) มากที่สุด รองลงมาคือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต (X17) และความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (X12) ในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

5.4.1.6 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน (Y_2) คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคม (SOC) และปัจจัยทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.696 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ .484 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย (Y_2) ได้ถึงร้อยละ 48.40 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_2 = 1.317 + 0.311X_{28} + 0.248X_{12} + 0.077X_{23} + 0.145X_{14} + 0.105X_{33} + 0.087X_{21}$$

$$Z'_y = 0.371X_{28} + 0.308X_{12} + 0.111X_{23} + 0.178X_{14} + 0.123X_{33} + 0.125X_{21}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคม (SOC) และปัจจัยทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยทางสังคม (X28) มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง (Y_1) มากที่สุด รองลงมาคือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิตในปัจจัยทางเศรษฐกิจ (X17) และความยอมรับผู้นำในชุมชน (X31) ในปัจจัยทางการเมือง

5.4.1.7 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3) คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคม (SOC) และปัจจัยทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.795 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ .632 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านความมั่นคงปลอดภัย (Y_2) ได้ถึงร้อยละ 63.20 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.496 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_3 = 0.293 + 0.289X_{28} + .282X_{17} + .154X_{34} + 0.200X_{31} + .158X_{25} - 0.113X_{27} + 0.128X_{15}$$

$$Z'_y = 0.281X_{28} + .294X_{17} + .160X_{34} + 0.219X_{31} + .169X_{25} - 0.115X_{27} + 0.153X_{15}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิตในปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (X17) มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน (Y_3) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (X28) และ การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ (X32) ในปัจจัยทางการเมือง

5.4.1.8 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ด้านความรักและห่วงใยชุมชน (Y_4) คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (SOC) และปัจจัย

ทางการเมือง (POL) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.848 ได้ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) เท่ากับ 0.716 แสดงว่า ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ด้านรักและหวงแหนชุมชน (Y_4) ได้ถึงร้อยละ 71.60 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการทำนาย (standard error) เท่ากับ 0.423 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอย ในรูปของคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ได้ดังนี้

$$Y_4 = 0.049 + 0.110X_{21} + 0.059X_{28} + 0.059X_{17} + 0.133X_{32} + 0.151X_{14} + 0.140X_{22} + 0.136X_{11}$$

$$Z'_y = 0.132X_{21} + 0.036X_{28} + 0.198X_{17} + 0.157X_{32} + 0.155X_{14} + 0.156X_{22} + 0.143X_{11}$$

ผลการวิเคราะห์สมการทำนาย พบว่า ในบรรดาองค์ประกอบในปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) นั้น มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน (Y_4) ตัวแปรด้านการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจในปัจจัยทางการเมือง (X32) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิตในปัจจัยทางเศรษฐกิจ (X17) และตัวแปรด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ในปัจจัยทางสังคม (X22) ตามลำดับ

5.2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 1 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 2 ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 3 ปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 4 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในภาพรวม เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 5 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความสามารถในการพึ่งตนเองชุมชน เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 6 ปัจจัยทางพื้นฐานเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 7 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 8 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมและปัจจัยพื้นฐานทางการเมืองของชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราดในด้านความรักและหวงแหนชุมชน เป็นไปตามสมมติฐาน

5.3 อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลเป็นภาพรวมและรายด้าน ดังนี้

5.3.1 ความเข้มแข็งของชุมชน

ในภาพรวม ชุมชนในจังหวัดตราด มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากในองค์ประกอบด้านความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ด้านความรักและหวงแหนชุมชน และ ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนมีกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนมีผู้นำ

หลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมั่น ยอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้อาวุโส ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชนอยู่เสมอ ผู้นำมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง ชุมชนมีระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากหรือลำบาก ไม่ปล่อยให้คนนั้นตามลำพัง เช่น การมีระบบสวัสดิการชุมชน และประชาชนในจังหวัดตราดเข้าใจหลักในการใช้เศรษฐกิจพอเพียง คือ เพียงพอตามสถานะตัวเอง มีเหตุผลในการดำเนินกิจกรรมของครอบครัว และมีภูมิคุ้มกัน คือไม่เดือดร้อนตนเอง บุคคลใกล้ชิดเคียงโดยใช้ความรู้ และคุณธรรมเป็นตัวกำกับ และชีวิตในการดำเนินกิจกรรม ทำให้เกิดความเข้มแข็งในครัวเรือนตามสถานภาพ ส่งผลให้ชุมชนอยู่ดี กินดี ตามสถานภาพของสังคมในชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นภาพร หะวานนท์และคณะ (2550, หน้า 35-39) ได้นำเสนอดัชนีความเข้มแข็ง จากทฤษฎีฐานราก เรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน ว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่คนในชุมชน สามารถดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งการมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นได้ ซึ่งทฤษฎีฐานรากได้ จัดแบ่งดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนออกเป็นมิติย่อยที่สำคัญ 4 ได้แก่ ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชนและความรักหวงแหนชุมชน และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 18-19) ที่ว่า การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง และสอดคล้องกับคำกล่าวของ ทวีศักดิ์ นพเกสร (2542, หน้า 20-21) ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ของความเป็นประชาสังคมสูง

5.3.2 ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง

จากผลการวิเคราะห์พบว่า อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ชุมชนในจังหวัดตราด มีการพิจารณาให้ความช่วยเหลือหรือข้อเสนอโครงการจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกโดยคำนึงประโยชน์ของชุมชน มีการประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของโครงการต่างๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน คนในชุมชนส่วนใหญ่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตประจำวัน ชุมชนมีการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคทำที่จำเป็นในการยังชีพไม่ฟุ่มเฟือย มีการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคอย่างเพียงพอภายในชุมชน ชุมชนมีการปฏิเสธข้อเสนอโครงการจากภายนอกที่ไม่มีประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการบริจาคเงินหรือทรัพย์สินเพื่อนำมาแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนและสอดคล้องกับผลการสนทนากลุ่มกับชุมชนในอำเภอเขา

สนิม (focus group) สรุปได้ว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพการทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ มังคุด และการทำประมง การเลี้ยงหอยนางรม หอยตะเภา เป็นอาชีพเสริม ด้วย และนอกจากนี้ยังปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ทำให้มีรายได้มากกว่ารายจ่าย สามารถนำเงินมาจับจ่ายใช้สอยได้โดยไม่มีหนี้สิน ถึงแม้ว่าจะมีอาชีพรับจ้างก็ยังมีรายได้มากพอสมควร สุวรรณรัตน์ มนัสสนิพและพระครูวิมล โสมนันท (2553) ได้กล่าวว่า ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน คือ มีที่สวน ที่นา ป่าชายเลน และทะเล ที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร และมีภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเกษตร ที่ว่า ฝนแปด แดดสี่ และมีเจ้าอาวาสคนก่อน ซึ่งเป็นผู้นำในการสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน และยกตัวอย่างว่า ผู้ที่เป็นลูกจ้างกรีดยาง ยังมีรายได้วันละนับหมื่นบาท ทำให้สามารถสร้างฐานะ ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี พระครูภาวนาปัจจนตเขตกล่าวว่า ชาวบ้านมีการนำภูมิปัญญามาใช้ในการดำรงชีวิต และนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข ประธานกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง บอกว่า ในการประกอบอาชีพนั้น ไม่ได้ปลูกพืชชนิดใดพืชชนิดหนึ่งแต่อย่างเดียว แต่ปลูกหลายชนิดไปพร้อมกัน เป็นการกระจายความเสี่ยงเรื่องความเสียหายที่อาจเกิดจากภัยธรรมชาติทำให้ได้รับผลกระทบน้อย และที่สำคัญคือ ความขยัน ประหยัด และอดออม ก็จะทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ดีกินดี นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัว อยู่ดีกินดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง นายสมชาย ศรีประดิษฐ์ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรอง เห็นว่า จังหวัดตราดมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ และเห็นว่าคนในชุมชนมีความขยันในการทำมาหากิน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เจริญสุข ทานา (2547, หน้า153-167) ที่ได้ศึกษาเรื่องความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนกับภาวะสุขภาพ ตำบลแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ชุมชนบ้านสันติสุขมีองค์ประกอบและกระบวนการทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ คือ 6 (1) มีระบบการประกอบอาชีพ การเกษตรเพื่อพึ่งตนเอง การทำสวนทำไร่ และการเก็บหาของป่า (2) มีระบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองภายในชุมชน คือ การทอผ้า การตีเครื่องเงิน และการจักสาน (3) มีผู้นำธรรมชาติที่หลากหลาย นำไปสู่ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คนในชุมชน เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมากมาย มีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก

5.3.3 ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน

ในด้านนี้ถือว่าอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า คนในชุมชนมีการไหว้วานให้เพื่อนบ้าน ดูแล ไร่นา หรือทรัพย์สิน โดยไม่ต้องว่าจ้าง คนในชุมชนมีความคุ้นเคยใกล้ชิดและมีความไว้วางใจกัน มีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง เพราะไม่เคยมีคดีความเกิดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนมีความสามัคคีอยู่ร่วมกัน โดยไม่มีการทะเลาะวิวาท ในชุมชนไม่มีปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยหรืออาชญากรรมอื่น ๆ คนในชุมชนมีความปลอดภัยจากอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ ชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อนเมื่อ ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ คนใน

ชุมชนมีการดูแล รักษาสาธารณะสมบัติ สาธารณสถานได้เป็นอย่างดี ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ป่าชายเลน ได้อย่างเสมอภาคกัน สอดคล้องกับคำอธิบายของนายอำพร แพทย์ศาสตร์ ผู้ใหญ่บ้านเปรี๊ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง ที่กล่าวว่า “จริง ๆ ก็ไม่ได้รักษาไว้เพื่อทำมาหากินอย่างเดียวหรอก คือ เรามีป่าอยู่กับชุมชนมานาน ถ้าเราไม่รักษาป้องกันแล้วจะทำอย่างไร อย่างหนึ่งที่เราชาวบ้านเปรี๊ดใน ภูมิใจมาก คือ แต่ก่อนความอุดมสมบูรณ์ของป่ามีมาก ทรัพยากรมันก็มากตามไปด้วย ปู ปลา ก็หาง่ายเมื่อช่วงหลังมีทั้งคลื่นซัดคนตัดไม้ แหล่งอนุบาลลูกปู ลูกปลามันก็ไม่มี มันก็เล็กลง แคลน ป่ามันเป็นตัวบ่งชี้ของการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างมาก เพราะอย่างที่เล่าให้ฟัง มีฉลามเพอะเพราะขาดแคลนทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านและพวกนายทุนเข้ามาแย่งกันหาของป่า ตัดไม้อื่นสารพัด แต่เมื่อเราเริ่มเข้าใจและร่วมกันอนุรักษ์ดูแลร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เมื่อทรัพยากรกลับมาเพียงพอสำหรับทุกคนปัญหาการแย่งแย่งมันก็หมดไป เราต้องตั้งปณามทั้งบอกสอนกันในชุมชนให้มีใจอนุรักษ์แล้วปู ปลา มันจะไม่หมดไปเพราะอย่าลืมว่าป่าหายไปเมื่อไหร่ทุกอย่างก็ต้องหมดตาม” และจากการสนทนากลุ่มกับชาวบ้านพบว่าปกติชุมชนไม่ค่อยมีปัญหาเหมือนที่อื่น เพราะคนส่วนใหญ่มีอาชีพสุจริตอยู่อยู่กับการทำมาหากินจึงมีความสงบเรียบร้อย ในกรณีที่เกิดปัญหาก็มียุติการแก้ปัญหาแบบใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เพราะผู้นำทั้งหลายส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีการไกล่เกลี่ยควบคุมมิให้บุตรหลานทะเลาะกัน ให้รักสามัคคีกันเพราะทุกคนเป็นญาติพี่น้องกัน และคนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพผู้อาวุโส จึงสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ภายในชุมชน โดยไม่ต้องดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย สำหรับกรณีที่เป็นการผิดร้ายแรง ก็ดำเนินการไปตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดเพื่อมิให้คนอื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่าง สำหรับการแก้ปัญหา การจัดระเบียบสังคมของชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชน ประธานสภาตำบลท่ากุ่มกล่าวว่าใช้คนกลางที่ได้รับการยอมรับจากคู่ขัดแย้งเป็นผู้ไกล่เกลี่ย และในบางชุมชนก็มีคณะกรรมการของหมู่บ้านเป็นผู้ประนีประนอมข้อพิพาท และบางชุมชนก็มีผู้อาวุโสเป็นคนกลางในการยับยั้งความขัดแย้งในชุมชน และโดยอำนาจการมีของผู้ที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็สามารถระงับข้อขัดแย้งข้อพิพาทในชุมชนได้

5.3.4 ด้านการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน

ในด้านนี้ถือว่าอยู่ในระดับมาก เนื่องจาก ชุมชนมีการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วม ชุมชนมีการดำเนินการตามแผนพัฒนาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ชุมชนมีการร่วมกันประชุม และกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน ชุมชนมีการประชุมและประเมินสถานการณ์ถึงจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน ในการนำไปวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาอยู่เสมอ คนในชุมชนสามารถมองไปในอนาคตได้ว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร มีเป้าหมายและทิศทางอนาคตของชุมชนอย่างชัดเจน มีความเข้าใจในสถานการณ์โดยทั่วไปของชุมชน ทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน

ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ทวีศักดิ์ นพเกสร (2542, หน้า 20-21) ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ของความเป็นประชาสังคมสูง โดยประชาสังคมจะมีส่วนในการถักทอความความเข้มแข็งให้เกิดมีขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) คือ การสำนึกว่าตัวเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่างๆ ยอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหาคือเผชิญอยู่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลาย ของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหา ชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชน โดยประชาสังคมจะมีส่วนในการถักทอความความเข้มแข็งให้เกิดมีขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ และช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้ผู้คนมีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การให้มีเวทีประชาคม (civic forum) ในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นที่ที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหของชุมชนและสาธารณะ

5.3.5 ด้านความรักและหวงแหนชุมชน

ในด้านนี้ถือว่าอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจาก คนในชุมชนมีการรักษา และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ชาวชนมีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชาวชนมีความรู้เกี่ยวกับการละเล่นของท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณ ชาวชนมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมาแต่เดิมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น เรื่องสมุนไพร การทำหัตถกรรม พันธุ์พืช การทำมาหากิน ฯลฯ ชาวชนมีความรู้เกี่ยวกับประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนที่มีมาแต่เดิม เช่น การทำบุญ การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชนภาคภูมิใจและมีการรักษาประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนไว้อย่างเหนียวแน่น ชาวชนได้รับการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาที่ชุมชนได้สะสมเรื่องต่างๆ จากผู้รู้ในชุมชน คนในชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษา ของเสาวภา สุขประเสริฐ (2542, หน้า 101-103) ที่ได้วิจัยเรื่องมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลเมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่า มีการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในวิถีชีวิตและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีการเรียนรู้ และมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายที่พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และองค์กรชุมชนในหมู่บ้าน

5.3.6 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน

จังหวัดตราด อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เป็นเพราะว่าชุมชนมีความสามารถในการแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตด้วยตนเองในระดับปานกลาง กลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาและดำรงความเป็นกลุ่มต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตระหว่างคนในชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ในชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มอาชีพ ชมรม สหกรณ์ อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตของชุมชนกับภายนอก อยู่ในระดับปานกลาง กลุ่มทางเศรษฐกิจ มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอต่อการนำไปใช้เพื่อการผลิตของชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีการสร้างสรรค์ความรู้ในกระบวนการผลิตขึ้นมาใหม่ อยู่ในระดับปานกลาง สมาชิกกลุ่มทางเศรษฐกิจสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มจนประสบความสำเร็จ อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีทางเลือกของแหล่งขายในระดับท้องถิ่น มีแหล่งรับซื้อขายหลายผลผลิตหลายแหล่ง อยู่ในระดับปานกลาง สมาชิกกลุ่มการผลิตมีการควบคุมปริมาณการผลิตให้เป็นไปตามกติกาที่กำหนดไว้ และมีการตกลงร่วมกันของสมาชิกในการผลิต อยู่ในระดับปานกลาง คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำประมงน้ำเค็ม เป็นอาชีพ อยู่ในระดับปานกลาง ชุมชนมีแหล่งรับซื้อต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มการผลิต เช่น โรงสีของหมู่บ้าน สหกรณ์อำเภอ ตลาดกลาง อยู่ในระดับปานกลาง ในชุมชนมีการทำหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น การจักสาน อยู่ในระดับปานกลาง

5.3.7 ปัจจัยทางสังคมของชุมชน

จังหวัดตราด อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่มีโอกาสดีที่ได้รับความรู้จากสื่อ วิทยุและโทรทัศน์ จากรายการข่าว สารคดี อย่างทั่วถึง คนในชุมชนมีโอกาสร่วมประชุมกับโรงเรียน ทั้งในฐานะกรรมการโรงเรียนหรือโอกาสพิเศษต่าง ๆ อยู่ในระดับมาก ในชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน มีการช่วยเหลือกันและกันทั้งสองฝ่าย คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนอยู่เสมอ ชุมชนมีผู้นำหลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธาเชื่อมั่น ยอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้อาวุโส ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชนอยู่เสมอ ผู้นำชุมชนมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง คนในชุมชนมีโอกาสดูเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ภายนอก ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่ไม่แสวงหากำไร คนในชุมชนมีโอกาสดูความต้องการ ให้โรงเรียนพิจารณาดำเนินการเรื่องที่เป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น การเสนอให้โรงเรียนสอนอาชีพ เป็นต้น คนในชุมชนมีโอกาสดูความต้องการให้โรงเรียนพิจารณาดำเนินการ เรื่องที่เป็นประโยชน์กับชุมชน

เช่น การเสนอให้โรงเรียนสอนอาชีพ เป็นต้น ชุมชนมีระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากหรือลำบาก ไม่ปล่อยให้คิดรนตามลำพัง เช่น การมีระบบสวัสดิการชุมชน คนในชุมชนมีการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในชีวิตประจำวัน คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเจ็บป่วย จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนที่มุ่งหากำไร เช่น ร้านค้า ชุมชนมีกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติและความเป็นมาของชุมชน

5.3.8 ปัจจัยทางการเมืองของชุมชน

จังหวัดตราด อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง คนในชุมชนรักและหวงแหนประชาธิปไตย โดยไม่ซื้อสิทธิ ขายเสียงในการเลือกตั้งทุกระดับ คนในชุมชนให้ความสนใจติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอย่างสม่ำเสมอ คนในชุมชนติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุย การอ่านป้ายประกาศประชาสัมพันธ์ ฯลฯ องค์การบริหารส่วนตำบล มีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยงการทำงาน โดยการแจ้งข่าวสารการปฏิบัติงานขององค์การบริหารส่วนตำบลให้คนในชุมชนรับรู้เป็นระยะ คนในชุมชนมีความสนใจและติดตามการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลอยู่เสมอ คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ ชุมชนมีการร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ต่อชุมชน ชุมชนได้รับการตอบสนองจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการคมนาคม ถนน หนทางและสะพาน คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือผู้นำ เชื่อฟังความคิดเห็นของผู้นำในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ชุมชนได้รับการตอบสนองจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ชุมชนได้รับการตอบสนองจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน เรื่องแหล่งน้ำ ชุมชนประสบความสำเร็จในการส่งปัญหาผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลตามขั้นตอน เช่น การติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะ การสร้างแหล่งน้ำ ชุมชนสามารถสะท้อนการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ยังบกพร่องให้ มีการปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้ ชุมชนอาศัยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากส่วนกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 19-20) ที่กล่าวว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนจะอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้ทุนทางสังคมในการจัดการเพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ เมื่อชุมชนมีปัญหา ก็จะรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้ร่วมกัน โดยในแต่ละ

ชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5.3.9 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด คือ

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (SOC) และปัจจัยพื้นฐานทางการเมือง (POL) สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 71.60 แสดงว่าความเข้มแข็งของชุมชน มีปัจจัยที่สำคัญ 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และปัจจัยทางการเมือง ภายในชุมชน และตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยทางสังคม (X28) มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม (Y_{tot}) มากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิต ในปัจจัยทางเศรษฐกิจ (X17) อาจเป็นเพราะว่า ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนมีกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างได้ผล ชุมชนมีผู้นำหลายภาคส่วนที่คนในชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมั่น ยอมรับ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน ครู ผู้อาวุโส ผู้นำในชุมชนมีความร่วมมือกันในการช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชนอยู่เสมอ ผู้นำมีจิตใจเปิดกว้าง คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดสามารถสอบถามและปรึกษาปัญหาได้ทุกเรื่อง และชุมชนมีระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากหรือลำบาก ไม่ปล่อยให้คิดรนตามลำพัง เช่น การมีระบบสวัสดิการชุมชนที่ชัดเจน

ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอจากทฤษฎีฐานราก เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ของ นภาพรณ์ หะวานนท์และคณะ (2550) ที่พบว่าความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นภาพรวมเป็นผลที่เกิดมาจากการที่ชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านย่อย 3 ด้าน คือ ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม และความเข้มแข็งทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากทั้ง 3 ปัจจัย ร่วมกันทำนายความเข้มแข็งของชุมชนได้ ร้อยละ 71.60 นั้น ย่อมแสดงว่ายังมีปัจจัยอื่นๆ ที่สำคัญที่ยังส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนได้ เมื่อพิจารณาปัจจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลสูงสุด คือ ปัจจัยทางสังคม รองลงมา คือ ปัจจัยทางการเมือง และปัจจัยทางเศรษฐกิจ ตามลำดับ ตัวแปรด้านการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในปัจจัยทางสังคม มีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวมมากที่สุด รองลงมา คือ ตัวแปรด้านการบูรณาการความรู้ในการผลิตในปัจจัยทางเศรษฐกิจ นั้นแสดงว่า การที่ชุมชนจะมีความสามารถในการพึ่งตนเอง ชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัย คนในชุมชนมีความรักและหวงแหนชุมชน และการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน เป็นผลสำคัญมาจากปัจจัยทางสังคมมากกว่าปัจจัยอื่น อาจเป็นเพราะว่าชุมชนในจังหวัดตราดมีวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นของตนเองที่ชัดเจน มีระบบความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาและพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิมใน

ชุมชน ได้รับการสืบสาน ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดแก่สมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยพิจารณาจากการนำความรู้ของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การเข้าร่วมประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชน และมีเงื่อนไขสำคัญ คือ การเข้าถึงความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ โอกาสในการได้รับความรู้จากสื่อ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทางการศึกษาของโรงเรียนกับชุมชน อยู่ในระดับมาก การมีกิจกรรมให้นักเรียนหรือเยาวชนได้เรียนรู้ประเพณีชุมชน การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในการถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนควบคู่ไปกับการจัดการเรียนการสอนความรู้สมัยใหม่แก่เด็กและเยาวชนอย่างเข้มแข็ง และสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุภารัตน์ รักษ์มณี (2545, หน้า 124-125) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งได้สำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในจังหวัดตราดที่คนส่วนใหญ่ยังนิยมไปทำบุญวัด ทั้งคนหนุ่มสาวและผู้สูงอายุ และวัดยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น และยังทำหน้าที่สืบสานวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่รุ่นลูกหลานได้เป็นอย่างดี เช่น การตั้งศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ของวัดท่าโสม อำเภอเขาสมิง ของที่เก็บอยู่ภายในก็เป็นสมบัติวัดที่มีมาหลายชั่วเจ้าอาวาส และของที่ชาวบ้านบริจาค มีคณะกรรมการดูแลได้ดูแลอันเปิดโล่ง จัดวางเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากินของท้องถิ่น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีขนาดใหญ่ จำพวก เครื่องสีข้าว เเกวียน ระหัดวิดน้ำ มีทั้งเครื่องมือทำถั่วซึ่งทำด้วยไม้ทั้งหมด แม้วัดท่าโสมจะมีพระจำวัดอยู่ในช่วงนอกพรรษาราวสองสามรูป และมีพระสงฆ์ราวเจ็ดถึงแปดรูปในช่วงพรรษาที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวัดแต่อย่างใด ดังที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นลานวัด ลานใจ ลานกีฬาในปี พ.ศ. 2541 และเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2542 พิพิธภัณฑวัดท่าโสมนี้จัดเป็นประเภท “ง่าย ๆ แต่งาม” ดูเย็นตาเย็นใจมากกว่าประเภทบีบอัดความรู้ด้วยป้ายอธิบาย มีนักศึกษาและหมู่คณะต่างๆ มาดูงานกันตลอดเวลา สำหรับปัจจัยทางการเมือง นั้น ส่วนใหญ่ชุมชน สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก ไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดขึ้นจากสมาชิกของชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชนก็ตาม เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กลไกทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ก็คือ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือ อบต. มีประสิทธิภาพ ชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการบริหารงานส่วนท้องถิ่น สามารถผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ โดยเฉพาะผู้นำที่คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือและศรัทธา มีภาวะผู้นำ ใจกว้างรับฟังปัญหาและความคิดเห็นของคนในชุมชน คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในปัญหา

สาธารณะ การเข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจ การติดตาม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของ อบต. มีความกระตือรือร้นในการองค์การบริหารระดับท้องถิ่น และสำหรับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ จังหวัดตราดมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องของการรวมกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นำโดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต เป็นผู้นำในการสร้างรูปแบบและวิธีดำเนินงานให้เป็นรูปธรรม โดยมีสมาชิกอยู่ในกลุ่ม 165 กลุ่ม จำนวน 5 หมื่นคนเศษ มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 700 ล้านบาท และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนำโดยนายสมพงษ์ อินทสุวรรณ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว มีสมาชิก 56 กลุ่ม มีเงินทุนหมุนเวียน ประมาณ 56 ล้านบาท นอกจากนี้ จังหวัดตราดได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขยายผลสู่ประเทศกัมพูชา โดยจัดให้มีบันทึกการประชุมร่วมระหว่างจังหวัดตราด กับจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา เพื่อดำเนินการตามโครงการจัดตั้งหมู่บ้านตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนถนนหมายเลข 45 เกาะกง-สเรอัมเบิล ณ ตำบลเปียมกระสอบ จังหวัดเกาะกง เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่อง การเลี้ยงปูทะเล การให้ความรู้ทางด้านการเกษตร การแก้ไขปัญหาดิน การปลูกพืชผักสวนครัว และการแปรรูปอาหารทะเล เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสภาพแวดล้อมเหมาะสมการเพาะปลูกทำการเกษตร พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัดตราด 695,181 ไร่ คิดเป็น 39%ของพื้นที่ทั้งหมด มีครัวเรือนเกษตรกร 24,541 ครัวเรือน กลุ่มเกษตรกร 304 กลุ่ม สมาชิก 15,896 ราย พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ขางพารา พื้นที่ปลูก 241,335 ไร่ ปริมาณผลผลิต 43,143 ตัน เงาะพื้นที่ปลูก 66,467 ไร่ ปริมาณผลผลิต 90,793 ตัน ปาล์มน้ำมันพื้นที่ปลูก 41,890 ไร่ ผลผลิต 43,120 ตัน และนอกจากนี้ยังมีสับปะรด “ตราดสีทอง” เป็นผลไม้ของจังหวัดตราดที่มีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ จังหวัดตราด มีผลผลิตจากปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมด 154,059.36 ตัน คิดเป็นรายได้จากการประมง ปี 2551 มีมูลค่าประมาณ 8,351.79 ล้านบาท และขอยกคิดค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) จังหวัดตราด สาขาประมง ปี 2550 มีมูลค่า 3,471.41 ล้านบาท จังหวัดตราด มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติด้านการท่องเที่ยว เกาะช้าง และหมู่เกาะใกล้เคียง ประกอบด้วยหมู่เกาะต่าง ๆ รวม 52 เกาะ มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งประเภท ชายหาดที่ขาวสะอาด และยังมีน้ำตก ทะเล ปะการัง แหล่งตกปลา ตลอดจนวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ประมงทะเลและการทำสวนผลไม้ ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวได้ ในปี 2551 สามารถทำรายได้ ด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 9.34 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อวัน 2,122.11 บาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 5 (ตราด), 2552) จึงสรุปได้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราดนั้น เกิดจากปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมืองและปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ดังเหตุผลข้างต้น ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ที่เอื้อกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

5.4 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดตราด คือ ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ECO) ปัจจัยทางสังคม (SOC) และปัจจัยทางการเมือง (POL) ตัวแปรทำนายทั้ง 3 ตัว สามารถทำนายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราด โดยภาพรวม (Y_{tot}) ได้ถึงร้อยละ 71.50 นั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.4.1.1 รัฐควรส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ วางแผน ดำเนินงานและติดตามประเมินผล และการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวม และการทำงานแบบภาคความร่วมมือ การปรับกลไก มาตรการ ระบบงาน และระเบียบของรัฐให้สนับสนุนแก่ชุมชน และการระดมความร่วมมือทางสังคมในทุก ๆ ด้าน หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลางและในท้องถิ่น ต้องสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อให้ชุมชนมีการบูรณาการความรู้ในการผลิต ให้มีการสร้างสรรค์ความรู้ในกระบวนการผลิตขึ้นมาใหม่ และเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างสรรค์และแสวงหาความรู้ในการผลิต ให้สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตด้วยตนเอง และควรยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตของชุมชนให้สูงขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มทางเศรษฐกิจให้สามารถแก้ปัญหาและดำรงความเป็นกลุ่มได้อย่างต่อเนื่อง

5.4.1.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรจัดกิจกรรมที่ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตระหว่างคนในชุมชนให้บ่อยครั้งขึ้น รวมทั้งสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตของชุมชนกับภายนอก และส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มอาชีพ ชมรม สหกรณ์ ให้มากยิ่งขึ้น

5.4.1.3 รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาภาวะผู้นำในระดับชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ เป็นการเสริมศักยภาพของผู้นำชุมชนซึ่งมีพื้นฐานที่ดีให้เป็นผู้นำที่ความสามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมปัจจุบันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น นำไปปรับใช้ในการพัฒนาองค์กรชุมชน ให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

5.4.1.4 สำหรับการต้องการในการสนับสนุนจากรัฐบาล ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ขอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณด้านการศึกษา ทั้งการซ่อมแซมอาคารเรียนและจ้างครู ให้มีจำนวนในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับนักเรียน ในส่วนของ องค์การบริหารส่วนตำบลขอให้ส่งเงิน

อุดหนุนให้เต็มจำนวนให้ทันเวลา เพราะเป็นปัญหาในการบริหารงานมาก เนื่องจากได้จัดสรรงบประมาณรายจ่ายไปแล้ว แต่เงินที่รัฐบาลจัดสรรมาให้มาไม่ครบจำนวนที่แจ้งและไม่ทันเวลา เมื่อมีความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรก็ไม่คล่องตัว ทำให้เกิดความเสียหายได้ เช่น งบนมโรงเรียนก็มีปัญหามาตลอด สำหรับผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าบางครั้งฤดูผลไม้ ออกมาพร้อมกันมีราคาตกต่ำในฤดูกาลผลิต ควรช่วยเหลือให้ถึงมือชาวบ้านโดยตรง ซึ่งเห็นว่าส่วนใหญ่ผลประโยชน์ตกกับพ่อค้าคนกลางมากกว่าชาวบ้าน

5.4.2 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

5.4.2.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ต้องสร้างจิตสำนึกการรักชุมชน รักบ้านเกิด ให้เยาวชน คนรุ่นใหม่ ตั้งแต่เด็ก ปิดกั้นวัฒนธรรมทางตะวันตกที่ไม่ดี ส่งเสริมวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ดีงามให้แก่เยาวชน สร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดี การเมืองใหม่ให้แก่เยาวชน โดยเริ่มตั้งแต่อนุบาล สร้างคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม ทุกระดับชั้น ส่งเสริมวิถีชีวิตที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ความรัก ความสามัคคี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในชุมชน มีประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น วันสำคัญทางศาสนาอันดีงาม เช่น การสงฆ์พระ ขอมพรผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุในชุมชนมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีอย่างดียิ่งในด้านจิตใจของคนในชุมชน

5.4.2.2 องค์การบริหารส่วนตำบลควรร่วมกันทำงานกับชุมชน การแลกเปลี่ยนแนวคิด ข้อเสนอแนะให้กันเพื่อการพัฒนา ต้องการให้ผู้นำชุมชนใช้หลักการปกครองแบบบูรณาการร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลควรรับฟังความคิดเห็นจากคนในชุมชน ในระยะเวลาที่เหมาะสม เช่น ทุก 3 เดือน เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับแผนงานต่าง ๆ ของชุมชน เช่น แผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ของหมู่บ้าน และยังมีเวลาที่จะปรับแผนแม่บทในชุมชนได้อย่างถูกต้องตามความต้องการของประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชนและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ควรรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน เป็นใหญ่ โดยยึดหลักความต้องการของประชาชนที่อยู่ในกรอบที่กฎหมายกำหนด และมีความเป็นกันเองกับคนในชุมชน ควรแยกปัญหาส่วนตัวกับการทำงานในการเป็นผู้นำในชุมชน

5.4.2.3 หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล ควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุน การจัดโครงสร้างพื้นฐานให้ครบทุกชุมชน เช่น ปรับปรุงถนนภายในหมู่บ้านให้เป็นถนนลาดยางหรือคอนกรีตครบทุกชุมชน การติดตั้งโทรศัพท์พื้นฐานให้ครบทุกชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นให้กับชุมชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

5.4.3 ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ได้นำข้อเสนอจากทฤษฎีฐานราก เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ของ นภากรณ์ หะวานนท์และคณะ มาต่อยอดองค์ความรู้ โดยสร้างเครื่องมือการวิจัยตามดัชนีชี้วัด ความเข้มแข็งของชุมชนและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบทฤษฎีที่ได้สรุปไว้ และนำไปเก็บข้อมูลใน จังหวัดตราดเพียงจังหวัดเดียว สามารถอธิบายความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดตราดได้ ตามกรอบ แนวคิดการวิจัย เมื่อวิเคราะห์กับข้อมูลเชิงประจักษ์กับชุมชนในจังหวัดตราด พบว่าปัจจัยพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ร่วมกันทำนายความเข้มแข็งของชุมชนได้ ร้อยละ 71.60 แสดงว่า ยังมี ปัจจัยอื่น ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนด้วย จึงมีข้อเสนอแนะในการดำเนินวิจัย ดังนี้

5.4.3.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรอื่นๆ ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน เพิ่มเติม เพื่อสามารถนำมาทำนายความเข้มแข็งของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

5.4.3.2 ควรมีการศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ เพื่อเป็นการ นำองค์ความรู้ทางทฤษฎีที่มาจากทฤษฎีฐานราก มาต่อยอดให้มีความเข้มแข็งในเชิงทฤษฎี ยิ่งขึ้นต่อไป

5.4.3.3 ควรศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และการวิจัยเชิงคุณภาพ

5.4.3.4 ควรศึกษาวิจัยเชิงนโยบายในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

5.4.3.5 ควรศึกษาวิจัย ที่มีการปฏิบัติที่ดี (best practice) โดยการเทียบเคียง (benchmarking) ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: สภาคาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กาญจนา ทองทั่ว. (2545). การจัดการป่าด้วยวิธีชุมชน: กรณีศึกษาบ้านเตยงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 5 (ตราด), การท่องเที่ยวฯ (2552). การท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>
- กรองแก้ว บุรณะกิจ. (2542). พ่อหลวงของคนไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมนักเรียนเก่าเยอรมันในพระบรมราชูปถัมภ์
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2542). การพัฒนาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: บางกอกบลู๊ค.
- กฤติยา ชัยศิริ. (2546). ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ในตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- กฤษฎา บุญชัย. (2542). ประชาสังคม: พื้นที่สาธารณะของกัน (ประชาชน) ที่จะจัดการกันเอง. ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ ประสบการณ์จริงจากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล บล 4 ภาค. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- กอบกวี ชื่นรักสกุล. (2545). การสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งในเกาะเกร็ด. นิเทศน์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, กรุงเทพฯ.

- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา ในเอกสารประกอบการเรียนภาค
วิชาการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2551). “คำปรารภ” ใน คำฟ้อง ประมวลพระบรมราโชวาทและพระ
ราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระดาบส.
- เจิมสุข ทานา. (2547). ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนกับภาวะสุขภาพ ตำบลแม่ลา
หลวง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การส่งเสริมสุขภาพ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จงดี วงศ์จอมพร. (2544). วัฒนธรรมพื้นบ้าน ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของ
ชุมชน กรณี ศึกษา ชุมชนปกากะญอ หมู่บ้านโป่งสนิท อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น. สถาบันราชภัฏ
เชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จूरรัตน์ นวลถนอม. (2553, 29 สิงหาคม). หมอдин. สัมภาษณ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- เฉลียว บุรีภักดี. (2545). ชุมชนวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). ประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สุขุมและบุตร.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2542). การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนการพัฒนาของ
องค์กรประชาชน ลำดับที่ 1584. กรุงเทพฯ: สำนักบรรณสารการพัฒนา.
- ชาติรี นานาญวงศ์. (2553, 28 สิงหาคม). นักวิชาการสาธารณสุข. สัมภาษณ์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ ขบวนการประชา
สังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพ และนัยยะเชิงความคิด. ม.ป.ท.:
ม.ป.พ.
- ชูชัย ศุภวงศ์. (2541). ประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

ด้านบุคลากรคลองใหญ่. (2551). การค้าชายแดน. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก
<http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

เดือนใจ บรรเจิดกิจ. (2545). การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของสถาบัน
 ราชภัฏนครสวรรค์: กรณีศึกษากลุ่มอาชีพน้ำตาลโตนด ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง
 จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา.
 สถาบันราชภัฏนครสวรรค์, นครสวรรค์.

ทวีศักดิ์ นพเกษตร. (2542). ต้นฉบับร่างวิถุติสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนการมี
 ส่วนร่วมเพื่อจัดเวทีประชาคม. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาการฝึกหัดครู สำนักงานสภา
 สถาบันราชภัฏ.

ทำนอง สิงคาลวณิช. (2523). พัฒนาเกษตร. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

ธัญพร มณีรัตน์. (2546). ศักยภาพของการเป็นชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณี หมู่บ้านการเคหะ
 ชุมชนสงขลา. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2544). ชุมชนศึกษา: การศึกษาชุมชนในยุคหลังสมัยใหม่. สงขลา: โครงการ
 ผลิตเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการวิจัย.

นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชาชัยกุล, สุรุดิ ปัดไธสง, นำชัย สุภฤกษ์สกุล และปานจักษ์
 เหล่ารัตนวงษ์. (2550). ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน: ความกลมกลืนระหว่าง
 ทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
 การวิจัย

บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์ยางค์. (2533). ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท:
 ประสบการณ์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว.

บุญนาค ตีวกุล. (2543). ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม. นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญมี นารถอุดม. (2553, 29 สิงหาคม). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลหนองเสม็ด. สัมภาษณ์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทนต์ อบอุ่น, สหัชชา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และชลกาญจน์
ฮาชันนารี. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

ประดับ บุญประสิทธิ์. (2553, 28 สิงหาคม). ผู้ใหญ่บ้าน. สัมภาษณ์

ประณีต มาศหิรัญ. (2553, 28 สิงหาคม). ผู้ใหญ่บ้าน. สัมภาษณ์

ประพนธ์ ผาสุกขีต. (2541). **ทางเลือก ทางรอด**. กรุงเทพฯ: เออาร์ อินฟอร์เมชัน แอนด์พับลิเคชัน.

ประเวศ วะสี. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง. **วารสารวัฒนธรรมไทย**,
73, 117-118.

ประเวศ วะสี. (2540). **องค์กรชุมชนกับกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนหัวใจของการพัฒนา**.
รวมบทความวิชาการพัฒนาสังคม: แนวคิดและปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ: คณะพัฒนา
สังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2541). **ประชามต่าบด** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.

ประเวศ วะสี. (2542). **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**.
กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ประเวศ วะสี. (2544). **หนทางฝ่าวิกฤติชาติและทางรอดของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ภคธรรศ.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2543). **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์**
สังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป. (2549). **ฝ่าอนาคตประเทศไทย 2552**. กรุงเทพฯ: ฐานการพิมพ์.

พระครูวิมล โสมนันท. (2553, 28 สิงหาคม). เจ้าอาวาสวัดท่าโสม. สัมภาษณ์.

พระธีระพล ชัยชนะนุกาพ. (2547). **บทบาทของผู้นำทางศาสนากับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง**.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์.
มหาวิทยาลัยเกริก, กรุงเทพฯ.

พระมหารัตนพล รตนพโล. (2547). บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งศึกษาเฉพาะกรณี
พระสงฆ์กลุ่มสหธรรม เพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพฯ.

พัฒน์ สุจ้านงค์. (2524). การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช.

พิรสุต ศรีธวัช ณ อุษยา. (2541). องค์ประกอบเชิงระบบและปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของ
ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). “ข้อเสนอคำจำกัดความ” ใน ประชาสังคมทรรสนะนักคิดใน
สังคมไทย. ม.ป.ท.: ป.ม.พ.

ยุค ศรีอาริยะ (นามแฝง). (2541). มายาโลกาภิวัดน์. กรุงเทพฯ: โครงการวิถิธรรม.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). การพัฒนาชุมชน: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บางกอกบล๊อค.

รัชนิกร เสริมโฐ. (2528). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2543). ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิต
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัย
พฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

วิทยากร เชียงกุล. (2527). การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย: บทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: นับเกระ.

วิรัช วิวัชนิภาวรรณ. (2532). หลักการพัฒนาชุมชน: การพัฒนาชุมชนประยุกต์. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.

ศรัญญา ผ่องแผ้ว. (2553, 29 สิงหาคม). ประธานสภาตำบลท่ากุ่ม. สัมภาษณ์.

ศิลา สรวมชีพ. (2553, 28 สิงหาคม). ท่านนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโสม. สัมภาษณ์.

- ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา. (2541). แนวทางการพัฒนาประเด็นการวิจัยชุดโครงการวิจัยด้าน
การศึกษากับชุมชน. ใน การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม: ข้อคิด แนวทาง และ
ประสบการณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อลิศรา ชูชาติ. เรียบเรียงโดย อมรวิทย์ นาค-
ทรัพย์ และดวงแก้ว จันทรัสระแก้ว. ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สงวน นิตยรัมพงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (บรรณาธิการ). (2541). บทนำ: ผู้นำ (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2541). ทูตทางสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมไทย. จดหมายข่าว
ประชาสังคมไทย. 5(กรกฎาคม - สิงหาคม), 5-6.
- สนิท สมักรการ. (2544). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.
- สโรชา แซ่ตัน. (2553, 28 สิงหาคม). ครู และผู้นำโครงการชุมชนเข้มแข็งชุมชนวัดท่าโสม.
สัมภาษณ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). การพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2541). การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ. กรุงเทพฯ: เอมีเทรดดิ้ง.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สันติพงศ์ ธรรมธำรง (บรรณาธิการ). (2539). สังคมถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ความไม่ไฝ่ฝัน
ของ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ:
โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- แสวง รัตนมงคลมาส. (2534). ทฤษฎีสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: ชมรมนักพัฒนาสังคมสถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุเทพ เชาวลิศ. (2524). หลักการพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น: โอเดียนสโตร์.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2545). เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. ใน บทบาทพระสงฆ์: ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมและการพัฒนาสังคมไทย, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภารัตน์ รัชมณี. (2545). บทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุนอ.ฮอด จ.เชียงใหม่. นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, กรุงเทพฯ.

สมชาย ศรีประดิษฐ์. (2553, 28 สิงหาคม). รายงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรัง. สัมภาษณ์.

สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สำนักงานเกษตรจังหวัดตราด. (2552). การเกษตรและปศุสัตว์. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). รายงานการศึกษาวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554). กรุงเทพฯ: สำนักงานกฤษฎามนตรี.

สำนักงานจังหวัดตราด. (2552). ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตราด. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

สำนักงานจัดหางานจังหวัดตราด. (2552). แรงงานและแรงงานต่างด้าว. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

สำนักงานประมงจังหวัดตราด. (2552). การประมง. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552, จาก
<http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตราด. (2552). สาธารณสุข. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2552,
 จาก <http://www.trat.go.th/today/Information.doc>

เสาวภา สุขประเสริฐ. (2542). มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาความ
 เข้มแข็งและองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลเมือง (อบต.) จังหวัดเลย.
 ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2536). ภาวะผู้นำและความขัดแย้ง. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อนงก นากะบุตร. (2536). ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน
 ท้องถิ่นพัฒนา.

อนงก เหล่าธรรมทัศน์. (2539). ประชาสังคม. สืบค้นเมื่อ 18 มิถุนายน 2553, จาก
<http://guru.sanook.com/pedia/topic/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%A1/>

อดุลย์ วังศรีคุณ. (2543). ได้สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้
 ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตครุศาสตร์
 สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อภิชัย พันธเสน. (2544). พุทธเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
 พลัสบลิซซิ่ง.

อุทัย คุณย์เกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิด
 และข้อเสนอเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล. (2542). ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหว
 ภาคพลเมือง. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- อมร รักษาสัตย์ และชาติยา กรรณสูต (บรรณาธิการ). (2515). **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ** (พิมพ์ครั้งที่ 2, ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). พระนครฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การขายและซื้อแห่งประเทศไทย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2536). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: วิถีดุริยบรรณกิจ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Bass, B. M. (1985). **Leadership and Performance Beyond Expectations**. New York: Free Press.
- Bass, B. M. (1997). "Personal Selling and Transactional Transformational Leadership." **Journal of Personal Selling & Sales Management**, XVII(3), 19-28.
- Bass, B. M. (1999). "Two Decades of Research and Development in Transformational Leadership" **European Journal of Work and Organizational Psychology**. 8(1), 9-32.
- Burgess, J. (1996). 'Focusing on fear: The use of focus groups in a project for the Community Forest Unit, Countryside Commission', **Area**, 2(28), 130-135.
- Burns, J. M. (1978). **Leadership**. New York: Harper & Row.
- Broom, L., Selznick, P & Broom-Darroch, D. (1981). **Sociology**. New York: Harper and Row.
- Catford, A. R. (2003). **Putting the Community in the Centre: Towards Effective Village-Based Planning and Development in Vietnam**. Melbourne, Australia: RMIT University.
- Constantina, R. (1984, May 18). **The Challenge of the Churches**. Paper presented during the First Gregorio Aplipay Lecture on Nationalism, Manila, Philippines.
- Freire, P. (1972). **Education: The Practice of Freedom**. London: Writers and Readers Publishing Cooperative.

- Garcia Jr, Mannal P. (1982). **Development: A Literature Survey of Concepts and Theories.** Laguna: UPLB.
- Garvin, C. D. & Tropman, J. E. (1992). **Social Work in Contemporary Society.** Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Gibbs, A. (1997). Focus Group Research. **Social Research Update, 19**, 1-4.
- Goss, J. D. & Leinbach, T. R. (1996). Focus groups as alternative research practice: Experience with transmigrants in Indonesia. **Area, 28**(2), 115-123.
- Hoselitz, B. (1960). **Sociological Aspects of Economic Growth.** Glencoe, III.: Free Press.
- Johnson, H. N. (2007). **When citizen politics becomes uncivil: Between popular. protest, civil society and governance in Jamaica.** New Zealand: The University of Waikato.
- Kitzinger, J. (1994). The methodology of focus groups: The importance of interaction between research participants. **Sociology of Health and Illness, 16**(1), 103-121.
- Kouzes, J. & Posner, B. (1997). **The Leadership Challenge.** San Francisco: Jossey-Bass.
- Krueger, R. A. (1988). **Focus groups: A practical guide for applied research.** Beverly Hills: Sage Publications.
- Lerner, M. (1965). Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness. **Journal of personality and social psychology, 26**, 415-419.
- Merton, R. K. (1987). 'The focussed interview and focus groups: Continuities and discontinuities'. **Public Opinion Quarterly, 51**(4), 550-66.
- Misra, R. P. & Jonjo, M. (eds.). (1981). **The Changing Perspective of Development Problems In Misra.** Hong Kong: Maruzen Investment.
- Morgan, D. L. (1988). **Focus group as qualitative research.** Newbury Park, CA: Sage.

Morgan D. L. & Krueger R.A. (1993). When to use focus groups and why in Morgan D.L. (Ed.) **Successful Focus Groups**, pp. 3-19. London: Sage

Mosley, D. C., Pietri, P. H. & Megginson, L. C. (1996). **Management Leadership in Action** (5th ed.). New York: Harper Collins.

Mosley, P. & Megginson. (1996). **Management Leadership Action**. p. 15. N.P. n.p.

Muchinsky, P. M. (1997). **Psychology Applied to Work an Introductions to Industrial and Organizational Psychology** (5th ed.). p. 355-384. California: Brooks/Cole

Munodawafa, D., Gwede, C., & Mubayira, C. (1995). Using focus groups to develop HIV education among adolescent females in Zimbabwe. **Health Promotion**, 10(2), 85-92.

Olsen, M. E. (1968). **The Process of Social Organization**. New York: holt, Rine Hart and Winston.

Otter, M. D. (2006). **Development, Civil Society and Democracy in New Order Indonesia**. Doctorl dissertation. University of Queensland, Australia.

Poplin, D. E. (1972). **Communities: A Survey of Theories and Methods of Research**. New York: MacMillan.

Rennie, E. M. (2003). **The Future of Community Broadcasting: Civil Society and Communications Policy**. Doctoral dissertation. University of Queensland, Australia.

Race, K. E., Hotch, D. F. & Parker, T. (1994). Rehabilitation program evaluation: use of focus groupsto empower clients, **Evaluation Review**, 18(6), 730-40.

Riggs, Fred, W. (1970). **Modernization and Political Problems: Some Developmental Prerequisites**. **Development Nations: Guest for A Model (Beling and Toten)**. New York: Van Nostran Reinhold.

Redfield, R. (1965). **Peasants and Peasant Societies and Culture**. Chicago: University of Chicago Press.

- Roger, E. M. & Burdge R. J. (1972). **Social Change In Rural Societies**. New Jersey: Prentice – Hall.
- Sanders, I. T. (1958). **The Community : An Introduction to A Social System**. New York: The Ronald Press.
- Smith, J. A., Scammon, D. L., & Beck, S. L. (1995). Using patient focus groups for new patient services. **Joint Commission Journal on Quality Improvement**, 21(1), 22-31.
- Streeten, P. (1972). **The Frontiers of Development Studies**. New York: Macmillan.
- The American Heritage Dictionary**. (1983). Houghton: Mifflin Company.
- Ulrich, D. (1996). Credibility x capability. In F. Hesselbein, M. Goldsmith & R Beckhard (Eds). **The Leader of the Future: new visions, strategies and practice for the next era**. (p. 217). San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Wall, M. W. (2007). **How might higher education assist police in their work of helping to create civil communities**. Sydney: Faculty of Education University of Technology
- White G. E. & Thomson A. N. (1995). Anonymized focus groups as a research tool for health professionals. **Qualitative Health Research**, 5(2), 256-261.
- Yaki, G. & Fleet, D. Van - David. (1992). Theory and Research on Leadership in Organizations In D. D. Marvin. & M. H. Leaetta. (Eds). **Handbook of Industrial and Organizational Psychology** (2nd. p.147-187). California: Consulting Psychologists.
- Yamane, T. (1973). **Statistic: An Introductory Analysis** (3 rd ed). New York: Harper and Row.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

การหาค่า Reliability ของเครื่องมือวิจัย

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	30	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	30	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V1	3.67	.884	30
V2	4.07	.740	30
V3	3.47	1.008	30
V4	3.57	.935	30
V5	4.53	.507	30
V6	4.23	.728	30
V7	4.37	.669	30
V8	3.87	.973	30
V9	3.27	1.015	30
V10	3.53	.900	30
V11	3.70	.877	30
V12	3.57	.626	30
V13	3.67	.758	30

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.869	13

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V14	4.13	.776	30
V15	3.40	.855	30
V16	3.80	.925	30
V17	3.43	.858	30
V18	4.23	.774	30
V19	4.37	.718	30
V20	4.10	.712	30
V21	4.33	.547	30
V22	4.23	.626	30
V23	3.10	.923	30
V24	3.63	.809	30

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V14	38.63	30.723	.405	.889
V15	39.37	29.482	.495	.885
V16	38.97	28.102	.596	.878
V17	39.33	27.885	.682	.872
V18	38.53	28.395	.705	.871
V19	38.40	29.628	.596	.878
V20	38.67	28.782	.722	.870
V21	38.43	30.047	.744	.873
V22	38.53	29.430	.734	.871
V23	39.67	30.575	.331	.897
V24	39.13	26.947	.858	.860

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
42.77	34.806	5.900	11

Reliability**Reliability Statistics**

Cronbach's Alpha	N of Items
.887	11

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V25	3.53	.629	30
V26	3.83	.699	30
V27	4.00	.743	30
V28	4.10	.712	30
V29	4.00	.743	30
V30	4.50	.630	30
V31	4.33	.711	30
V32	3.70	.651	30

Item-Total Statistics

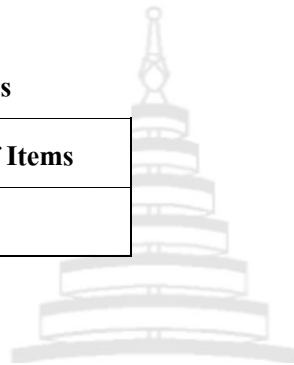
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V25	28.47	14.257	.661	.886
V26	28.17	14.282	.572	.894
V27	28.00	13.448	.696	.883
V28	27.90	12.714	.901	.863
V29	28.00	13.172	.755	.877
V30	27.50	14.534	.596	.892
V31	27.67	13.609	.701	.882
V32	28.30	14.562	.565	.895

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
32.00	17.793	4.218	8

Reliability**Reliability Statistics**

Cronbach's Alpha	N of Items
.897	8

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V33	4.13	.730	30
V34	4.13	.860	30
V35	4.03	.890	30
V36	4.00	.743	30
V37	4.03	.669	30
V38	3.93	.828	30
V39	4.07	.828	30
V40	4.07	.691	30

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V33	28.27	24.616	.580	.959
V34	28.27	21.375	.910	.939
V35	28.37	21.482	.858	.943
V36	28.40	23.352	.759	.949
V37	28.37	23.413	.849	.944
V38	28.47	22.257	.821	.945
V39	28.33	21.540	.928	.938
V40	28.33	22.989	.888	.942

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
32.40	29.352	5.418	8

Reliability**Reliability Statistics**

Cronbach's Alpha	N of Items
.952	8

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V41	3.83	1.117	30
V42	3.37	.964	30
V43	2.77	1.165	30
V44	3.43	.935	30
V45	3.93	.785	30
V46	3.43	1.165	30
V47	3.17	1.206	30
V48	3.10	1.185	30
V49	3.93	.785	30
V50	3.50	.630	30
V51	3.80	.805	30
V52	3.77	.728	30
V53	4.07	.740	30
V54	4.60	.498	30
V55	4.50	.630	30
V56	4.37	.615	30
V57	3.97	.809	30
V58	3.63	.850	30
V59	4.07	.691	30
V60	4.13	.730	30
V61	3.77	.817	30
V62	3.67	.802	30
V63	3.50	.974	30

	Mean	Std. Deviation	N
V64	3.97	.718	30
V65	3.83	.699	30
V66	3.70	.988	30
V67	3.93	.740	30
V68	3.93	.868	30
V69	3.93	.868	30
V70	3.83	.834	30
V71	3.30	.988	30
V72	3.57	1.006	30
V73	3.77	.817	30
V74	4.07	.640	30
V75	4.10	.607	30

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
132.23	331.426	18.205	35

Reliability

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.949	35

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
V76	4.30	.794	30
V77	4.20	.847	30
V78	4.10	.995	30
V79	4.40	.724	30
V80	3.67	.884	30
V81	4.50	.630	30
V82	4.13	.937	30
V83	4.23	.774	30
V84	3.77	.858	30
V85	4.43	.626	30
V86	4.20	.847	30
V87	3.80	1.095	30
V88	3.90	.845	30
V89	4.13	.819	30
V90	4.00	.743	30
V91	3.97	.928	30
V92	3.70	.702	30
V93	4.10	.712	30
V94	4.03	.850	30
V95	3.90	.759	30
V96	3.37	.556	30
V97	4.13	.681	30
V98	4.47	.681	30
V99	4.23	.774	30
V100	3.90	.759	30

Reliability**Reliability Statistics**

Cronbach's Alpha	N of Items
.950	25

Item-Total Statistics

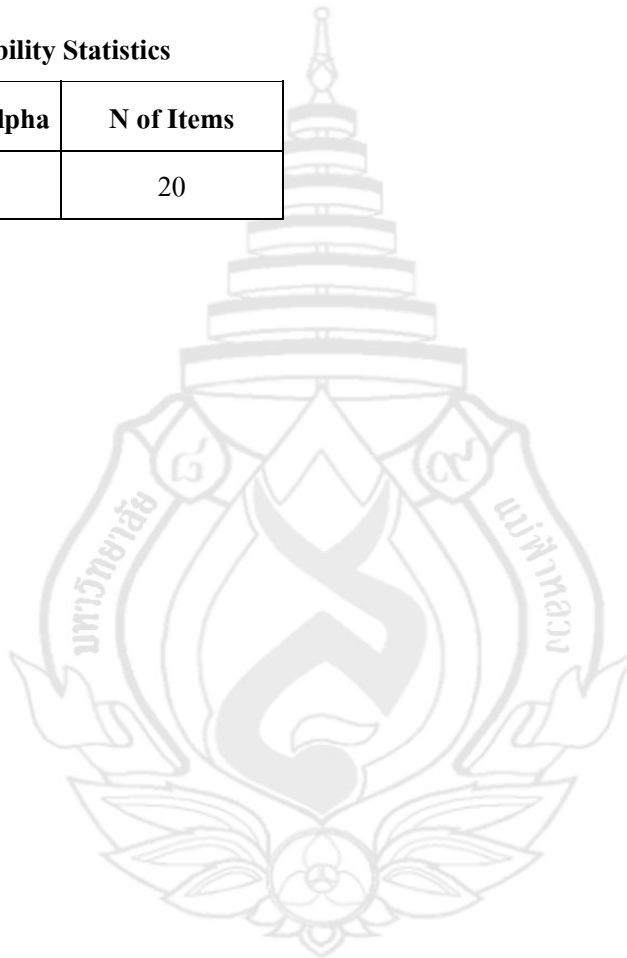
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V101	82.93	67.513	.701	.944
V102	83.00	68.000	.674	.944
V103	82.90	65.679	.748	.943
V104	82.87	69.361	.639	.945
V105	82.70	69.045	.686	.944
V106	82.73	70.823	.460	.947
V107	82.70	70.010	.566	.946
V108	83.00	66.966	.785	.942
V109	83.23	65.909	.834	.942
V110	83.10	66.231	.708	.944
V111	83.13	67.292	.684	.944
V112	83.00	68.069	.750	.943
V113	82.97	67.826	.617	.945
V114	82.87	68.464	.658	.944
V115	83.03	68.723	.551	.946
V116	82.93	65.306	.788	.942
V117	82.83	68.282	.553	.946
V118	82.87	65.637	.747	.943
V119	82.97	68.102	.650	.945
V120	82.93	69.857	.595	.945

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
87.30	74.976	8.659	20

Reliability**Reliability Statistics**

Cronbach's Alpha	N of Items
.947	20

ภาคผนวก ข

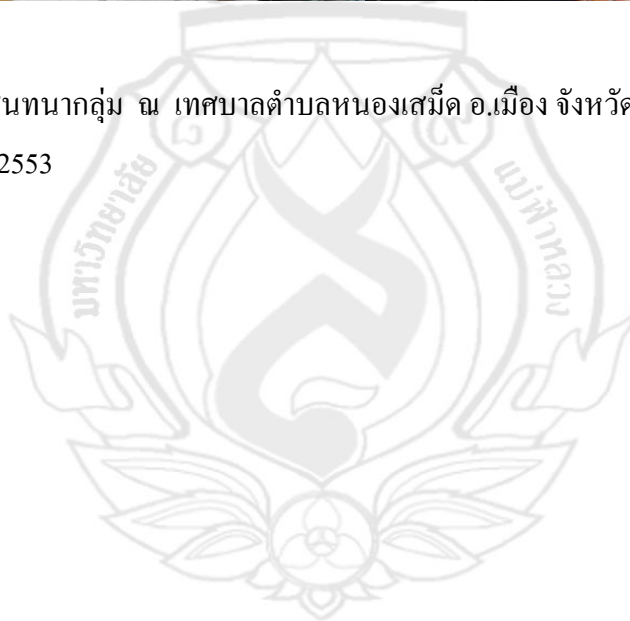
ภาพการสนทนากลุ่ม ณ สถานที่ต่าง ๆ

ภาพที่ ข1 การสนทนากลุ่ม ณ วัดท่าโสม อ.เขาสมิง จังหวัดตราด วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2553

ภาพที่ ข2 การสนทนากลุ่ม ณ เทศบาลตำบลหนองเสม็ด อ.เมือง จังหวัดตราดวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2553

ภาคผนวก ค

บัญชีเข้าร่วมสนทนากลุ่ม และหนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบ
เครื่องมือวิจัย

บัญชีลงเวลาการเข้าร่วมสนทนากลุ่ม			
เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด			
วันที่ 28 สิงหาคม 2553 เวลา 18.00 – 21.00 น.			
ณ วัดท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด			
ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ลายมือชื่อ	ตำแหน่ง
1	ดร.อุไรกมล วัฒนศิริ	ดร.อุไรกมล วัฒนศิริ	รองคณบดีคณะศิลปศาสตร์
2	ทอ.สุระพร วัฒนศิริ	ทอ.สุระพร วัฒนศิริ	คณาจารย์คณะศิลปศาสตร์
3	พญ.ไพฑูริยา วัฒนศิริ	พญ.ไพฑูริยา วัฒนศิริ	อ.ศ. จิตต์ดี
4	นางสาวศุภาวดี วัฒนศิริ	นางสาวศุภาวดี วัฒนศิริ	คณาจารย์คณะศิลปศาสตร์
5	นางสาว อานอม วัฒนศิริ	นางสาว อานอม วัฒนศิริ	คณาจารย์คณะศิลปศาสตร์
6	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
7	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
8	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
9	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
10	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	นาย ปิยะวัฒน์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
11	นาง อธิชา วัฒนศิริ	นาง อธิชา วัฒนศิริ	ประธานชมรมสตรี
12	ทอ. รุ่งเรือง วัฒนศิริ	ทอ. รุ่งเรือง วัฒนศิริ	อ.ศ. พ.
13	นาง เสาวนีย์ วัฒนศิริ	นาง เสาวนีย์ วัฒนศิริ	ผ.ศ.
14	น.ส. ศิริรา วัฒนศิริ	น.ส. ศิริรา วัฒนศิริ	ดร. อ.ศ. วัฒนศิริ
15	นาง สุภาวดี วัฒนศิริ	นาง สุภาวดี วัฒนศิริ	ผู้ช่วย คณบดี
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			

บัญชีลงเวลาการเข้าร่วมสนทนากลุ่ม

เรื่อง ปัจจัยฯ ที่ส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดตราด

วันที่ 29 สิงหาคม 2553 เวลา 13.00 – 16.00 น.

ทต. เหนือเสม็ด
ณ อบต.หนองคันทร้ง อำเภอเมือง จังหวัดตราด

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ลายมือชื่อ	ตำแหน่ง	
1	อ.อ. กิ่งแก้ว เก่งฉ่ำ		อ. / หมู่ ๕ ม. ๔	ต. เหนือดินทราย
2	นาย สมบัติ ธรรมะธนา		รองนายก อบต. เหนือดินทราย	
3	นาง นงนุช ธรรมะธนา		คุณสมภารวิมล งาม	ต. เหนือดินทราย
4	นาย ธีรวัจน์ คุ้มพร		รักษาการ อบต. เหนือดินทราย	
5	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
6	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
7	นาง นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
8	นาย นงนุช ธรรมะธนา		นาย นงนุช ธรรมะธนา	
9	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
10	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
11	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
12	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
13	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
14	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
15	นางสาว นงนุช ธรรมะธนา		นางสาว นงนุช ธรรมะธนา	
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				

ที่ ศธ 5900/5882

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
333 หมู่ที่ 1 ต.ท่าสุต
อ.เมือง จ.เชียงราย 57100

4 พฤศจิกายน 2552

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด้วยนางณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาสังคมศาสตร์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง อยู่ระหว่างการดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดตราด”

ในการนี้ เพื่อให้การศึกษาวิจัยดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์บุคลากรในหน่วยงานของท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วินัย คำสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัยด้านชุมชน เป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา และมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน ทั้งนี้ นักศึกษาได้ประสานเป็นการเบื้องต้นกับผู้เชี่ยวชาญไว้แล้ว และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

นาวาอากาศเอก

(รองศาสตราจารย์ ยุทธนา ตระหง่าน)

รองอธิการบดี ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ส่วนประสานงานบัณฑิตศึกษา

โทรศัพท์ 0-5391-6137-40

โทรสาร 0-5391-6141

ที่ ศบ 5900/๖๕๘๑

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
333 หมู่ที่ 1 ต.ท่าสูด
อ.เมือง จ.เชียงราย 57100

4 พฤศจิกายน 2552

เรื่อง ขออนุญาตตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ด้วยนางณัฐศรีชัย ชุมวรฐายี นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาสังคมศาสตร์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง อยู่ระหว่างการดำเนินการทำคุณนิตินิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดตราด”

ในการนี้ เพื่อให้การศึกษาวิจัยดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงจึงใคร่ขออนุญาตรื้อถอนอุปกรณ์ในหน่วยงานของท่านเพื่อเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยดังกล่าว ดังรายนามต่อไปนี้

1. รองศาสตราจารย์ ดร. วิชัย แหวนเพชร	ผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัยด้านชุมชน
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุพจน์ แสงเงิน	ผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัยด้านชุมชน
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิชิต ฤทธิ์จรรย	ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องมือ สถิติ
4. ดร.ฉันทส เพียรธรรม	ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา และมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน ทั้งนี้ นักศึกษาได้ประสานเป็นการเบื้องต้นกับผู้เชี่ยวชาญไว้แล้ว และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

นาวาอากาศเอก

(รองศาสตราจารย์ ยุทธนา กระจ่าง)

รองอธิการบดี ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ส่วนประสานงานบัณฑิตศึกษา

โทรศัพท์ 0-5391-6137-40

โทรสาร 0-5391-6141

ประวัติผู้เขียน

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นาง ฉัฐศรีณย์ ชุมวรฐายี
วัน เดือน ปีเกิด	27 เมษายน 2507
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	163/67 หมู่บ้านกรวิกา ถนนโกสุมร่วมใจ แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
2539	ปริญญาโทพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
2529	ปริญญาตรีครุศาสตรบัณฑิต วิทยาศาสตร์ทั่วไป วิทยาลัยครูจันทระเกษม
ประวัติการทำงาน	
2545-ปัจจุบัน	อาจารย์ระดับ 7 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร